

Кастусь Травень

РЭВАНШ

(апавяданні)

*„Любоў ніколі не мінеца, хоць і прароцтвы спыняцца,
і мовы змоўкніць, і веды скасуюцца.”*
Першае пасланне да Карынфянаў.

Анататыя¹.

У нізцы апавяданняў кнігі „Рэванш” сучасныя героі апавяданняў праходзіць свой жыццёвы шлях у розных варунках і аб'яднаны тэмай „Кахання”. Як некалі адзначаў З.Фрэйд „сутнасьць жыцця ўвогуле – гэта барацьба паміж „Эрасам” і „Смерцю”. Некаторыя героі сутыкнуўшыся з гэтай барацьбой, потым увесе час вымушаны жыць на мяжы „жыцця-смерц”, упарты тримаючы перад сабой узровень разумова-духоўнай вышыні, якія яны дасягнулі пад час свайго кахання. Аўтар даследуе стан героя ў час трагічнага кахання, калі ён вымушаны весьці бесперапынную барацьбу з уласнай шэррасцю, безгустоўнасцю, глупствам, неахайнасцю, хіцасцю, урэшце з бессэнсоўнасцю і хаасам, за тое, каб не быць разумнай жывёлай.

Героя рухае ў жыцці Ідэал. Як лёгка перайсьці мяжу і стаць „такім як усе”... Аўтар вывучае стан „Адчаю”, калі перад чалавекам паўстае „Смерць”, як ратунак ад пакутлівай бясконцай роспачы... Герой не можа забіць сябе, бо бацца Бога, і не хоча выкрасліць „Яе”, бо тады ператворыцца ў чалавекамураша, разумную жывёлу ..

У іншым апавяданні, звычайны чалавек знаходзіц спосаб перамагчы патэнцыяльнага саперніка, гаспадара жыцця, які замахваецца на ягонае сямейнае шчасце, і якога ён перамагае за кошт жыццейскай хітрасці, настойлівасці, цвёрдай і непахіснай волі...

Аўтар кнігі сведчыць, што „каханне” — гэта не толькі „сэкс”, а нешта значна большае, што бясконца пашырае межы жыцця, стварае настасць сярод людзей і набліжае іх да Бога.

Выбраныя творы пра каханне раней друкаваліся ў кніжаках „Маўчы і будзь хітрым” у 2007 годзе, „Гульня белымі фігурамі” у 2008 годзе і „Брыгадны генерал” 2011 года.

¹ Кастусь Травень (Кудраўцаў Яўген Аляксандравіч) Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў з 2008г . Нарадзіўся ў 1947 годзе ў вёсцы Суботнікі Іўеўскага раёна Гродзенскай вобласці. Скончыў МПІ ім.М.Горкага ў 1970 годзе, факультэт геаграфіі і біялогіі. Друкаваўся ў „Нашай Ніве”, першае апавяданне „Вокаліч” у 1997 годзе, у штотыднёвіках LiMe, „Новы час”, у часопісе „Архэз”, „Дзеяслове”, „Акно”, таксама ў альманахах „Гоман” і „Панядзелак”. Уладальнік „Залатога пяра” у намінацыі „Проза” за 2006 год у часопісе „Гоман”. Выдаў у 2007 годзе кніжку прозы „Маўчы і будзь хітрым”, у 2008 годзе кніжку апавяданняў і крытых артыкулаў „Гульня белымі фігурамі”, падрыхтавана да друку кніжка „Імперскі сіндром”, дзе аўтар аналізуе падзеі блізкага мінулага і разглядае варыянты бізкай будучыні.

*Пад зорным небам Айчыны

апавяданне

„Ад таго, наколькі розум развіты, тонкі, своеасаблівы
ци, наадварот, шараговы і ардынарны, залежыць малюнак
рэчаіснасьці ў люстэрку нашай душы”.
М.Южык „Човен на Млечным Шляху”

I

Чырвоны дыск сонца ўладарна ўздымаўся над небакраем, над вясковымі краявідамі — белай заснежанай прасторай, цёмна-шэрай пасмай шашы, што ўзбягала на ўзорак і цягнулася да чыгуначнай станцыі — над усёй гэтай гістарычна дробнай і часовой чалавечай марнасцю.

Ранішнюю цішыню наваколля парушалі вясёлья галасы і смех юнакоў і дзяўчат, што ішлі шыхтам па шашы. Дзесяці ў канцы шыхта Вова Ігнацюк граў на баяне і співаў : „Ты куды мяне клічаш,
паслухай? Завіруха, мяцель-завіруха...”

Веня Даўідовіч як зачарованы глядзеў на непахісны рух зоркі. „Вось так некалі валадарна сонца ўздымалася над рымскімі легіёнамі Цэзара, фалангамі Аляксандра Македонскага, арміямі Банапарта, партызанскімі атрадамі і вайсковымі групоўкамі другой сусветнай вайны...” І ўсё мінула, як і не было ніколі. Гэтаксама пралящиць ягонае маладое жыццё: хутка, імкліва і незвартна. Жыццёвы час разыдзеца на нейкія драбноты. Застануцца толькі ўспаміны...”

Веня адвёў позірк ад сонца і, выдыхаючы пару ў марознае паветра, глянуў па юначы шчымліва на Ліпу.

— Ты пайшоў? Навошта? Не разумею, — зялёна-бурштынавыя вочы Ліпы Бакуніч пяшчотна глядзелі на Веню. — Чаму ты не такі, як усе? Будзь прасцейшы. Ідзі па дарозе. Яны для таго і створаны, каб па іх хадзіць.

— Разам з усімі! — адказаў Веня, каб хоць нешта сказаць. Ён трymаў руку Ліпы ў блакітнай рукавічцы, глядзеў у яе дзіўныя вочы і бянтэжъўся ад рою пачуццяў і думак. Сэнс выказаных Бакуніч слоў не кранаў ягоную свядомасць. Побач ішлі таварышы па вандроўцы ў брызяントовых штармоўках, з заплечнікамі і звязанымі іртамі² на плячах. Яны жартавалі, смяяліся, гаварылі аб чымсьці сваім, а пра-

² **Ірты** — лыжы. Згодна беларуска-расейскага слоўніка д-ра Яна Станкевіча і расейска-беларускага слоўніка Вацлава Ластоўскага ад 1924 года.

ходзячы вобак, звярталі ўвагу на Веню і Ліпу, падначки і падбухторванні ляцелі ў іх бок.

Ліпа Бакуніч – прыгожая і дасціпная, яе ведаў увесь фізікаматэматычны факультэт, і маленькі, нічым непрыкметны, сарамалівы Веня Давідовіч, якому аднакурснікі з факультета прыродазнаўства далі мянушку „шчаўлік”. Яны стаялі трymаючыся за рукі на вачах усяго вандроўнага гурта. Веня адчуваў сябе няёмка, бо гэта было нязвыклá: ён і яна разам.

Імгненні іх развітання імкліва меншалі. Хвост шыхта няўмольна набліжаўся да іх.

— Да пабачэння, Веня. Жадаю табе ўдачы. — Ліпа зняла рукавічку і паціснула яму руку.

Веню вельмі хацелася ўзяць гэтую маленъкую пяшчотную дзяявочную далонь і пацалаўшы яе.

Бакуніч уважліва глядзела, запамінаючы яго ablічча. У зорнай вандроўцы ёй спадабаўся гэты шчыры і таму цікавы хлопец. У яго былі жывыя сінія вочы і выгляд далікатнага юнака, здольнага саромеца і чырванець. Веня быў такі эмацыянальны і чуллівы, што ўсе думкі і пачуцці адлюстроўваліся на яго твары. Ён нагадваў ёй мілае пухнатае кацяня, якое хочацца пагладзіць. Веня істотна адрозніваўся ад іншых хлопцаў — упэўненых, дасціпных і нават грубых. Хлопцы заўсёды ведалі, чаго яны хочуць у цяперашніх варунках жыцця. Веня быў спадкаемцам іншай эпохі, той, што даўно адыйшла, герайчнай і прывабнай, у якой некалі жылі ветлівия і мужныя шляхетныя рыцары, па якіх яшчэ мроілі пяшчотныя дзяявочыя душы.

— Бакуніч, а ты помніш, што мы рабілі летась пасля вяртання ў Менск з вандроўкі, калі ўбачылі трамвай? — запытаў, падыйшоўшы ў канцы шыхта Вова Ігнацюк.

— Убачыўшы трамвай, мы закрычалі ура! — засмяялася Ліпа, і падхапіўшы лыжы на плячо, пайшла побач з Ігнацюком. Вова нешта гаварыў ёй, потым павесіў за плечы баян і забраў ірты ў Ліпы. Яны адыходзілі, а Веня застаўся і цяпер глядзеў ім услед.

Імгненне назад часцінка гэтага жыцця, яно ўжо не належала яму і, гледзячы на тых, хто пайшоў, ён зайдросціў і ўжо вагаўся. Да Вені вярнуліся яго мінулыя сумненні і два супрацьлеглыя жаданні: пайсыці ці застацца? Вярнуцца ізноў да гурта! Зрабіць усяго два крокі — і шыхт ізноў прыме яго ў свае шэрагі, ён ізноў будзе з гэтай бестурботнай і вяёлай тусоўкай. Яны дойдуць да Горацкага чыгуначнага вакзала, сядуть у цягнік і паедутъ у Менск. Ён ўявіў сабе

гэты момант, нібы ўжо сядзеў у вагоне цягніка. Там будзэ цёпла і весела, і ніякія сумненні не будуць мітрэнжыць яго душу.

Альбо паслухацца тога ледзь чутнага адчування, што кікала яго: звярнуць на прасёлкаваю дарогу, ізноў апынуцца ў гэтым снежна-белым сусвеце палёў, лясоў і вёсак?

Ягоны бацькоўскі дом знаходзіўся за добрую сотню кіламетраў ад Горак, і ён вырашыў на лыжах дабірацца дадому самастойна. Некалі Амундсан, знакаміты нарвежскі даследчык Арктыкі і Антарктыкі, у юнацтве таксама рабіў свае першыя вандроўкі на іртах па снежных плато Нарвегіі. Чаму ён, Веня Давідовіч, ня можа зрабіць тое самае? Прабегчы ад Горак да Старога Быхава нейкую сотню кіламетраў?

Ён адчуваў, што павінен зараз павярнуць і пайсьці адзін сваёю сцяжынай. У гэтым бестурботным асяродку хлопщаў і дзяўчат ён вычарпаў сябе і нічога новага сцвердзіць ня здолее. Больш адважныя, моцныя, рухавыя дамінантныя самцы затруць яго, зусім не вагаючыся пры гэтым. Яны ўжо сталі адціраць яго на ўзбочыну, яшчэ крыху — і гэтая дзяўчына з зялёна-бурштынавымі вачымі расчаруеца ў ім. Тады, калі ён бег уперадзе гурта, пракладаў лыжню, ён прыносіў карысыць, хоць неяк вызначаў сябе сярод іншых. Але гэтае працяглæе свята, дасягнутая мэта пачынала непакоіць яго. Зноў яны будуць весляцца, співаць, жартаваць, граць на гітары і баяне — і тым самым запалоньваць прастору і час, пакінуўшы яму месца гледача. Плынь гэтага жыцця прыцягвала і не пакідала часу дای самастойных раздумаў ці пошуку ўласных алгарытмаў.

Веня належаў да прыхаванага і шматлікага пласта няўпэўненых людзей. Ён штосьці ведаў, але нічога не ўмеў. Гэта няўменне і нараджала няўпэўненасць. Веды былі чужым і таму невядомым досьведам. А свайго досьведу, пражкыўшы 19 год на зямной кулі, ён ня меў. Веня ня ўмеў прыгожа танчыць і співаць, добра граць на гітары, не ўмеў цалавацца, не ўмеў заліцацца да дзяўчат. Ён не ўмеў пры неабходнасці пастаяць за сябе, даць па чужым твары, не ўмеў тысячы іншых патрэбных і карысных для маладога чалавека спраў. Яго мінулае не давала ніякіх падстай моцна верыць у сябе, у свой разум, свой характар, што ў любой жыццёвой сітуацыі ён знайдзе неабходнае рашэнне, дасягне поспеху, стане пераможцам.

Панятак „пераможца” быў яму невядомы. Дабрыня і справядлівасць здаваліся вышэйшымі каштоўнасцямі жыцця і выключалі магчымасць існавання „пераможцы”, бо калі існует „пераможца” — гэта значыць, што ёсьць той, хто атрымаў „паразу”.

Верагоднасьць існавання „прайграўшага” было несправядліва, бо аўтаматычна дазваляла магчымасьць існавання „зла”. Веня вёрыў, што справядлівасьць дасягнула канчатковай і поўной перамогі.

Усё папярэдніе жыццё яго свядомасьць назапашвала абстрактныя, ідэалагізаваныя чужкія паняткі, покуль лёс не паставіў яго на прасёлкавую дарогу, якую ён цяпер павінен быў прайсці самастойна.

Шыхт лыжнікаў адъюндзіў усё далей і далей. Асобныя постаці ўжо нельга было разгледзець, яны зліваліся ў адну цёмную пляму. Веня канчаткова застаўся адзін. Суполка лёгка адпусціла яго, і яму зараз было неяк крыўдна ад таго, што ніхто асабліва не ўтварваў яго застацца. І гэта сведчыла, што ён нічога не значыў для іх. Маленьki, дробны чалавечак, што блытаецца перад іншымі і толькі перашкаджае мэтанакіраваным і адэкватным. Маладзёна ўзяла такая маркота, што яму хацелася плакаць. „Ці мог Амундсон плакаць у адзіноце на снежным плато Нарвегіі?” Веня стаяў на ўзбочыне шашы і палкай ад ірт механічна дзёйб лёд на ўкатанай зімовай дарозе.

Учора ён праводзіў Ліпу пасля канцэрта і пасаромеўся пацлаваць яе на вачах закаханага ў Бакуніч настойлівага фізматаўца Анатоля Кавалевіча. Той разам з іншымі студэнтамі нахабна ішоў за імі да самай хаты, дзе ўладкаваліся на начлег Ліпа Бакуніч і Алёна Косцень. Ён пасаромеўся, а сёння ўвечары яе праводзіць Вова Ігнацюк ці Анатоль – яны, канешне, не збянтэжацца.

Як жывая, стаяла перад вачыма Бакуніч, якой яна была ў той дзіўны вечар.

II

Ён узніяў галаву і агледзеўся. У небе вісеў блявы дыск сонца, па цёмнай стужцы шашы імчаў самазвал з торфакрошкай, чорныя крумкачы каркалі з абсыпанай інеем бярозы. Справа ад шашы збягала слаба прыкатаная санямі і напалову засыпаная снегам прасёлкавая дарога, якая праз метраў дзвесце давала нырца пад чыгуначны мост і хавалася за насыпам. Па чыгунцы павінен быў прайсці цягнік на Мінск з іхнім студэнцкім зорным лыжным агітгуртом.

Веня змераў позіркам адлегласць да моста: колькі разоў трэба адпіхнуцца палкамі і зрабіць крокай, каб прабегчы гэтую дыстанцыю?

Ён павярнуўся, каб разарваць нябачныя повязі з мінулым, зрабіцца сваім у гэтым бязлюдным, халодным, снежна-белым сусвеце. Пачыналася новая вандроўка, якая істотна адрознівалася ад мінулай. Раней Веня ішоў разам з усімі, і яны неслі з сабой свой космас, сваю

гарадскую аўру. Горад разам з маладзёвай суполкай прыходзіў у заснежаныя вёскі. Яны былі вандроўнікамі, якім было мала клопату да законаў быцця, што валадарылі тут. Але цяпер ён з мінакавандроўніка рабіўся ўдзельнікам гэтага новага для сябе жыцця, бо быў занадта слабы, каб утрымаць у сабе святочны лад гарадскога існавання.

Веня развязаў ірты і кінуў іх на снег, звыкла сагнуўся, каб замацаваць рыштунак на лыжных чаравіках. Потым ён дастаў з кішэні крокі³, якія загадзя падрыхтаваў яшчэ ў Менску ў габінене фізычнай геаграфіі. Дробнае дзеянне, зараз яно памагала ведаць напрамак руху і дазваляла ажыццяўіць намер.

Яго шлях ляжаў на паўднёвы захад. Ён павінен быў ісьці амаль на поўдзень і праходзіць кожны дзень 60 км. Гуртам яны рабілі за дзень удвая менш.

Было зімна і рукі адразу зайшліся, але ён не прыпыняўся і варушыў на бягу пальцамі, бо ведаў, што хутка сагрэеща. „Рэкта-Рэкта” – прамаўляў Веня назvu вёскі, моцна штурхаючы палкамі і стараючыся як мага хутчэй імчаць па дарозе, што блыталася ўдалечыні ў бела-снежнай прасторы. Ён бег, спявачыя песні і свядома хаваючыся ад слабога, але настойлівага пробліску страху перад сучаснасцю, які ўжо ўзнік глыбока ў ім. Ён бег і імкнуўся не страціць бадзёрасць і веру, мацуочы сілы ва ўспамінах пра мінулае, усмешках і словах тых, хто быў яму такі дарагі зараз. Цяпер ён зноў спрабаваў зразумець сэнс тых сяброўскіх слоў і ўсмешак. Ён хацеў зразумець, чаму Ліпа, такая яскравая і дзівосная, з усяго суполку зварнула ўвагу на яго, маўклівага і сцілага хлопца? Былі ж сярод усіх іх самастойныя, жывавыя дзецюкі.

Веня ўспомніў, як яна пазнаёмілася з ім у першы дзень вандроўкі. Проста падыйшла на адпачынку да Вені, зірнула прыгожымі вачымі, працягнула руку:

- Ліпа. Частуйцеся цукеркамі. — I прысела побач на заплечнік.
- Дзякую. Веня. А чаму Ліпа?
- Таму што Алімпіядা.
- Зразумеў. Дзякую за тлумачэнне.

Ён ня ўмей дзеянічаць так проста, зразумела, і таму прыгожа. Цяпер ён успомніў той дзіўны і незвычайны, адзіны ў ягоным жыцці вечар. Яны ставілі канцэрт у вясковым клубе, якраз ішла сцэнка пра недарэкаў актораў-аматаў.

³ **крокі** – схема напрамку руху з назвамі насельных пунктаў.

— А зараз перад вамі выступіць гурт сапраўды моцных прафесіяналаў-аматарам з невялікім эпізодам „Наша мастацкая самадзеянасьць рыхтуеца да факультэцкіх спаборніцтваў”, — авбесціў вядучы Вова Ігнацюк. Сцэнка ішла сваім накірункам, прайшлі момант дэкламацыі, калі Анатоль Кавалевіч з вялікім артыстызмам з дзівоснай мімікай і пантамімай чытаў самаробную вершаванку:

— З неба звесілася вяроўка і завісла ў дварэ... — Анатоль хадзіў вакол уяўляемай вяроўкі, шкроб патыліцу, здзіўлена разводзіў рукамі і прамаўляў далей: „ніякога ў гэным толку, ні табе і ні міне!”.

Вясковыя гледачы і нават студэнты з асалодай ад душы рагаталі ў зале. Рыхтаваліся да апошняга акорда „Сымяротны крыж”. Раптам сарамлівы Міша Стасевіч, які меў у сцэнарыі самую невыразную ролю без слоў, моцна зблізіў і, заікаючыся, узніяў руку:

— Я гэта т-т-таварыш кіраунік, зараз успомніў в-в-верш, прыдумаў... хачу п-пр-прачытаць...

— Куды прэш? — яго пачалі штурхаць у бакі і прыпыняць акторы па сцэнцы (што наогул не супярэчыла ідэі самога эпізода).

— Парушаеш сцэнар, — ціха шыпеў Вова Ігнацюк, ураўнаважаны высокі студэнт літмуза.

Узнікла мітусня на сцэне. Міша ламіўся, як бульдозер.

— Хачу прачытаць в-в-верш пра каханне. Сам п-п-прыдумаў, — бубніў Міхась.

— Бунт на караблі, — гырчэў Ігнацюк. Але нарэшце махнуў рукой: — Хрэн з табой, чытай.

І авбесціў у залу:

— Таварышы, наш сябар прачытае вершы, якія склаў зараз на сцэне, пэўна, ад магутнага стрэсу і перапуду. Гаворыць, што пра каханне. У нас имат прыгожых дзяўчат, мабыць, трапіў у сেціва Амура і моцна закахаўся.

Ігнацюк прамовіў апошнія слова і трагічна звесіў галаву, у скруге развёў руکі. І ціхенъка прамовіў Міхасю:

— Ідзі кажы свае вершы, ду-бі-на!

Вясковыя жыхары ізноў узбуджана заёргалі на стуліках. Зацікаўлена пазіралі на сцэну і студэнты-вандроўнікі, што знаходзіліся ў зале.

Міхась выйшаў з гурта, што рыхтаваўся да „Сымяротнага крыжа”. Збляднелы, руکі дрыжкаць. Усе зацікаўлена маўчалі.

— Верш пра к-к-каханне, — прамовіў Міхась няшвёрдым голасам.

—Люблю ... — рахмана і выразна пачаў студэнт. Усе прыціклі. Міхасю вельмі падабалася Алёна Косцень, і ўсе гэта ведалі. Няўжо Стасевіч зараз прамовіць са сцэны, што любіць Алёну? Веня зірнай у залу і ўбачыў напружаны прыгожы твар Косцень і зацікаўленых гледачоў.

—...сядзець і с-с-смачна снедаць! Люблю з-за-задумліва глядзець. У думках хуткіх л-лю-люблю мроіць! Люблю і за сталам сядзець. Сядзець л- люблю я ў рэстараНЕ. Сядзець з в-вудою ў ракі! Сядзець на полцы ў цёплай бане. Сядзець падпёрши кулакі! Работа патрабуе руху, і шмат дзе трэба працаваць. Іспты якасна здаваць. Між тым жыццё бяжыць імкліва! I кожны дзень адны дзела. I разыходжуся я з той марай, што меў я ў сабе здаўна... Цяпер вучусь сядзець за партай. Каб спрытным быць, вучуся добра працаваць! I іншы раз люблю з сяброўкай на рынку бульбай гандляваць.

Міхась чытаў верш з пачуццём, з гумарам, лагодна расцягваючы і акцэнтуючы кожнае слова, і на заканчэнне абвесці:

— Верш Вовы Ігнацюка: „Я люблю”.

Уся зала гледачоў павалілася на стуліках ад рогату. Смяяліся доўга. Воплескі скаланалі сцэны вясковага клуба. I гучней усіх смяялася Ліпа. Яна так смяялася, што ўсе, ужо адсмияўшыся, пачалі воплескамі выклікаць Міхася на „біс” — так, што яму прыйшлося чытаць верш двойчы. Пасля свайго выступу Стасевіч зрабіўся знакамітым, увайшоў у эліту атрада, а потым, колькі ні чытаў верш на канцэртах, выклікаў шмат смеху сярод студэнтаў, што дяя недасвেдчаных было іншы раз незразумельным.

Веню ў той вечар ўразіла Ліпа. Яшчэ пайгадзіны назад, да канцэрта, Ліпа Бакуніч — стрыманая і валадарная, узрушана распавядала з трыбуны жыхарам вёскі аб візіце на Кубу ў складзе дэлегацыі ВАКСМ, аб проблемах міру і сацыялізму, аб злавесных змовах імперыялізму. Яскравая, разумная і афіцыйная, яна нагадвала яму маладую марксістку часоў рэвалюцыі, толькі ў новай сучаснай якасці. А зараз смяялася пяшчотная, жывая дзяўчына, прывабная і натуральная ў сваёй шчырасці.

Як заўсёды, пасля канцэрта былі танцы. Веня ня ўмеў прыгожа танчыць. А Ліпа запрашала ўсіх і танчыла з усімі. Запрасіла на вальс пажылога старшыню сельсавета. Той, мажны мужчына, нечакана для прысутных паказаў сябе спрытным танцорам. Лёгка і прыгожа пайшоў з Ліпай па кругу, чым выклікаў гонар мясцовых жыхароў. Потым яна танчыла з камандзірам гурта, выкладчыкам фізвыхавання Сцяпанам Акімавічам, той таксама не падвёў.

Мяцковыя бітламаны-валасацікі, потныя і нячесаныя, занепакоіліся і пачалі з пярэдніх шэрагоў прасоўвацца да выхаду. Бакуніч паспела перахапіць аднаго з іх і пачала адбіваць перад ім чачотку, але той замахаў рукамі і пад рогат прысутных даў нырца ў натоўп да дзвярэй. Валасацікі-бітламаны, здавалася, атрымалі канчатковую паразу, але ў гэты момант з натоўпу выйшаў хіповы хлопец у чорным кожушку і з цыгарэтай у зубах. Пад бадзёрыя воклічы сваіх сяброў:

— Пакажы, Мікола, як мы можам!

Ён аддаў недапалак і кожушок бліжэйшаму з ватагі і пачаў драбацець нагамі ў падлогу і раскідваць руکі ў бокі. Бакуніч лебедзем плыла вакол хлопца. Той танчыў не надта, але штосьці смелае, мужчынскае праступала ў яго танцы, падобнае на сялянскую ўпартасць яго дзядоў. Ён вымушаў паважаць яго танец. У рашучыя імгненні Мікола кідаўся ўпрысядкі, а потым пад воплескі сяброў і вясковую скапію Ліпу і спрытна прытуліў да сябе, крутнуў з ёй польку і скончыў танец.

Задаволеная мясцовыя маладзёны ганарліва паглядалі па баках і ціснулі Міколаву руку. Гонар мясцовай моладзі быў выратаваны. Веня ў гэтыя імгненні таемна, у глыбіні душы, зайдзросцю Міколе, яго рашучасці: той здолеў паказаць свой мужчынскі характар, пераламаў сваю вясковую сціпласць.

Потым яна запрасіла яго, Веню, ёй не перашкаджала ягоная сарамлівасць. Яны павольна і няўлоўна ляцелі ў прасторы сярод зорак, поўні, сяброў-таварышаў. Гэта было як чароўны сон, як летуцение... але гэта было. Ён не адчуваў зямнога прыцяжэння, усё стала безважкім, час знік. Яны былі ўдваіх: Ён і Яна, і больш нікога... А потым нечакана танец скончыўся...

— Скончыўся вельмі хутка, — прашаптаў Веня і ачунияў: ён хвіліну глядзеў перад сабой, не пазнаючы рэчаіснасці.

III

Перад ім ляжала дарога, прыбітая санямі і напалову занесеная снегам. Непадалёку тырчэй слуп з шыльдай „Рэкта”. Моцны мароз чапляў за вушы і шчокі. Ішоў рэдкі снег. Нізкае зімовае сонца вісела над небакраем. Мірыяды сняжынак павольна плылі да зямлі.

Веня штурхнуўся лыжнымі палкамі і пакаціў далей. Трэба было бегчы як мага хутчэй, каб паменшыць адлегласць, што ляжала зараз між ім і тым чароўным маладым жыццём, пра якое ён так не хацеў забыцца.

Паступова рэчаіснасьць пачала выцясьняць памяць аб нядайнім мінульм. Трэба было пытаць дарогу, адзначаную ў кроках. Ён прамчаў праз доўгую вясковую вуліцу з цемнымі хатамі сярод белых снягоў. Гэта была доўгачаканая Рэкта.

Марудна і прагна ён піў маленькімі глыткамі з вядра ледзянную воду, узятую з студні. Ужо ў самым канцы вёскі сустрэчны сталы вясковец паказаў дарогу на Ратмілле. Шлях, пракладзены на кроках, быў скіраваны на паўднёвы заход. Але дарогі, якімі ён карыстаўся зараз, часам ішлі на поўдзень ці на заход. Веня бег і па прысыпаных снегам дарогах, дзе праехала некалькі саней, і на прыкатаных машынамі да стану лёду. Ён ішоў і цаліком, напрасткі, па глыбокім снезе, і гэта быў самыя марудныя і самыя небяспечныя дарогі. Небяспека была ў страце накірунку, можна было лёгка заблудзіцца ў гэтым сънежнабельм сусвеце. На кроках былі абазначаны толькі напрамак руху, паміж адзначанымі вёскамі была вялікая адлегласць, так што рэдкія сустрэчныя не заўсёды ведалі накірунак да наступнай вёскі. Зрэдку яму сустракаліся на дарозе грузавікі альбо трактары з прычэпамі, якія ішлі насустрэч ці абганялі яго. Ён бачыў фермы, рэдкіх людзей у вёсках. І ўсе гэтыя людзі, так яму здавалася зараз, займаліся нязначнымі справамі: ехалі на трактары ці машыне, ішлі па вёсцы, завіхаліся на фермах.

Гэтае жыццё было чужым для Вені. Ён не хацеў жыць сярод аднастайнага, бязлюднага, нерухомага і сумнага свету. Ужо палову дня ён хаваўся ад самоты ў мінульм. Але ён нічога не мог змяніць у мінульм, ніводнага слова, ніводнага дзеяння. Ён стаміўся ад асабістага няўмення, сваіх бязглуздзіц, слабасцяў у гэтым блізкім мінульм. І вось цяпер перад ім ляжала прасёлкавая дарога і ён бег па ёй, маленькі, неўпэўнены юнак.

У сярэдзіне дня ён прытыніўся каля сцірты саломы недалёка ад дарогі, каб папалуднаваць. Зняў ірты, паставіў іх стойма і скінуў заплечнік у разварочаную залацістую салому. Выняў кавалак хлеба з мёрзлай кракаўскай кілбасой. Ён жаваў цвёрдую, як камень каўбасу, мёрзлы хлеб і глядзеў перад сабой на лыжы, на кінуты заплечнік. Сняжынкі павольна сыпаліся на салому. Ён нічога не думаў. Нядайняе мінулае здавалася даўным-даўно пражытым жыццём.

З'едзеная каўбаса і хлеб вярнулі яму нейкую раўнавагу душы і аптымізму. Трэба было ўставаць з гэтай саломы і імчаць далей. Але ўставаць не хацелася. Ён заплюшчыў вочы і ў думках перанёсся дадому. Цёпла, утульна, смачная ежа, згатаваная матуляй, тэлевізар, кіно, кнігі. Праз некалькі дзён — вяртанне ў інстытут, дзе было яшчэ лепш, чым дома... Ён расплюшчыў вочы і, як у казцы, уяўны свет

змяніўся сусветам рэальнym. „Не, каб прыйсці туды, у жыщцё камфорту і дабрабыту, трэба рухацца як мага хутчэй”, — прамармытаў Веня і рапуча ўзняўся, закінуў на спіну заплечнік. Пасля сняданку яго кінула ў дрыжкі. Ён замацаў ірты, выйшаў на дарогу і ўбачыў ззаду сябе сані, а ў іх няголенага, у кожусе, мужчыну, і запытаяўся ў яго:

— Скажыце, калі ласка, як праехаць на Навасёлкі?

— Тпру, — мужчына быў дзедам, ён нацятнүй лейцы, прыпыніў каня і павярнуўся да Вені, дапытліва разглядаючы, перапытаяў: — Чаго?

— Як праехаць на Навасёлкі, не падкажаце? — чырванеючы тварам, так яму здалося, перапытаяў Веня.

— А-а-а, — узрадавана працягнүй дзед, — сядай, мілок, падвязу. Я якраз у Навасёлкі еду.

Веня імгненне вагаўся, бо хацеў прайсьці ўсе 120 кілометраў шляху самастойна. Але радасць зносін з жывым чалавекам была мацней. Ён зняў лыжы і заваліўся ў сані побач з дзедам.

— А далёка да Навасёлак?

— Ды не, кілометры паўтара. А ты адкуль ідзеш? — з цікавасцю запытаяў дзед.

Веня адказаў.

— Далёка. Кілометраў трыццаць адолеў, — з павагай зазначыў дзед. — А куды ідзеш? А чаго не на арбоне? Грошай не хапае, ці што?

— Ды не. Студэнт я. Пасля вандроўкі хачу дадому на лыжах прайсьці, —адказаў Веня.

— А-а, студэнт, — з разуменнем прамовіў дзед. — Гэта вас, студэнтаў, прымушаюць ці па сваёй ахвоце?

Дзед пытаяўся і, не чакаючы адказу Вені, гаварыў сам, радуючыся свежаму чалавеку, які будзе яго ўважліва слухаць.

— Маладым быць добра! Я сам помню, некалі быў малады. Эх, і жыгун быў! А ўлюбыўвы, проста як порах. Помню цэлы дзень робіш, косіш, а ўвечары да дзевак у Ратмілле за восем кілометраў на гулянку імчыши.

Яны ехалі ў санях, гняды конь пафыркваў, пускаў у бакі з ноздраў два слупы пары і нетаропка бег па прыбітай машынамі дарозе. Дзед захутаўся ў кожух, адной рукой тримаў лейцы, паліў цыгарку і распавядаў пра гісторыю свайго жыцця. Часам сані завальваліся ў каляіну на бок і яны ехалі так нізка, што Веня чуць не выкідываўся з саняў і вымушаны быў тримацца за настылья на марозе драбіны. Нарэшце ўперадзе паказалася вёска, і Веня, страшна замерзшы, выскочыў з саняў, не даслухаўшы гісторыю жыцця. Ён

падзякаваў дзеду, які сцебануў каня па сцягну пугай і паехаў налева праз вёску да фермы. Веня звярнуў праваруч — на новую дарогу да наступнай вёскі.

Сustrэча з дзедам абагрэла яго ўражлівую душу, якая ўжо стамілася ад самоты. Веня не разумеў духоўнага складу вясковага жыхара, але звярнуў увагу на яго прыстасаванасць да бязлюднага сънежна-белага асяродзя, дзе гэты бывалы чалавек адчуваў сябе ёмка і ўпэўнена. Дзед быў просты, амаль прымітыўны, як гэта неба, зацягнутае хмарамі, бязлюдная вёска, рып сънегу пад нагамі, гаўканне сабак і мычанне кароў.

Нейкае незвычайнае ўражанне адклалася ў Веневай душы, і вёска, людзі, бясконцая зімовая дарога і ўвесь гэты вясковы побыт зрабіліся яму бліжэй і нават радней, чым былі яшчэ некалькі гадзін назад.

IУ

Пачало цымнесьць, калі ён нарэшце выйшаў на апошнюю дарогу дня. Дзесыці праз чатыры-пяць кіламетраў, казалі жанчыны, што ішлі на ферму, будзе вёска Сяліба, дзе Веня планаваў прыпыніак. Ён хацеў дабрацца менавіта да гэтай вёскі, у якой ён запланаваў яшчэ ў Менску прыпыніак на ноч. Калі ён не дойдзе да Сялібы сёння, тады яму прыйдзецца ісці дадому яшчэ два дні. Гэтая думка зараз выклікала ў яго жах.

Раптам Веня заўважыў, што стала зусім цёмна. Навокал не было бачна ніводнага агенчыка, які сведчыў аб чалавечым жытле. Дарога, прыбітая санямі, цягнулася кудысьці ў цемру. Аднекуль збоку дзьмуў халодны праніzlівы вецер. Ён бег і бег па дарозе, бо дзесыці наперадзе павінна быць вёска. Але яе ўсё не было. І ён стаў адчуваць, як унутры яго нараджаецца страх, які пераходзіць у адчай. Страх, якога ён ніколі не ведаў, і нельга было спыніцца, легчы і перачакаць гэты няўтульны, змрочны час. Упершыню ён сам павінен быў рухацца ў жыцці, каб некуды прыйсьці. Там, дома ці ў інстытуце, усё было ясна і зразумела. Калі надвор'е рабілася снежаньскім, няўтульным, змрочным і ціснула на псіхіку, можна было перачакаць яго, лежачы на ложку альбо пайсці ў кіно ці выпіць піва. І тады сам час, бегучы наперад, забіраў з сабой яго ў больш гасціннае і вясёлае жыццё. Зараз усё зрабілася іншым: холад, змрок, самота, невядомасць — усё гэта разам ўтварала ў Вені пачуццё сваёй неабароненасці. Трэба было нешта рабіць, яму здавалася, што ён прабег па дарозе гэтых пяць кіламетраў, што там, у гэтай цемры, сярод палёў і хаваеца

маленькая вёсачка з людзьмі і чалавечым жытлом, без якога ён цяпер праста не мог існаваць.

Ён звярнуў з дарогі і, правальваючыся іртамі ў сумётах снегу, доўга ішоў полем, покуль не ўзбіўся на нізіну, дзе-нідзе зарослуу хмызняком і з цёмным стажком сена. Ён нейкі час адпачываў, прытуліўшыся да стажка спіной, затым зняў лыжы і скінуў на снег заплечнік. Зацята наскуб бярэма сена і кінуў яго на снег, сеў і аблёрся спіной аб стажок. У двух кроках цяпер нічога не было бачна. Веспер ціха завываў, кідаючи ў твар калочы снег.

У кніжках Веня шмат разоў чытаў аб праявах мужнасці, як патрэбна трymаць сябе ў гэткім становішчы. Магчыма, будучы на Пойначы, ён адчуваў бы сябе героем і здолеў бы змагацца, але тут, у цэнтры Еўропы, ён канчаткова знямог духам. Яму здавалася, што час прыпыніўся і зрабіўся вечносцю. Адно імгненне перацякала ў наступнае і нічога не адбывалася. Сусвет не змяняўся, заставаўся, як і раней, чужым, незразумелым, халодным і варожым. Яго абкружала цемра, веспер, снег, бязлюдныя заснежаныя прасторы з чэзлым хмызняком.

Веня добра ведаў, што недзе там, вельмі далёка ад гэтага месца, пра якое забыўся Бог, павінны быць вялікія залітыя электрычным святылом гарады, такія самыя, у якіх жыў ён. Ён разумеў гэта, але гаспадаром тут цяпер была Цемра. Яна ўладарыла сярод гэтих заснежаных прастораў. Яна дыктавала яму сваю волю.

Тыя маленькія сумненні, скруха, туга, якія жылі ў ім, зараз, пры паанаванні Цемры імгненна выраслі ў гмахі адчаю. Цемра праглынула Веневу душу. Ніякага чалавецтва не існавала! Не было вялікіх гарадоў, залітых электрычным святылом, дзяўчыны з бурштынавымі вачыма, трамейбусаў, якія рабілі жыщё простым, тэлевізараў, футбола, піва, касмічных караблЁў, – нічога гэтага не было! Змрок быў сапраўдным гаспадаром зямной кулі. І гэты Сусвет існаваў заўсёды! Тысячу год назад! І сто мільёнаў год назад! Чалавече жыщё не мела сэнсу.

Веня дайшоў да апошняй прыступкі адчаю. Ніжэй было дно. Дно, у якім можна было выкапаць магілу. Дно..дно..цвёрдае дно, ад якога можна было адштурхнуцца. Ён паспрабаваў сабраць думкі ў ланцужок і некалькі доўгіх імгненняў напружана прыслухоўваўся да наваколля. Веня не адчуў варожасці навакольнага асяродзя, якое не ставіла мету загубіць яго. Змрок прыйшоў і выконваў свой абавязак, а паміраць або жыць далей было асабістай справай чалавека. Веня ўзняўся і стаў хутка хадзіць каля стажка.

„Трэба аказаць супраціў”, — прыйшлі яму ў галаву чутыя некалі словы. Ён сеў, затым узнёсся і зноў пачаў хадзіць, грузнучы ў турбах снегу, і думаць, думаць, думаць.. Мэта была не ў тым, каб нешта пераадолець у сабе і зламаць, а ў тым, каб стварыць тое, чаго ў ім не было. Ён, які заўсёды шукаў падтрымкі ў іншых, зараз павінен быў збудаваць гэты падмурак унутры самога сябе. Веня адчуваў, што нейкім чынам усё, што адбываецца з ім цяпер, звязана з Ліпай. Калі ён не зразумее нешта галоўнае, ён страціць Ліпу назаўсёды. Важна было ня толькі не загінуць, але і зразумець нейкую важкую ісціну, якая вырашыць усе паўсталыя перад ім цяжкасці.

„Змрок прыходзіў і існаваў. Ён уздзейнічаў. Быў сілай, якая існавала заўсёды. Цемра валадарыла над тымі, хто сам не быў сілай, і таму не мог процідзейнічаць! Калі не весыці барацьбу з цемрай, тугой, распаччу і ўрэшце памерці ля гэтага стажка з сенам – значыць, скарыщца перад Цемрай. Але чалавек – гэта сіла разуму, і параза гэтай сілы і ёсьць несправядлівасць з пункту гледжання чалавечства. Ягонае „Я” – не проста маленькі камячок свядомай пратаплазмы, эгаізму, себялюбства, але вынік дзеяння ўсяго чалавечства, што на працягу доўгіх тысячагодзяў вяло барацьбу з Цемрай!

Загінуць зараз – значыць здрадзіць чалавечству, праявіць несправядлівасць да чалавечства як касмічнай сілы! Урэшце ў дачыненні да чалавечай цывілізацыі кожны індывід павінен проста выконваць свой абязянак.”

„А Ліпа?” Ён пытается і нехта мудры і празорлівы адказваў на гэтыя вечныя пытанні быцця.

„Усе роўныя. І Ліпа, і Вова Ігнацюк, і Анатоль Кавалевіч, і Веня. А калі роўныя, значыць, маём роўныя праваў.” Гэтая думка яснай і простай формулай бліснула ў свядомасці.

Веня замацаваў ірты на чаравіках, аброс ад снегу і закінуў заплечнік на спіну і нетаропка пайшоў назад па пракладзеным следу да дарогі. Ён ішоў павольна, асэнсоўваючы знайдзеныя ісціны, што адкрыліся перад ім. Ён адчуваў сябе незвычайна моцным адтаго, што быў з'яднаны з усім чалавечтвам. І таму ён ужо нічога не баяўся.

Вечер, разагнаўшы хмары, сціх. У марознай цішыні чуўся толькі рып чаравікаў і шоргат лыж па снезе. Сярод ночы ўверсё ва ўсёй прыгажосці ўладарна панаваў цудоўны галактычны кілем Млечнага Шляху. Незвычайна буйныя зоркі склаліся ў дзівосна прыгожыя сузор’і, і ўвесе гэты казачны Сусвет нібы салютаваў Веню...

Ён прыпыніўся і з удзячнасцю доўга глядзеў на маўклівую бязмежнасць Галактыкі. Ён думаў, які нязначны яго шлях у прасторы... Паляцець бы туды, да зорак...

Змерзнуўшы, ён рушыў далей, да дарогі, пракладзенай людзьмі, узрушана пазіраючы час ад часу на чароўнае зорнае неба. Цяпер Веня ўжо нікуды не спяшаўся.

V

Перажыўшы свае пакуты і трывогі ў марознай начы сярод пустэчы зімніх раўнін, а потым дасягнуўшы амаль катарсіса, Веня ўжо дома старана асэнсоўваў свае пачуцці і думкі і занатоўваў іх у свой дзённік. Ён нечакана зразумеў, што некалькі дзён адзіноты сярод зімніх прастораў значылі для яго амаль тое самае, што для Амундсена вандроўка на Паўднёвы Полюс. І ў тым і ў другім выпадку яны наблізіліся да мяжы жыцця-смерці. Значыць, можна набыць так патрэбны яму жыццёвы досвед за вельмі кароткі час, толькі трэба канцэнтраваць свае пачуцці і намаганні на вузкім месцы сваёй жыццядзейнасці.

Чатыры дні да заканчэння вакацыі Веня наведваў Быхаўскі дом культуры, паблізу якога знаходзілася хата ягонага бацькі. У суботу і нядзелью на маладзёвых тусоўках, пераадольваючы і ламаючы сваі страх і няўпэўненасць, ён танчыў з самага пачатку да самага канца танцаў, выбіраючы самых прыгожых і густоўных дзяўчат. Акрамя таго, усе гэтая дні ён наведваў аматарскую гурткі, якія працавалі ў ДК: драматычны, сучасных танцаў, класічных і нават спеваў...

Аднойчы, седзячы ў зале, ён пачуў, як Макрацоў, рэжысёр аматарскага драматычнага тэатра, падчас рэпетыцыі загрымеў на акторку, якая засцілала абрусам святочны стол:

— Не веру! Так гаспадыні не засцілаюць стол. У цябе, Тоня, атрымліваецца, як у дзяўчыны, якая робіць гэта ўпершыню. Твае рэфлексы і маторныя рэакцыі не напрацаваныя, ты робіш гэта не умеючы, баючыся. А па сцэнару твая герайня вельмі кемлівая, спрытная, прыстасаваная да жыцця дзяўчына. Яна ўсё робіць умеючы.

Звяртаючыся да актораў, Макрацоў далей зазначыў, а Веня сутаргава, у спешцы, занатоўваў на паперыну ўсё, прамоўлене рэжысёрам:

— Актар, Тоня, дарэчы, як і чалавек, павінен умець рабіць усё. І рукамі рабіць, і казаць. Тады актор можа здзейсьніць любую ролю: і дырэктара, і пралетара, і прамоўцу на мітынгу ці на дні нараджэння. Добры актор можа нават у жыцці спраўдзіць ролю кіраўніка дзяржавы. Вось гэта прафесіянал! Трэба кідацца на ўсялякую работу — гэта найлепшы мацунак для актора, праца рук праграмуе мозг, робіць яго адэкватным для жыцця і для сцэны. Дзеля дасканаласці, Тоня,

засцілай абрус кожны дзень сто разоў. І на наступнай рэпетыцыі ты будзеш рабіць гэта як прафесіянал...

Для Вені гэта быў адказ на ўсе ягоныя жыщёвыя пытанні. Усе астатнія дні ён удумліва выконваў усю хатняю працу з самага ранку да позняга вечара, так што маці неяк пахваліла яго перад бацькам.

Па заканчэнні вакацыі Веня вярнуўся на вучобу, ужо істотна перамяніўшы накірунак свайго самаразвіцця. Ён заўважыў таксама, што шматлікая дробная хатняя праца рэзка зніжала ягоную сарамлівасць і павялічвала ягоную жыццейскую кемлівасць і прыстасаванасць.

Праз тыдзень, сустрэўшы Веню ў доўгіх калідорах педінтытута, цёмнавокая Алёна Косцень з вясёлай усмешкай сказала яму, што іхні вандроўны гурт збіраецца адсветкаваць у бліжэйшую суботу вечарыну ў рэстаране „Спадарожнік”.

— Там будзе і Ліпа, — шматзначна дадала Алёна і зірнула на яго з папрокам. Веня зразумеў яе і неяк лёгка, без хвалявання, адказаў:

— Я вельмі рады, але за Бакуніч заўсёды хвост з 5-7 кавалераў—аднакурснікаў.

— А ты, Веня, не будзь уломкам, — умяшаўся ў размову Міша Стасевіч, што быў разам з Алёной. — Думаеш, мне лёгка было прабіцца ў артысты? Сам сябе згвалтаваў, покуль вылез з тым вершам на сцэну. Нібы ў наступ памчаў на варожы дзот. Нават хіміятэрапіяй займаўся, таблеткі валяр'янкі глытаў.

Алёна зас্মяялася і зазначыла на развітанне:

— Вось так, вучыся ў Мішы. Збор у рэстаране ў 19 гадзін. І з цябе тост, ты герой-вандроўнік, то будзь гатоў.

У суботу Веня старанна рыхтаваўся да вечарыны, скрупулёзна асэнсоўваў дзеявод паводзін. Пяцікурснік Зміцер Кулеш, што жыў разам у пакоі гуртажытка, стрыманы, засяроджаны студэнт, даведаўшыся пра вечарыну і назіраючы, як Веня рыхтуеца, прамовіў:

— У першы свой выхад у свет, Веня, важна звярнуць на сябе ўвагу. Засьведчыць, што ты існуеш у рэчаіснасці!

Ён азірнуў маладзёна дасведчаным вокам і дадаў:

— Вазъмі маю сінюю безрукаўку. Так. Добра. Белая кашуля, цёмнасіняя безрукаўка. Чорныя штаны і чорныя бліскучыя чаравікі. Выдатна выглядаеш, як малады Ясенін ці Янка Купала.

— Можа, гальштук пачапіць? — прапанаваў Вова Ігнацюк, што зайшоў да іх пазычыць прас.

Зміцер рацучча запярэчыў:

— Ні ў якім разе, тады разбурым паэтычны вобраз і зробім з яго маладога камсамольскага бюракрата. Так, давай зараз паглядзім

верхняю вопратку. Твая шапка-аблавушка, Веня, нікуды не годная. Возьмеш мой скуранны зімовы брыль і мой белы пухнаты шалік. Тваё чорнае паліто? Не самы лепшы варыянт, даволі сціпла, але з густам.

Прамовіўшы апошнія слова, ён разглядаў Веню, што стаяў пасярод пакоя ў чорным паліто, у белым файнім шаліку, некалі падараваным Зыміцеру каханкай. У чорным скуранным брылі, стрункі, прыгожы, Веня сапраўды выглядаў як выбітны і таленавіты малады паэт. Зыміцер зірнуў на гадзіннік на сваёй руцэ і працягваў:

— Цяпер падумай, Веня, што ты хочаш мець ад вечарыны? Запомні назаўсёды: ты шляхецкага паходжання, як і я, але выхаванне мы атрымалі рабоча-сялянскае. Таму рефлексы ў нас сялянскія, як разняволімся выпішы, то душа нараспашку, абдышацца, цалавацца, а іншы раз і наесціся да свінчага віску, а потым бывае і па фэйсу адзін аднаму. А мужчыне, каб спраўдзіць сябе, заўсёды — запомні гэта — трэба трymаць адлегласць ад смердаў! Ніякага панібрацтва!

Веня засяроджана слухаў і матаў, як кажуць, на вус. Ён ужо зразумеў, што не часта выбітныя людзі, якія самі па сабе рэдкасць, даюць каштоўныя парады.

Зыміцер між тым працягваў сваю павучальную гаворку:

— Можаш выпіць, Веня, два глыткі шампані. I ўсё! За ўвесь вечар! I трymай адлегласць. Танчы, слухай іншых, падхвальвай, здзіўляйся. Усё натуральна, шчыра. Выберы дзяўчыну, што лягла табе на сэрца, і ведай, што гэта і ёсьць мэта тваёй сённяшняй вечарыны. Паказаць сябе і знайсыці сяброўку, можа нават, калі моцна пашэнціць, знайсыці сваю палавіну. На трэцім курсе ўжо трэба напоўніцу шукаць адзіную і непаўторную.

Зыміцер яшчэ раз азірнуў Веню з ног да галавы і зусім не саромячыся, як аб нечым штодзённым і звычайнім, запытаўся:

— Так, душ прыняў? Добра. А шкарпэткі, трусы? Усё павінна быць самымі свежым, фірмовым, элегантным, адпраставаным, каб можна было пры неабходнасці не камплексуючы распрануцца перад самай густоўнай жанчынай.

І нібы забіваючы тоўсты цвік у дылёўку, настойліва зацвердзіў:

— Той, хто будзе цябе спакушаць выпіць — ёсьць твой першы таемны вораг, іншы раз дамінантны самец! Помні, шляхетны юнак з небяспечнымі і дамінантнымі трymае адлегласць...

— Зыміцер, чалавек чалавеку сябар, таварыш і брат? — Запярэчыў Вова Ігнацюк, які сам з цікавасцю слухаў Зыміцера, пра якога хадзіла процьма інстытуцкіх мітаў і які быў прыкладам для шмат каго з маладых студэнтаў.

— Вова, гэта жыццё — такое, якое яно ёсьць на самай справе. Для маладога чалавека прыгажуня — альфа і амега ягонага жыцця. А ў стасунках паміж маладым мужчынам і маладою жанчынай няма дробязяй. Ты што, не помніш, як Косця Якушык спіўся ва ўсіх на вачах? І ніхто яму не падказаў, ніхто не параіў своечасова. Першая няўдача з жанчынай — гэта як нажом па сэрцы, мала хто выжывае пасля такіх душэўных трагедый. А Барыс Залатніцкі — малады волат, пайшоў па старых зацёртых бабах, згубіў ідэалы, затым безнадзейна згарэў ад гарэлкі.

— Веня паклаў вока на стылёвую дзяўчыну. На самую Ліпу Бакуніч! — Не ўцярпей абвесыціца навіну Ігнацюк.

Веня незадаволена паглядзеў на таварыша па вандроўцы. Ён не любіў, калі ягоныя таемныя памкненні рабіліся вядомымі ўсім.

— Хто, Бакуніч? Малайчына, Веня. Любіць, то прынцэсу! Цудоўная дзяўчына, я б зразу жаніўся, нават на трэцім курсе. А потым усе сілы паклаў на яе і на вучобу. Хэ, колькі б лішніх клопатаў адпала. Жыві і радуйся, не псый час на драбноту, не марнуй дарэмна маладыя сілы. — У апошніх словах Зміцера гучала маркота аб страчаных і не зусім плённа пражытых студэнцкіх гадах.

— Бацькі былі б супраць? — Задумліва запярэчыў Ігнацюк, ён прысёў на стулік і закідваў пытанні Зміцеру, з якім ніколі дагэтуль сурэзна не размаўляў, але ведаў, што гэта адзін з самых здольных і моцных студэнтаў інстытута.

— Бацькі? Запомні, Вова, у бацькоў свая прагматычная зацікаўленасць. Яны хочуць як мага менш мець клопату з сваімі дзецьмі. Даць адукцыю, уладкаваць на працу, выпіхнуць замуж ці жаніць. Усё астатніяе яны разглядаюць як непрагматычны падыход да жыцця. Любоў іх ужо не хвалюе, ды большасць ці забылася пра каханне, ці ніколі яго не ведала.

Вось так пад самы вечар у суботу пяцікурснік Зміцер Кулеш рыхтаваў Веню да вечарыны, але хутка скончыў сваю казань, дадаўшы на развітанне.

— Жадаю, Веня, удачы. Май сваю галаву на плячах. Бо аб усім не расскажаш і ўсяму не навучыш. І яшчэ, ліслівасць — гэта той ключык, якім адмыкаюць рот нават самых разумных і моцных. Будзь пільны і сцеражыся лісліўцаў.

І Зміцер павярнуўся да сваіх канспектаў і кніжак. Ён рыхтаваў дыпломнную працу і хацеў паступіць у аспірантуру.

УІ

На вечарыну ўсе вандроўнікі гурта прыйшлі прыгожа апранутыя, з густоўнымі прычоскамі і пахам прыемнай парфумы. Яны не адразу пазнавалі адзін аднаго, зараз такіх незнаёма прыгожых і ўсъхваляваных.

У цёмнасінай сукенцы, з цёмнакаштанавымі валасамі у форме карэ, што атачалі жывы твар, Бакуніч выглядала шыкоўна. Яе разумныя, з вільготным цёплым бліскам, цёмнабурштынавыя очы весела пазіралі на таварышаў па вандроўцы.

Веня быў апрануты ў белую кашулю, цёмнасіні безрукаўнік і чорныя адпрасаваныя штаны, і выглядаў надзвычай густоўна. Гэта было ablіčча паэта, які сам яшчэ не разумеў сваёй маладой сілы. Нешта новае за прамінулья два тыдні з'явілася ў яго знешнім вобліку, і некаторыя пільнія і ўважлівыя вандроўнікі гэта адзначылі для сябе.

Веня хацеў сесыці за стол бліжэй да Бакуніч, але неяк так атрымалася, што калі ўсе пайшлі рассаджвацца за сталы, уznікла невялічкая таўкучка, а потым яму перашкодзіў своечасова прайсьці да стала рослы фіzmатавец Мікола. Давялося сесыці дзе папала, далёка ад Бакуніч і Алёны Косцень, з якой побач прыседзеў Міша Стасевіч.

Першы тост за ўдалую вандроўку прамаўляў выкладчык, кіраўнік вандроўнага гурта Сцяпан Акімавіч. Хлопцы выпілі гарэлкі, дзяячаташы шампанскэ, Веня – мінеральную воду.

— Ты што, Веня, сёння наш дзэны! Трэба па поўнай, — шчыра абурыўся фіzmатавец Мікола, што сядзеў побач. — Не паважаеш дружбаноў? Давай па поўнай.

І Мікола набулькаў яму паўнюткую стаграмоўку.

Наступны тост даручылі Ліпе Бакуніч, і яна ўзнёсла прамовіла слова пра дружбу, пра новых дзіўных сяброў, што яна набыла ў гэтай дзівоснай вандроўцы. За такія слова было грэх не выпіць, і ён не заўважыў, як Мікола ў гэты момант мігнүй Анатолю Кавалевічу. Той сядзеў недалёка, насупраць праз стол, і пачаў шчыра і ўзнёсла яму казаць:

— Веня, сябар, я так рады, што мы разам. Давай вып'ем за цудоўныя слова нашага палітычнага камісара, нашу чароўную Ліпу Бакуніч. Мы ўсе любім нашу Ліпу. Я думаю, яе нельга не любіць. Давай, Веня, вып'ем за любоў!

Веня працягнуў руку да фужэра, дзе Мікола цішком змяшаў шампанскэ з гарэлкай, зірнуў на ўдзячных хлопцаў, і ў гэты момант на яго нібы абрынуўся ўвесь жах перажытай ім цэмры, адзіноты, скрухі. Перад ім паўстаў вобраз невядомага яму Косці Якушыка, якога некалі няўдача паваліла на калені, з якіх ён так і не ўзняўся. І

вось цяптер ён сам стаяў на самым перакрыжаванні свайго маладога жыцця, адкуль ішлі два шляхі: адзін шлях жахлівай паразы і далей пачварная прорва, другі — сонечны і плённы.

Ён аглядзеў столікі, чамусыці ўсе пазіралі на яго, і Бакуніч уважліва ўзіралася ў яго. Веня ўзяў чисты фужэр, наліў у яго адзін глыток шампанскага і прамовіў:

— Гэта святое. Вып’ем за каханне.

Дзяяўчаты, радасныя і весёлыя, папляскалі ў далоні. Хлопцы чагосыці незадаволена маўчалі.

Сцяпан Акімавіч перарапыніў зацятнутую маўчанку:

— Так, дзе наш герой? Давай, Веня, тост. Шампанскага, калі ласка, яму.

— Гарэлкі поўны фужэр! — Падсунуўся ліслівы Анатоль Кавалевіч. — Ты сёння, Веня, герой. Табе ўсё можна.

— Я даследчык, а даследчыкі не ўжываюць спіртovыя напоі. Інакш можна наблытаць ці замерзнуць сярод заснежаных начных пустак.

Яму паставілі фужэр з шампанскім. Суполка з цікавасыцю ўзіралася на Веню, учора сарамлівага і няўпэўненага, якому зараз трэба было здаваць тэст на мужчынскасасыць, бо сказаць добры тост не так проста. Іншы раз добра выказаныя слова адчыняюць шлях для мужчыны, ці наадварот — кепска, няўдала прамоўленыя, зачыняюць яго ў жыццёвую шуфляду. Прамовіць, тым больш у прысутнасці дзяяўчыны, якая табе падабаецца і якой Веня яшчэ таксама падабаўся.

Між тым ягоная параза мацавала Анатоля Кавалевіча, які не даваў праходу Бакуніч, знаходліва перакрываючы ўсе яе верагодныя жыццёвые крокі.

Веня ўстаў з-за стала, у белай кашулі, якая так дзіўна пасавала агульнаму ablіччу, з русымі, крыху натуральна завітымі валасамі, з светлым, ясным, надзвычай гарманічным тварам, які сведчыў аб унутранай чысціні, і цяптер, нечакана для прысутных, відавочных рысах мужнасці, адказнасці і нават валадарства.

— Шаноўныя сябры! Некалі знакаміты нарвежскі вандроўнік, даследчык Арктыкі і першаадкрывальнік Паўднёвага Полясу, Амундсен, у свае маладыя 19 год рабіў вандроўку па снежных плато Нарвегіі...

„Па снежных плато Нарвегіі” — гэта прагучала някепска, нават фізматаўцы слухалі зацікаўлена, выкладчык Сцяпан Акімавіч, што сядзеў у тарцы стала і, як ніхто іншы, разумеў падзеі, што зараз адбываліся, лагодна і спачувальна кіунуў галавой.

— І вось там, у адзіноце, сярод снежна-белых сумётаў, у марознай начы, пад дзівосным зорным небам Бацькаўшчыны, я спазнаў тыя патрэбныя нам, маладым, ісціны, і адну з іх я хачу прапанаваць вам у якасці тоста.

Веня ўвесь час помніў магутную моц Галактыкі, што раскінула свае мірыяды зорак у начным небе. Зараз ён апіраўся на нядайна перажытую жахлівую роспач, на страх самоты. Учарашні хлопчык прамаўляў як сапраўдны мужчына. Нечакана перад усімі ягонымі таварышамі, сябрамі і нават таемнымі недабразычліўцамі пайставаў прыгожы знешне, зусім юны і ўжо адказны за свае слова і ўчынкі мужчына:

— Вып’ем, сябры, за нашу дзівосную маладосьць!

— Цудоўна! — Узняўся і шчыра запляскаў у далоні выкладчык Сцяпан Акімавіч, і разам з ім узняліся Ліпа Бакуніч, Алёна Косцень і Міша Стасевіч, Вова Ігнацюк і ўсе астатнія студэнты і студэнткі. Чэпкі і хітры Анатоль Кавалевіч зразумеў, што ён прайграў, і расчараўана кульнуў у салатніцу прыгатаваны для Вені фужэр з гарэлкай.

...Потым іграла музыка, і Лена Косцень запрасіла яго на танец і шапнула:

— Веня, ты быў беспадобны! Бакуніч не адрывала ад цябе вачэй. Пастарайся праводзіць сёння Ліпу.

— За ёй хвост з пяці кавалераў.

— А ты не ідзі разам з усімі, а за паўгадзіны да канца цішком збяжы з ёй на таксі.

— Я не могу збегчы, Алёна, бо ў мяне сёння роля героя. А герой не збягае. Ты папярэдзь Ліпу, што я хачу яе праводзіць.

Веня казаў тое, што адчуваў, і калі вечарына скончылася і ўсе сабраліся разыходзіцца, ён падыйшоў да Бакуніч і з ўнутранай сілай адсунуўшы некуды ўбок сваё хваляванне, знешне ветліва і ўпэўнена прамовіў:

— Шаноўная панна Ліпа, калі вы не супраць, дазвольце мне праводзіць вас дадому.

— З вялікім задавальненнем, Веня. Вы сёння герой, як можна адмовіць герою? Апошнія слова Бакуніч скіравала прысутным, у тым ліку і скамянеламу Анатолю Кавалевічу, які стаяў побач з сябрамі-фізматамі, таксама таемна закаханымі ў Бакуніч. Побач ківаўся ўжо ў добрым падпітку фізматавец Мікола.

— Алёна, пакліч Мішу, ды разам паедзем на таксі.

Веня памог апрануць Ліпе цёмны бліскучы кожушок з штучнай футры, і яны ўчацвярых рушылі на двор да прыпынку таксі, па

дарозе да іх далучыўся Вова Ігнацюк з сваёй дзяўчынай і тым самым адсёк напорыстага Анатоля Кавалевіча, які нахабна цягнуўся за імі з сваёй кампаніяй.

...Яны выйшлі з таксі каля Опернага тэатра і ціха пайшлі ўніз па вуліцы Янкі Купалы. Веня ішоў разам з Літпай, казаў ёй розныя, як яму здавалася глупствы, а потым схапіў яе ў абдымкі, зірнуў у бліскучыя жывыя очы і прамовіў словы, поўныя шчырага юнацкага пачуцця:

— Ты такая дзівосная і чароўная, я проста ў захапленні! Я кахаю цябе!

І яны задыхнуліся ў яго першым у жыцці пацалунку, сярод марознай начы, пад шэпат зорак, у цымняным таемным вулічным асвятленні пад ліпамі парку імя Янкі Купалы...

1988; 2009 гг. Стары Быхаў - Менск .

Ватэрлінія

„Галоўная жыщёвая мэта чалавека – даць жыць самаму сабе, зрабіцца тым, чым ён э’яўляецца патэнцыйна. Калі ён гэтай мэты не дасягнүй, можна прызнаць ягоную паразу і даць адзнаку яе як тое, чым яно і з’яўляецца, — як яго маральную паразу. Нават калі вядома, што шанец на поспех у чалавека быў мізэрны і кожны ў гэтым становішчы атрымаў бы паразу, усё роўна адзнака застаецца ранейшай.”

Эрых Фромм „Чалавек для сябе”

I

Людзі спачатку нібыта нараджаюцца роўнымі. Аўтсайдэрамі робяцца спакваля, калі не вывучаюць свае і чужыя жыццёвыя ўрокі. Жанчыны, дарэчы як і ўвесь прасты народ, любяць пераможцаў. На зломкаў нікто ніколі не зувяртае ўвагі. Недарэка з’яўляецца тым баксёрскім скуранным мехам, на якім пераможцы ўдасканальваюць свае магутныя накаўтныя ўдары.

Міхась Стасевіч, які жыў у адным пакоі з Алесем і Зыміцерам, узбіўся на тую калдобістую сцежку, што напрасткі вяла да широкай дарогі будучых параз і няўдач, па якой дарэчы, крочыць мноства маладых абібокаў, што марнуюць свае маладыя гады.

З раніцы ён панура сядзеў у сваім пакоі на трэцім паверсе гуртажытку, мёрз адвесніскага холаду і, кутаючыся ў коўдру, успамінаў учараашняе непрыемнае здарэнне. Больш трапна было

сказаць, што не ён успамінаў, а яно, тое здарэнне, стаяла перад вачыма, перапаўняла горкімі пачуццямі і не давала магчымасыці і далей марнаваць сваё жыццё.

Учора ўвечары ён, студэнт другога курса педвузза, пайшоў на танцы на чацьвертым паверсе, запрасіў патанчыць прыгожую, фанабэрыйстую Алу з філфака, у пунсовай кофце і бліскучых чорных штоніках, што хвалюяча аблягала ўйныя сцётны. Пачаў танчыць з ёй, а яна ўсё кіравала позірк за Сержуком Пагарэлавым, рослым бландынам з геафака. Тады ён, Міхась, стаў паварочваць яе так, каб яна не глядзела на Сержука, а глядзела на яго, Міхася. І вось тут гэта вельмі прыстойная і юрвабная панна апусціла свае рукі і гэтак спакойна і абыякава, нібы ён, Міхась, быў нейкі слуп, павярнулася ды і пайшла сабе некуды ў бок. Уся палкая кроў кінулася ў галаву Міхасю ад абрэзы, ён хацеў сілком павярнуць Алу да сябе і ... і даць па ейнай пысе. Так, так, па прыгожым дзяявочым твары. Хацеў, але не даў, бо зразумеў, што атрымае кухталёў ад хлопцаў і ад тога ж Сержука, страціць павагу студэнтаў, і гэта будзе назаўсёды, на ўсё ягоне жыццё. Таму ён, раззлаваны, пашыбаваў на свой трэці паверх у свой пакой.

Не, не любілі яго панны — з тых, што падабаліся яму, а на тых, каму падабаўся ён, Міхась у сваю чаргу не звяртаў увагі. З паўгадзіны ён пакутліва марнеў, не разумеючы сутнасці паўсталай перад ім цяжкасці, покуль не адчуў на сябе позірк Алеся Паддубскага, што прачнуўшыся, зараз пільна вывучаў пануры твар Міхася.

— Што здарылася з табой, мой юны друж? Якія складанасці турбуюць твае маладыя глазды?

Міхась патлумачыў старшакурсніку свае клопаты. Той слухаў надзіва ўважліва, хітаў галавой і потым зазначыў:

— Неспакой твой правільны, бо мае свае прычыны і залежыць ад тваіх хібаў. А гэтих хібаў у цябе — як у бадзяжнага шчанюка блох. Што скажаш, Зыміцер?

Ён звярнуўся да Змітра, які да паўночы ўпарты рыхтаваўся да семінарскіх заняткаў па ангельскай, моцна стаміўся і цяпер, прачнуўшыся, ляжаў у ложку і вымушана слухаў.

— Што казаць? Усё зразумела, як двойчы два.

Міхасю нічога не было зразумела. Ён лышаў вачыма, пераводзячы позірк з Алеся на Змітра. Змітра ён пабойваўся за ягоную рапшучасць і звычку казаць і хадзіць напрасткі, не ўзіраючыся на аўтарытэты ці няёмкасць.

— Табе зразумела, а маладому чалавеку нічога не ясна. Патлумач.

— Разумею, але патлумачыць не хапае моцы. Лепш, канечне, было б даць слова старэйшыне студэнцкага брацтва. А за навуку, каб яна запомнілся, я патрабую лёгкі святочны съяданак і каву з макавай булачкай.

Зміцер любіў дзівосныя менскія булачки з макам. Міхась быў вымушаны згадзіцца з умовай Змітра і памчаў у краму па булачкі. Праз паўгадзіны, згатаваўшы змястоўны съяданак, хлопцы паселі за стол і, цярэбячы згатаваную вермішэль са смажанай кілбасой, нетаропка перагаворваліся. Спачатку вёў сваю казань Зміцер.

— Мы маем на жыццёвым абшары трох паставы, што кіруюцца ўласнымі жаданнямі. Ала — панна спелая і сексапільная, што азначае — пільная да сексу. Сяржук Пагарэлаў — спелы дзяцюк і карыстаецца поспехам у паненак. Тут усё зразумела. А што ты хацеў там знайсці, Міхась?

Зміцер усутьч зірнуў на Міхася. Той сядзеў за столікам у пакамечаных старых джынсах, нясвежай кашулі, неахайна паголены, з нямытай галавой.

— Ну... Я хацеў патанчыць.

— Навошта табе тая Ала?

— Яна прыцягвае ўвагу. Прыгожая.

— А ты?

— А што я?

— Ты на сённяшні момант уяўляеш якую-небудзь цікавасць для юрвабных, сексуальна заклапочаных паненак?

— Што, я не маю права патанчыць?

— Так, не маеш! Но ты неахайны, безгустоўны. Да таго ж прыйшоў на танцы без ясна акрэсленай мэты. Патанчыў ты з Алай ці не патанчыў — якая ў гэтым карысць? Ніякай.

— Я вольны чалавек.

— Алка таксама вольны чалавек. Што ты хочаш ад яе? Яна выканала сваё жаданне, ты — не. У чым праблема, Міша?

Міша разгублена маўчаў. Зміцер з асалодай паспытаў з кубачка гарачую каву і, не кранаючы мяккую булачку з макам, што трymаў у руцэ, зазначыў:

— У тым праблема, Міша, што ты атрымаў жахлівую жыццёвую аплявуху! Да цябе, дружба, як да мужчыны, аднесліся грэбліва!

Абодва, Зміцер і Алесь, пільна зірнулі на Міхася, той збянтэжана адвёў позірк убок.

— От ты сказаў: «Яна прыгожая». Чаму ты, як самец, не прыцягваеш увагі другой паловы чалавецтва? Зразу адкажу: таму што ты не рыхтуеш сябе да гэтай місіі. Дарэчы, Фрэйд патлумачыў,

што адзін з двух галоўных інстынктаў чалавека – эратычна-сексуальны.

– Я чалавек вольны. Хачу адрознівацца ад статка.

– Гэты пункт гледжання цалкам пройгрышны. Статак – гэта іерархія! Спадзяюся, табе не трэба тлумачыць панятак «іерархія»? У іерархіі існуе эліта, сярэдні клас і дол – там, дзе туляюцца зломкі, і на прыступках іерархіі Неабходнасць ставіць кожнага на сваё месца. Што скажаш?

Зміцер пазіраў на Міхася з зычлівай усмешкай.

– Неабходнасць – парушэнне правоў чалавека. Гэта прымус і гвалт... аўтарытaryzm.

Міхась прамовіў тое, што яму прыйшло на язык, і змоўк, не ведаючы, што яшчэ сказаць.

Зміцер з асалодай частаваўся кавай і потым казаў бязлітасныя ў сваёй праўдзе словаы.

– Так, неабходнасць – гэта аўтарытaryzm! А іерархія?

– Іерархія – таксама прымус, несправядлівасць...

– Так, значыць, узяць, баценька, «і ўсё падзялішь!» Ты, Міхась, сапраўдны «сыцьцяліст»!

– Не ведаю, хто я. Але я за свабоду і справядлівасць! – цвёрана зазначыў Міхась.

Зміцер, апрануты ў сінія спартовыя порткі і ўцеплены цельнік з рукавамі, вылучаў задаволенасць і нават шчасльце. Учора ён нарэшце закончыў вывучаць матэрыял па ангельскай, і сённяшняя раніца была для яго волная і ён цяпер мог спакойна з асалодай вучыць шчайліка.

– Вольным чалавек можа быць тады, калі ён цалкам возьме на сябе такія складнікі бытавання, як здабыванне і прыгатаванне ежы, забеспячэнне жытлом, абароненасць, адукцыя, медычнае абслугоўванне і г. д. Пакуль што нас кормяць, апранаюць, вучат, лекуюць, ахоўваюць іншыя людзі. А ты не хочаш рабіць нават тое нешматлікае, што ад цябе патрабуецца. То дзе ж тут справядлівасць? Пры такім падыходзе тваё месца ў будучым – гэта месца сучаснага недарэкі, біча.

Міхась чырванеў, крыўдаваў і таму мінаў важныя для маладзёна ісціны, што тлумачыў Зміцер. Між тым той працягваў казаць далей:

– Замест таго, каб добра апрануцца, падкачаць цягліцы, навучыцца паводзінам маладога і спрытнага дзецюка, ты марнует час. Сучасны малады чалавек павінен быць як новенькая стодаляравая купюра, а не як скамечаны дзесяцірублёвы «заяц».

Аніакай іншай альтэрнатывы тут не існуе! Бо праз пяць – дзесяць гадоў маладосць съходзіць, зносячы з сабой альтэрнатыву.

Зміцер цвёра пазіраў на Міхася, ён імкнучыся данесці да яго суворую праўду рэчаіннасці. Ён узніяў макавую булачку, што ўвесь час трymаў у руцэ, і з асалодай, ледзь не жмурачыся, адкусіў кавалачак смачнай менскай булачкі з макам. Потым, пражаваўшы і праглынуўшы кавалачак, ён ізноў нетаропка працягваў:

– Юнак ці дзяўчына павінны ў сваю найлепшую пару жыцця быць спакуслівай, духмянай булачкай. Каб цябе хацелі, як і ты сам хочаш! Чаму ўвесь дзень Алеся упартага вучынца, а ў вольны час шукае прыробка? Усё праз тое, каб мець капейчыну і добра апрануцца. Быць у вачах маладых паненак і дасканалах кабет шляхетным мужчынам для задавальне ння іхніх юрлівых клопатаў і патрэб.

– Чаканняў, – дадаў з усмешкай Алеся і ледзь не засмаяўся.

– Чаканняў, мрояў, клопатаў, жаданняў, летуценняў, лунанняў... – доўжыў Зміцер.

– Як цецярук? – пад'ядыкнуў Міхась, і ў ягоных словах прагучалі сарказм дзіцяці і з'едлівасць тутэйшага вахлака.

Зміцер уважліва зірнуў на яго.

– Цецярук! Качур! Лось! Урэшце, жарабец! Як каму падабаецца. Сучасны мужчына павінен быць дамінантным. Несці сваю ролю самца, гаспадара, лідэра прыгожа, з густам, умеючы, рашуча, адным словам, прафесійна. Вывучыць, засвоіць, замацаваць гэту ролю. Алачка цябе адшыла, бо ты кепска апрануты, безгустоўна абуты, пабабску падстрыжаны. Гэта сведчыць, што ты яшчэ не дакранаўся да жанчыны, не прайшоў «курс маладога байца».

Міхась пачырванеў і хацеў прамовіць нешта абразлівае Змітру, але не знайшоў нічога вартага.

– Галоўная твая хіба, што ты нават не разумееш тое, пра што табе гавораць. Лунаеш у сваіх мроях. Німа нічога страшней, як пражыць сваю маладосць у мроях. Змарнаваць свой найлепшы жыццёвы час. Шлях мрояў прымусіць цябе прайсці пакутлівую дарогу расчараванняў.

У гэтых момант у размову, што магла перарадзіць ў спрэчку, умяшчаўся Алеся.

– Ну, так ужо не трэба адразу менціць маладога чалавека. Можна і перапаліць.

Алеся Паддубскі быў з тых, хто гаварыў мала і трапна.

Зміцер у сваю чаргу жорстка запярэчыў:

— То жалеза можна перапаліць. А мужчыну з шляхецкім прозвішчам немагчыма — гэта сталёвая пабудова. Міша, ты разумееш, што такое быць мужчынам?

— Разумею... — няўпэунена адказаў Міхась і ўзняўся з-за стала.

Яму трэба было ісці на заняткі. Ён хутка апрануўся, хаваючы крыўду і, нарэшце ўзяўшы парасон і тэчку з канспектамі, накіраваўся да дзяварэй.

— Нічога ты не разумееш, — незадаволена буркнуў яму ў спіну Зміцер і зірнуў на Алеся.

— Як ты думаеш, ён хоць што-небудзь уцяміў?

— Паглядзім... Як пачне ахайна апранацца, штодзень прымашь душ, рыхтавацца да семінарскіх, хадзіць на вечарыны, — значыць зразумеў, што дасканалыя жанчыны не любяць неахайных смердзюкоў.

Пахмурны, як восенійскі лістападаўскі дзень, Міхась зірнуў ад дзяварэй на Алеся і буркнуў:

— Ну, я пайшоў, — і рушыў з пакоя, несучы ў сваёй душэ разлад, незадаволенасць і нават страх за сваю неўпараткованую будучыню. Зміцер патлумачыў яму тое, што ён, Міхась, сам даўно несвядома адчуваў.

Алесь глянў на дзвёры, што зачыніліся за маладзёнам, і рапчуца ўзняўся з-за стала:

— Ну што тут сказаць... Раслінны ўзоровень расходавання энергіі. Не дацягвае нават да мурашынага. Будучы аўтсайдэр, якога жыццё будзе валачы за каршэнь ды даваць высپятка на віражах.

— Што, і нельга нічога зрабіць? Хлопец сам па сабе добры і сімпатычны, хоць і інтраверт. Можа, нават тыповы прыклад нарцыссызма⁴, — запытаўся Зміцер, дапіваючы каву.

Алесь уздыхнуў і зазначыў:

— Такіх у нас шмат. Гэта псіха-фізілагічны стан самаадчування. Паеў, пастаў, зрабіў пі-пі, схадзіў на футбол — і ўсё. Нават уласнае заўтрашняе іх не цікавіць. Мішу да адэкватнага разумова-энергетычнага ўзроўню — як да неба. А ёсць яшчэ і ўзоровень суперменаўскі, гэтыя наогул ідуць на некалькі кроакаў уперадзе рэчаіснасці. Дыктуюць грамадству сваю ініціятыву, задаюць тэмп, навязваюць светапогляд.

— Мы з табой, значыць, адэкватныя?

⁴ **Нарцыссызм** -- псіхалагічны стан поўнай засяроджанасці на ўласнай персоне, у якім усё вакол успрымаецца толькі праз прызму жаданняў гэтай асобы.

— Так, Зміцер, мы толькі адэкватныя! Нас съядома пэўнае кола адцірае, не пускае, каб мы дасягнулі ўзроўню эліты. Таму да супермэнайскага ўзроўню нам — як Мішу да адэкватнага. Мала таго, што супермены здольныя і таленавітыя, дык яны яшчэ і круцяцца ў элітным асяроддзі. Таму ў іх звычкі, рефлексы і стэрэатыпы супермэнайскія. Для нас з табой аспірантура і кандыдацкая дысертация — жыщёвы Эверест, для іх — сэмкі. Ведаеш Людмілу Бакуніну з фізмата, невысокая такая прыгажуня, заўсёды рухаецца па універсітету ў атачэнні світы з 5-7 прыхільнікаў і прыхільніц?

— Бачыў, такая кнопкочка. Ветлівая і ўсміхаецца шчыра.

— Супервумен! Лідэр па выхаванні і нараджэнні. Казала мне аднойчы ў адной тусоўцы, што ў яе жылах цячэ шляхецкая кроў.

— Ты хоць прылашччыў яе разок? — з цікавасцю спытаў Зміцер.

— Прылашччыў... разагнаўся... Быў момант. Пайшла праводзіць з дому на двор. Сакавіцкі снег, сіні вечар, пяшчотныя такія стасункі ўзніклі, хацеў я яе абняць, і так абняць, ад душы... І сэрца нават задрыжэла. А яе атачэнне ні на крок, выйшлі і стаяць побач у пяці кроках, гамоняць, паляць, а самі з нас вачэй не зводзяць... Куды мы, туды і яны. Такія ж, здаецца, хлопцы, як і я, з народу, а так і не адышлі.

У голосе Алеся гучала застарэлая крыва.

— Было гэта на майм другім курсе і вельмі моцна мяне ўразіла. Зразумеў я тады, што ўсе дэкларацыі аб роўнасці і справядлівасці — толькі ідэалагічны макіяж. А на справе заўсёды ідзе барацьба за лепшы кавалак, і ніхто табе гэты кавалак дарма не аддасць.

Алеся узрушана ўзняўся і стаў хадзіць па пакоі ў роздуме. Ён заўсёды імкнуўся сваю ўзбуджанасць альбо нават дробны пройгрыш скарыстаць для вырашэння тога ці іншага складанага пытання, дзе патрэбны моцныя намаганні ці нават злосць.

II

Увечары Зміцер запытаў ў Алеся, які гартаў прыдбаную кніжку Майкла Говарда па антрапалогіі.

— Што такое стасункі з жанчынамі: спакуса, грэх ці неабходнасць? — ён пазіраў на Алеся вачымама, у якіх стаяла нявырашанае для сябе пытанне.

— Што спакуса, то — так і ёсьць! — зацвердзіў той. — І неабходнасць, пры тым сталёвая. Без жанчыны ў гэтым жыцці і не туды і не сюды, — сціпла прызнаўся Алесь.

— Так, дружка, значыць Неабходнасць і Спакуса. А Грэх?

— Што датычыць граху, Зміцер, то ён таксама ў пэўных варунках прысутнічае, — ізноў шчыра адказаў Алесь.

— А каханне? Ты ведаеш, што такое каханне?

Алесь прамаўляў, нібы штампаваў напрацаваныя думкі:

— Яно бывае ў жыцці рэдка, як корань жэнъ-шэння ва Ўсурыйскай тайзе. Каханне ўзвышае. Магчыма — гэта адзіны момант, калі чалавек на нейкі час атрымлівае пачуццё Боскай мілаты...

Ён паварушыўся, гледзячы перад сабой нібы ў блізкую і немінучую ўласную будучыню. Ягоны малады твар вылучаў гіпнагетичную таемнасць юнака, што здолеў зірнуць уперад і цяпер хацеў абмінуць хібы будучых падзеяў.

— У каханні маеща нейкі неспазнаны трагізм, напэўна таму, што потым рана ці позна надыходзіць развітанне. Таму агмень кахання павінен пальмнеть да канца, — з журбой ціха дадаў Алесь апошнія словаи.

Зміцер уставіў пытанне, якое само нарадзілася з той высновы, якую толькі што выказаў сябар:

— А калі сысці незгарэлым, каб пачуццё захавалася на ўсё жыццё?

Той збянтэжана зірнуў на Змітра, які апошнім часам усё часцей здзіўляў яго сваімі нешараговыми выказваннямі, і паціснуў плячыма.

— Для мяне гэтая пабудова — невядомая тэрыторыя. Захаваць нерэалізаванае пачуццё — які сэнс? Застацца ў фазе бутона? Запомні — усё, што не дae выніку, не мае кошту...

— Алесь, незгарэлае каханне будзе сілковаць энергіяй усё жыццё. Чым не вынік! Не будзе шчасыця? Будзе творчая энергія! Вось толькі як пазнаць, што гэта сапраўднае каханне?

Здзіўлены Алесь асэнсоўваў выказаныя Змітром думкі. Яны цалкам знаходзілася ў межах фрэйдаўскіх разваг аб шчасыці, якое не зьяўлялася Боскім намерам... Пытанне, што агучыў Зміцер, патрабавала моцных разумовых высілкаў, і таму ён, ускамячыўшы падушку, нетаропка паклаўся на ложак, задумліва і чамусыці змучана дадаў:

— Каханне мяняе ўспрынняцце прасторы. Мяняеца магнетызм прасторы і часу. Ты адчуваеш, як імчаць срэбныя імгненні. Жыццё свет робіцца гарманічным, прасякнуты еднасцю, ўзнёсласцю і любоўю да сусвету... Ты сядзіш з каханай дзе-небудзь на лаве ў Батанічным садзе ці на прызьбе ў маленькой вёсцы і адчуваеш, як рухаюцца галактыкі і мурашы варушацца ў джунглях травы... И ўсё асяроддзе вакол цябе насычана любоўю.

Алесь уздыхнуў, паварушыўся і доўга маўчаў, нібы нешта успамінаючы. Нарэшце ён трасануў галавой, быццам імкнуўся адчапіцца ад пакутлівых успамінаў, і зірнуў учэпістым позіркам, нібы праменем лазера працеў Змітра да самых пят.

— Юнаку патрэбна жанчына, каб не псаваць свой мужчынскі чыннік застойнымі зъявамі. І тут узнякае жышёвая супярэчнасць: маладыя і юныя прыгажуні тояць для нашага брата страшэнную небяспеку. Не паспееш ты з дзяўчынай схадзіць у кіно і парыпаць спружынамі канапы, як яна чапляеца за цябе ўсімі кіпцюрамі, імкненца ўзьдзець на кволую юнацкую шлю сямейны хамут! Так?

Зміцер запярэчыў:

— Які можа быць сямейны хамут, калі трэба авалодваць ведамі? Нарабляць прафесіяналізм, майстэрства. Дакопвацца да ўласнага таленту...

Змітра выказаная супярэчнасць непакоіла даўно, ён марыў збегчы ад сваёй цяперашніяй знаёмай, чэлкай Марыны, але патрэба не дазваляла гэта зрабіць. І ён у сваю чаргу запыталаў у Алеся:

— І ў чым тады выйсце? Аблівацца водой, займацца спартам, цягнаць тоны вагі і бегацца марафон, каб саўладаць з уласным юрам? Зрабіццауніверсалам?

Тут ён падазроніа зірнуў на Алеся: ці не вярбует той яго ў гомікі?

— Не, Зміцер, тоны і кіламетры не падыходзяць, яны нішчаць наш запас здароўя. Універсалы, ці, па-простаму, педзікі, мне наогул незразумелы аксюмарон⁵... Тут трэба іншы падыход.

Алесь узрушана ўзняўся з ложка і стаў хадзіць па пакоі. Яго непакоіла нейкая невызначанасць ў заблытаных адукаваным чалавецтвам дачыненнях між мужчынамі і жанчынамі.

— Стасункі з жанчынамі – адзін з самых галоўных чыннікаў быцця. Калі знайсці ўдалы алгарытм, то потым пакоціш па жыцці, як па рэйках. А створыш неўдалую версію – потым будзеш гараваць увесь астатні час.

Алесь пазіраў у блізкае мінулае, ён дасягнуў ужо ў сваім духоўным развіцці той стадыі, калі нават у неспрыяльных варунках надвор'я адчуваў сябе ўтульна, успрымаў рэчаіснасць пазітыўна і цяпер быў у пошуках універсальнага падыходу да жанчын, які б таксама прыносіў самыя добразычлівія вынікі. Зараз ён не столькі тлумачыў Зміцеру напрацаванае гледзішча, колкі правяраў на ім свой светапогляд. Нядайнія стасункі з маладой жанчынай нечакана

⁵ Аксюмарон – злучэнне неспалучае мага

адчынілі перад ім грандыёзны і бязмежны акіян свежых і нечаканых пачуццяй.

— Для зыняцца напругі існуюць сталая кабеты. Ведаеш, у юнака істалай жанчыны ёсь адна адноўкавая важкая акалічнасць, якая іх збліжае: абое сексуальна заклапочаныя.

Алесь быў сур'ёзны, гаварыў і трymаўся роўна, разважаў, нібы ўдасканалаўваў недадуманае меркаванне.

— Дарэчы, сталая жанчына, з добрым густам, з сярэдняга класа, — казаў ён Змітру, — можа шмат чаму карыснаму навучыць юнака. Ад павагі да свайго цела — да таемных душэўных адчуванняў. Можна сказаць, што дасканалая жанчына перадае праз юнака розум, досвед, назапашаныя веды папярэдняга пакалення, тым самым узмацняе наступнае. Акрамя таго, сталая жанчына не мае аніякіх экспансіянісцкіх памкненняў да юнака. Толькі чыстая любоў да супрацілегласці.

— Сталая жанчына — нечая жонка? — дапытліва зірнуў на сябра Зміцера.

— Маеш рацыю так казаць. Але існуе мноства незапатрабаваных жанчын. З высокім інтэлектам, выдатным густам, дзіўнай і незразумелай для нас, съядомасцю. Усё ў іх ёсьць — няма спадарожніка, паплечніка, сатэліта, сябра, каханага... Яна адна ў сусьвеце. Тэлеска яе мае попыт, душа нікому не патрэбна.

Алесь не губляючы ніткі зместу, працягваў гаворку:

— Разумееш, сябрук, наша беларускае грамадства з-за двухсотгадовай каланіяльнай спадчыны не здолела сфармаваць тыпаж дамінантнага мужчыны, асобы, лідэра. Нашых лепшых альбо знішчалі, альбо вывозілі, таму нашы мужыкі кепска выхаваныя, прывучаны да алкаголю, баяцца як агню адказнасці, не ведаюць, як быць пераможцам. Стратэгічны розум у іх часцяком неразвіты, вынікі жыцця непераканаўчыя. І нацыянальнай стратэгіі мала хто валодае. А ліцвінскія жанчыны між тым сустракаюцца выдатныя.

Часцяком стрыманы, маўклівы і засяроджаны, Алесь выкладаў назыбіраныя думкі і меркаванні, як бы падрахоўваў вынік і нанава вывучаў верагодныя намеры лёсу.

— І вось яна, народжаная ў Начы, пад Зорным Небам, сярод шолаҳу травы і шапацення кудлатых шатаў дрэваў. Потым яна расце, робіцца прыгажуняй, прынцэсай, а побач ніводнага прыстойнага дзеецюка. Усе вакол: шафёры, будаўнікі, настаўнікі, міліцыянты — ніводзін з іх не тое што не мачо, нават не заўсёды ўпэўнены мужчына. Нарэшце яна вымушана выйсці замуж за дробнага буржуя ці

мурына. Уяўляеш, наша белая дзяўчына замужам за афрыканскім мурынам? Чорт ведама што!

— Ты што, расіст? А твае дэмакратычныя погляды? — не ўтрымаўся Зміцер.

Алесь быў некалі вялікім прыхільнікам дэмакратыі, але зараз прамаўляў з вялікім расчараваннем балочыя для сябе слова.

— Дэмакратыя — гэта макіяж, дыктатура буржуазіі. Магчымасць багатых захапаць чужое, адбараць у слабых жыццёвую каштоўнасці, прыгожых жанчын, тэрыторыю... Спачатку навешаюць навуковападобных лакшын на вушы, замуцяць глузды, потым адзенуць фінансавы хамут на шию. І ўсё, не патрэбны ні танкавыя арміі, ні Люфтвафэ... На тваёй жыццёвой тэрыторыі ўжо ўсё будзе належаць буржуям. І тада ўжо не сходзіш у некалі свой лес па грыбы ці на паліванне. Усюды іхняя прыватная маёмасць, а твая юнацкая каханая працуе ў іх пакаёўкай і адначасова задавальняе сексуальныя патрэбы новых буржуяў!

Ён прайшоў па пакоі, механічна прыбраў са стала сваю філіжанку.

— Стасункі з жанчынамі — тая самая мікрапалітика. Кабеты маюць свае хібы. Але я пра дасканалых жанчын. Дарэчы, кабеты — этап навучання ў адзін-два гады.

Алесь дазволіў сабе вярнуцца ў мінулае. Твар яго пасвятлеў, штыграя ўсмешка зіхацела на ягоным мужнім твары. Ён з нейкай журбой успамінаў:

— Год назад я ўбачыў Яе на нейкай імпрэзе, ну, ведаеш, дыпламаты праводзяць святкаванні сваіх дзяржаўных святаў і запрашаюць тусоўку на раўты. Аніта тады ўразіла мяне. Нібы маланка ўдарыла ў сэрца. Такое сакавітае тэлеска ліцвінкі, а абрысы, якія дзівосныя абрысы! Потым заўважыў і жывыя сінія очы, і гостры розум, і трапяткове сэрца.

— Як ты туды трапіў?

— Хе-хе, на першым курсе нашы хлопцы рушылі на футболь, на дыскатэкі, кінуліся смактаць піва, на дэмакратычныя мітынгі, адгэтуль уznікла кола іхніх прыхільнасцяў. А я бываў на імпрэзах, сімфанічных канцэртах, сустрэчах з знакамітасцямі, палітыкамі, пісьменнікамі, замежнымі прадстаўнікамі. Утварылася кола знаёмых. Адбываўся абмен думкамі. Як зацікавіў людзей, яны пачалі запрашаць мяне на раўты. Я ўзняўся над плінтусам. А там валадарыць зусім іншая сістэма каардынат.

— Прабач, Алесь, а дзе мы ўсе зараз месцімся?

— Мы, дружа, пасярод, на самым плінтусе. Адзін крок уніз — і мы сярод ванітаў, лаянкі, бессэнсоўнасці. Я раблю крок уверх — туды, над ватэрлініяй, — зазначыў Алеся, паглядаючы на сябра, і дадаў: — Дарэчы, зацікавіць густоўную, дасканалую жанчыну няпроста. Тутака аднаго здароўя мала. Трэба быць асобай. Усведамляеш, Зміцер?

— Усведамляю!

Алеся, размінаючы ногі, прайшоў па пакоі робячы на хаду фізычныя практыкаванні і пазіраючы на дзециока вачыма настаўніка, што хацеў бы зрабіць нешта незвычайнае і выбітнае дзеля любові да працэсу стварэння.

Зміцер разумеў памкненні старэйшага сябра і хацеў супрацьстаяць яму, бо творчая асoba заўсёды будзе сябе сама.

III

Год назад Алеся выпадкова пазнаёміўся — на прэзентацыі моднага рамана замежнай пісьменніцы з Варшавы — з выкладчыцай псіхалогіі суседняга універсітэта Анітай Сянкевіч. Паколькі Алеся не чытаў кніжак пісьменніц, бо лічыў, што сапраўдны глыбокі раман пад сілу толькі мужчынскому розуму, ён усю ўвагу пераключыў на тусоўку.

Аніта Сянкевіч стаяла ў адзіноце, яна канчаткова пасварылася са сваім другім мужам, была стрыманай і задумлівой. Да ўзрушэння прыгожая, яна і трymалася ўпэўнена, са спакойнай паўнавартаснай манерай паводзін. Паплястыя валасы ў форме карэ атачалі персікавага колеру твар з блакітнымі жывымі вачыма, цёмна-фіялетавая сукенка, перанятая пасам у таліі, падкрэслівала ўсю чароўнасць яе гнуткай і крыху мажной паставы.

Алеся нечакана адчуў хваляванне і міжволі пачаў драбнечы, меншаць, і зрабіў вялізарнае намаганне, каб прыпыніць гэтае недарэчнае разбурэнне. Ён стрымана і ветліва запрасіў выкладчыцу на танец, паспейшы перахапіць яе з-пад самага носа старога халасцяка і дон-жуана, тады яшчэ выкладчыка гісторыі і філософіі іхняга універсітэта Арсена Пятакова.

Прысутныя мужчыны кідалі на яе патаемныя хцівія позіркі, але, паколькі прыйшлі на тусоўку з жонкамі ці кахранкамі, вымушаны былі трymацца пільна.

Алеся увесь вечар танчыў з Анітай, трymаўся ветліва і густоўна, разам з тым вылучаў прыхаваную аўру мужнасці. Зірнуўшы на яго, маладога мужчыну ў цёмна-сінім строі з густоўна падабраным фіялетавым гальштукам, рухавага, адэкватнага, з лёгкай прыязнай усмешкай на вуснах, даміантныя мужчыны разумелі, што

ў вострай сытуацыі гэты каржакаваты моцны юнак ніводнай секунды не будзе сумнявацца і дасць адпор любому агрэсару хутка і спрытна. Гэткім чынам ён абараняў і яе ад вытанчанага хамства суперніц і іхніх сатэлітаў. Кожная прыгожая жанчына мае патрэбу ў ахове, бо прыгажосць – рэч вытанчаная і далікатная.

– Як вам спадабалася прэзентацыя рамана? – запытала яна яго пасля танца, каб пачаць размову.

– Калі шчыра, я не чытаю жаночых раманаў. Лічу, што сапраўдны раман напісаць жанчыне цяжка. У жанчын няма той моці розуму, які мае ў мужчыны.

Аніта ўважліва зірнула на яго. Яна не любіла самаўпэўненых мужланай.

– Ви лічыце, што жанчыны недарэкі? – яе голас быў роўны і спакойны, але ў ім знікла спагадлівасць.

Алесь зразумеў, што ў яго застаўся апошні шанец.

– Ні ў якім выпадку. Жанчыны ў патэнцыі больш разумныя, значна больш густоўныя, валодаюць пачуццём меры і прыгажосці, значна больш адэватныя. Па вялікім рахунку, яны значна бліжэй да суперменаў. Але...

– Што але?

– Паводле майго меркавання, ім не хапае моцы. Мужчыны мацнейшыя за іх.

– Так, мацнейшыя, – задумліва пагадзілася Аніта і прапанавала: – Яшчэ патанчым, моцны мужчына?

Якраз па зале разлілася чароўная музыка вальса. Алесь умела і рашуча падхапіць яе, і яны аднымі з першых узнёсла закружыліся ў танцы. Ён трывалы час бегаў вечарамі на заняткі па бальных танцах, настойліва вучыўся танчыць, бо лічыў, што танцы, як нішто іншае, робяць юнака спрытным і адэватным.

Пасля вечарыны Алесь праводзіў Аніту да «таёты», і так цікава і ненавязліва вёў гаворку, што выкладчыца пропанавала падвешці яго да гуртажытка. Па дарозе ў легкавіка спусціла кола, узнікла нялёгкая для вытанчанай жанчыны цяжкасць, якую Алесь рашуча і спрытна вырашыў. Ён памяняў яго на запаску і пропанаваў адразу ехаць на шынамантаж, каб прывесці ў парадак сапсаванае кола.

– Навошта пакідаць праблему на заўтра, калі яе можна вырашыць сёння? – прамовіў Алесь і, мабыць, адказаў Аніце на нейкае пакутлівае для яе пытанне.

Яе твар набыў рашучы і адначасовы вясёлы выгляд:

– Мантаж? Няхай будзе мантаж! – весела згадзілася яна, і яны паехалі некуды на ўскраіну горада. Яны хутка злучаліся ў адно

псіхалагічнае цэлае, і выкладчыца псіхалогії, дасведчаная і дасканалая жанчына, са здзіўленем гэта заўважыла.

Быў змрочны студзеніцкі вечар – якраз усталівалася халоднае бясснежнае надвор’е, – і толькі вулічны пыл падымайся пранізлівым паўночным вятрыскам на асветленых вуліцах сталіцы.

На шынмантажы рамонт кола быў зроблены надзіва хутка і якасна. Сам майстар урачыста прынёс адрамантаванае кола да легкавіка, не ўзяў з Аніты аніякіх грошай і сардечна запрасіў яе не забывацца пра іхнюю майстэрню і заўсёды прыязжачь толькі да іх.

– Вы самая лепшая ў горадзе, – прамовіў ён Аніце на развітанне, – і мы таксама самыя лепшыя. А найлепшыя павінны сябраваць.

Майстру карцела пацалаваць ручку прыгожай жанчыне, але ён быў у запэцканым працоўным сінім камбінезоне, з забруджанымі рукамі. Таму ён толькі гнуўся перад ёй у свой нямыялы рост і трymаў далікатную адлегласць.

Аніта канчаткова набыла цудоўнае самаадчуванне, і яны паехалі па праспекце Францішка Скарэйны, потым звярнулі дзесьцы, здаецца на Сурганава і, прыпаркаваўшы легкавік, зайшлі ў кавярню. Яны селі за столік, заказалі кавы, пернікаў. На Аніту звярталі ўвагу дзяబёлья дзеюкі і маладыя мужчыны. Але і Алесь, сярэдняга росту, свежы, як красавіцкі ранак, за тры з паловай гады ўпартага навучання ў сталіцы паступей напрацаваць і назапасіць туго неабходную ўпэўненую сілу, што зараз выпраменяўвала і стварала непахісную аўру маладога мужчыны.

Яны пасядзелі крыху, паслухалі сучасную музыку, паглядзелі на людзей.

– Як сумна зараз у горадзе, – задумліва прамовіла яна, больш сама сабе, і яе ўразіў яго адэкватна трапны адказ.

– Як добра зараз у вёсцы, там, дзе лес і цішыня.

– Паедзэм? – прапанавала яна, бо ёй хацелася ў маленъкую ціхую лясную вёску.

– Паедзэм, – адказаў ён.

Гэта была маленъкая вёсачка на беразе яшчэ не замерзлай ракі, можа Нёмана ці Бярэзіны. Невялікая знешне ўтульная хата, знутры – катэдж з еўрарамонтам і ўсімі паслугамі і ўзрадаваная бабуля Наста, што абдымала Аніту, цалуючы яе ў ружовыя ад марозу шчокі.

Заўсёды існуе праблема першых фізічных стасункаў паміж мужчынай і жанчынай. Неспрактыкаваны ці ненатуральны крок, рух, дзеяства мужчыны іншы раз разбурае ўсё раней збудаванае душэўна.

І дасканалая жанчына Аніта з нейкай уніклай цікаласцю чакала гэтага першага руху. Яна ведала такія выпадкі, калі пяшчотны, далі-катны, але раптам спалоханы мужчына не рабіў гэтага неабходнага кроку і прайграваў усю кампанію.

Калі яны засталіся ўдваіх у пакоі – бабуля пайшла начаваць да сястры на другім баку вулкі, – Алесь ласкова ўзяў рукі дасканалаі жанчыны і з шчырым палкім пачуццём паднёс да сваіх вуснаў, потым пяшчотна прыцягнуў яе за плечы і, пазіраючы шалым позіркам у дзёрзкія очы гэтай незвычайна прыгожай жанчыны, перанёс свае падалункі да вуснаў. Такога шчырага і бліскучага напору яна чакала і, будучы дасканалаі жанчынай, паплыла па бурлівай плыні.

Малады волат, які прынцыпова не ўжываў спіртовыя напоі і нават піва, здолеў быць не толькі пяшчотным, але і дужым...

Раніцой, зірнуўшы ў акно, Алесь убачыў белы-белы доўгачаканы сънег. Ён апрануўся і пайшоў на двор да студні, набраў у вядро вады, памыўся студзёнай вадой. Паглядзеў уніз на раку, што свінцовым пасам цякла сярод белых заснежаных берагоў, нізкае сонца ўздымалася над заснежаным небакраем і абсыпанымі сънегам дрэвамі, што цягнуліся ўздоўж вясковай вулкі. Было ціха і бязлюдна. «Гэтак можна жыць сто гадоў», – падумаў Алесь і пайшоў у хату. Ён згатаваў каву і панёс у спальню, дзе Аніта, ужо прачнуўшыся, засяроджана думала аб нечым, лежачы ў ложку. Алесь паднёс ёй кубачак з духмянай кавай.

– Дзівосна. Чароўна, як у кіно.

– Вы б зірнулі на вуліцу. Які белы сънег выпаў, – ён звярнуўся да яе на «Вы», і гэта ёй не спадабалася.

– Снег, якая прыгажосць! Чаго ж я тады ляжу!

Адкінуўшы коўдру, яна, у белай файнай кащулі, скокнула на падлогу босьмі нагамі і, як грацыёзная козка, пабегла да вакна. У Алеся сціснула сэрца ад ейнай жаночай прыгажосці, пяшчоты да яе і яшчэ нечага таемнага, ужо магутнага і грознага.

Потым яны снедалі згатаваным Анітай лёгкім сняданкам, ізноў пілі гарбату, пазіраючы адно на аднаго і амаль нічога не гаворачы. Ён чытаў ёй вершы, яны хадзілі па бязлюднай вясковай вуліцы, спускаліся да незамерзлай ракі, што ўзмнай плынню бруіла сярод белых берагоў.

Пад самы вечар, наёкішы дроў, Алесь набраў бярэмя бярозавых паленняў і пайшоў у катэдж. І ў гэты момант, удыхнуўшы пах свежых бярозавых і сасновых трэсак, ён адчуў, што гэта ўсё ўжо было з ім у нейкім іншым жыцці. Быў белы снег, каханая жанчына, вясковая цішыня і срэбныя імгненні часу, што сыпаліся аднекуль

у няведамае... Ён нават прыпыніўся, каб успомніць гэтае мінулае. Там, недзе далёка-далёка ў мінулым... Можа нават у іншым жыщці. А можа, у будучні. Ён адчуў грозны подых будучыні і прыпыніўся, узираючыся ў гэтыя затуманеные немінучыя і грозныя мроі...

Алесь распальваў камін і ўспамінаў тое, што было некалі. Ён помніў пачуцці і не помніў дзеянняў... Не, ён помніў, як некалі, там, у іншым жыщці, ён вось так распальваў грубку, і яны былі ўдваіх. Яна, каханая, маладая і некранутая. І ён, малады і палкі... Пэўна, гэта быў ценъ той верагоднай будучыні, што занатавана на дыскетах лёсу.

З гэтага моманту Алесь прыпыніў сваё рушанне закаханасці да Аніты. Ён узгадваў падзеі, тыя, што прымроіліся яму, і адчуваў, што не трэба зараз загружаць месца ў сваёй душы гэтай дзівоснай жанчынай. Таму ён зрабіўся маўклівым і жорсткім, карыстаўся Анітай як сталы ўпэўнены мужчына-ваяр, што збіраеца на вайну.

Позна ўвечары Аніта прамовіла, гледзячы на агонь, што гарэў у камінে:

– Малады чалавек, у вас ёсць замежны пашпарт? Вы не хацелі б праехаць за мяжу на тыдзень?

– Ёсць.

– Тады паехалі? У Еўропу.

– Чамусыці я не вельмі ўпэўнены, што гэта трэба зараз рабіць. У будучым гэтыя выезды могуць сапсаваць жыщцё. Уперадзе нас чакаюць грозныя падзеі.

– Чаму ты так думаеш? – уважліва зірнула Аніта.

– Хутчэй за ўсё, рускі фашизм аб'яднаеца з рускімі алігархамі. Спатрэбяцца ахвяры, каб дысцыплінаваць электарат. Хто не здолее бышь катам - стане ахвярай.

– Тым больш трэба шукаць іншае месца на зямлі.

– Тады паехалі, – задумліва адказаў Алесь.

У гэтай вандроўцы яна была напятай і маўклівай. Алесь не дакучаў ёй. І толькі вырашыўшы свае дзелавыя, як здагадваўся Алесь, фінансавыя справы ў аўстрыйскіх банках, яна перамянілася.

– Калі ў цябе заканчваюцца вакацыі? Праз тыдзень? Тады трэба адпачыць па-сапраўднаму, каб было што ўспомніць.

За тыдзень яны праймчалі ад горных аўстрыйскіх селішчаў да Парыжа. І адтуль цягніком Парыж – Москва, выкупіўшы купэ, вярнуліся дадому якраз да пачатку семестра. Аніта глядзела на яго сваімі чароўнымі сінімі вачыма феміністкі, апошняя срэбныя імгненні сыпаліся ў бясконцасць.

– Ты малайчына, мілы. З табой было цікава і прыемна. Усё, што адбылося, я хацела б, каб засталося між намі. Шараговыя людзі

любяць хваліцца сябрам і сваякам, і гэтым самі ствараюць сабе перашкоды. Вучыся маўчаць, мілы.

Алесь зразумеў, што прыйшоў час іхняга развітання. Ён маўчаў, каб не псаваць мілату прамінулага.

ІУ

Стасункі між сябрамі зрабіліся яшчэ мацней пасля выпадку, калі Зміцер дапамог Алесю разблытацца з магчымымі непрыемнасцямі. Тады Зміцер, ідучы дзіўным суботнім зімовым вечарам у цудоўным самапачуванні пасля ўдала здадзенага іспыта, сустрэў па дарозе Паддубскага, які ў страшэнна змучаным стане душэўнай супяречнасці імчаў па завулку ў напрамку да іхняга месца жыхарства.

– Пагарэў, брат, як той кацап пад Воршай, – хутка ідучы, казаў Алесь. – Пайшлі, паможаш мне сабраць рэчы ды хуценька з'ехаць. Аніта Сянкевіч нарэшце ўзяла развод з мужам.

– Нічога не разумею?

– А мне нічога не сказала...

– Не разумею. А як жа твая думка, што «сталая жанчына не мае анікіх экспансіяніскіх памкненняў да юнака»? – паціскаючы плячыма і бегучы ўслед за Алесем, пытаяўся Зміцер.

– Э-э, брат, што тут разумець? Яна феміністка, а гэта зусім іншы развой. З феміністкамі трэба трymаць сябе пільна. Інстынкт валадарства ў іх на ўзоруні безумоўных рэфлексаў. Усведамляеш, што такое безумоўны рэфлекс?

– Хто ж не ведае. Гэта яшчэ вялікі рускі вучоны Паў...

– Значыць, не асэнсаваў. Феміністкі – гэта калі не мужчына дамінует ў стасунках, а вядуць рэй і карыстаюцца намі, як ім уздумаецца, яны.

– Натуральна, кожная асоба змагаецца перш за ўсё за вартасць свайго жыцця. А Аніта, я чую, дарэчы, гадоў на дзесяць старэйшая за цябе? – дзівіўся Зміцер, бегучы ўслед за сябрам па прыступках на трэці паверх гуртажытка.

– На восем гадоў, – адмыкаючы дзвёры аспіранцкага пакоя, удакладніў Алесь. – Карапей, калі зайдзе, скажы, што паехаў на навукова-педагагічныя даследаванні ў Гомельскую вобласць і што да вясны мяне не будзе. Калі пачне пытаць пра мяне, кажы, што абібока, махляр, валацуга і аматар добра выпіць. Кажы, што вельмі хітры, што мала хто ведае маё ваўчынае нутро... І думаў жа з'ехаць на кватэру ў гэтым годзе. Эх- ха... – уздыхнуў сябрук і патрабавальна зірнуў на

Змітра. – Будзь мяккі з ёй, нават міласэрны. Пачастуй кавай, яна любіць каву з мядовым пернікам. Пашкадуй яе...

– Ты як быццам хочаш збыць яе...?

– Я адчуваю адказнасць за сваіх кахраных. А своечасова прыгожа разысціся з жанчынай – гэта, дружка, высокое мастацтва і ўмельства.

Ён прыпрыніўся і дадаў, у ягоных словаах гучалі пяшчота, роздум і нават журба:

– Гэта дзівосная жанчына, яна можа перамяніць напрамак любога лёсу. Галоўнае, што яна ўзвышае цябе, паглыбляе тваё разуменне рэчаіснасці, удасканалывае асобу. Трагізм дасканалых кабет – у адзіноце, ніводны мужчына не можа трymацца з імі на іх узору. Таму Аніта вымушана апекаваць мужчын, сыходзіць да нас са сваіх касмічных вышыняў...

Алесь спалучаў у сабе філосафа і паэта, што можа ўзнёсла спяваць хвалебныя песні эрасу, з прагматычным сучасным бізнесоўцам.

Зміцер дапамог пераехаць Паддубскаму на старую кватэру па вуліцы Міколы Ермаловіча, якую яны наймалі ўлетку. Праз тыдзень, вярнуўшыся ўвечары з універсітэта ў гуртажытак, ён сустрэў стрыманую спадарыню Аніту, што чакала Алеся каля вахцёра.

– Збег, – выслухаўшы Змітра, спакойна і задумліва засведчыла жанчына. – Спалохаўся, а выдаваў сябе за дасканалага мужчыну. Дастаткова было лёгкага выпрабавання, і ён уцёк, як напалоханы заяц. Тым горш для яго.

Аніта ўзнялася з канапы, і ўсе троє: вахцёр-пенсіянер, камендант гуртажытка Раман Мурашка і Зміцер – прудка ўскочылі з месцаў. Кожны прapanаваў жанчыне свае паслугі, каб дапамагчы ўскінуць на ейныя плечы шыкоўную цёмна-рудую бліскучую футру.

– А вы што тут робіце, Зміцер? Жывяце разам? Разумна. У Алеся шмат чаму карыснаму можна навучыцца.

– Можа, ён на вечарыне ва універсітэце? – нечакана запыталаўся камендант ў Змітра.

Той няўпэўнена паціснуў плячыма – ён ведаў, што Алесь сёння сапраўды падаўся на універсітэцкую вечарыну з Томай – студэнткай пятага курса хімфака, нардычнай ліцвінкай з шляхецкім прозвішчам Чаховіч. У гэтых момант ён адчуў, што адпусціць зараз гэтую незвычайнную жанчыну, не пазнаёміўшыся з ёй і не звярнуўшы на сябе яе ўвагу – значыць, страціць шанец.

– Я магу праводзіць вас да універсітэта.

– Дзякую. Праводзыце.

Ён, з цяжкасцю пераадольваючы сваю нечакана ўзніклую няёмкасць, зірнуў у прыгожы твар, на якім сіняй бязмежнай глыбінёй зіхацелі вочы. Светлы твар з чароўным колерам скуры, цёмныя русыя валасы шчыльныя каймою аблягали галаву, правільны нос з арыстакратычнымі ноздрамі і беспадобныя гарманічныя, ясныя і дзівосныя вусны. Ён адразу ўспомніў слова Верасаева, што вочы могуць схаваць чалавечую хцівасць і ашуканства, але вусны, вусны ніколі не хлусяць.

Яна ўсміхнулася шчырай усмешкай прыгожай жанчыны, і Змітра ўразілі белыя, як цукар-рафінад, роўныя пласціны зубоў. У яе быў смелы, нават дзёрзкі позірк з нейкай прыжаванай саркастычнай усмешкай.

Цёплая яе рука лягла ў яго далонь, калі яны падымаліся па коўзкіх і высокіх прыступках універсітэцкага ганка, і ён адчуў уласнае хваляванне, якога ніколі не адчуваў дагэтуль. Рука ўражвала сваёй дасканаласцю, ён затрымаў на ёй свой позірк. Заўважыўшы ягоную цікавасць, Аніта мякка запытала:

– Здаецца, хіраманты вывучаюць лёс людзей па іх руках?

– Так, – згадзіўся Зміцер, – Я і ёсць хірамант.

Трэба было браць ініцыятыву ў свае руکі, і Зміцер хутка і спрытна пачаў казаць аб мінулым уладальніцы гэтай руки.

– Мінулае мяне не цікавіць. Што вы скажаце аб будучыні?

У яе быў дзіўны, незвычайна багаты тэмбр голасу, у якім гучала мноства розных адценняў, пачуццяў, думак, разумення і жаночай невядомасці, загадкі ці нават таямніцы. Яна жыла ў хвалях сучаснасці, не забягаючы і не адстаючы ні на імгненне ад хады часу. Усім сваім папярэднім жыццем яна збудавала сваё існаванне ў рэчаінасці. У яе паводзінах не было ніводнага лішняга слова, руху ці думкі. Здавалася, што яна ведае нешта, пра што ведаў яшчэ толькі адзін Бог, і больш не ведаў ніхто.

Зміцер паспрабаваў зазірнуць у будучыню:

– У бліжэйшым будучым спатканне з лёсавызначальным мужчынам. Мажліва, моцнае пачуццё. Вынікам узаемастасункаў будзе нараджэнне дзіцяці. Верагодна, першынец атрымае імя Юджын.

Пэўна, ён сказаў нешта не так, нейкая незадаволенасць шэрай хмаркай слізганула ў твары жанчыны, нібы Зміцер пераступіў нейкую мяжу, куды нельга заходзіць.

Зміцер з натхненнем казаў, пазіраючы на руку, і адчуваў, што ён сапраўды бачыць будучыню – і не толькі яе, але агульны Лёс усіх сучаснікаў. Ён замоўк, напружана ўзіраючыся ў гэтую руку, потым

перавёў позірк на жанчыну і нечакана доўга, як яму здалося, узіраўся ў яе, потым ізноў вярнуў позірк да далоні і, асцярожна паварочваючы, углядаўся ва ўзгорак Месяца і ўзгорак Меркурыя.

– Шмат можна сказаць пра ваша будучае, Аніта-Гражына. Яно будзе доўгім і цікавым, і я бачу Ваша жыццё ў іншай краіне...

– Я не збіраюся нікуды з'язджаць, малады чалавек. Але вы ўгадалі з майм другім імем.

Яны стаялі ў вестыбюлі сярод натоўпаў моладзі, што прысутнічалі на святочным вечары. Грала музыка, моладзь весела танчыла.

– Гэта ўжо ваша дамашняя загатоўка... Арсен Алляксееўіч? – яна павярнулася да Пятакова, які ў светлым строі падыходзіў з выглядам гаспадара, які нечакана ўбачыў на сваёй вечарыне знакамітага госця. Яна вітала рэктара сваёй чароўнай усмешкай каралевы, і, збянтэжаны, як заўсёды, ад гэтай усмешкі, таемна сціскаючы шалёнае жаданне валадарства над гэтай казачнай жанчынай, рэктар засцярожліва зазначыў:

– Аніта Рыгораўна, як я рад вас бачыць! Бачыце, якія ў нас здатныя выхаванцы? Пераходзіце з свайго універсітета да нас. Адразу даю вам кафедру псіхалёгіі.

– Здатныя, вы кажаце? А няхай малады чалавек пагадае Арсену Алляксееўічу! Мне цікава. Вы не баўшэся?

Яна зірнула на прафесара, і той вымушаны быў пагадзіцца, хоць і ведаў небяспеку гэтага дзеяства. Прадбачанне будучага ёсьць умяшанне ў карму асобы, а значыць, маніпуляцыя з будучым, парушэнне той плыні жыцця, што можа надаць іншы напрамак, спроба новага замесу мінулага з будучым, у якім чалавек імкненцца змяніць Боскі намер.

Далонь прафесара была сухая і ахайнай. З мінулым было ўсё ясна. З будучынай таксама.

«У юнацтве высокі інтэлект, які застаўся, але не выкарыстоўваецца. Творчы патэнцыял адсутнічае. Праблемы духоўнага жыцця... Існаванне фізічнае доўгае, але будучага для духа не існуе».

Зміцер напружана думаў, углядаўся, і сказаў іншае:

– Доўгае, ройнае, спакойнае жыццё. Нават у грознай будучыні будзеце мець стабільнае становішча ў грамадстве. Бачу шчаслівага дзеда з унукамі на зялёной лугавіне... Прабачце, маіх ведаў недастаткова для складаных, таленавітых і адмысловых асобаў, – нечакана стомлена і раптуча сцвердзіў Зміцер. Кроплі поту выступілі на яго лобе, дыханне зрабілася ўзрушаным, ён пачаў задыхацца, як астматык.

Рэктар уважліва і спакойна паглядаў на Змітра. Той адчуў моцную і дасведчаную волю, што гнула яго амаль фізічна, і зморана варушыўся, як тая муха, што трапіла ў павуцінне злавеснага павука. Аніта, будучы кандыдатам псіхалагічных навук, імгненна зразумела ягоны стан. І таму, хутка развітаўшыся з Пятаковым, падхапіла Змітра пад руку і павяла яго ў буфет. Адпаўшы яго кока-колай і гарачым чаем, яна мякка, з вінаватасцю, запытала юнака:

– Што вы ўбачылі ў будучні Арсена Аляксееўіча?

– Доўгае кансерватыўнае жыццё, небяспечнае для іншых. І чамусыці грозныя падзеі... Ён вампір, што пампуе чужую энергію. Больш я гэтым займаща не буду.

Грымнула музыка, і, прыпыніўши свою гаворку, Зміцер нечакана запрасіў Аніту на танец. Музыка вольна несла іх на сваіх чароўных хвалях, яны хутка плылі па зале.

Алесь Паддубскі хаваўся за купкай маладёнаў, што стаялі воддарль, рабіў знакі Змітру і ўзмоцнена хітаў галавой, што павіна было азначаць: «Так трымай. Не аддавай нікому. І актыўнай, актыўнай, актыўнай!»

...На трэцім курсе Зміцер быў далікатным, выхаваным юнаком, шчырым, свежым і таму спакуслівым для дасканалых і дасведчаных кабет. Магчыма, нейкая юрлівая энергетычная знічка праляцела між гэтымі такімі рознымі людзьмі, калі яны танчылі ў першы і апошні раз. І яны правялі сваю першую і апошнюю ноч на кватэры Паддубскага па вуліцы Міколы Ермаловіча.

Аніта потым усё астатнє жыццё дзякавала Богу за гэтую сустрэчу.

V

У новым навучальным годзе Зміцер пражываў у гуртажытку. Гуртажытак вымушаў усімі сваімі стандартамі жыць і карыстацца звычкамі тых, хто існаваў на самай мяккы чорна-белага і рознакаляровага светаўспрымання...

Жыццё, учора такое зразумелае і яснае, зараз паўставала перад ім складаным і нават заблытаным. Гісторыя, якую ён любіў і так шмат вывучаў, нечакана расчараўала яго. Ён убачыў, што дзяржаўнае бачанне гісторычнай дауніны залежыць ад палітычных варункаў і сіл, што валадараць у краіне. Таму жаданне быць аб'ектыўным даследчыкам і навукоўцам гісторыі увесь час сутыкалася з моцным процідзеянем і нават варажнечай.

На чацвёртым курсе Зміцер адчуў, што ён, як і ўсе найлепшыя студэнты іхняга курса, ужо перарос ВНУ, і універсітэт як бы

выштурхвае яго з сябе. Паддубскі перавёўся на завочную аспірантуру і знік дзесяці ў правінцыі сярод лясоў і балот Мядзельшчыны. Акрамя таго, ён ажаніўся, узяўши Тому Чаховіч у жонкі. У сваіх рэдкіх пісьмах ён узрушана пісаў аб сваім новым школьнім жыцці і спяваў узнёслыя і паэтычныя песні вясковай рэчаіснасці.

Прышоў час моцна задумацца. Будучы ў бібліятэцы, Зміцер выпадкова ўчу́у ціхую гаворку выкладчыкаў, што палі і каля вакна. Сівы, стрыманы, апошнім часам маўклівы выкладчык найноўшай гісторыі Ян Сяргеевіч Каліда пытаяўся ў выкладчыка старажытнай гісторыі Маркоўскага:

– Ты ведаеш Аніту Сянкевіч з суседняга універсітета?

– Чаму ж не ведаю? Аднойчы нават танчыў з ёй на адной вечарыне. Самая чароўная выкладчыца суседняга універсітета. Нядаўна чую, яна з'ехала ні то ў Канаду, ці то ў Штаты.

– Вось! Самыя разумныя прадбачліва эвакуіруюцца. А мы?

– А мы застаёмся.

– ...дасканалая жанчына, і, кажуць, другі муж добра забяспечыў грашыма. Цяпер выйдзе замуж за амерыканскага габрэя... За каго б нам выйсці? Бачыў учора, як маршыруюць «новыя патрыёты» ў Піцеры ды Екацерынбургу?

– Бачыў. Алігархія стварае новых штурмавікоў, каб абараніць свае капиталы. А мы, сівыя і пажылыя кандыдаты навук, не можам быць такімі. Ведаеш чаму? Ха-ха-ха... Мы не такія палкія ідыёты...

– Нажаль, зусім не ідыёты ... Мы, дружка, усё разумеем і таму спатрэбімся штурмавікам у якасці шматлікіх ахвяр, каб павучыць электарат паслухмянасці...

– Што казаць, калі гісторыя ходзіць па коле...

Выкладчыкі пакідалі недапалкі ў сметніцы і са змешаным пачуццём няпэўнасці і нават трывогі пайшли ад вакна.

Так Зміцер даведаўся, што Аніта Сянкевіч назаўсёды знікла з яго жыцця. Назаўсёды! Нібы і не было Яе ніколі. Якое страшнае слова – «ніколі»!

...Прайшоў амаль год. Зміцер настойліва грыйз граніт навукі, аддаючы вялікую ўвагу ўдасканальванню ангельскай і нямецкай моваў. Тыдзень у яго быў распісаны літаральна па хвілинах, і ён, не марнующы час, старанна вучыўся. Аднойчы, ідучы па універсітэцкім калідоры з лінгфоннага габінета, ён пачуў, як яго паклікалі:

– Зміцер Кулеш?

Выкладчыца універсітета Дзіна Станіслава, што з нядаўняга часу чытала лекцыі па педагогіцы, з цікавасцю глядзела на яго.

– У мяне для вас прывітанне ад нашай агульнай знаёмай. Вы ведалі Аніту-Гражыну?

Як быццам кіпенем аблілі яго, але знешне Зміцер заставаўся ўраўнаважаным.

– Так, выкладчыца псіхалогіі суседняга універсітэта. Кажуць, з'ехала некуды за мяжу.

– У Канаду, шаноўны Зміцер. Хоча перадаць вам прывітанне і невялікі падарунак.

– Дзякую. Што за падарунак?

Гэта было каляровае фота: Аніта-Гражына ў фатэлі, чароўна прыгожая, і на руках у яе маленъкі дзіўны хлопчык з сінімі вачымі і кучараўымі русымі валасамі. Хлопчык быў ягонай копіяй у дзяцінстве, і Зміцер адчуў, як ягонае сэрца здрыганулася ад незнаёмага хваравітага пачуцця.

– Як там яна жыве?

– Добра. Выйшла замуж за канадца з белым колерам скury і, самае галоўнае, нарадзіла доўгачаканага сына, – голас выкладчыцы пры гэтым зрабіўся дрыготкім і расчуленым. – Але гэта доўгая размова. Калі хочаце, можаце заехаць увечары на кубачак кавы. Я вам расскажу пра яе, вы расскажаце пра сябе.

Зміцер на гэты раз уважліва і непрыкметна зірнуў на кабету. Ёй было гадоў каля трыццаці, і яна трymала сябе ў найлепшым стане. Ён злавіў момант і далікатна дакрануўся да яе пляча – палкае і крамяное, яно вылучала прыцягальную моц. Цёмна-рудыя валасы і вольнага крою брунатна-вагністая сукенка стваралі зычлівы вобраз пякотнай летняй гарачыні.

Дзіна Станіславаўна прадыктавала яму адрес і нумар тэлефона. Зміцер занатаваў яго на вокладцы агульнага сшытка, адчуўшы звыклое хваляванне маладога мужчыны.

– Патэлефануйце спачатку, калі ласка.

Выкладчыца глядзела стрымана, але за знешнім абалонкам Зміцер бачыў яе інтэрэс да яго. Пекная жанчына была Дзіна Станіслаўна...

Праз некалькі дзён ён наважыўся патэлефанаваць ёй і, атрымаўшы згоду, апрануўся найлепшым чынам і паехаў увечары ў Зялёны Луг.

Яны сядзелі за столом ва ўтульнай двухпакаёцы на чацвёртым паверсе, пілі каву, яна казала пра Аніту, пра яе складаны лёс.

– Вы, мужчыны, не сядзіце на яе. У Аніты не было дзяцей. Першы муж, прафесар універсітэта, цяпер яму 70, не хацеў мець дзяцей. Другі муж, заможны буржуа, хацеў дзяцей, але іх не было.

Замежныя дактары абяцалі памагчы. Жаночы лёс кароткі, не тое што ў мужчын. Цяпер яна жыве ў Ванкуверы, працуе выкладчыцай універсітэта, муж, саракапцігадовы прафесар універсітэта, вельмі любіць яе і сына Юджына.

Зміцер гэта разумеў і не наракаў. Але ён адчуваў, што нешта ў ягонай душы пашкодзілася. Цяпер ён мусова і пакутліва вяртаўся назад і зноўку шукаў свой шлях. Ратавала яго тое, што каханне да Аніты ўзнікла, але не замацавалася, не паспела стаць незваротным.

— Дзякую за каву. — Ён абцёр сурвэткай вусны, стрымана і адначасова шчыра і задумліва дадаў: — Нейкім чынам, Дзіна Станіславаўна, несвядома і свядома я ўбачыў у ёй тое, чаго няма ў іншых. Перш за ўсё розум, густ, пачуццё меры, тактоўнасць. Дастаткова было быць у полі яе прыцягнення, глядзець на яе — і ўжо можна было знаходзіць адказы на ўсе пытанні жыцця. Я ўсяго адзін раз сустрэўся з ёй. Адзін раз! Толькі яна адна з усіх нас паспраўднаму свободны чалавек. І цяпер мне яе вельмі не хапае. Назіраючы Яе, я мог хутка рухацца і дасягнуць вялікіх вышынь у жыцці. Я так спадзяваўся на Яе!

Зміцер задумліва нахіліў галаву, з-пад брывоў асцярожна і ўважліва зірнуў на Дзіну, што прыгожа закінула нагу на нагу ў аксамітных брунатных штоніках і паклаўшы руку на спінку крэсла, загадкова, з усмешкай, спагадліва пазірала на Зміцера. Ён ухапіў яе сутво: спелая пекная жанчына, што ў самоце пражыве свой лепішы жыццёвы час, і на гэты момант яе станоўча скіраваныя да яго дачыненні. Але, як той дзяцел, маладзён з разгону працягваў дзяўбсыці тое, што звычайна бывае нецікава палкім маладым жанчынам.

— Аніта Сянкевіч магла, павінна была стаць маёй Настаўніцай! І чаму найлепшыя заўсёды з'язджаюць? Хто застанецца з намі? Дапаможа? Навучыць? Адукуе?

Ён ізноў зірнуў на выкладчыцу, тая з адсутным выглядам задумліва частавалася з кубачка кавай. Зміцер імкліва губляў ініцыятыву, трэба было тэрмінова нешта мяняць у ягонай размове з прыгажуням.

— Я застаўся з нічым! І я выпаў з свайго пакалення. Адарваўся ад сваёй хвалі. Вяртацца назад да свайго кола нецікава. І трэба некуды рухацца?

Ён, ужо сапраўды разгублены, шчыра дадаў, збянтэжана пазіраючы ў вакно:

— Аднаму? Куды? Жыць мурашом?

Да Дзіны вярталася некаторая страchanая дагэтуль зацікаўленасць. Ейныя вочы загадкова блішчэлі ў прыщемку ўтульнага пакоя, і бляск гэтых цёмных вачэй нагадваў яму летні ліпеніскі дзень з яго гарачынёй, бясконцасцю...

— Вось такія мае справы.

Зміцер прыкрыў рукой рот і зглытнуў набеглую сліну, керхнуўшы пры гэтым у далонь і хаваючы сваю моцную ўзруshanасць.

Маладая жанчына прыгожым рухам рукі паставіла кубачак на журнальны столік і, перамяніўшы сваё становішча ў крэсле, пяшчотна запытала:

— А як вашы поспехі ў навучанні?

Дзіна Станіслаўна ізноў сядзела ў фатэлі прыгожа, рухалася і гаварыла густоўна, пазірк быў таемны і нават чароўны, спагадліва гучай тэмбр яе голасу. Зыміцер не паспіваў разумова перапрацаўваць усю шматканальнасць свядомых і несвядомых звесткаў, што ішлі ад жанчыны. Ён, стрымліваючы сваю напружанасць і ўзрастаючае хваляванне, адказаў:

— Выдатна. Толькі на выдатна.

Гэта былі нейтральныя слова, якія нічога не выказвалі. І ў адказ ён атрымаў такія самыя нейтральныя, мажліва, нават звычайныя слова, выкладзеныя ў ветлівай танальнасці, што заўсёды з'яўлялася фірменнай рысай сапраўдных менчукой:

— Аніта-Гражына мела шмат сяброў. Яны вам дапамогуць.

Зміцер узрушана і рапчула ўзыняўся са стуліка і прайшоў па пакоі. Трэба было валадарна пераходзіць мяжу стасункаў, карыстацца той мужчынскай сілай, што дадзена прыродай. Ён зірнou дзёрзка і адважна ў прыгожыя, жывыя, цёмныя, як спелыя вішні, палкія вочы Дзіны Станіславаўны, на яе круглыя плечы ў пунсовай ядвабнай блузцы, на стромкі стан, на ўсю яе вабную, прыцягальную, маладую і палкую сутнасць і, стрымліваючы хваляванне і чароўны дзікі юрлівы шал, рушыў да яе:

— Аніта — прыпынак, які мы праехалі. Зараз цікавіце мяне вы, чароўная і дзівосная спадарыня Дзіна.

Ён ужо ўсё зразумеў. Ён трапіў у кола феміністак. І надалей павінен быў торыць сабе шлях, карыстаючыся ўплывам дасканальных кабет.

VI

У жыцці чалавеку патрэбна мужнасць, каб перацярпець незваротную страту, знайсці свой сапраўдны шлях, каб не быць недарэкам.

Праўда, іншы раз, каб пражыць мурашом, таксама патрэбна вялікая мужнасць.

Сустрэўшыся з Дзінай раз, другі, трэці, Зміцер нарэшце застаўся з ёй на цэлую ноч, а потым і зусім пачаў жыць у яе двухпакаёвай кватэры ў Зялёным Лузе. Так было камфортна і зручна абоім. Цяпер ягонае жыццё стала больш якасным, але ўнутраны голас-неспакой праз нейкі час пачаў гучыць усё мацней і мацней. З Дзінай можна было пражыць бесклапотнае распешчанае жыццё. Яна разнявольвала, адлучала ад жыццёвай барацьбы. Яна была як мяккая пярына, як наркатачны сон, як гарачы дзень на беразе цёплага мора. Яна непрыкметна адбірала мэту...

Дзіна Станіславаўна была разумная і пекная жанчына, шмат што ведала і ўмела, але яна не здолела замяніць Змітру духоўна ўзнёслую Аніту Сянкевіч, што некалі так моцна ўразіла яго...

Зміцер моцна задумаўся, жыццё падкінула новыя пытанні, невядомыя раней. Ён стаяў на перакрыжаванні, ад якога ішло некалькі шляхоў. Гэта быў той самы момант свабоды выбару, пасля якога трэба было крочыць у новым кірунку, і ўжо гэты выбраны шлях вёў чалавека далей.

Альбо ўласнае жыццё маладога мужчыны, поўнае перашкод і цяжкасцяў, барацьбы, нарэшце параз, але і перамог, ці ўтульнае жыццё прыстасаванца, нейкага другараднага біялагічнага прыдатка да поўнавартаснага жаночага лёсу?!

Толькі цяпер Зміцер зразумеў панічны страх Паддубскага, які збег ад феміністак у правінцыю, прыхапіўшы з сабой Тому... Наперадзе заставаўся год вучобы. Трэба было вызначацца...

Аднойчы пасля заняткаў, ідучы па калідоры са стосам падручнікаў з універсітэцкай бібліятэкі, Зміцер мінуў чародку старшакурсніц паралельнага курса і пачаў ужо ў спіну дзяячоны вокліч, у якім гучала грэблівасць і насмешка:

— Альфонс!

Ён азірнуўся і пачаў густа чырванець. На яго ўсытых узіраліся, пасміхаючыся, дзяячы факультэта. Тая, што прамовіла гэтую абразу, стаяла крыху наперадзе і пазірала грэбліва, з выклікам і прыхаванай крыўдай. На яе твары ўзнёсла выступаў акуратны носік, з-пад чорных броваў варожа глядзелі сінія вочы, як вакенцы ў незвычайні свет, дзе валадарыць маладосць, усхваляванасць, прыгажосць.

І ён адразу адчуў, як нізка ён зваліўся ў сваім нечаканы ўжо заблытаным жыцці. І як шмат яму трэба зрабіць намаганняў, каб

узняцца на той узровенъ, дзе ён некалі быў. Зміцер адчуў сябе прыжывалам, змораным і пастарэлым.

У той жа вечар ён вярнуўся ў гуртажытак і позна ўвёчары сядзеў у чытальні, абклаўшыся кніжкамі і канспектамі па гісторыі дваццатага стагоддзя. Зміцер свядома прамінуў узніклія супярэчнасці і цяжкасці ў сваім маладым жыцці, непахісна імкнучыся да вызначанай некалі мэты.

Ужо амаль ноччу ён, ідучы да свайго пакоя на трэцім паверсе, прыпрыніўся на дзесяць хвілін калі вакна, задумліва пазіраючы на начныя краявіды горада. Тая, што абразіла яго сёння, стаяла перад ягоным унутраным позіркам. Яна была з характарам, стрункая, густоўная, прыгожая і чароўная сваёй невядомасцю. Яе будычыня, як і ў Змітра, была яшчэ незразумелай, у адрозненне ад лёсу Дзіны Станіслаўны, дзе былі ўжо вызначаны і акрэслены асноўныя межы жыцця.

І ў гэтай іхнай будычыні, Ім, свежым і маладым, можна і трэба было будаваць па сучасных лекалах сваё гістарычна новае жыццё.

Прайшло некалькі дзён. Зміцер хадзіў на заняткі, трymаўся стрымана і насцярожана. Рана ці позна павінна была адбыцца ягоная сустрэча з Дзінай Станіслаўнай, і гэта выклікала яго непакой. Ён не ведаў як цывілізавана і міралюбна разысціся з выкладчыцай, каб яна потым не перашкаджала і не помсціла яму. Зараз яму ўспамніліся слова Алеся Паддубскага: „Своечасова прыгожа разысціся з жанчынай - гэта высокае мастацтва і ўмельства.” Зміцер уздыхнуў — сябар меў рацью так казаць.

Пад вечар, ідучы на апошнюю пару лекцый, ён пачуў аднекуль збоку:

— Зміцер Кулеш? Затрымайцеся на хвілінку. — У пройме дзвярэй кабінэта педагогікі з саркастычнай усмешкай пазірала на яго малодшы навуковы супрацоўнік Сняжана Бондар:

— Наконт вашай дыпломнай працы ў нас ёсьць шэраг пытанняў.

Старшакурснік вымушана палаўся ў кабінэт педагогікі, Сняжана прадбачліва вызваліла яму праход, зрабіўшы крок з дзвярэй у калідор, і зачыніла за ім дзвёры. Перад Зміцерам стаяла Дзіна Станіславаўна, усё такая ж стрункая, гнуткая, у ягонай любімай вогністай сукенцы. Яна нечакана для яго ветліва і спакойна запытала:

— Што ж вы, Зміцер, зьбеглі, як нашкодзіўшы кот?

— Я нічым вам не нашкодзіў, — крыху збянтэжана, і таму няўпэўнена, запярэчыў Зміцер.

— Проста сыйшоў па-ангельску, не развітаўшыся, каб мець магчымасць як-небудзь зайсьці ізноў....

— Дабрадзей! Пакарыстаўся і кінуў. — Цяпер памяркоўны голас выкладчыцы гучаў у сталёвой танальнасці ў спалучэнні з грэблівасцю: — А я спадзявалася... Нават будавала планы. Думала ўзняць цябе на вышыню, да сапраўднага ўзроўню ... Эх, усе вы аднолькавыя... — І зусім ужо па-вясковаму дадала: — Каб вам долі не бачыць.

— Ну навошта так, Дзіна? Хто я такі побач з вамі? Прыжывала. Аб'ект для насміхання. Вы кандыдат навук. Прыгожая жанчына. Выдатная выкладчыца. А я студэнт. Мне трэба шукаць свой шлях і крочыць сваёй дарогай. Рабіцца дарослым. Мужнесь. Я думаў, што вы ў нашым выпадку, як сучасны чалавек, карыстаецца формулай : „сёння і тут”. А назаўтра? Назаўтра ўжо іншае жыццё...

— Бач, які мондры, навучыўся на нашую галаву: „сёння і тут”. Назаўтра ўжо іншае жыццё”. Запомні Зміцер: жыццё заўсёды тое самае! І заўтра, і паслязаўтра, і сто год назад, і сто гадоў наперад! Усё адно і тое ж! Толькі антураж і рэквізіт розны, а людзі тыя самыя.

Яна зірнула на Зміцера позіркам сталай жанчыны, якая чэпка трymаеца за грыву лёсу, і рашуча прамовіла, як аб нечым канчатковая вырашаным:

— Я хачу вас папярэдзіць: калечыць табе жыццё я не буду...

— Дзякую, Дзіначака...

— Але і на маю дапамогу не спадзяваіся. Сам пасправуй працерабіць сабе дарогу. Тады можа зразумееш і мяне, і Аніту, як мы торылі сцежку наверх. Не шкадавалі ні сябе, ні сваёй маладосьці, ні сваёй некранутасці і свежасці. Запомні: наверх няма шырокай дарогі, і без падтрымкі сваю сцежку ўверх пракласці немагчыма!

Прагучай званок на пачатак лекцыі, і Зміцер узяўшы руку Дзіны, ражмана пацалаваў у чамусьці халодную і чужую далонь, потым прыхіліўся і чмокніў у шчочку:

— Прабач, Дзіначака.

— Ідзі, „сёння і тут”, на лекцыю, а то спознішся. — Дзіна Станіслайна была ўжо непрыступнай, як скала на беразе мора, аб якую разбіваюцца самыя магутныя і пяшчотныя хвалі.

Гэта быў подых новага ўжо дарослага жыцця. Дарослы чалавек заўсёды маўчыць аў сваіх хібах і цяжкасцях. Ён самастойна шукае выйсця ў незнаёмы становішчы.

Між тым час бесперапынна ішоў, і таму неабходна было вельмі хутка ствараць мадэль уласнай будычыні, але, як заўсёды, не ставала звесткаў. Атрыманыя грунтоўныя веды па гісторыі не судакраналіся з

сучаснасцю, яны былі самі па сабе, проста як афіцыйны ідэялагічны светапогляд на мінулае. Расчараўанне ў гісторыі прывяло яго да педагогікі, там існавала магчымасць фармаваць жыццяздольнага, разумнага і адэкаўнага маладога чалавека, нават новага пакалення. Гэта магчымасць уздзейнічаць на будычыню зацікавіла Зміцера, і хача наперадзе, як той непрыступны дот, паўставала постаць загадчыцы кафедры Дзіны Станіславы, Зміцер з аптымізмам юнака скапіўся за новую тэму.

Зміцер звярнуўся да сваіх канспектаў і кніжак. Ён, сціснуўшы зубы, праз нейкую ўнутраную цяжкасць настойліва і непахісна рыхтаваў дыпломнную працу па педагогіцы і рыхтаваўся для паступлення ў аспірантуру, дзе было адно месца на дзесяць кандыдатаў. І дзе ўсё вырашалася загадзя.

Ён як быццам яшчэ не зрабіў аніякіх вызначальных пралікаў, але сваім інтыктам, яшчэ не сапсанавым вялікім горадам, адчуваў наперадзе невядомую і небяспечную будычыню, у якой так лёгка памыліцца і наблыгтаць. Усе жыццёвыя козыры нібыта яшчэ знаходзіліся ў ягоных руках. Але надыходзіў час, калі трэба было рабіць чарговы ход ўжо казырной картай. І ён вельмі не хачеў памыліцца.

2006-2007 гг. г.Менск Друкаваўся ў кніжцы
„Гульня белымі фігурамі”.

*Шанец⁶ апавяданье

«Яму быў дадзены шанец, а ён яго не здзялал. Ён пражыў міма. ...Але – мячык у яго. Хто там набягае на вароты?»

Барыс Пятровіч. «Шчасце жыць»

I

Мяч ляцеў хутка ў трапна, пад самую бэльку брамы. Побач нехта выгукнуў «вымай!»

Але брамнік імкліва выцягнуўся ўздоўж пляцоўкі ў гнуткую чорную пантэру і, кінуўшы правую руку ў самы верхні кут, пасыпей сустрэць мяч і нейкім нябачным, але спрытным і таму пераможным

⁶ **Шанец** – ад французскага «chance» – магчымасць посьпеху, удачы, ажыццяўлення чаго-небудзь.

намаганыем памяняў накірунак руху гэтага гарматнага ядра, перакінуўшы яго праз верхнюю папярэчыну.

Уражаныя заўзятары на лавах, спартоўцы на пляцы і нават дасьведчаныя функцыянэры⁷ былі ўзрушаны гэтым спартыўным шэдэўрам, што ўтварыў звычайны правінцыйны юнак.

«Паглядзім, што далей?» - падумаў не адзін спартыўны сэлекцыянэр з вобласці ды нават з самой сталіцы, ад якіх насамрэч залежыць усё ў жыцці, і змоўчалі, нічым ня выказаўшы сваёй зацікаўленасці, але каля брамы каманды СПК «Шлях да сьвітанку» хутка апынуліся некалькі аператараў зь відэакамэрамі. Ад гэтага гульня адразу набрыніла новай моцай і энэргіяй. Нязвыклыя да ўвагі вясковыя аматары скуронога мяча пачалі гойсаць па футбольным полі на ўсю астатнюю й раней не запатрабаваную спартовую моцу.

У сваю чаргу нападнікі фарма-клуба віцэ-чэмпіёнаў краіны «Дняпро-КарданСіці», як згаладнелыя ваўкі, рынулі на калгасную палову спартовай дзялкі ды пачалі з усіх бакоў бамбаваць па калгаснай браме.

Між тым, на футбольным полі брамнік каманды СПК «Шлях да сьвітанку» Юрась Петрашкевіч дэманстраваў гульню высокага ўзроўню. Мокры ад поту й дробнага даждыку, што нечакана зацерушыў зь веснавога неба, ён зацята, нават фанатычна вёў спартовую барацьбу. Нападнікі фарма-клуба віцэ-чэмпіёнаў у сініх трусах і вэртыкальна паласатых чорна-чырвоных майках зь літарай «Д» на левай палове грудзей, нібы тыя латынаамэрыканскія аргентынцы выскоквалі ўдвуҳ ці ўтрок сам-насам на брамніка, а ён імкілів пантэрай кідаўся ў ногі футбалістаў, выграбаючы з-пад буцай белы скуранны мяч.

Макс Красыніцкі, загарэлы тварам тутэйшы футбольны аўтарытэт і аналітык, сядзеў на драўлянай съвежафарбаванай у зялёны колер трывуне⁸ правінцыйнага стадыёна⁹, з усіх бакоў абкружаны тутэйшымі заўзятарамі, якія з павагай лавілі словаў і нават рухі аўтарытэта.

- Змагар! - Макс апусьціў руку долу ў кайстру, дастаў бліскучы

⁷ **Функцыянеры** — ад французскага „functionnaire” — асоба, якая выконвае пэўную функцыю.

⁸ **Трывуна*** — ад лацінскага „tribuna”- збудаванне з паступовым узвышэннем рабоў з месцам для гледачоў

⁹ **Стадыён*** — ад грэцкага „stadion” — спартыўнае збудаванне для правядзення спаборніцтваў.

тэрмас¹⁰ і, не съпяшаочыся, наліў у сталёвага колеру накрыўку гарачай гарбаты.

— Сапраўдны барацьбіт! Прыклад маладым... Здольным... Недасьведчаным.

Ён у раздуме казаў словы, нібы моцнымі ўдарамі малатка заганяў цвікі ў дошку-саракоўку.

Захутаўшыся ў блакітную баваўняную вятроўку, ён частаваўся духмянай, на лекавых зёлках зь мёдам, гарбатай. Макс адчуваў сябе блага і фізычна, і, самае галоўнае, душэўна паслья ночы, праведзенай на дніпроўскіх разлогах, дзе разам з Міколам Грыбоўскім браканьеўрылі нерастуючага ляшча.

Цяпер, даючи камэнтар падзеям, што разгортваліся на футбольным полі, ён рабіў гэта ў той танальнасці¹¹ і з тым непаўторным сарказмам¹², як некалі слынны ўсесаузны спартыўны камэнтатар¹³ Вадзім Сіняўскі.

— «Кардан-Сіці», ну, гаўнокі. Ідэнтыфікаваць¹⁴ сябе ня могуць.

У гэты момант¹⁵ брамнік Юрась Петрашкевіч у чарговы раз выратаваў каманду, выбіўшы з кута скіраваны туды мяч. Каманда вясковых майстроў скуронога мяча, дзякуючы самаадданаму майстэрству калгаснага галкіпера, выраўняла гульню і скончыла першую палову з ганаровым лікам 0–0.

У перапынку сяляне, аматары скуронога мяча, паселі на лавы, амаль побач з Максам і ягонымі сябрукамі. Дожджык скончыўся. Лёгкі ветрык нёс пах вясны, набухлых тапалёвых пупышак, пацёратай і раскрышанай буцамі зялёной траўкі на футбольным полі, водар старажытнага Дняпра, што нёс свае вясновыя воды побач з стара-даунімі мурамі некалі знакамітага горада-крэпасці.

Нападнік калгаснай каманды, таленавіты футбольны самародак Кастусь Сільвановіч зьняў зялёную спартовую кашулю, падстаўляючы моцны белы торс пад веснавое сонца. Іншыя вяскоўцы скінулі футбольныя буцы¹⁶, даючы адпачынак нагам.

¹⁰ **Тэрмас*** — ад грэцскага „thermo s” —цёплы. Пасудзіна асобай будовы, якая захоўвае тэмпературу змешчанай у ёй вадкасці

¹¹ **Танальнасць*** — ад лацінскага „tondis”—які мае даўненне да тоны. Вызначаеца агукавой гаммай ці адценнем колеру.

¹² **Сарказм** — ад грэцскага „sarkasto s” — воспраяяз’едлівая насмешка

¹³ **Каментатар*** — ад лацінскага „co mptentator”. Той, хто каменціруе, абямяркоўвае, робіць заўвагі

¹⁴ **Ідэнтыфікаваць*** — ад лацінскага „,identificare”- атаясамліваць. Вызначыць адпаведнасць рэчы, чалавека, з’явы

¹⁵ **Момант*** — ад лацінскага „, то tem ti t”- імгненне, міг, вельмі кро тоі прамежак часу

¹⁶ **Буцы*** — ад англійскага „boots”—чаравікі з шытамі на падшывах для гульні ў футбол

Напэўна, фарма-клубу патрэбна была пераканаўчая перамога ў першы дзень хуткаецнага трохдзённага спаборніцтва, каб каманда затым без складанасця заняла першае месца ў гэтым занальнym змаганыні на кубак Прэзідэнта «Дняпроўскія Хвалі». Старэйшы трэнер «Дняпро-КарданСіці» Анатоль Дзюндзікаў, па мянушцы Дзюндзя, скрыгітаў зубамі й бялеў тварам пры думцы аб навыхадзе ў фінал. Таму пасля першай паловы гульні дублёры фарма-клуба нахабна панеслы скрынку віна «Зорны шлях» у крыты брызентам калгасны ГАЗ-53. „Дзеяства” было заўважана й выклікала супярэчлівия пачуцьці вясковых спартоўцаў.

Старэйшы трэнер каманды, ён жа аграном калгаса Андрусь Бондар, у белай кашулі, з занадта шырокім і куртатым гальштукам, што ўвесь час вытыкаўся з-пад шэра-сталёвага пільчака, быў запрошаны на перамовы з другім трэнерам фарма-клуба «Дняпро-КарданСіці».

Здольныя, несапсаныя гарадзкой лянотай, футбалісты адчуваі сябе няёмка, бо, паказаўшы гульню высокага ўзроўню ў першай палове сустрэчы, зараз ня ведалі, як сябе паводзіць, і таму маўчалі.

Вяскуюцаў маглі зрабіць закладнікамі здраднай дамовы. Яны былі маруднай і недасьведчанай маладой біямасай, якой цяпер кіравала занесеная прыхаднямі звычка карыстацца ў сваім штодзённым жыцці сыпіровымі напоямі. І таму ў вясковых дзецюкоў дагэтуль кульгала пачуцьцё сваёй годнасці ды бракавала ўласнага гледзішча на рэчаінасць. Багатыя на адмоўны досьвед і ўжо тручаныя чужымі чабанамі калгасныя футбалісты ня верылі ў пэўнасць перамогі ці нават нічёй з фарма-клубам, і таму меркавалі, што трэба забіраць скрынку, другія лічылі, што адна скрынка – гэта зьдзек, і трэба патрабаваць дзьве ...

II

– Бульбаеды калгасныя! Хочуць прадацца за скрынку «чарніла»?

У голасе Макса прагучала зьдзіўленыне. Памаўчайшы хвіліну, ён з стрыманай цікавасцю спагадліва ўгляджаўся ў вясковых футбалісташ.

Яго мітрэнжыла сумленыне за тых ляшчоў, што нераставалі на разыліве, і якіх яны лавілі ноччу. Ён адчуваў сваю віну ў таму цяпер хацеў нечым памагчы гэтым маладым сельскім дзецюкам, якіх ён успрымаў цяперака як тых ляшчоў. Бо не весьці ў жыцці ўласны рэй

– значыць ператварыцца ў бульбаедаў, ад якіх нічога не залежыць у гэтым съвеце.

Ён засяроджана азірнуўся, аглядаючы блізкі абсяг, і як бы шукаючы падтрымкі: гэтае лагоднае сонейка, лёгкі вясенны ветрык, зялёная траўка, набухлыя пупышкі дрэў і маленькія яшчэ кволія лісточки бяроз ды чароўны пах вясны... Дзьве мясцовыя прыгажуні, Таня Воўкава і Анжэла Даідовіч, у новых сукенках колеру веснавога неба прайшлі ўздоўж трывуны, гарэзьліва перастаўляючы стрункія ножкі.

Макс заспакоена ўздыхнуў. Прыйгажосьць съведчыла, што праўда жыцьця застаецца непераможнай.

– Дзяржава выдучыла фінансавыя сродкі, каб яны мацавалі сваё спартыўнае майстэрства, – нечакана падтрымаў яго Мікола Грыбоўскі, тутэйшы рыбак, зядлы чытач, паэт, халасьцяк, рагатун і тэлемайстар, – фізычна й духоўна ўдасканальваліся. Былі прыкладам для маладых і палкіх.

– Улада, – з раніцы ён ужо глынуў шклянку «чарвіўкі» для сутрэву і цяпер з зайдросным артыстызмам трагічна ўзыняў рукі ў неба, – сваёй пастановай стварыла ўмовы для съвята маладосці, а гэтыя бульбаводы ператвараюць яго ў съвінушнік.

Мікола ня бачыў трагедыі ў тым, што сяляне згадуць гульню фарма-клубу, ён проста хацеў пажартаваць.

Падыйшоў Алесь Нароўскі, мясцовы малады й нежанаты прадпрымальнік, ветліва й стрымана прывітаўся з Максам і Міколам за руку, прысёў побач. Загарэлы, у крэмавай кашулі ў палоску, у файнных блякітных джынсах, ён выглядаў па-святочнаму.

Макс памаўчаў, нешта ўзважваючы і пільна зірнуўшы на Міколу, нетаропка зазначыў: – «Вогненая вада»? На самай справе – гэта «сякера эвалюцыі». Некалі яна вынішчыла ваяўнічых індзеўцаў Паўночнай Амэрыкі! Вызваліла ад абарыгенаў жыцьцёвую тэрыторыю для варожых прыхадняў. Гарэлка ператварае мужчыну ў ёлупа, робіць разумнага чалавека ідыштам, моцны становіцца слабым. Мабыць, «некаму» патрэбна вялікая колькасць тутэйшых ёлупаў, ідыштаяў і бедакоў? Так-так, «сякера эвалюцыі» дазваляе мірным шляхам вызываляць цэлья краіны ад слабых папуляцыяў. Між тым, сёньня жыцьцё прапануе вяскоўцам атрыманца сваю першую перамогу! Эх, – ён валадарна ўзыняў сівую галаву, вочы яго бліснулі агнём: – Імкліва прамчаць па краі і магутным «сухім лістом» у далёкі кут брамы забіць гол. Якая прыйгажосць! А потым увечары падыйсыці элегантным мачо да найлепшай прыйгажуні горада, выказаць ёй сваё захапленыне ды пазнаёміцца.

Словы Макса гучалі рашуча й не давалі аніякай падставы для жартаў ці кпінаў. Стрыманы Алесь слухаў уважліва. Мікола пацёр далоняй зарослае двухдзённай шчэцьцю падбародзьдзе і, зацікаўлена пазіраючы на дзяўчат, што прыпыніліся паблізу, абыякава запярэчыў:

— Наогул, што нам да таго, ну прайграюць, але затое й секануць на дурніцу. Якое гэта мае для нас і для іх значэнне: выигралі ці прайгралі? Галоўнае, што секануць!

Алесь, які ўважліва ўглядаўся ў дзяўчат, нічога не адказаў. Макс, глянуўшы на Міколу Грыбоўскага, крыху памаўчаў, потым азірнуўся назад за трывуны, туды, дзе некалькі сямікласынікаў гарадзкой сярэдняй школы разам з маладой настаўніцай біялётгі разъбіралі кучу прывезеных камунгасам высадак клёнаў, ліп і ясеняў. Высадак было шмат, вучняў мала, і маладая настаўніца была зъянтэжана. На прыступках ДК тусавалася некалькі тутэйшых раённых кіраунікоў — сярод іх загадчык управы культуры райвыканкама Баранкевіч — паліціцыгарэты, аб нечым гаварылі, пазіралі на стадыён, на настаўніцу з вучнямі.

— Не кажы, — Макс павярнуўся, закруціў накрыўку на тэрмасе й паставіў яго ў кайстру.

— Жыцьцё, брат, альбо дарога параз, альбо ланцуг перамог. Каб перамагаць, трэба вучыцца гэтаму з маленства. Калі не вучыцца, то не будзеш ведаць тыя сцежкі, што вядуць да посыпеху. Вось дарэчы, ты, Мікола, сёньня ўжо носьбіт паразы.

— У мяне ў гэтым пытаныні поўны парадак.

Макс пільна і чэпка азірнуў Міколу з ног да галавы.

— Парадак, парадак ..., — перадражніў ён маладзёна. — У 24 гады трэба ўжо ўмець бачыць шанцы, бо як зробішся старым і хворым, ня будзеш мець аніякіх магчымасцяў.

— Я ня буду ні старым, ні хворым...

Макс ізноў азірнуўся назад і, нешта настойліва думаючы, паглядзеў на вучняў з настаўніцай, потым перавёў позірк на ғанак¹⁷ ДК, дзе тусавалася невялічкая кучка тутэйшых дробных начальнічкаў.

— Вось, вось. Спачатку ўсе так думаюць, што заўсёды будуць маладымі. І ня бачаць шанцаў, марнуюць чароўны час за півам, рыбай, футболам...

— Макс, ну ты мне хоць сёньня не траві мурку. Якія магчымасці ў гэтым здзішэлым гарадку? Мы ж з табой учора пра гэта гаманілі ... — незадаволена зазначыў Мікола.

¹⁷ **Ганак*** — ад нямецкага „gang” — крытая прыбудоўка з прыступкамі перад уваходнымі дзвярамі.

— Тоё было ўчора, — хітра прыжмурый вока Макс, — а сёньня я бачу ня менш, як трывядтныя шанцы.

— Якія яшчэ шанцы? — Мікола, стомлены за ноч, цяпнер хацеў спакою.

— Макс між тым, нібы атрымаўшы новы імпульс энэргіі, напята казаў слухачам, што абсёлі лавы побач:

— Так, так, дружка, убачыць шанец у жыцьці — гэтае вялікі талент! Першая ўмова: усё што хоць на міліграм, грам, кіляграмм умацоўвае маладзёна — трэба адразу класыці на сваю шалью. Ты, Мікола, неахайна апрануты, і штыблеты не адпаліраваў ғуталінам¹⁸, не пагаліўся. І тым самым сёньня дазволіў сабе быць слабым, зрабіўся шмаравозам. Ты закрэсьліў магчымасць падыйсыці да прыгажуні й прамовіць: «Гэта Вы на мінульым тыдні выступалі на сцэне ДК за першую школу. Шыкоўна, шыкоўна! Мне вельмі спадабалася, нават уразіла. Дазвольце выказаць Вам сваё захапленыне. Дазвольце пазнаёміцца, Мікола Грыбоўскі, шляхціч¹⁹! Можа, Вам трэба ў нечым дапамагчы?»

— А я па-твойму шляхціч?

— Разумееш, Мікола, мужчына не пытаецца ні ў кога: хто ён? Бо ведае, што ён мужчына. Той хто ня ведае, той не мужчына, і таму паводзіць сябе як шмаравоз, дазваляе сабе быць слабым, піць «чарніла» з раніцы, апранацца абы як. Калі ты ня ведаеш гісторыі свайго радавода, ня ведаеш, што твае продкі ўдзельнічалі ў Грунвальдской бітве й атрымалі шляхецтва ад самога Вялікага князя Вітаўта, то ты ўломак, бядак, адным словам — бульбаед. Таму ты сёньня ня можаш падыйсыці да прыгажуні і сказаць — хто ты!

— Скажу заўтра, якая розыніца?

— Хе-хе-хе... дружка. Заўтра ніколі не бывае! Ты сёньня выкрасьліў сябе з барацьбы за якасць! Вунь бачыш — топчуцца на ганку дома культуры тутэйшыя ғустоўна апранутыя дробныя кіраўнікі й начальнікі? Што яны там робяць?

— Яны паляць цыгарэты й назіраюць, — зъ лянатай адказаў Мікола.

— Яны пасуць маладую настаўніцу! Празь дзесяць хвілінай да яе падыйдзе вядомы ўсім курвель Баранкевіч, пазнаёміца зь ёй. Дапаможа ёй! Тым самым ён абазначыць «Яе» як сваю жыцьцёвую тэрыторыю. Ён адпрэчыць вас, маладых няўмек, ад «Яе». Створыць

¹⁸ **Гуталін*** — ад нямецкага „gut“ — добры; мазь для скуронога абу тка, вакса.

¹⁹ **Шляхціч*** — ад стараётынаверхненямецкага „slahtha“ — дробнапамесны дваранін у Вялікім Княстве Літоўскім у XIV—пачатку XX стагодзіняў.

каля «Яе» тэрыторыю свайго ўпльву, дзе маладых людзей ужо ня будзе, і, тым самым, пазбавіць «Яе» выбару. Баранкевіч, гэты разбэшчаны трыццаціяцігадовы «жаніх», пераможа маладых прыгожых дурняў на дробязях, на тым, што сёньня ты не наваксаваў пантофлі, не пагаліўся, што не хапіла мужнасьці падыйсыці да прыгажуні...

Мікола выказаў на твары нязгоду з Максам, але потым, калі заўзятары, што сядзелі на лавах, дружна павярнуліся й пачалі ўважліва разглядаць настаўніцу ды ўладанос্বітаў на ганку ДК, таксама ня вытрымаў і зірнуў назад.

Зірнуў і адчуў хваліваныне, бо сапраўды маладая настаўніца ў цёмна-сініх адпрасаваных легінсах, што прыгожа падкрэслівалі ейную стрункую, лёгкую, у файнай сьветла-ружовай блузцы, сьветлым тварам і жывымі сінімі вачыма стварала той самы ідэальны вобраз, які так патрэбны кожнаму паэту... Яна трymала аўру густоўнай, надзвычай цікавай і пазітыўнай асобы, якая робіць жыцьцё прысутных узынёслым, і таму значным.

Міколу нібы маланкай працяла, не шта ўнутры яго трагічна затрымцела, і ён імгненна адчуў сваю непоўнавартасць ад того, што ён не пагаліўся, што з раніцы ўжо пацятнай шклянку садова-ягаднага віна, што галаву ня мыў трэці дзень і рабочыя штаны на каленях вісяць бурбалкамі, а чаравікі даўно ня бачылі гуталіну. У гэткім выглядзе йсыці знаёміцца з прыгажуніем было не раўнуючы як самагубствам. Мікола мэханічна з прыкрасыцю адзначыў, што ўражаны Алесь Нароўскі таксама ўтаропіўся ў дзяўчыну.

– Усё зразумела, Макс, не таумі галавы. Тапчы далей, якія яшчэ шанцы ты сёньня ўгледзеў? – нэрвова перапыніў Мікола суседа.

Аналітык стрымана й роўна працягваў сваю павучальную гаворку. Заўзятары, старэйшаклясьнікі й падлеткі, слухалі ледзь не разінуўшы раты.

– Перамогі ёсць вынікам, сэнсам жыцьця мужчыны! Няма жыцьцёвых вынікаў – няма якасці быцця. І тады жыцьцё мужчыны – усяго толькі правінцыйнае існаваныне ўломка. Усё лепшае дастаецца іншым. Нейкі прыхадзень едзе ў Парыж ці Лёндан пасланыкам тваёй краіны. Альбо робіцца ўплызовым пісьменынкам ці народным выбранынкам. Прадпрымальнікам, чэмпіёнам, міністрам, мэрам гораду! Жыве ў Менску, мае шыкоўную кватэру, адпачывае кожны год у Гішпаніі, спажывае сёмгу й чырвоную і кру. Карыстаецца каханьнем найболыш разумных, выхаваных, прыгожых і густоўных тутэйшых жанчынаў. Табе застаецца месца бульбавода й бульбаеда!

Макс дастаў насавічок і выцер узмакрэлы твар, расхінуў кашулю. Футбалісты, што сядзелі побач, прыслухоўваліся да гаворкі,

раз-пораз употай кідалі зацікаўленыя позіркі на Макса й Міколу.

– Усё пачынаеца зь першага кроку! Трэба атрымаць гэты першы маленькі вынік, потым не пратіць яго. І адразу імкнуща да другога, трэцяга, чацвертага выніку. Вось так ствараеца ланцуг лёсу.

Макс з стрыманай роспаччу глядзеў некуды ў сваё далёкае мінулае.

– Трэба навучыца атрымліваць вынікі ў малым, перш чым пачнеш перамагаць у галоўным! Малыя перамогі вядуць да вялікіх, сапраўдных Вынікаў. Бо алгарытм²⁰ дзейніня чалавека аднолькавы, што пры малых, што пры вялікіх перамогах.

Макс прамаўляў жыцьцёвяя ісьціны нетаропка, з той перакананасыцю, што прысутнічае ў дасьведчаных людзей з адметнай біяграфіяй. У маладосыці ён працеваў майстрам халадзільнага абсталяванья на рыбалавецкім сэйнэры ў Каралёўцы, званым цяпер Калінінградам, хадзіў у акіян, бываў у замежных портах і меў багаты досьвед.

– Большасць нашых людзей – ніхто, троечнікі! Яны ня ведаюць шляхоў, што вядуць да ўласных вынікаў! Адсюль душэўны разлад. Незапатрабаванасць! Жыцьцё пражыў – і нават мары ня меў! Бытаваныне звычкамі статка. І ніякага сэнсу ў існаваныні! – Макс засяроджана й настойліва даймаў Міколу й прадпрымальніка Алеся Нароўскага, што сядзелі побач.

Грыбоўскі зъбянтэжана ёрзаў па лаве, прадпрымальнік пільна слухаў.

– ...Мы ўломкі, бо жывем чужымі й варожымі для нас звычкамі, а таму ня бачым уласных шанцаў!

Макс перавёў прыхільны позірк на калгасных майстроў скуронога мяча.

– А дзе ж другі шанец? – сціпла запытаўся Мікола, ён разумеў горкую праўду ў словаҳ сябра й адчуваў ад гэтага сябе блага. Ён ведаў, што ўжо не пасыпее зъётаць на другі канец гораду, на Нікіцінскую вуліцу ля Белагорскіх могілак, каб пераапрануцца, пагалішца й пераабуцца. «Пасыпею пазнаёміцца заўтра», – суцяшаў ён сябе.

²⁰ **Алгарытм*** — ад лацінскага „algorīthmus” — сукупнасць правіл, якія даволяюць чиста механічна распышць любую задачу з класа аднатаўповых задач. 2. Выкананне ў вызначаным прадку сис্টэмы дзейніяў дзеля вырашэння пэўных мэт з пэўнага класу задач.

III

Да калгасных футбалістай таропка падыйшоў трэнер каманды й аграном калгаса Андрусь Бондар ды нешта пачаў казаць футбалістам, што абступілі яго. Макс здагадаўся, аб чым гаварыў трэнер, і настойліва разглядаў вяскоўцаў, што ў гэты час усхвалявана загаманілі.

Трэнер-аграном дамовіўся з «КарданСіці» на дзяве скрынкі пладова-ягаднага пойла. І цяпер большасць, усхваляваная гэтым «гандлёвым пагадненьнем», тварылі хваласьпевы трэнеру. Толькі брамнік Юрась Петрашкевіч, узрушаны папярэднім гаворкай Макса, незадаволены застаўся ў баку разам з нападнікам Кастусёем Сільвановічам.

— Я зараз на хвілінку адыйду, — Макс сказаў гэта цішком, амаль шапнуў Міколу: — Першае, што мы сёняня павінны зрабіць — гэта прымусіць бульбаводаў пачаць гуляць у футбол. А ты з Алесем паспрабуйце на іх націснуць.

Макс узыняўся й хутка пайшоў да сталоў з зэдлікамі каля суседній трывуны, дзе тусаваліся рэфери, трэнеры, мясцовae й абласное спартыўнае кірауніцтва.

Мікола Грыбоўскі празь некалькі імгненіньня пачаў «чапляць» футbalістай:

— Глянцыце на іхняга трэнера, нібы інтэлігентны чалавек, можа нават акадэмік, бо скончыў Горацкую акадэмію. Нават гальштук пачапіў, думае, што ён Трэнер, а на самай справе бульбавод! І гальштук яму патрэбны толькі замест насавічка. Вельмі зручна — выщер нос і піхнуў яго за пазуху, заўсёды на месцы й пад рукой.

На трывуне засымяляліся заўзятары. Футбалісты й трэнер Андусь Бондар рабілі выгляд, што ня чуюць Міколавых словаў.

— Што значыць нарадзіцца ў хлеве. Ні гонару, ні сумлення. Спрэс прыгонныя істоты. Рабы. Нічога ім ня трэба: ні мовы, ні ўласнай гісторыі, ні ўласнага лёсу.

Форвард калгаснай каманды, мажны мацак, далёка за трываць гадоў, Іван Бохан зірнуў на Міколу ды пры апошніх словах нават узыняўся з лавы, але, глянуўшы на гарадзкіх заўзятараў, зноў абсей на месца.

— І вось такія сывінары створаць нешта значнае? Узгадуюць моладзь, здатную да перамог? Бульбаводы нават не ведаюць, што такое «Перамога». За скрынку пойла здаць гульню? — У голасе Міколы гучала здзіўленыне.

— Ты, Мікола, не зусім маеш рацыю так казаць. — Алесь Нароўскі спакойна лускаў гарбузовыя семкі ды ўважліва разглядаў

маладзенъкіх дзяўчат, што тусаваліся недалёка ад іх: –Яны здаюць гульню не за скрынку чарніла, а за дзьве.

– Што ты кажаш, Алесь? А-я-яй-я, дзьве скрынкі віна, сапраўднага сонцарадара, ад якога каларадзкія жукі дохнуць, калі на іх папырскаць. Па дзьве бутэлькі на рыла, а галоўнаму бульбаводу з гальштукам аж чатыры. Вось ужо наядуцца, аж да парасячага віску, і канчатковая ператворацца ў сьвінтухой. – Мікола ўзіраўся ў спартоўцаў і з подзвівам зазначыў: – Ну хоць бы хто пакрыўдзіўся?

Футбалісты старанна рабілі выгляд, што слова гарадзкіх абібокаў іх не датычаць. Праз хвіліну-другую пачнеша гульня, трэнер адышаў да калегаў, і ўсё так і скончыцца нічым. Пасля гульні, зразумела, можна і ўламаць гарадзкім, але цяпер галоўнае не падымаць вэрхалу. Няёмка адчувалі сябе вяскоўцы, таму й цярпелі кпіны.

– А чаго ім крыўдаваць? – Мікола задумліва разглядаў шырокія сыпіны футбалістаў, што рыхтаваліся выйсці на зялёны газон.

– А мы зробім па-іншаму. – Алесь ращуча палез у кішэнь і дастаў нататнік. – У каго ёсьць асадка ці аловак. Хлопцы, дайце асадку.

– Навошта табе асадка? – Мікола выняў з кішэні аловак і працягнуў Алесю.

– А мы зараз напішам у абласны спорткамітэт, у райвыканкам, у абласную газету, у дзяржаўны кантроль, што ў такі важны палітычны момант, пры правядзеніі абласных спаборніцтваў, съядома ўтвораны сабатаж з боку ўдзельнікаў дзяржаўных мерапрыемстваў. Калгасная каманда «Шлях да съвітанку» здала гульню камандзе «Дняпро-КарданСіці» за дзьве скрынкі віна «Зорны шлях».

– У прокуратуру, у прокуратуру таксама трэба напісаць, – узрушана падказаў Мікола, як рыбак-браканьер, ён меў уласны досьвед аб учэпістасыці ды ўедлівасыці раённай прокуратуры. Алесь спрытна вёў алоўкам па паперы, уголос агучваў заяву:

– „Спартыўнае раённае кіраўніцтва, абласныя рэфери своечасова не ўмяшаліся ў прадухіленыне сабатажу, тым самым штурхнулі спаборніцтва на Кубак Прэзідэнта «Дняпроўскія Хвалі» на самацёў, чым нанесьлі палітычную шкоду аўтарытэту дзяржаўнай улады.”

Футбалісты, што збіralіся бегчы на футбольную пляцоўку, захваляваліся.

– Слухай, дзяцюк, ты сконч свае жарты, а то можаш займець непрыемнасці.

– Так-так, – лагодна зазначыў Алесь, – гэта ня жартачкі, прай-

граць з дамоўленым лікам, а скарга пойдзе ў газэту, у вобласць, у спорткамітэт, у дзяржкантроль...

– І ў пракуратуру, – грозна бліснуў вачыма Мікола.

– І ў пракуратуру, за хабар, злоўжыванье службовым становішчам, – падтрымаў сябра Алесь Нароўскі.

Калгаснікі-футбалісты абкружылі агранома-трэнера, нешта цьвердзячы адзін адному ды махаючы рукамі. Футбольны аграном, ён жа калгасны трэнер, павярнуўся да Міколы:

– Слухай, дружка, не стварай складанасыці на роўным месцы, інакш тэлевізары рамантаваць будзе нехта іншы.

Мікола між тым трymаўся разняволена й бульдозэрам наядздаў на вяскоўцаў:

– Цяжкасці будуць якраз у вас, гэта не жартачкі – узяць хабар на вачох соцень людзей. Можна атрымаць тры-пяць год зняволяньня. А скарга пойдзе у газэту, у вобласць, у спорткамітэт, райвыканкам...

– І ў пракратуру, – драпежна дадаў Алесь.

– І ў пракуратуру – за хабар, злоўжыванье службовым становішчам, – пацвердзіў Мікола.

Вяскоўцы ў разгубленасыці тапталіся на месцы: халера іх ведае, гэтых гарадзкіх, ад іх заўсёды можна чакаць розных непрыемнасцяў. У гэты самы хісткі момент прыйшоў Макс.

– Што за гам? – з прыхаванай весялосцю стрымана запытаў ён у прысутных.

– Ды вось хлопцы хочуць праз гадзіну злавіць нірвану. А мы не даём ім адпіць глузды, каб забыцца аб сваім бульбаводзтве, – неяк сцішана прамармытаў Мікола. Ён адчуў, што Макс будзе паварочваць падзеі ў супрацьлеглым накірунку. Вяскоўцы таксама адчулі, што Макс тут завадатар, і зараз ён чамусыці на іхнім баку.

– А яны крыйдуюць, – спакойна дадаў Алесь Нароўскі. – А што крыйдаваць, от каб мы ўкралі гэтыя скрынкі, яны нам і табе, Макс, адразу ліхтар пад вока паставілі б.

– Так бы й паставілі сяржанту марской пяхоты? Нешта ня верыцца, – недавёrlіва й адначасова з гумарам перапытваў Макс.

Выраз «сяржант марской пяхоты» быў некалі шчасльвай знаходкай Макса. Зьявіўшыся шмат год назад, пасъля акіянскіх вандровак, у родным горадзе на танцах, пры першым сутыкненні з-за тутэйшай прыгажуні, ён упэўнена, нават нахабна пужануў тутэйшых задзір тым, што ён былы «сяржант марской пяхоты», і пасъля свайго папярэджаньня за іхнія пашкоджаныні й калецства ня будзе мець аніякай крымінальнай адказнасці.

Мясцовыя «каралі» зъбянтэжыліся і на ўсялякі выпадак

саступлі, а потым пасьпахова абмылі ў піўбары мірнае пагадненыне. Празь нейкі час прыгажуня стала ягонай жонкай, а Макс з тога часу карыстаўся ў горадзе належнай павагай.

— Зірні, якія асілкі, яны з-за «чарвіўкі» каго хочаш адмалоццаць, нават і ёнэрала, а ня тое што сяржанта, — далучыўся да размовы змоўклы Мікола.

Калгасынікі заўсъміхаліся. Апошнія слова Міколы прышліся ім даспадобы. Было бачна, што за гарэлку й сапраўды паб’юць.

Макс уважліва разглядаў калгасную хэўру й нешта напружана вырашаў. Потым павярнуўся да Алеся Нароўскага, штурхнуў прадпрымальніка ў плячо:

— Пазыч, дружа, сто далярай.

Той зьдзіўлена паглядзеў на яго. Макс быў напяты ды стрыманы. Алесь выняў з партманэ стодаляравую паперку й працягнуў яму.

— Прашу ўвагі, шаноўнае спадарства, — абвесыціў Макс, узыняўшыся з месца, ён звязртаўся да спартоўцаў і трymаў у руцэ сто далярай. У пачатку дзевяностых гадоў такая купюра была вялізнымі грашымі.

— Заўзятары нашага горада пры перамозе калгаснай каманды «Шлях да сывітанку» выплачваюць прэмію ў памеры 100 умоўных адзінак.

Уся каманда імгнена павярнулася тварамі да Макса. Ён рушыў па сходнях уніз да каманды, якая цяпер абступіла яго, і ён некалькі хвілінаў таумачыў удалы момант. Рэфэры ўжо йшоў да цэнтральнага кола футбольнага поля і рыхтаваўся, пазіраючы на гадзіннік, запрасіць каманды прадоўжыць спаборніцтва.

Макс маляваў тактычныя схемы гульні на бегавой съязжынцы стадыёна й настойліва прамаўляў:

— Хто вам сказаў, што яны прафэсіяналы? Гарадзкія абібокі й ня больш за тое. Дай ім дзіве машыны гною пакідаць з хлява, і яны ўсе здохнуць. І дзесяць сотак бульбы на чалавека не выкапаюць за дзень. Што такое футбол? Забава! А вы сапраўдныя моцныя вясковыя дзецюкі, і каб не павалілі гарадзкіх абібокаў? Ня веру! Галоўнае — захацець.

Узрушаныя вясковыя гульцы задаволена засымяляіся й хітнулі галовамі ў знак згоды, бадзёра рушылі на зялёны ғазон²¹. Макс на хаду яшчэ працягваў нешта казаць нападніку Кастусю Сільвановічу і паказваць рукой на поле.

²¹ Газон* — ад французскага "gazon" — пляцоўка з роўнападstryжанай сеянай травой.

IV

Вярнуўшыся, Макс затрымаўся каля агранома, нешта яму патлумачыў і потым запрасіў да свайго месца на трывуне. Гульня працягвалася пасыля перапынку ўжо у нейкай новай танальнасыці, якую прафэсійныя футбалісты «Дняпра-КарданСіці» адчуле не адразу. Гульцы калгаснай каманды, згуртаваныя адзінай мэтай, нечакана ператварыліся ў зладжаны і збалянсаваны арганізм. Каманда прэсінгавала на сваёй палове поля, робячы гострыя выпады да чужое брамы. Нарэшце на 57-й хвіліне Кастусь Сільвановіч, атрымаў ад свайго паўабаронцы вострую перадачу, і з кута брамніцкай магутна й трапна загнаў мяч пад папярэчыну брамы прафэсіяналу.

Трэнер «Дняпро-КарданСіці» Анатоль Дзюндзікаў схапіўся за сэрца й замычэў, як паранены бык, ускочыў з лавы й рушыў да ўзбочыны поля, махаючы рукамі й нешта шалёна выкryываючы.

Макс задаволена і ўзрушана пацёр рукі, усе прыхільнікі вяскоўцаў на трывуне стадыёна падскочылі з месцаў і зараўлі, як тая гішпанская тарысіда ў Барсэлён. Потым Макс павярнуўся да Алеся Нароўскага й ціха прамовіў:

– Паглядзі назад. Там маладая настаўніца, я даўно за ёй назіраю. Вельмі прыгожая й цікавая, і з густам. Ёй трэба дапамагчы ў высадцы дрэў. Здолееш?

– Чаму ж не? Здолею.

– Вось табе й жыцьцёвы шанец: карыстайся. Лепшая дзяўчына ў горадзе. У цябе часу ўсяго пяць хвілінаў. Праз пяць хвілінаў да яе падыйдзе гэты курвель Баранкевіч і тым самым абазначыць тэрыторыю сваіх інтарэсаў.

– А Мікола?

– Мікола не падрыхтаваны да сустрэчы, што прапануе Лёс. Ён сёньня прамінуў свой шанец. Таму гэта твой шанец! Запомні гэтае імгненіне. Яно каштуе вельмі шмат. Раз, два, пайшоў...

Як зачараваны, нежанаты прадпрымальнік узьняўся і, стрымліваючы моцнае хваляваныне, павольна пайшоў у накірунку да маладой настаўніцы.

Макс павярнуўся да трэнера каманды «Шлях да съвітанку» Андрusя Бондара, што сядзеў праваруч і спакойна пазіраў на поле, і ціха сказаў:

– Андрэй, мне трэба з табой пагаманіць. Я зараз пайду да галоўнага трэнера «КарданСіці», а ты назірай і хадзі ўздоўж узбочыны поля, падбадзёрвай хлопцаў. Як я падыму руку і памахаю, то ты таксама падымай. Выстаўлю два растапыраныя пальцы, вось так – і вы таксама падыміце.

– А што азначаюць гэтыя два пальцы?

– Азначаюць: Вікторыя – Перамога.

Макс хутка пайшоў да галоўнага трэнера «КарданСіці» Анатоля Дзюндзіка, на хаду думаючы, як лепш пад'ехаць да яго. Справа была складаная, але магчымая. Пры сённяшнім паразе «КарданСіці», каманда, назаўтра ў гульні з Бабруйскім «Фандокам», па-сапраўднаму моцнай камандай, магла разысьціся ў нічыю, і ў выніку займала другое месца у турніры. І тады Анатолю Дзюндзю кіраўніцтва рабіла зьніжку ў кар'еры... Так, так...

Зграбны, дужы, з тварам спартовуца і крамянай упэўненасыцо ў сабе, у блакітнай прыталенай кашулі з доўгім фіялетавым гальштукам, замацаваным прышчэпкай, галоўны трэнер «Дняпра» ўзрушана ўзіраўся на поле.

– Так, хто тут галоўны трэнер «КарданСіці»? Я прадстаўнік каманды «Шлях да сывітанку».

Дзюндзікаў зірнуў каршаком, хаваючы раздражненыне, на сівога, загарэлага самавітага Макса ў белай кашулі і чорным адпрасаным клёшты.

– Да здесь же был какой-то Бондар. Мы же с ним уже обо всём договорились?

– Бондар – трэнер каманды, а я афіцыйны прадстаўнік Макс Красыніцкі. Ня ведаю, аб чым вы дамовіліся, але свае скрынкі хуценъка забярыще, калі ня хочаце вэрхалу. Спойваць маладых юнакоў я не дазволю. Прапалі Саюз, цяпер хочаце прапіць краіну? Не атрымаеца!

Гэта быў рэз сярпом па самым што ні ёсць балючым месцы. Урад краіны нядайна толькі што прадубліраваў свой указ па ўзмацненні барацьбы з п'янствам. І таму дастаткова было нейкай афіцыйнай скаргі аб парушэнні ўказа, як адразу паляцелі б з сваіх пасадаў дзяржаўныя й спартыўныя кіраўнікі.

– Тише вы, Макс... мы разберёмся. Давайте отойдём в сторону.

– Скрынкі забярыще.

– Валентин, возьми запасных и быстренько заберы коробки. Быстрее двигайся.

Запасныя, разам з трэнерам Валянтынам, у сініх адзідасаўскіх касыюмах, подбегам рушылі да калгасных ГАЗ-53.

– Макс, можно с вами начистоту. Что вам даёт эта победа? Третье место в турніре. Фандок поедет на турнір в столицу. Ваших ребят мы и так уже заметили. Вратарь Юра Петрашкевіч отличный парень, и нападающий Костя Сільвановіч очень впечатляет. Самородак. Но поймите и меня, мы же свои люди.

– Памагчы? Памагчы, бадай, яшчэ ня позна, і дапамагчы можна. Але не за скрынку чарніла. І не за так.

– Сколька Вы хотите?

– Анатоль, зараз нашы другі гол заб'юць, а тады ўсё будзе й цяжэй, і даражэй. Колькі вы даеце?

Да канца гульні заставалася літаральна двацаць хвілінаў, вяскоўцы правялі толькі што небясьпечны контрнаступ, і цэнтрафорвард Сільвановіч з развароту магутна ўрэзаў мячом у шулу брамы прафэсіяналаў. Тутэйшая тарсіда на трывунах ізноў узыюшана заралла.

Прыціснуты ў кут Дзюндзя жорстка адказаў:

– Даю две штуки баксов пры нашем выйгрыши. Пры ничьей – тысячу.

– Згодзен. Але трэба зарука.

– Адна тысяча?

– Згодзен.

Макс падняў руку і памахаў Андрэю Бондару, што старанна соўтаўся ўздоўж поля, падбадзёраў сваіх спартойцаў. Той у адказ таксама памахаў яму рукой і паказаў два растапыраныя пальцы.

– Ну не надо так уж откровенno, – зморшчыўся Дзюндзікаў і, павярнуўшыся магутнай сыпінай да трывунаў, дзе тусаваўся судзейскі корпус, трэнеры й журналісты, расчыніў каліту, што дастаў з кішэні, выцягнуў стос стодаляравых купораў, адлічыў патрэбную колькасць і непрыкметна аддаў іх Максу. Той забраў баксы й таропка пайшоў назад да трывунаў, да Андруся Бондара.

Галоўны трэнер «Дняпро-КарданСіці» з прыхаваным пачуцьцём недаверу й насыцярогай глядзеў яму ў сыпіну.

У канцы другога тайма накірунак гульні моцна памянняўся. Стомленыя вяскоўцы адышлі на сваю палову поля, узлаваныя прафэсіяналы настойліва насядалі. Макс паслаў трэнера Андрэя Бондара да брамы, каб ён сказаў некалькі словаў падтрымкі брамніку Юрасю Петрашкеўчу.

– Любая слова яму скажы й вяртайся назад. Будзем рабіць замены. Бачыш, дзясятага нумар кульгае.

Не пасьпей трэнер каманды вярнуцца на месца, як Макс, пільна ўзіраючыся на поле, прапанаваў:

– Трэба замена дзясятага нумара. Замест яго выпускай абаронцу.

Малады недасьведчаны абаронца вяскоўцаў не пасьпей увайсці ў гульню, зрабіў пазіцыйную памылку й цэнтрафорвард

фарма-клубу абыйшоў яго справа, уварваўся ў карную пляцоўку, дзе яго й зынёс Юрась Петрашкевіч.

Пэнальты біў усё той жа цэнтрафорвард і трапіў у самы кут брамы, стомлены брамнік вяскоўцаў да таго ж пасылізнуўся, і мяч перад самым яго носам заляцеў у сетку. Не даючы перадыхнуць калгасынікам, злосныя прафэсіяналы абклалі карную пляцоўку з усіх бакоў і пачалі бесыперапынна бамбаваць па браме. Мокры ад поту Юрась Петрашкевіч ледзь пасыпваў адбіваць мяч.

Макс напружана ўзіраўся на поле. Апошняя хвіліны гульня ўвесь час ішла ля карнай пляцоўкі вяскоўцаў. Брамнік ізноў адбіў мяч за браму, і нападнік «КарданСіці» подбегам рушыў да кутняга съцяжка, але ў гэты момант рэфэры ўзыняў рукі ўгору й сывіснуў, драматычны матч нарэшце скончыўся ўнічью. Задаволеная прыхільнікі вясковай камады зарадлі на ўвесь стадыён, не раўнуючы як тая італьянская ці гішпанская тарсіда.

Пасля гульні галоўны трэнер «КарданСіці» Анатоль Дзюндзікаў з упэўненым выглядам запатрабаванага спэцыяліста даваў інтэрв'ю журналістам і быў абкружаны спартыўнымі кіраунікамі, трэнерамі, функцыянарамі. Андрэй Бондар съціпла стаяў вобак.

V

Па дынаміку гучала аб'ява, што жадаючыя і ўдзельнікі спаборніцтва могуць прыняць удзел у закладцы памятнага гарадзкога скве́ру²² «Квітней, Беларусь». Узынёслы голас Макса Красыніцкага гучай па ўсім стадыёне:

— Кожны павінен у сваім жыцці пасадзіць дрэва! Збудаваць дом! Узгадаваць сына ці дачку! Сёньня ўдзельнікі спартыўнага свята на прыз Прэзідэнта «Дняпроўскія хвалі» маюць магчымасць пасадзіць дрэва!

Алесь Нароўскі кіраваў высадкай дрэваў, увесь час звяртаючыся да настайніцы біялётгі:

— Аліна, Вы, калі ласка, назірайце й давайце парады, як правільна саджаць дрэвы. Жадаючых, як бачыце, хапае.

З трывунаў ішлі заўзятары, школьнікі й спартоўцы, усе, хто хацеў пасадзіць дрэва.

Форвард каманды калгаса Іван Бохан, былы жаўнер унутраных войскаў, пайшоў з паўбаронцамі на разборку да Міколы, які пасадзіў ужо з паўтузіна дрэваў, і літаральна на хвіліну адышоў да трывунаў, ліхаманкава зьбіраючы свае пачуцьці й думкі ў нейкае падабенства

²² **Сквер*** — ад англійскага „square” — невялічкі гарадскі грамадскі сад

разумовага ланцужка. Мікола з боку пазіраў на Алеся Нароўскага, што не адыходзіў ад Аліны ні на крок, на моладзь, што з імпэтам капала ямкі пад саджанцы, палівала дрэўцы вадой, і хацеў прыдумаць нешта такое, каб зацікавіць маладую настаўніцу, каб яна зъянрнула на яго ўвагу. І ён прыдумаў: трэба прапанаваць спадарыні Аліне пасадзіць сумеснае дрэўца дружбы. У яго, як у шмат каго з тутэйшых, быў адзін моцны хіб: ён палохаўся прыгожых, выхаваных і разумных асабаў процілеглага полу.

У гэты момант да яго й пад'ехалі троє гульцоў з калгаса. Падлавілі момант, каб на іх пранцы.

– Ты, гарадзкі фраер. Бачылі мы такіх. Твая якая справа? Ты нам усё сапсаваў, казёл. Скаргу ён напіша...тваю маць... – падступаў да Міколы форвард Іван Бохан. –Чаць я хацеў на твае скаргі й на твой футбол, гаўнюк.

– А я пры чым, хлопцы? – зусім натуральна зьдзівіўся Мікола.

– А хто нам пагражай – скаргу пашлю? Хто абражай, абзываў бульбаедамі, съвінаводамі? – рабіў наступ былы сяржант, здаравенны такі бульбавод, з ужо загарэлым тварам mechanізатар, відаць, вялікі аматар «вогненай вады».

– Хлопцы, вы ратавалі свой калгасны гонар, – лагодна падняў руку ўгору Мікола, – бяру свае слова пра съвінаводаў і бульбаводаў назад.

– Какаць я хацеў на твой гонар! – зароў выведзены зъ цярпеньня форвард. – Гані дзьве скрынкі чарніла, засранец.

І ў тое ж імгненьне ён замахнуўся правай і нечакана засвяціў левай рукой Міколу ў вока. Спакойны дагэтуль стадыён ператварыўся ў лякалізаванае кола высьвятлення стасункаў. Нападнік атрымаў хуткі хук у нос ад тэлемайстра. Імкліва прыбег Макс, угаймаваў ваяроў, даў каленам пад копчык форварду. Міліцыянтаў, што падбеглі з гумовымі «дэмакратызатарамі», ён заспакоіў, што адбылося непаразуменіе, і што канфлікт вычарпаны. З падбітym вокам і рванай кашуляй, Мікола ў адно імгненьне памяняў свой імідж паэта й кавалера на абібока й зюзю²³. Ён яшчэ не разумеў, што параза ломіща ў ягонае жыццё, як п'яны трактарыст у кабіну трактара.

Макс паліў яму вады на рукі, Мікола памыўся, прычасаў цёмна-русыя валасы, зьняў кашулю, застаўся ў майцы, прыкладаў насавічок да вока й заплянавана хацеў ісьці да Аліны.

²³ **Зюзь*** — горкі п'яніца, п'янчужка (Згодна слоўнікам М.Байкова і С.Некрашэвіча 1926 года.)

– Ну ё відок у цябе, – Макс зморшчыўся ў адмоўна пахітаў галавой.

Побач з Алінай стаялі трэнер Андрушъ Бондар і Алеся Нароўскі.

– Дзякую вам усім, хлопцы, што б я бяз вас рабіла. А дзе той сімпатычны юнак, я хацела б падзякаваць і яму.

– Гэта тутэйшы зюзь і абібок ужо пасыпей улезыці ў бойку, здаецца, яго міліцый забрала ў пастарунак. Жанаты й дасьведчаны ў жыцці аграном Бондар помсыці прафесійна і з асалодай.

Між тым Алеся Нароўскі не адыходзіў ад дзяячыны ні на крок і карыстаўся агучанай Максам разумовай распрацоўкай:

– Прабачце, Аліна, гэта ваш калектыву на мінулым тыдні так выдатна выступіў на сцэне ДК? Шыкоўна, шыкоўна!

– Вам спадабалася? – з удзячнасцю зірнула сінімі вачыма на Алеся маладая настаўніца.

– Нават уразіла. Хачу выказаць Вам сваё захапленыне. І дазвольце пазнаёміцца: шляхціч Алеся Нароўскі.

Апошняя слова падыйшоўшы Мікола ўчую, аб папярэдніх здагадаўся. Аліна зірнула на яго з жалем, а можа з агідай і страхам, і як бы памкнулася да Нароўскага, нібы шукаючы ягонай абароны. Малады прадпрымальнік, сярэдняга росту, меднатвары, ураўнаважаны, прыстойна апрануты, выглядаў сучасна ў адэкватна. Міколу заставалася ў думках павіншаваць пераможцу ў непрыкметна для ўсіх адсысці...

Падыйшоў Макс, паклікаў трэнера Андрушу Бондара і пайшоў зь ім да спартовца, каб разылічыцца з камандай за ўпартую спартовую гульню. Вяскоўцы сядзелі на паўднёвой трыбуне і назіралі гульню бабруйскага «Фандока» з горацкай «Акадэміяй».

Макс стрымана, але шчыра зазначыў вясковым футбалістам:

– Вы, хлопцы, сёняня здолелі моцна раззлаваць і напалохаць прафесіяналай. Вы атрымалі першы станоўчы спартыўны вынік. На брамніка Юрася Петрашкевіча й нападніка Кастуся Сільвановіча ўжо зьевярнулі ўвагу трэнеры «КарданСіці». Таму трэба падтрымліваць і заўтра свой удала створаны імідж. Няхай гэты вынік сілкуе вас у далейшым жыцці. Сто даляраў заўзятары даюць вам у выглядзе прэміяльных.

Трэнеру Макс хацеў даць 200 ці 300 даляраў, але ў апошняе імгненіне нешта яго прыпыніла. Ён адчуў, што чамусыці ня трэба гэтага зараз рабіць.

Футбалісты й трэнер Бондар з удзячнасцю ціснулі Максу руку і дзякавалі. Павесялеў нават форвард Іван Бохан з распухлым пасыя бойкі чырвоным носам. Потым, пасыля гульні «Фандока» з «Акадэміяй»,

што закончылася нічёй, задаволеная й вяёлья вяскоўцы паселі ў свой крыты брызэнтам ГАЗ-53 ды паехалі дадому.

VI

У другой палове дня на прыступках ганка ДК у самоце паліў цыгарэту загадчык управы культуры райвыканкама Баранкевіч, з журбой пазіраў на апусыцелы стадыён, на Аліну, што весела размаўляла з Алеем, ідуchy ўзбоч ДК у цэнтр горада.

«На адну хвіліну спазніўся», – злосна думаў Баранкевіч. Апошнім часам халасьцякае жыцьцё яго даняло, і ён пачынаў плянаваць, як замірыцца з адной з былых жонак і пачаць жыць звычайным сямейным жыцьцём. Але тут на ягоныя вочы трапіла маладая настаўніца Аліна Урбановіч, і ён адразу загарэўся палкім любоўным агнём. Ягоны сябра, дырэктар школы Благоеў, дзе працавала Аліна, паспрыяў загадчыку управы, стварыўшы пастку для прыгажуні. З гэтай пасткі выручыць яе і павінен быў загадчык управы культуры Баранкевіч.

Аліна, праходзячы вобак незнёмага ёй мужчыны, які нахабна распранаў яе вачыма, адчула моцную хвалю разбэшчанай адмоўнай энэргетыкі й несвядома паскорыла крок, што прымусіла Нароўскага таксама прысьпешыць хаду ды ўзяць яе пад руку. Баранкевіч перавёў змрочны позірк узлаванага лавеласа на Нароўскага й сустрэў у адказ мужны й валадарна цвёрды позірк маладога мужчыны. «Гэты не саступіць», – расчараўана зразумеў загадчык управы культуры, кінуў недапалак у съметніцу ды ўзыюшаны пайшоў у будынак ДК.

Макс Красыніцкі сядзеў на трывуне, грэўся на сонцы і ўпарадкоўваў свае думкі. Да яго падыйшоў зньнякавелы Мікола Грыбоўскі, прысеў побач. Ён зьлётаў на пазычаным чужым роварами дадому на Нікіцінскую, пераапрануўся, пагаліўся, абуў свае лепшыя лакіраваныя чаравікі і ўжо зразумеў, што падзеі йдуць паперадзе яго, што ён спазніўся.

– Віншую зь сёняняшняй паразай. У цябе з-пад носу ўхапілі прыгажуню. – Макс здаволена пазіраў на пасаджаныя дрэвы, ужо пафарбаваныя ватнай ў белы колер і прывязаныя да драўляных колікаў.

– Вось табе і ўся жыцьцёвая справядлівасць, Мікола! – Макс з спачуваннем зірнуў на панілага дзецюка. – Гэта карысна. Каб наступны раз вушы не разьвешваў.

Мікола ўзрушана ўдыхаў паветра, нібы шчупак, выкінуты зь сеткі на дно чоўна, мацаў падбітае вока ды ніяк ня мог растлумачыць

сабе вокамгненныя падзеі, што прамільгнулі як ў съне. Потым, адольваючы ў сабе скруху, змрочна запытаўся:

— Скажы, Макс, ці быў у мяне сёньня шанец?

Макс з разуменінем зірнуў на яго:

— Невялікі. Дый якія шанцы могуць быць у шмаравоза? А як атрымаў ты па воку ад форварда, то ўжо ніякіх! Дарэчы, звярні ўвагу, што Алесь форвард не крануў! Чаму? Таму што Алесь выглядаў годна й пераканаўча.

Потым, шкадуючы сябра, Макс у скрусе дадаў:

— А як ты думаў? Іншы раз падзеі разгортваюцца так, што думаць няма калі, трэба ўжо мець падрыхтаваныя разумовыя распрацоўкі. Напрацаваныя й выпрабаваныя алгарытмы, свой сьветапогляд, сваё разуменіне жыцця... Сёньня, дружка, ты атрымаў магчымасць разабрацца, дзе вялікія перамогі, а дзе маленькія, дзе паразы дробныя, а дзе страшэнныя й незваротныя.

Макс хацеў даць Міколу пару соцень даляраў, але потым перадумаш. «Трэба, каб яго параза была сапраўднай, без съюніяў міласэрнасці. Каб ён нарэшце зразумеў, што абсолютнай справядлівасці ў сучасным жыцці не існуе. Што ён сёньня трагічна й назаўсёды прайграў Аліну. Што ён той самы бульбаед, які заўсёды прайграе якасць. Вось калі ён узлуецца, вось тады пачнуць узынікаць новыя магчымасці...»

Крыху памаўчайшы, Макс заўважыў:

— Толькі прайграўшы пачынаеш шукаць шляхі да патрэбных вынікаў. А Алесь, дарэчы, сапраўдны шляхіч!

Мікола ў моцнай задуме ізноў запытаў сябра:

— А які вынік атрымаў сёньня ты сам, Макс?

— Я, дружка, дамогся, каб сёньня быў пасаджаны сквэр «Квітней Беларусь». Паспрыяў, каб густоўная прыгожая дзяўчына знайшла сабе цікавага й надзейнага мужчыні...

Яшчэ ня скончыўшы апошнія слова, Макс адчуў, што ён робіць грандыёзную памылку, гаворачы пра ўзыніклую маладую пару, што ў гэтае імгненіне Мікола зь сябра ператвараецца ў зълейшага ягонага ворага. Таму ён змоўк.

У гэты самы час Грыбоўскі адчуў сябе ўломкам, якога проста скарысталі ў ролі шасьцёркі.

Макс зірнуў на Міколу і, каб выправіць становішча, зазначыў усьлед:

— Чалавек сам бярэ на сябе тую ці іншую ролю, а затым ужо падзеі цякуць у залежнасці ад набягаючых варункаў...

Яны сядзелі моўчкі, і кожны думаў пра сваё, потым Грыбоўскі прамовіў хрыплым абыякавым голасам, у якім гучалі новыя й невядомыя Максу струны:

– Спрытны ты й кемлівы, Макс. Сёння на рыбу паплыўем?

Макс, падстаўляючы сівую галаву пад загарнае веснавое сонейка, сумна адказаў:

– Лавіць ляшча ў час нерасту – грэх! Нам, Мікола, трэба шукаць наступныя шанцы ў іншым месцы.

Ён з подзівам для сябе зазначыў, што жыцьцёвая рэчаіснасць зараз вырульвала зусім ня ў тым накірунку, як ён раней меркаваў. І што цяпер яны кожны сам па сабе, і тая сяброўская еднасць, што была раней, ужо разбурана.

Вясновы дзень хіліўся да вечара. З паплавоў даносіўся шум птушынага кірмашу, водар старажытнага Дняпра, што стагодзьдзямі нёс свае воды побач з старадаўнімі мурамі герайчнага ліцьвінскага горада-крэпасці. Тутэйшыя жыхары старажытнага горада даўно забыліся пра самастойную і велічную гісторыю сваіх продкаў і таму паступова ператварыліся ў бульбаедаў...

Мікола цяжка ўзыняўся, нязвыкла маўклівы ды ўжо чамусьці хісткі, незнаёмы, павольна пайшоў у напрамку да сваёй хаты на Нікіцінскай, цераз правулак узбоч старадаўніх муроў былога вуніяцкага храму, што бяз даху ўжо паўстагодзьдзя цярпліва й мужна трываў сваю долю.

Макс задумліва пазіраў Міколу Грыбоўскаму ўсьлед. «Стайшы злым, – думаў ён, – Мікола можа распавесці свае крыўды аднаму, другому сябру, знаёмаму, сваяку, і нехта, амагчыма й Мікола сам, згадуць мяне пракурору. Аб грашах ведае Анатоль Дзюндзікаў і больш нікто. Але здагдваецца Андрусь Бондар, чалавек чужы й помсьлівы. Здагдваецца й Мікола, і другі трэнер «КарданСіці». Калі съледчы ўмеючы падкоціца да старэйшага трэнера «КарданСіці», як да съведкі, дык яму, Максу Красыніцкаму, зорыць лёс за кратамі».

Жыцьцё навучыла Макса ніколі не разыняволъвацца, быць заўсёды асыцярожным і недавёrlivym. Цяперака ён выйграў толькі першы тайм.

Звычайна, пасля першага дасягнутага выніку, шараговы чалавек прыпыняе сваю, перш за ўсё, разумовую дзейнасць. Але рэчаіснасць ніколі ня ставіць канчатковай крапкі, бо жыцьцёвая сінусоіда руху ўвесь час імкне наперад.

Макс узыняўся з лавы й шпарка пакрочыў у гатэль «Днепр», дзе прыпынілася нанач футбольная каманда «Дняпро-КарданСіці». Грунтоўны агляд будучых падзеяў выразна акрэсліў перад ім усе тыя

цяжкасці, што паўстануць перад ім ужо заўтра й пазаўтра. Апошня думкі сапсавалі яму настрой, ён, які быў амаль героям дня, цяпер адчуў сябе сучасным круцялём, пярэваратнем, прайдзісъветам, што абдурыў усіх тых, хто верыў яму...

VII

...Увечары, будучы з жонкай Шурай на съяточным канцэрце ў ДК, ён нечакана заўважыў вясёльх, па съяточнаму апранутых Аліну й Алеся Нароўскага, які, убачыўшы яго, шчыра й узынёсла памахаў яму рукой. Яны знаходзіліся ўперадзе на два шэрагі ад іх.

Жонка штурхнула Макса ў бок і паказала вачыма, дзе сядзелі Алеся і Аліна, ціха прамовіла яму на вуха:

– Аліна Урбановіч нарэшце знайшла сабе свайго выбраныніка. Я так хвалявалася за яе й цяпер так рада. Урбановіч чароўная зынешній і душэўнай прыгажосцю: і густ, і розум, і харектар, і чысьціня... Такой цяжка знайсьці годнага ёй жаніха.

– Гэта я іх сёння пазнаёміў, – прызнаўся Макс.

– Малайчына, коцік. – Жонка Шура ў момант душэўнай ці фізычнай пяшчоты свайго мужа называла коцікам.

– Алеся хлопец надзейны й працавіты, без благіх звычак. І ў школе ў майм клясе быў роўны, канструктыўны, выхаваны. Сам ведаеш, цяпер вакол адна п'янь несус্বетная...

Пачаўся канцэрт, і яны прыпынілі размову, хаця Максу карцела запярэчыць і патлумачыць Шуры, што хлопцаў шмат патэнцыйна здатных і нават таленавітых, але грамадзства, у тым ліку і школа, ня вучыць юнакоў патрэбным звычкам і алгарытмам...

Мясцовы съявак-аматар Уладзь Гашкоў з тутэйшай мянушкай «Амаль што Магамаеў» у гэты момент зь вялізарным натхненнем і экспрэсіяй съпявав: – *Дзяўчына... Дзяўчына... З якой я танцаваў! Скажы мне... Скажы мне...! Дзе шукаць цябе?*

Жаночая палова глядачоў у зале расчулена вышірала мокрыя ад съёз вочы. Жонка Шура таксама прыкладала насавічок да вачэй. «Сапраўды, амаль што Абадзінскі», – лагодна думаў Макс пра Гашкова.

У перапынку Макс пайшоў у прыбіральню й сустрэў каля буфэта Баранкевіча ды нейкага незнаёмага яму сталага мужчыну з уважлівым позіркам профі, а таксама па-съяточнаму апранутага свайго сябра Міколу Грыбоўскага, з заклееным плястырам^{*24} апухлым

²⁴ **Пластыф*** — ад лацінскага „plastrum” — тканіна з ліпкай лекавай масай, якая прыкладаецца да нарыва.

брывом. Яны аб нечым ціха гаварылі, падлі цыгэрэты і, убачыўшы Макса, змоўклі. Незнёмы мужчына нібы рэнтгенам прапёк яго сваім учэпістым позіркам. Мікола нападпітку па-ваўчынаму змрочны, трymаў у руцэ куфаль зь півам і рабіў выгляд, што не заўважае сябра.

Макс хітнуў галавой ім і прайшоў у расчыненую дзьверы. Калі ён выйшаў з прыбіральні, гэтых траіх ужо не было ні ў фae^{*25}, ні каля буфету²⁶. Макс запытаўся ў знаёмага вахтара²⁷, Франца, што быў у фae ды назіраў за парадкам:

– Франак, тут толькі што быў загадчык культуры й Мікола Грываўскі, і яшчэ трэці, куды яны падзеліся?

– Яны, Макс, замовілі бутэлечку каньячку ды пайшлі ў габінэт. А трэці – гэта новы начальнік аддздела барацьбы з арганізаванай злачыннасцю, Авечкін.

– Два начальнікі аддзелаў райвыканкама й Мікола? Крута! – прамармытаў зьдзіўлены Макс і рушыў да жонкі даглядаць канцэрт. У гэты момант ён нечакана зразумеў, што Мікола толькі што здаў яго Баранкевічу й Авечкіну, і зараз падзеі будуць імчаць паводле імі прадугледжаным сцэнарам.

...Сёння пад вечар, ён знайшоў у гатэлі старэйшага трэнера «КарданСіці» і, застаўшыся з Анатоліем Дзюндзікам сам-насам, вярнуў яму дзеяцтвот даляраў. Галоўны трэнер тады ўсыміхнуўся й запытаўся:

– Што так?

Макс адказаў:

– Я ня ведаю нічога пра дзъве скрынкі! Ви нічога ня ведаецце!.. – ён ківануў на даляры. – І хачу, шаноўны Анатоль, яшчэ раз зьевярнуць вашу ўвагу на нападніка Каастуся Сільвановіча й брамніка Юрася Петрашкевіча. Мы тады гаварылі з вамі пра іхняе спартыўнае майстэрства й магчымасць уладкавацца ў каманду. Хачу зараз прадоўжыць гэтую гаворку.

Яны сапраўды пагаварылі пра двух таленавітых футбалісташ, і Анатоль Дзюндзікаў пaaбяцаў узяць іх на прагляд. На развітанье ён, з павагай паціскаючы руку Максу, ціха па-беларуску шапнуў:

– Моцна прыпяякло, дружка?

²⁵ **Фae*** — ад французскага „oyer” — памяшканне ў тэатры, доме культуры для знаходжання гледачоў падчас пер апніку альбо перад пачаткам канцэрта

²⁶ **Буфет*** — ад французскага „buffet” — месца для продажу закусак, напояў у тэатрах, на вакзалах, ва ўстановах

²⁷ **Вахтар** * — ад нямецкага „wachter” — трymаючы вахту, дзяжурны, сторож.

– Можа прыпекчы, калі раздзымуць прыдуманыя юристамі інсінуацыі²⁸, – таксама ціха адказаў Макс і пайшоў з гатэля.

Зараз ён з асалодай глядзеў з жонкай канцэрт, душа ягоная была спакойнай. Красніцкі разумеў, што Баранкевіч спрытна й прафесійна загнаў яму гол у адказ, перацягнуўшы Міколу на свой бок. Але ён, Макс, прадбачліва вярнуў грошы, каб разбурыць патэнцыйную магчымасць стварэння крымінальнай справы. Такім чынам, ён зьвёў унічью свой другі тайм, а ўсю гульню зь лікам 2-1, мінус сто даліраў, якія вінен Алесю, акрамя таго, нажыў злоснага ворага ў асобе Баранкевіча...

«Цікава, а якое становішча складася б, калі б ён адсылюмачыў даліраў па трыста Міколу й Бондару? Грошы, атрыманыя незаслужана, у выніку малярства – гэта спакуса, якая нараджае зло. Ці здалі б яны яго съедчаму? Чатыры патэнцыйныя съведкі?»

Макс заўсёды верыў у моц дзяржаўнай праваахоўнай сістэмы. Нацкаваны й зацікаўлены Баранкевічам напорысты съедчы пайшоў бы па ягоных съядох, запалохаў бы правінцыялаў²⁹ і выціснуў бы ад іх патрэбнае яму съедчаныне...

...Пройдзе яшчэ дзесяць год, вырасце кляновы сквэр «Квітней, Беларусь». У прадпрымальніка Алеся Нароўскага ягонай прыгажуні-ジョンкі Аліны падымуцца дзеткі. А малады форвард Кастусь Сільвановіч можа зайграе дзе-небудзь за мяжой, мо ў «Ювэнтусе»... И ўсё адтаго, што сёняння ён, Макс Красніцкі, скарыстаў жыцьцёвия шанцы нешта зрушыць у гэтым маленькім старадаўнім, калісьці герайчным ліцьвінскім горадзе.

Цяпер заставалася толькі прыдумаць і распрацаваць патрэбны алтарытм, як выратаваць Міколу, дапамагчы сябру канчаткова не зрабіцца ўломкам, бо нечакана для Макса сёньняшняя параза не ўмацавала Грыбоўскага, а паставіла на шлях, што ператвараў яго ў дробнага помсылавага шпега, здрадніка, шасыцёрку ў чужых руках...

Студзень 2002, 2009 г Закончаны 31.05.09-15.06.09г. Менск

²⁸ **Інсінуацыі*** —ад лацінскага „*in sinuatio*” —лісцілівасць, падлаічыванне. Злосная выдумка, паклён з мэтай зганьбіць каго-небудзь

²⁹ **Правінцыял*** —ад лацінскага „*provincialis*” —чалавек з поглядамі і звычкамі ўласцівымі мясцовасці аддаленай ад стаўцы

Ах, белы цеплаход...

I

Ёсьць такая мэтода дзеяньня: не хавацца, а наадварот вытыкацца з сваім дзеіствам, гэтак і зрабіў дырэктар кансэрвна-гароднінага камбінату Сердзюкоў, калі ўзяў і падвёз паслья працоўнага дня тэхнолягія свайго заводу Машу Коваль да ёйнага дому. І ня проста падвёз, а выйшаў з легкавіка, адчыніў дзвіверкі аўдзі, доўга трymаў яе прыгожую руку ў сваёй мужнай, мужчынскай руцэ, тлумачыў ёй нейкія гаспадарчыя праблемы і глядзеў, глядзеў, глядзеў на Машу. Канечне, там і было на каго паглядзець.

“Чароўна створана і файнa намаляваная”, – так аднойчы прамовіў пра Машаньку кум Антось, калі ўбачыў яе ўпершыню. Пастава яе была з той хвалючай аўрай, што прысутнічае ў рэдкіх жанчын, а абрысы былі вымаляваны прыродай з пачуццём бездакорнага густу і меры. Твар нардычны, шырокі, з прымым носам съведчыў аб моцным фізычным і духоўным здароўі, каса папяловых валасоў цякла да самых съцёгнаў, і адважны позірк сініх вачэй. Яна стаяла каля кворткі ўласнага дому і глядзела ўсутьч сваім смелым, разумным позіркам на Сердзюкова, які ад гэтага розуму, што съвяціцца з вачэй і ўсёй съвежай чароўнай аўры маладой жанчыны, зъянтэжана спрабаваў казаць нешта значнае, каб неяк захаваць – як яму здавалася – рэшту свайго рэйтынгу.

– Вы падумайце і з сваімі прапановамі прыходзьце да мяне. А мы разгледзім і падтрымаем.

Маша Коваль была маладая жанчына. Але, як кожная прыгожая жанчына, мела жыццёвы досьвед, які дазволіў ёй зразу ўбачыць, што дырэктара шчыра цікаўіць яна сама, а ня новыя сучасныя тэхналёгіі па вытворчасці садавіна-гародніных вырабаў.

– Да пабачэння, спадар дырэктар, – прамовіла ў адказ прыгажуня ў каляровай ядвабнай сукенцы, што файнa аблягала чароўную паставу, у дадатак ад тэмбру ейнага надзвычай прывабнага жывога і жывага голасу ў Алёга Дзянісавіча нешта ёкнула знутры ягоных вантробаў і ён з жахам адчуў, што згарэў, як той кацап пад Воршай – канчаткова і без усялякіх магчымых адменыяў.

Дырэктар зь цяжкасцю ўтаймаваў сваю ўсхваляванасць і вырашыў покуль заканцаваць з ваяжом, бо па вуліцы пад летнім дожджыкам ішлі з парасонамі і азіраліся на іх тутэйшыя местачковыя людзі, грамадзяне і пралетары...

Быў канец рабочага дня, увесь тыдзень летнім днямі было хмарна, зредку ішлі дажджы. Іншы раз паміж бела-шэрымі хмарамі ў

нечакана і неверагодна сініх прагалах неба прарэзвайся сонечны промень і асьвежваў зямлю, зялёныя шаты дрэў, празрыстыя лужыны на глебе. Потым ізноў набеглыя летнія хмары пырскалі дожджыкам. Лета прыйшло, прынёсшы з сабой надзею аб шчасці.

Сердзюкоў стаяў побач з Машай, таксама стрункі, на галаву вышэй яе, моцны, з крамянym тварам мужчыны, што прывык валадарыць жыцьцем, у светлых летніх портках і прыемнай крэмавай прыталенай кашулі з чырвоным карватам. Ад дырэктара ішоў водар мужчынскай парфумы. Цёмныя валасы густой кароткай стрыжкай ахіналі галаву. Прыцягальны і прыстойны, жывы і заўсёды дасыціны быў гэты малады і ўжо дасведчаны трываліцца і гадовы мужчына.

— Маладыя спэцыялісты заўсёды прыносяць новыя ідэі. Чакаю і ад вас ідэй, — зацвердзіў Сердзюкоў і, развітаўшыся, пайшоў да сваіх камбінатайскіх аўдзі па жоўтай сцяжынцы з жвіру, пераступаючы люстэркі дробных лужын.

“Да дому не запрасіла на гарбату, — думаў ён, падыгрываючы самому себе і намагаючыся набыць страчаную раўнавагу, зрабіцца адважным і нахабным, — ...а магла. Значыць разгубленая, ня ведае, як сябе паводзіць. Нічога, разъбярэцца, а не дык людзі патлумачаць”. З гэтымі сваімі звыклымі думкамі дырэктар камбінату Сердзюкоў сеў у легкавік, уставіў касэту з модным шлягерам у радыёмагнітафон і пад вясёлу і ўзнёслую песнню (“*А теплоход по морю плыл. Бежали волны за кормою. И ветер ласково морской, развеселясь, играл с тобой...*”) ён газануў і імкліва ад'ехаў.

Тутгэшня камбінатайскія курвы, што вельмі чуйныя да ўсяго, што адбываецца на сардэчных абшарах працоўнага калектыву, зразу зразумелі ўтвораны расклад, і ў хуткім часе лісьліва завохкалі: “...Ах, ах, якая пара! Яны проста створаныя адзін для аднаго. Як шкада Алена Дзянісавіч, які мужчына! А як дбае пра калектыв...”

II

Па гарадку хутка пачала рухацца камбінатайская дзейка, ціхай вужакай яна перапаўзала з аднаго вуха ў другое, покуль не дайшла да кума Антося. Кум быў на крытым рынку і, стоячы ў чарзе за съмтанаі, сваім дасканалым вухам паляўнічага учую, як уперадзе яго дзяబёлая матрона з літровым пустым слоікам шаптала знакамітай у горадзе шаройцы ў рудой турэцкай скурэнцы:

— Чула, наш Дзянісавіч нарэшце паклаў вока на тэхноляга Марыну Коваль.

— Ты што? — зусім натуральна зьдзівілася тая і тут жа з нейкай неутаймаванай хцівасцю запытала:

– Ну, а яна што?

– Яна як заўсёды. Упарціца. Падымае сабе кошт. Дык нашаму Дзянісавічу не ўпершыню. Тыдзень, месяц, а сваё возьме. Спэц, майстар!

У апошніх словах матроны чуць прыкметна калыхнулася захапленне, змешанае з зайдрасцю і лёгкім сумам. Калісьці, здаецца, зусім нядайна, яна таксама была аб'ектам палкай увагі для ўплывовых мужчын.

– Але ж Марына не падобна на каханак. І сям'я ў яе дай Бог кожнаму, і муж... – выказала недаверейная сяброўка.

– Ты, Ніна, мне яшчэ будзеш тлумачыць. Ніхто яшчэ ад сябе не адкінуў, калі само ў рукі плыве. Ведаеш, быў такі пісьменнік Дзюма. Ён заляцаўся да адной тры месяцы! Тры! І сваё ўзяў. Вось гэта мужык. А наш Дзянісавіч яшчэ больш круты, чым той Дзюма, – у голасе жанчыны прагучала нешта, што можна было парадаўнаць з гонарам за свайго дырэктара.

– Дзюма таленавіты. Мулат, ня піў...

– Наш таксама ня п'е, а таленту ня меньш, чым у таго Дзюмы, – пераканана зазначыла матронка, хлябнула з слоіка толькі што налітай съмітаны і зачыніла накрыўкай гарлавіну. Уся чарга, даведаўшыся пра чаргове захапленне дырэктара кансервна-пладовайагаднага заводу, паціху рухалася да гандляркі, абмяркоўваючы падслуханую навіну.

Кум Антон у вялікім задуме пастаяў, скіраваўшы свой збянятэжаны позірк уверх, дзе марудна плыла шэра-белая вата вераснёўскіх хмар, і, не купіўшы съмітаны, пакрочыў да кума Пятрака, які быў мужам гэтай самай Машы Коваль. Абодва былі заўзятыя паляўнічыя і зазвычай выязджалі на паляванне Петраковым запарожцам. Таму ён цяпер зажурыўся, бо ведаў сталёвую, як у бульдога, чэпкасыць і неабмежаваныя магчымасці дырэктара-курвеля, што разбурыў у горадзе ўжо некалькі да гэтага раҳманых і як быццам шчасльвых сем'яў. Спачатку курвелю яшчэ спрабавалі біць пысу, але, як толькі ён стаў дырэктарам, дабраца да ягонага твару стала няпроста. Ля дзяржаўнага карыта, якім быў завод, сілкаваліся розныя вялікія і маленікі ўплывовыя людзі, у тым ліку і з ахоўных ворганаў, бо ўсе людзі хочуць добра харчавацца. Скаргі ж пралетараў у вышэйшыя ворганы ня мелі посыпеху. Акрамя таго гэты самы “Дзюма” быў курвелем таленавітым, нават абаяльным, добрым арганізаторам, увішным і жвавым чалавекам і па некаторых прыкметах меў на тое такія-сякія здольнасці, каб карыстацца цікавасцю ў жанчын. Шмат хто зь мясцовых кабет, па назіраньні

Антося, у глыбіні душы былі самі ня супраць кахацца зъ мясцовым казановам.

Пятрок з Машай варылі на кухні сочыва з трускавак і, як заўсёды, ветліва сустрэлі кума Антося. Той хвіліну-другую пасядзеў каля століка, гледзячы, як Маша, стрункая, у ружовым кітайскім халаце, спрытна расстаўляе халодную закусь, розныя там грыбочки, капустачку, маласольныя гурочки і як чалавек просты, узяў і секануў:

– “Дзюма” паклаў вока на Машу. Так кажуць у горадзе.

Маша зірнула сінімі вачыма на загарэлы твар кума і чуць прыкметна ўсміхнулася, зразу зразумейшы, хто такі “Дзюма”. Пятрок даволі спакойна без усялякай прыгнечанасыці і страты настрою, як нібы даўно чакаў гэтай навіны, запытаў:

– Яму што ўжо мянушку “Дзюма” прыляпілі?

– Ты ня смейся, – насыцярожаны і нэрвовы Антось перакуліў у роспачы кілішак і, беручы на відэлец марынаваны баравічок, дадаў:

– Ну, Маша, такіх баравічкоў, мусіць, і сам Брэжнеў ня еў.

Свайм выглядам Антось нагадваў Петраку самыя напружаныя моманты палявання на дзіка-вепра, якога яны здабылі ўдвох летась.

– Я яшчэ, калі ты ўладкоўваў Машу пасъля заканчэння ВНУ на працу на камбінат, быў супраць.

Кум Антось хацеў і дамагаўся справядлівасыці і добра. Пятрок, дальнабачны і асыцярожны, уважліва паглядаў на сябра. Ён як бы сканіраваў Антося, здымаючы ўсе свядомыя і несвядомыя звесткі, якія той меў. Некалькі гадоў таму, 23-гадовым дзецюком, ён вырашыў пажаніца з Машай. Ягоны дзядзька, бацька Антося, тады папярэдзіў яго аб будучых цяжкасцях, расчыніўшы вочы на жорсткую рэчаіснасць быцця. Цяпер тыя слова дзядзькі ўсплылі ў яго памяці. Між тым Антось запытаў:

– Быў я супраць?

– Быў, — стрымана зазначыў Пятрусь.

– А чаму? – узняў відэлец з чарговым марынаваным баравічком кум Антось.

– Таму што даўно жыву, і ня кніжкамі і тэлевізіямі забіваю сабе галаву, а назіраю жывое жыццё. Даўно бачу, як пачаў псавацца народ у горадзе. Розныя казановы і курвелі спаскудзілі моладзь. І я з самага пачатку ведаў, што гэты “Дзюма” пакладзе вока на Машу.

Ад сваіх апошніх словаў Антось сапсаваў сабе самапачуваныне яшчэ больш, быццам Маша ўжо была кахранкай дырэктара.

– Ну і няхай кладзе вока, – зынешне спакойна адгукнуўся Пятрусь. Ён заўсёды стрыманы і сталёва ўпэўнены, у напружаных момантах – як калі яны нахабна забраканыёрылі дзіка – дзейнічаў

хоць і імкліва, але ўзважана.

– Мы прымем супрацьмеры. Спачатку абаронімся. А за тое, што дырэктар шастае вокам не туды, куды трэба, мы пакладзем на яго пакаранье.

Ён зірнуў на ўсхваляванага сябра і з прыхаванай драпежнасцю запытаў:

– Якое трэба пакласыці на яго пакаранне?

– Здымем з пасады, – грымнуў братан і кум Антось і праглынуў чарговы баравічок.

– Няма страшнейшай кары для кіраунічага кола, чым страта пасады. Страціўши пасаду, быльня дырэктары выглядаюць, як мокрыя куры. Бр-р-р... Страшнае відовішча.

– Слушная думка, – па-філязофску заўважыў Пятрусь.

– Адабраць у яго карыта і пакінучь жыць у горадзе, дзе ён так шмат нашкодзіў народу. Колы легкавіка будуць прaporваць кожны дзень і па пысе перападзе.

– Як ты будзеш абараняцца? – непакоіуся палкі і прудкі Антось, гатовы хоць зараз ісьці бараніць гонар кумы.

– Не дзяры капоты і не забягтай наперад. Усё даведаешся ў свой час, – зазначыў Пятрок і папрасіў Машу:

– Падай, Машанька, калі ласка, Антосю гарбату з сочывам з клубніц.

Сам Пятрок піў гарбату, бо прынцыпова не ўжываў спітовых напояў. Кум Антось вымушаны быў таксама перайсьці да гарбаты. Рассмакаваўши сочыва з трускавак, ён зацвердзіў:

– Дальбог, мусіць і сам Брэжнэў такога ня еў. Ты, Машанька, праста залатая гаспадыня.

Увечары, калі Антось пайшоў дадому, несучы з сабой бляшанку сочыва з трускавак і баначку марынаваных баравічкоў, Пятрок, парабіўши свае хатнія справы, выйшаў у сад, каб падыхаць свежым паветрам і асэнсаваць становішча, якое склалася.

Над мястэчкам у ліпеньскай ночы вісеў дзівосны дыван галяктыкі, што зіхацела сваімі мільярдамі зорак, у траве чулася стракатаныне конікаў, дзесьці побач зьвінела заблukaўшая казурка. Водар спельых клубніц аздобіў сваімі пахамі ліпеньскае пасъвяжэўшае паветра. Пятрок сядзеў на лаве пад яблыніяй, лашчыў за вухам Чарныша, што паклаў яму на калені сваю сабачую галаву, і ўспамінаў словаў дзядзькі.

III

– Адважны крок, пляменынік, – казаў дзядзька Зыміцер, седзя-

чы ў сваёй хаце на лаве, кутаючыся ў цёплы плед і пацягваючы зъ філіжанкі гарачы напой з лекавых траў.

- Давядзеца дзяліцца.
- Што значыць — дзяліцца?

- Зь іншымі дзяліцца. З начальствам. А ты як думаў, Пятрусь. Навошта ж людзям гарбаціца дырэктарамі? Каб смачна есцы? Гэтага мала! У начальства большасць пнецца, каб спажываць жыцьцёвия дары зь дзялох рук. А сярод гэтых дароў — прыгожыя жанчыны займаюць ледзь ня першае месца!

Пятрок, маладзён з сыветла-русай галавой, у белай кашулі, агламошаны сядзеў на канапе моўчкі, ён у гэты момант адчуў усю жорсткую праўду словаў дзядзькі. Дзядзька пазіраў на Петрака цвёрдым халодным позіркам кобры, у якім не было анікага ратунку.

- Пра гэта нікто нікому не казаў і ніколі ня скажа. Але шмат хто ведае. Беручы прынцэсу ў жонкі, трэба разумець, Пеця, што давядзеца ўсё астатніе жыцьцё службыць ёй і вартаваць яе. Ты ведаеш, што шмат хто з мужыкоў у свой час трапіў на Калыму і Салаўкі толькі таму, што меў прыгожую жонку. Некаторыя ўплывовыя людзі таго часу паклалі на іх жанчын сваё мужчынскае вока. Так вось, браток! Таму прыйдзеца абараняць яе ад чужой экспансіі. Прыйгожая жанчына ня можа супрацьстаяць сіле. А ўлада — гэта сіла! Калі — не, то затопчуць, апусыцяць ніжэй ватэрліні.

Дзядзька памаўчаў, на ягоных залысінах выступілі кроплі поту, потым з ружовым тварам, разагрэтым напоем, працягваў тлумачыць Петраку будучыя цяжкасці і магчымасці іх пераадоленяня.

- Ненатуральна, нават брыдка, калі прыйгожая жанчына едзе з крамы на ровары. Ці апранае заношаныя сукенкі, што выйшли з моды. Замест дубленкі ходзіць у старым драпавым паліто. Калі прыгажуня ніколі не была ў Ялце, ня бачыла мора, ня ведае, што такое пасядзець з кахраным у сталічным рэстаране. І вось уплывовы чалавек пратпануе прыйгожай жанчыне кормнае месца: намесьніка дырэктара ці галоўнага тэхноляга. Уласны габінэт, павага, утрага большая зарплата, а прэміі... Гэта адзіны шанец у жыцьці для прыйгожай жанчыны, што жыве ў правінцыі...

Дзядзька гостра зірніў на збледлага Петрака і, не шкадуючы ягоных пачуцьцяў, працягваў далей наганяць жахі.

- А як ты думаў, Пеця! З гэтага і складаецца рэальнае жыцьцё. На звычайны заробак шараговага чалавека можна жыць толькі шэрым жыцьцём. Таму і існуе гэткі гандаль: я табе сваё апекаваныне — ты мне сваё маладое прыйгожае цела і сваё кахраныне.

У гэты момант Пятрок, разумны, спакойны, памяркоўны

дзяцюк, ляцеў з касымічных вышыніяў маладых мрой, як той балід, на цвёрды і жорсткі грунт рэчаінасцыі. Ён усё зразу і канчаткова зразумеў. Усе палітъгчныя, ідэалягічныя і клясавыя сьветапогляды занялі сваё сапраўдане месца на разумовай мапе ягонай съядомасці.

– Маша – яна для моцных мужыкоў! Для тых, хто мае сілу ці здолее супрацьстаяць сіле! А можа для хітрых, недаверлівых? Ці для маўклівых і небясьпечных? Гэткі чалавек жыве і стварае выгляд небясьпечнага чалавека, так што невядома, што ад яго можна чакаць, ці ён ксіву напіша ў ворганы на цябе, ці нажом разане па чэраве. Жыцьцё, брат, яно складанае, адно можна зазначыць, што ў ім трэба быць пільным і насыцярожаным. Як разыняволіўся – так чакай у хуткім часе, што і прайграў... И будзеш гадаваць чужых дзяцей, ня ведаючы, што яны не твае.

– Дык што, і няма аніякага выйсьця для простага чалавека? – хрыпла запытала Пятрок, амаль зь няnavісцю гледзячы на дзядзьку, які пераканаўча тлумачыў яму тое, чаго ня здолелі патлумачыць бацька і ўся астатнія радня. Дзядзька Зыміцер быў у іхным радаводзе апазыцыянэрам, неслухам, спрабаваў нават боркацца зь мясцовымі ўладаносцьбітамі. Каб у старыя сталінскія часы, то даўно б згінуў бы дзе-небудзь на Салаўках. Але ў Брэжнеўскія часы застою меў толькі розныя дробныя непрыемнасці, ня рос па службе і таму цяпер працаваў шараговым мэханікам на маслазаводзе.

– Добрае пытаныне, Пятрусь, – чамусыці весела прамовіў дзядзька Зыміцер, паёргаўшы па зэдлю і тулячыся азадкам да цёплай групкі, і дадаў:

– На кожны жыцьцёвы дзелявод маецца свой антыдзеявод. И ў тваім выпадку ты павінен, ведаючы верагодныя разгалінаваныні падзеі, распрацаваць свою якасную жыцьцёвую праграму. Ажыцьцявіш яе – і ты Пераможца. Ня здолееш – значыць слабак.

Яны яшчэ доўга размаўлялі між сабой, і дзядзька Зыміцер, пяшчотна ўсыміхаючыся, казаў яму пра розныя жыцьцёвые выпадкі, шматлікія чалавечыя пралікі і рэдкія перамогі. На заканчэнні дзядзька пачаставаў яго лікёрам, ад якога Пятрок рапчука адмовіўся.

– Ну што ж, калі ня п'еш гарэлкі, Пеця, то атрымліваеш дадатковы шанец. И моцны, бо свой уласны разум будзеш мець. Так далей і кіруйся жыцьцёвым лёсам. Каб і свой абавязак несыці самастойна. А наконт парад, заходзь. Я заўсёды рады. Заходзь, Пятрусь!

IV

Прайшло два месяцы, жыхары гораду хто зь цікавасыцю, а хто мяява і абыякава назіралі за падзеямі, што пакрысе разгортваліся на іх вачох. Да электарату ўжо дайшлі словаи Петрака: "Абаранюся, а потым і здыму з пасады." Грамадзянне недаверліва бурчэлі: "Бачылі мы такіх Рэмба. Нічога ў яго не атрымаецца".

Першы месяц паслья таго, як "Дзюма" паклаў вока на Машу, ён быў у Сочы з сваёй старой каханкай Алай. А калі ягоны адпачыннак скончыўся, увесь местачковы бамонд нецярпіва чакаў працягу і авастрэння падзеяў. Справа ўтым, што Маша была чароўнай маладой жанчынай, якая як той анёл сваім спагадлівымі дачыненінямі зь людзьмі, прыгажосцю і яшчэ няведама чым рабіла жыцьцё прысутных лепшым. Некаторыя прыстойныя мужыкі і юнакі былі шчасливівыя толькі ад таго, што яна прыхільна зь імі размаўляла. На працы дастаткова было ёй толькі зьевесці чорныя бровы, як яе сурасзмоўца ці падначалены зразу адчуваў сваю хібу і імкнуўся яго выправіць.

А ейны муж Пятрок працаваў звычайным тэхнікам ў лягасе і ў вачох грамадзтва ня меў таго высокага рэйтынгу, які павінен быў мець муж такой дасканалай прыгажуні, як Маша.

І ў гэты момант адбылося самае нечаканае – Марыя Коваль пачала зьбірацца ў дэкрэт. Некаторыя жыхары мястэчка задаволена съмяяліся, – малайчына Пятрок, абараніўся.

Мясцовыя назіральнікі, жыцьцёведы, заўзятары і плеткары зауважылі і ў адзін голас цвердзілі, што дырэктар ад злосыці стаў невыносным і зьнейкім незразумелым садызмам тайчэ сваіх падначаленых і лёкай. Казалі, што ягоны водпуск на моры прайшоў няудала. Ягоная каханка Ала затраўлена маўчала. Жыхары і грамадзянне, пасъмяяўшыся, адзначылі хітрасць сям'і Коваль і чакалі далей, як Пятрок будзе здымач з пасады дырэктара. Гэткая плётка аббегла раённае мястэчка, верагодна кум Анцік, падтіўшы, нешта балбатнou сваёй жонцы Шуры.

Скептыкі гіранічна пасъмейваліся і цьвердзілі:

– Ад начальніка, як ад кілы, нікуды ня дзенеўшся. Вось прыйдзе з дэкрэту Маша яшчэ прыгажэйшая, тут "Дзюма" ёй і ўлынідзіць. Гэткія прыгажуні не для аднаго мужа створаныя...

Між тым Пятрок Коваль, здавалася, забыўся пра свае абязанкі, а ўвесь верасень кожныя выходныя і часцяком пад вечар у буднія дні на сваім запарожцы ўпарты ездзіў у лес і зьбіраў дары прыроды, а потым да позняй ночы варыў і марынаваў баравічкі з махавічкамі.

Аднойчы Пятрок заехаў да кума Антося, пашаптаў яму на вуха. Антон зразу не зразумеў, выкаціў на яго свае сінія очы. Той штосьці

дадаў, Антось узрадавана засымяўся і кінуў шапку аб зямлю.

— Добра, заўтра прынясу новыя, толькі што надрукаваныя налепкі, — аддыхаўшыся ад сымеху, сказаў кум Антон, падъмаючы шапку зь зямлі.

— Вось табе сыпіс, — сувануў яму ў руку Пятрок аркуш паперы.

Празь некалькі дзён познім восеніцкім вечарам, у цемры каля хаты, дзе жыў старшыня райвыканкаму, прыпыніўся масквіч-каблук, зь яго выйшаў шафёр легкавіка і, выцягнуўшы з кодаба скрыню, падыбаў у двор. На званок у дом, зь дзвіярэй высунулася галава Юрасія Міхайлавіча — старшыні мясцовага райвыканкаму.

— Гэта ты, Хведзя? Што прывёз?

— Тутака во дырэктар перадаў пасылку да сьвята.

— Ну давай, давай, Хведзя, нясі сюды.

Кіровец дырэктарскага легкавіка Тодар, сусед і сябар Антося, павалок некалькі скрынек у двор старшыні. Каблук заехаў яшчэ па некалькіх адрасох. Каб не пераблытаць, Тодар падсьвечваў ліхтарыкам на напісаныя на паперыне прозывішчы, прычэпленыя да скрыні. Усе скрынкі былі абсалютна ідэнтычныя, хоць некаторыя паперкі на скрынках былі напісаныя іншым почыркам. Але Тодар не звярнуў увагі на гэта. Назаўтра трэба было яшчэ ехаць у вобласць, таму ён сипяшаўся.

Праз тыдзень, познім вечарам, Пятрусь з Антонам пайшоў да сваёй паграбні і, сышоўшы ўніз, любоўна і з задавальненнем пацёр руکі, азіраючы пустыя паліцы.

— Пара ставіць апошнюю кропку, — зацьвердзіў ён, павярнуўшыся да Антося.

— Гэну скрынню кінь начальніку міліцыі. А гэту, — ён штурхнуў скрынку ўнізе, — дырэктару лягасусу, які будзе кіраваць вялікім паляваннем у суботу. Скажы, што ад дырэктара. Усёк?

— Усёк, — з сумневам адказаў скупаваты кум Антося.

V

Паляванье прайшло пасыпхова. Здабытага лася прывезылі ўязікам на лясную базу лясыніцтва. Каля згруженага на апалай лістоце ляснога волата тоўліліся з паўтузіна ўзрушаных носьбітаў улады, апранутых як на падбор у чорныя лётчыцкія кажушкі з авечым падпушкам знутры. Жоўтае лісьце на бярозах палымнела ў промнях сонейка. Цёмна-зялёныя яліны цягнуліся ўверх да фіялетавага блакіту кастрычніцкага неба. Ядранае, з маразком, нагрэтае за дзень сонцем восеніцкое паветра бадзёрыла.

Аblasны ўладаносбіт, завадатар сёньняшніх паляунічых

мерапрыемстваў Андрэй Іарыёнаўіч Гніламёдаў, важка і нетаропка казаў, звяртаючыся да прадстаўніка міністэрства Зьвяндосава.

— Някепскі стрэл, вельмі някепскі. Віншую, Аляксандар Віктаравіч. І галоўнае — трапны, па месцы. Не люблю падранкаў, і кідаць нельга, і бывае, што і ўзяць немагчыма.

— Усякую справу трэба рабіць умеючы. Прафэсіяналізм сённяня ў асаблівым попыще, — адказаў Зьвяндосаў з заўсёдным падтэкстам значнасці, што прысутнічае ў словах тых, хто жыве наверсе. Узельнікі паляванья лавілі словаў намесніка міністра з пашанай і звыклай узынёсласцю.

— Прашу за стол перакусіць, чым багаты.

Старшыня райвыканкаму Юрась Міхайлавіч Маркоўскі запрасіў прысутных да накрытага пад павецьцю драўлянага стала з струганых дошак з лавамі, застаўленага прыгатаванымі стравамі.

Покуль лоўчыя съvezжавалі лася, кіраўніцтва раёну, адказныя асобы з вобласці і самога цэнтра падышлі чаркі гарэлкі з задавальненнем частаваліся Петраковымі марынаванымі баравічкамі, махавічкамі, апенкамі, з гарачай бульбачкай і квашанай капустай з журавінамі. Потым пілі гарбату з брусьнічным сочывам. Вельмі важная асoba з самога Менску круціў у руцэ бляшанкі з прыгожымі налепкамі.

— К-скі кансервавы камбінат. Баравічкі, апёнкі, рыжыкі, брусьнічнае сочыва. Дзівосна. Даўно не сустракаў, каб зынешняя прыгажосьць адпавядала ўнутранай якасці. Можам, калі захочам, ня горш чым за бугром.

— Так, баравічкі, я вам скажу, дзіўныя. Надоечы частаваў гасціцей, незвычайная мілата. Малайчына дырэктар, дае магчымасць прадэгуставаць тутэйшыя дары прыроды, — прагудзеў самавіты і мажны начальнік міліцыі.

У ўладаносьбіта з вобласці заходзілі жалвакі на сківіцах, ён стрымана зьняў зь грудзі белую сурвэтку і ўзыняўся з-за стала.

— Дзякую гэтаму дому, пойдзем да другога. Што там з ласём?

Ужо позна ўвечары, едучы на заднім сядзеныі мэрсэдэса, Гніламёдаў, павярнуўшы твар да Зьвяндосава, стрымана казаў:

— Я, папрайдзе кажучы, не чакаў, што Вы, Аляксандар Віктаравіч, як заўсёды трапіце ў самую кропку. На месцы ўсё відаць няўзброеным вокам. Жыруе! Корміцца сам і корміць сваіх людзей. Развеў на заводзе гарэм, панімаеш.

— Ня самае страшнае, ня самае, Андрэй Іарыёнаўіч. Галоўнае, каб справу рабіў.

Уладаносьбіт з вобласці асьцярожна лабіраваў перад

прадстаўніком зь міністэрства сваю ўласную добра прыхаваную зацікаўленасць.

– Дык ня робіць, курва. У мяне тузін скарг на яго... Ну дык справу рабі. Гноіць сотні тон бульбы, капусты, буракоў, морквы... Сучаснае сховішча ня можа закончыць. Я неяк папрасіў для прадстаўнічых мэт прыслаць лепшыя ўзоры вырабаў камбінату. Прислалі чорт ведама што. Ні ў якае парайонанье з тым, чым мы сёньня частаваліся. Давялося нядайна чырванець перад дэлегацыяй з Масквы. А сёньня ж Вы самі бачылі...

Гніламёдаў скрыгатнуў зубамі пры ўспаміне аб праміульх зьняважліва-грэблівых усьмешках і кпінаў самавітых маскалёў, што разглядалі на прамысловай выставе ў сталіцы лепшыя ўзоры кансэрвава-гародніных вырабаў камбінату.

– Так, помню тую выставу. Нам тады дасталася ад міністра... Прынамсі, акапаўся Сердзюкоў тутака нялага. Такога нахабства не магу ўспомніць за апошнія дзясяткі гадоў. Гэтым мяне ён моцна-моцна зьдзіў. Можа, абапіраючыся на мясцовыя ўлады, хоча прыватызаваць завод? Людзі ж ім ужо прыкормленыя, свае ў дошку.

Зьвяндосаў гостра зірнуў на суразмоўцу, імкнучыся разгледзець, магчыма, і ягоную таемную прыналежнасць да камбінатаўскіх маёнтакаў. Абодва напружана і злосна змоўклі. Гэткі ход падзей бурыў іхныя ўласныя жыццёвыя даляглады і дзеяводы. Урэшце Гніламёдаў, адкінуўшыся на сядзенне, ращуча падвёў рысу.

– А што? Могуць і прыватызаваць разам з замежнымі ці расейскімі прадпрымальнікамі. Адзінае, што можа прыпыніць гэтые нахабны бандытызм – своечасовая ратацыя. Як заеўся, дык зразу трэба ставіць чалавека на рэальны грунт.

– Своечасова ратаваць! Каб не апінуўся за кратамі, – дадаў намеснік міністра Зьвяндосаў і змрочна змоўк на ўсю астатнюю дарогу. Абодва носьбіты ўлады загрузылі ў дрыгве сваіх цяжкіх думак пра верагодную будучыню. Складаная рэчаіснасць прымушала быць заўсёды напружаным, пільным і жорсткім. У гэты момант лёс тутэйшага дырэктара Сердзюкова быў канчатковая вырашаны.

Восеньскі даждж аднастайна шаргаець па даху і школу мэрсэдэса, што імківа імчайды ў промнях фар па мокрай і бліскучай шашы ў безнадзейнай цемры лістападаўскай ночы... Па радыё прыймачу легкавіка вядомы спявак наярываў модны шлягер: “Ах, белы теплаход, гудка тревожныі бас, крик чаек за кормой, сиянье синіх глаз. Ах белы теплоход, бегущая вода...”

VI

У канцы сънежня габінэт дырэктара кансервава-гароднінага камбінату з ранішы заняў новы кіраўнік, выбойны і малады Раман Быстрыцкі, тэрмінова запрошаны на пасаду з Бабруйску. Гэтая нечаканая навіна з ранку аббегла раённы цэнтар і выклікала варушэнне ў народных масах. Электарат з зыдзіўленнем шкраб патыліцу і прамаўляў: “Ну, Пятрусь, ну малаток. Заваліў усё ж такі мясцовага аўтарытэта”.

Ранейшы дырэктар Алег Сердзюкоў па тутэйшай мянущы “Дзюма” ў гэты час разгублена крочыў па пакоі свайго збудаванага побач з камбінатам двухпавярховага катэджу і зъянтэжана цвердзіў:

– Не разумею, у чым справа. Стараўся з усіх сіл. Ладзіў усім. Усіх карміў. Нехта недзе падставіў? Хто і чаму? Маё месца спатрэбілася? Дык яно ня мёдам мазана.

Ягоная хударявая, змучаная жыцьцём і шалапутным мужам, жонка Зося Тодараўна ўжо пад самы вечар стрымана прамовіла за кавай:

– Гэта цябе Коваль Пятрок зняў. Увесь горад пра гэта гамоніць. Казаў, што да Новага году здыме з пасады, і зняў, – зазначыла яна, індыфэрэнтна дадумваючы тое, што не сказала ўслых: “Будзеш ведаць, курвель, як класыцы вока на чужых баб”.

– Ня доўжы балбатню чэрні. Ім абы языкамі мянціць. Гэты Коваль – парабак, пралетар! Ён каб і захацеў, нічога ня зробіць. Не яго гэта ўзоровені.

Сердзюкоў ледзь не балбатнуў з разгону: “...хочь Машанька Коваль – жанчына самай найвышэйшай якасці”. Былы дырэктар узлаваўся пры ўспаміне пра цяпер ужо недасяжную для яго Машу Коваль і не звярнуў патрэбнай увагі на паведамленыне дайно абрыйдлай спадарожніцы жыцьця – жонкі Зосі.

Ён зморана сноўдаўся па кватэры, увесь абуяны роспаччу ад адбыўшагася жыцьцёвага краху. Дзесьці ў глыбіні душы ён ведаў, што ўсё міне і ён яшчэ ўсплыве на паверхню, але вось такой дзіўнай, чароўнай каханкі, якая магла б быць у яго ў гэтым правінцыйным гарадку, ужо ня будзе ніколі. А значыць, ня будзе сапраўднага ўласнага шчасльца. “І навошта тады ўсе гэтыя багацьці?” – ён раптам адчуў момант ісціны быцьця, стоячы каля вакна з пачатай бутэлькай каньяку ў адной руцэ і маленкуюскай шклянкай у другой. “Калі Яе ня будзе ў ягоным жыцьці, то ня будзе і дзвіноснага зорнага вечара, і посывіstu ветру ў цёплай вільготнай ночы на падубе белага цеплахода, і волеску хваляў у сініх водах старажытнага Барысфэна”.

Увечары Алег Дзянісавіч упершыню за апошнія гады мусова пайшоў у краму “Грунвалд”, каб купіць бляшанку кавы і цыгарэт. У краме тоўпіўся народ, кідаў прыхаваныя позіркі на былога дырэктара, грала модная музыка па магнітафоне. Зрабіўшы закуп і стоячы каля касы, ён нечакана праз шкло вітрыны ўбачыў Петрака Коваля, што ішоў з старэйшым трохгадовым сынам Зыміщерам па ходніку. У блакітнай зімовай куртцы, скураной кучме з брылём, зь ясным тварам, цвёрды і зычлівы, пільны, уважлівы і – чамусыці небяспечны. Былога дырэктара ўразіла, зь якой павагай тутэйшыя мінакі віталіся з Ковалем, быццам той зрабіўся старшынёй райвыканкаму ці зьдзейсніў герайчны ўчынак.

І толькі цяпер ён угледзеў у Петраку прыхаваную і заўсёды прысутную, раней незадуважаную, небяспечную, як востры нож за пазухай, пагрозу.

З магнітафона неслася няспраўджаная песня-мара “...Я засмотрелся на тебя. Пошла по палубе в молчанье, и тихо белый теплоход, от шумной пристани отчалил. И закружил меня он вдруг. Меня он закачал...”

Сердзюкоў выйшаў з крамы, нэрвова зашпільваючы гузікі на чорным скураным паліто. Нядайняе, такое якаснае і насычанае мінулае, як жывое, паўставала перад яго ўяўленнем.

Красавік 2004 г. Упершыню друкавалася ў кніжцы „Маўчы і будзь хітрым” у 2007 г..

Пераможца

„Без жанчыны для мужчыны няма раю ні ў нябесах, ні на зямлі.

Без жанчыны не было б ні сонца, ні месяца, ні ралі, ні агню.”

Арабская прымаўка.

I

Іншы раз жыццё мае падabenства з прыгодніцкім раманам, адразу і не вызначыш, хто ў гэтым самым жыцці дасягнуў поспеху, атрымаў перамогу. Часцяком пераможцам выглядае той, каго іншыя лічаць пераможцам, бо ён сядзіць у прыздыуме, ці атабарыўся паблізу кормнага месца, ці хапнуў ладны кавалак агульнаграмадской маёмы і цяперака з нахабна-ўпэўненым і задаволеным выглядам спажывае кожны дзень розныя замежныя далікатэсы і жлукціць французскія і гішпанскія супернапоі. Але ці насамрэч гэта пераможцы? Хто сапраўды дасягае перамогі? І наогул, што гэта

такое – сапраўдная жыццёвая Перамога?

Сцяпан Лукіч, галоўны трэнер магілёўскай каманды «Пагоня», сваё сямейнае жыццё марнаваў у трохпакаёвай кватэрцы ў Задняпроўі. Жыць упяцёх у трох маленъкіх пакоях можна было, але існавалі і цяжкасці. Шаснаццацігадовы сын, дваццацічатырохгадовая дачка і сямідзесяцігадовая маці Сцяпана Лукіча вымушталі абмяжоўваць пэўныя моманты сямейнага існавання. Таму паўгода назад, нечакана зрабіўшыся галоўным трэнерам каманды «Пагоня», ён, як і ўся сям'я, марыў аб кватэры большых памераў, якую яму абяцаў гаспадар каманды, мецэнат, бізнесмен, уладаносец і мясцовы алігарх Ігар Аляксандравіч.

– Зробіш каманду – атрымаеш кватэру ў прэстыжным раёне, – так скончыў сваю першую сустрэчу з Сцяпанам Лукічом гаспадар, паціскаючы руку на развітанне.

Алігарх пацэліў у самы цэнтр жыццёвых праблем старэйшага трэнера.

Сусвет узаемазалежны не толькі з касмічнай прасторай, яшчэ больш ён узаемазалежны і цесна звязаны з мінулай і цяперашнім рэчаіннасцю, і адгэтуль ланцуг падзей імкненіца далейу бліжэйшую і далёкую будучыню. Яшчэ нічога як быццам не змянілася, усе побач таўкуць звыклыя камы жыцця, а між тым ужо нешта скранулася, памяннялася, адбылося. Пільнае вока і жывы разум заўсёды заўважаў гэткія дробныя зварушэнні і рабіў высновы. Здаралася, штонехта пазыгчай грошы ў родных і знаёмых і потым нечакана для ўсіх купляў кватэру ці дом у сталіцы, каб потым праз нейкі час разлічыцца за пазыку з адной зарплаты.

Праз некалькі дзён, калі Сцяпан Лукіч быў дома, ягоная жонка Аніта, рыхтуючы сняданак, задумліва і крыху з журбой паведаміла яму, што іхняя дачушка Тоня – прывабная сінявокая прыгажуня, вылітая матуля ў маладосці – магчыма, у хуткім часе выйдзе замуж за маладога прадпрымальніка Таймураза Гандурасава, што меў з паўтузіна крамак у горадзе і займаўся дробным агтовым гандлем.

Журба Аніты Станіславаўны была выкліканы размовай, што адбылася напярэдадні паміж маці і дачкой.

– Хачу запытаць цябе, мамачка, толькі шчыра, – Тоня ласкова прытулілася да маці. – Што такое каханне?

Аніта Станіславаўна, зразумеўшы дачку, чуйна і беражліва спытала:

– А Таймураз?

– Ён цікавы, надзейны, мужны...

Маці зірнула некуды далёка-далёка, у туманнае сіняе юнацтва,

і, разумеючы, што дзецям, як і дактарам, трэба казаць усю праўду, ці амаль усю, – адказала:

– Каханне, дачуля, ад Бога. Гэта калі Сусвет адчыняе перад твой усе дзвёры. Ты чуеш, як мурашы варушацца ў траве і як рухаўцца Галактыкі ў бясконцым Сусвеце. Уё набывае свой сапраўдны сэнс, ад летняга дажджу да хады паштальёна, ад грукату цяжкавоза на прасёлкавай дарозе да гудзення пчалы ў садзе, ад размовы з суседкай да спеву пеўня на світанку.

Яна крыху памаўчала, потым, абняўшы Тоню за плячо, ціха дадала:

– Толькі не спяшайся, доча, класціся ў ложак з жаніхом. У апошні момант можаш сустрэць адзінага і непаўторнага...

– А ты, матуля, кахала тату?

– Ён цікавы, мужны, надзейны... – адказала маці словамі, выказанымі раней дачкой.

– А той, адзіны і непаўторны?

Аніта Станіславаўна роўным спакойным голасам выказала тое, што тысячу разоў было асэнсавана за дзесяткі пражытых гадоў.

– У жанчыны галоўны сэнс жыцця – выкананне даручэння пана Бога, нарадзіць дзяцей, прадоўжыць род чалавецтва. Таму «каханы, адзіны, непаўторны» – гэта мае дзеци. Дзеля сваіх дзяцей мы, жанчыны, ахвяруем усім, нават уласным шчасцем.

– Чаму ж так? Чаму тыя, хто кахае, так рэдка скарыстоўваюць свой шанец?

Перад вырашальнym крокам дачка хацела высветліць усе суплярэчнасці і складанасці будучага жыцця. У глыбіне сініх і ўсё яшчэ маладых вачэй Аніты Станіславаўны бруіла плынъ мінульых хвалюючых імгненняў, успаміны аб нечым незвычайна чароўным усъхвалявалі яе, але знешне яна трymалася, як заўсёды, ураўнаважана.

– Там, на вышыні, дзе жывуць пераможцы, існуюць іншыя законы, іншая сістэма каардынат. Там усё па-іншаму. Мы не ведаем гэтых законаў ці ведаем кепска...

Яны яшчэ доўга гаманілі між сабой, абменьваючыся ўзніклымі пытаннямі.

Шчаслівия тыя дзеци, што могуць атрымаць ад сваіх бацькоў шчырыя і мудрыя адказы на самыя складаныя пытанні. Калі досвед старэйшага пакалення служыць маладосці, дае магчымасць абмінуць жыццёвыя камяні і ямы, падводныя віры і пасткі, не кінуцца на шыю лайдаку, прайдзісвету ці будучаму п'янтосу.

II

Цяперака Аніта Станіславаўна адчуvala небяспеку набеглыx чыннікаў жыцця, да таго ж новы час прынёс клопат ab звычайным выжыванні, які раней не стаяў так востра. Таму яна пачала распытваць мужа ab ягоным бачанні бліжэйшай будучыні.

Як жыць будзем? Людзі бяднеюць на вачах... Хаця не ўсе, некаторыя багацеюць, – зірнула яна поглядам жанчыны, якая раней не адчуvala аніякіх матэрыяльных цяжкасцяў.

– Што ў нас з кватэрой? – позірк вялікіх сініх вачэй жонкі быў уважлівы, з задумлівай усмешкай, нібы яна ўжо нешта падрахавала ў сваім жыцці.

Калі б жонка Сцяпана Лукіча была звычайнай жанчынай, ён бы буркнуў ёй у адказ – будзьма жыць, як усе людзі жывуць. І ўсё, і крапка. Але такі адказ не задавальняў з той прычыны, што ягоная жонка была карапелай. Усё ў ёй было шляхетным: і постаць, і твар, і вочы, і самае галоўнае – характар, паводзіны, жыццёвы густ. Каб хто ведаў, як нялётка жыць з шляхетнай жанчынай, калі ты сам сялянскі сын, чорная быдлячая косць. Калі нявыхаванасць так і прэ з цябе ў самы нечаканы момант і ўсё жыццё трэба пільнаваць самога сябе. Жыццё з карапелай стамляе. Канешне, шляхетная жанчына і ўзвышае, але Сцяпан Лукіч спачатку адчуваў сябе як той Шцірліц у аблозе сярод чужых.

Вось і цяпер, калі кватэрнае пытанне павісла ў паветры і ніяк не вырашалася, Сцяпан Лукіч знаходзіўся ў напружанні. I зараз, калі ён сядзеў у крэсле і праглядаў спартыўную прэсу, пазіраючы часам на жонку, на яе стройны стан, ясныя, уважлівія вочы сапраўднай жанчыны, ён ужо каторы раз адчуў, што адхапіў сабе занадта вялікі кавалак шчасця. Ён глядзеў у гэтую загадковую цярплівія вочы, нібы ў бязмежны космас жаночай душы, – і збянтэжана адводзіў позірк. Ён разумеў, што яна трапіла ў ягоныя рукі выпадкова, нехта некалі нешта перрабытала, а ён, тады малады дзяцюк, скарыстаў гэтую выбрык лёсу на сваю карысць.

— Не хвалюйся, хутка павінны атрымаць, – не вельмі ўпэўненая прамармытаў Сцяпан Лукіч.

— Зараз, калі я стаў галоўным трэнерам каманды, атрымаем новую кватеру, а старую пакінем маладой сям'і. Разумееш, – ён узрушана павярнуўся да жонкі, але позірк накіраваў некуды ў акно, – трэба зрабіць каманду. Атрымаць перамогі. Тады можна і прасіць кірауніцтва ab новай кватэры.

За сняданкам шаснаццацігадовы сын з рэдкім у цяперашні час імем – Ігнат, разняволена, з ледзь прыхаваным сарказмам, запыталаў у

бацькі:

– Што, татулька, прайграем «Грунвальду»?

У сям'і панавала дэмакратыя, і дзееці маглі размаўляць з бацькамі на любыя тэмы, але пытанне Ігната закранула балочы файл у душы Сцяпана Лукіча.

– Што за жалоба? Родны сын хавае бацьку, якога нядобраўычліўцы і так б'юць з усіх бакоў... А ты, Ігнат, ужо і сам гатоў рыхтаваць жалобныя вянкі? Вось табе і сямейны патрыятызм! Між тым сам сядзіш у адным чоўне з бацькам... – усё гэта Сцяпан Лукіч сказаў лагодна, лёгка, амаль жартаўліва, між тым прысутныя адчулі моцны струменьчык нярвовасці ў ягоных словах.

Ігнат разгублена і нават спужана зірнуў на бацьку і густа пачырванеў.

Сцяпан Лукіч трymаўся ў сям'і дэмакратычна, ветліва і сціпла, гэтаксама ён паводзіў сябе і са спартойцамі сваёй каманды. Ён быў надзейны, прагматычны і ў душы крыху нуднаваты вясковы мужык, які ў свой час трапіў з вёскі ў горад, упарта цягнуўся за жыццём, скончыў тэхнікум фізкультуры, потым бегаў па футбольнай дзялянцы за мячом. Дзяякуочы асабістай адданасці кіраўніцтву, ён зачапіўся за каманду ў якасці памочніка трэнера, скончыў завочна інстытут, доўга працаваў трэнерам аматарскай футбольнай каманды. Калі б не Аніта, ён, магчыма, здзічэў бы, не маючи жыщёвай перспектывы, як здзічэла большасць савецкіх мужчын узростам за сорак гадоў, паціху смактаў бы гарэлку і заліцаўся да чужых баб. Аніта ўтрымала яго на вышэйшай арбіце існавання, стварыла духоўнасць і ўтульнасць у сям'і.

III

Праз некалькі дзён «Пагоня» выехала на сустрэчу з «Грунвальдам» у Менск. Пасля гульні, дзе «Грунвальд» уваліў «Пагоні» трыв «сухія» мячы, стомлены і эмроўчы Сцяпан Лукіч падаўся ў рэстаран, каб падмацаваць патрачаныя духоўныя і фізічныя сілы.

Жыццё, якое ўчора здавалася ясным і надзейным, сёння ператварылася ў нейкі хісткі, зацягнуты туманам далягяд. Нават сям'я, апошняя мяжа абароны чалавека, раптам перастала быць апіртышчам. Ён, Сцяпан Лукіч, памыліўся, і моцна памыліўся, калі жаніўся на каралеве. Ён перахапіў чыёсьці шчасце, адхапіў занадта вялікі кавалак, і цяпер павінен ірваць жылы, каб даказаць Аніце, а найперш за ўсё сабе самому, што ён сапраўдны мужчына.

Сцяпан Лукіч сеў за стол і пачаў вывучаць прайс, выбіраючы, чым павячэрцаць. У гэты момант з-за стала побач падняўся мужчына

ў шэрым, крыху мятым строі, з сярэбрана-сівой галавой, і звярнуўся да Сцяпана Лукіча:

– Прывітанне, Эдзя, колькі гадоў не бачыліся!

Эдзя – мянушка Сцяпана Лукіча ў гады маладосці. Некалькі імгненняў ён глядзеў – і не пазнаваў мужчыну.

– Ну што ты, Эдзя, няўжо не пазнаеш сваіх? – усміхнуўся незнаёмец сваімі яснымі бурштынавымі вачыма, і ў той жа момант Сцяпан Лукіч пазнаў Антона Бельскага, які дваццаць пяць гадоў назад быў найлепшым нападнікам каманды.

Антон сеў за ягоны стол. Сцяпан Лукіч адчуваў нейкую няёмкасць. Шмат гадоў назад ён прыйшоў у каманду, а Антон Бельскі – зорка футбола ў росквіце сіл – нечакана для ўсіх праз некалькі месяцаў пайшоў з каманды і больш ніколі не выходзіў на чатырохкутнік футбольнага пляща. Тады ў Сцяпана нечакана ўзнікла пачуццё віны, хаця ён усё сваё спартыўнае жыццё гуляў левым абаронцам. Нешта як быццам змянілася ў адносінах ветэранаў каманды да яго, але тады нікто нічога яму не патумачыў, і ён забыўся пра сваё пачуццё. А цяпер адчуванне віны ўзнікла зноў, і ўзбагачаны жыццёвым досведам Сцяпан Лукіч звярнуў на гэта ўвагу.

Яны пілі каньяк, надзейны і якасны грэцкі «Артхес», закусваючы вэнджаным мясам і грыбной салянкай, і вялі размову аб мінулым. Фактычна піў Сцяпан Лукіч, Антон толькі падносіў келіх да вуснаў і ставіў назад на стол. Есці ён таксама не еў.

Антон жыў у Менску ў Зялёным Лузэ ў трохпакаёвай кватэры разам з жонкай і двумя дочкамі, працаваў дойлідам. Голас, усе паводзіны Антона былі роўныя, спакойныя, ён вылучаў добразычлівую ўпэўненасць, і Сцяпан Лукіч нечакана адчуў сябе лёгка і проста, ён разняволіўся і стаў гаваркім.

– Не надакучыла ў правінцыі, Эдзя? Не збіраешся перабрацца ў сталіцу? – зірнуў Антон на Лукіча. – Можа, чымсьці трэба дапамагчы?

– Чым ты можаш дапамагчы, Антон? Ты ж памяняў футбол на архітэктуру, бо быў самы дальнабачны і самы хітры з усёй каманды. Цяперака маеш заўсёдны кавалак хлеба з маслам. Зараз у цябе сябры з іншага асяроддзя. Ты выпаў з нашага кола.

– Самы хітры, – прамовіў Антон, і нейкая нотка, самотная туманная плямка слізганула ў выразе ягонага твару і ў голасе.

Нешта парушылася ў ім, разбуральна абрывунулася, як снежная магутная хваля ў гарах, і ў наступнае імгненне твар Антона зацвярдзеў, потым закамянеў, і апошнім, бязлітасным намаганнем Антон затушыў гэта разбурэнне.

– Не кажы, жыщё цеснае, і дойдіды маюць самыя блізкія сяброўскія стасункі з самымі выбітнымі ўладаносцібітамі, – усміхнуўся Антон нейкай раздушанай усмешкай.

Нечага ў ім не хапала, нібы ўсе гэтыя гады ён жыў распалаўінены.

I Сцяпан Лукіч са здавальненнем адчуў сябе больш сталым, моцным, дасведчаным, чым гэты некалі таленавіты чалавек, які падаваў вялікія надзеі. «Пэўна, запіў і ў свой час не здолеў своечасова прыпыніцца...» – звыкла слізганула думка. I ён стомлена агучыў звычайнае меркаванне правінцыяля:

– Жыщё ў сталіцы для нас, mestачковых людзей, застаецца недасяжнай марай. Аніта была б вельмі шчаслівай. Але ведаеш, для нас зараз важней атрымаць кватэру ў Магілёве. Дачка Тоня збіраецца замуж. Дзеўка – як гурок, пераспее і зробіцца таварам неканкурэнтным. Бяруць – трэба аддаваць, – цяжка ўздыхнуў Сцяпан Лукіч і глынуў з келіха канъяку.

Не падабаўся яму будучы зяць. Іншы этнас, іншыя законы існавання. Лепш, каб роднае дзіцяцка жыло побач.

– Тоня, – прамовіў Антон, гледзячы перад сабой.

Цень нечага няўдоўнага зноў мільгануў на ягоным твары. Сцяпан Лукіч паспей заўважыць у ягоных вачах застарэлую бездань роспачы, ледзянай, чорнай і бясконцай, як космас. З гэтай прорывы патыхала нязломная, бязлігасная воля няшчаснага чалавека. Лукіч рэфлекторна здрыйгануўся – ён часцяком сустракаўся з роспаччу спартойцаў пасля цяжкіх траўмаў, якія перакрэслівалі чэмпіёнскія надзеі. Але такой роспачы ён яшчэ не сустракаў...

– Кватэра... Кватэра цяперака не праблема. Былі б грошы. – Бельскі памаўчаў некалькі імгненняў і дадаў: – Табе наогул грошы патрэбны?

– Не да грошай, калі каманда трэцюю гульню прайграе.

Сцяпан Лукіч крыху зап'янеў. Заўсёды мала гаваркі, ён хацеў выказацца такому ж бедачыне, каб назаўтра з новымі сіламі прадоўжыць сваё жыщёвае змаганне.

– У камандзе не хапае двух класных паўбаронцаў, ці хаця б аднаго, тэхнічнага плэймекера, вынослівага і з галавой. – Сцяпан Лукіч упарта крутнуў захмялелай галавой. – Няма... Ты ж ведаеш, Антось, нашы законы. Гаспадар не любіць параз. Яшчэ некалькі «баранак» – і ўсё, трэба шукаць іншае месца працы. У наш час, сам ведаеш, дзе ты знайдзеш па спецыяльнасці «футбольны трэнер» добрае месца, ды яшчэ па месцы жыхарства.

Ён змоўк і, нахіліўшы галаву, нешта ў маркоце асэнсоўваў.

– Я стаміўся, Антось, усё жыццё чапляцца за маленькія вышыні поспеху. Спачатку трэнер у дзіцячай спартыўнай школе, потым трэнер аматарскай футбольнай каманды, цяжкі шлях атрымання вышэйшай адукцыі. Я ўвесь час быў вымушаны ставіць перад сабой звышмэту. У маладыя гады я ўхапіў кавалак шчасця, занадта вялікі для мяне. Я не быў прынцам, а ў жонкі ўзяў прынцэсу. Быў малады, фізічна моцны вясковы хлопец, размаўляў на трасянцы, нічога не разумеў у оперы, не чытаў Шэкспіра, не ведаў, хто такі Жан Поль Сартр. Аднаго хацеў – жыць у прыгожым, чистым горадзе, сярод культурных, выхаваных людзей. Жыць без мацтогоў, без п'янак, без свінечага і каровінага гною, без цяжкай прыгоннай працы кожны дзень, якая забірае ўсе разумовыя і фізічныя сілы і не дае магчымасці ўдасканальвацца. Ведаеш, Антось, першыя гады жыцця ў горадзе я быў шчаслівы самymі простымі радасцямі. Ты помніш газводу з сіропам у аўтаматах? Мне падабалася піць ваду з аўтамата за тры капейкі, хадзіць у кіно ў любы час дня. І вось я надарваўся. Я так і не стаў каралём. Не здолеў узніцца на адзін узровень са сваёй каралевай.

Сцяпан Лукіч наліў поўныя келіхі каньяку і падняў свой уверх.

– Я ўвесь порах спаліў на гэтым шляху, а мог стаць трэнерам чэмпіёнаў не толькі краіны, але і Еўропы. Павер мне, мог.

Ён утаропіў нечакана цяжкі позірк перад сабой і доўжыў далей:

– Мог! Давай вып'ем за тых, хто церпіць паразы і застаецца стаяць на нагах.

Яны чокнуліся. Увесь час, пакуль Сцяпан Лукіч раскрываў душу, Антон уважліва ўглядзеўся ў яго, нешта асэнсоўваў і ўзважваў, пакручваючы чарку ў руцэ. Загаварыў цверда, з той зайдроснай для Лукіча валадарнай упэўненасцю дарослага мужчыны:

– Лухта гэта ёсё, Эдзя. Раней спорт быў ідэалогіяй. Мы рвалі вантрабы дзеля перамог, медалёў, гонару краіны. Цяпер час змяніўся. Гонар краіны нікому не патрэбен. Патрэбны грошы, баксы, еўра. Спорт, і не толькі ён, стаў бізнесам. Пакуль ты ў стырна, павінен карыстацца шанцам, руляваць так, каб потым жыць як чалавек. Я столкні ў сваім жыцці страціў, такія магчымасці не скарыстаў, такую ўдачу не ўтрымаў у руках, што самому страшна...

Ён гаварыў, звяртаючыся да суразмоўцы, слова ішлі з глыбіні душы. Антон як бы адказваў на свае пытанні сабе самому:

– Я цябе ведаю, таму кажу шчыра. Я ж бачу, як гэта спартыўная кодла грабе ёсё пад сябе. У футболе мала што разумее. Выжываюць дзякуючы згуртаванасці, усюды лабісты прапіхваюць

свой інтарэс. У нас цэлы пласт «спартыўных пнёў», якія выжываюць толькі тым, што хаваюць сваю тупасць пад халуйскую ўгодлівасць уладзе. Улада, урад, сам прэзідэнт выдаткуюць вялізныя грошы на спорт. А яны? Калафееў, Бадачны, Гунтус? Савецкі футбол – «бей – бяжы». Бадачны пачай някепска, а потым – шахер-махер, пачай гандлем займацца. Працаваць не тое што не ўмеюць, а не хочуць. Ты ж не спіўся, не скурвіўся. Для цябе жонка і сёння шляхетная жанчына. За гэта цябе паважаю.

Бельскі змоўк і, схіліўшы галаву долу, правёў па штаце рукою, як бы змахнуў парушынку, што запарушыла вока. Ён уздыхнуў, нібы ўзвальваў на сябе цяжкую непад'ёмную ношу, і, падняўшы галаву, роўным голасам працягваў казаць далей:

– Хачу табе прапанаваць выгадны бізнэс-план. Прыйшоў час працаваць на саміх сябе, а не на гэтую шоблу-боблу, раз склаліся такія варункі.

Ад гэтых слоў падпітага Сцяпана Лукіча нават у слязу кінула. Яны пагаварылі яшчэ пра футбол, сучаснасць, Антон расказаў пра сябе.

Цяпер ён з аднадумцамі працаваў над праектам рэканструкцыі Грунвальдской плошчы. Паводле ягонага праекта планавалася ўзвесці ў цэнтры плошчы велічны помнік Вялікаму Князю Вітаўту. Уладная бюракратыя і прыстасаванцы-дойліды ганьблі праект на ўсіх узоруях дзяржаўнай і грамадскай думкі, абы толькі дагадзіць прамаскоўскім ідэалагічным пердумам.

Антон гаварыў спакойна і нешта ўпартая думаў, уважліва ўгляджаючыся ў Сцяпана, нібы яшчэ раз узважваў яго на сваіх унутраных вагах.

Пад канец вячэры Антон перайшоў да галоўнага.

– Гадоў гэтак дзесьць таму назад пачай я памагаць на грамадскіх пачатках аднаму аматарскаму футбольному калектыву. Ёсць там адзін хлопчык на прыкмете. Калі ўзяць Мішу Мустыгіна і Сержука Алейнікава і змяшаць, то і атрымаецца гэты спартовец. Ён табе ўмацуе каманду, створыць і паўабарону, і гульню ўперадзе. Галоўнае – не перайначвай яго, не ламай пад сябе. На трэніроўцы ты толькі ўбачыши, што ён не робіць памылак, і ўсё, ён сябе не рэкламуе. У гульні ён – робіць вынік. Ты яму скажы, што патрэбен вынік і што трэба звязаць паўабарону, астатніе ён зробіць сам. Трэба яго заіграць, а потым, прытрымаўшы, па трансферы прадаць за добрыя грошы ў заходні клуб.

Яны доўга абмяркоўвалі дэталі будачага дзеяства. Напаследак, паціскаючы руку Сцяпану, Антон Бельскі задумліва і цвёрда

прамовіў:

– Дагэтуль самым удачлівым і спрытным быў ты, Эдзя.

IV

Ад сустрэчы ў Сцяпана Лукіча засталося пачуццё ўдачы, нібы нехта магутны і ўплывовы заступіўся за яго ў самы складаны, хісткі час жыцця.

Праз некалькі дзён на стадыёне да Сцяпана Лукіча ў сярэдзіне трэніроўкі падышоў ладны юнак з валізай у руцэ і, прывітаўшыся, сказаў:

– Я ад Антона Бельскага з Менска. Маё прозвішча Базыль Раманюк.

Сцяпан Лукіч змрочна і ў той жа час прафесйна зірнуў на Базыля. Дзяцюк не хваляваўся, у яго постаці адчуvalася спакойная ўпэўненасць прафесіянала.

– Добра, ідзі распранайся, паглядзім, – прабурчэў Сцяпан Лукіч. З раніцы ў яго быў кепскі настрой, прадчуванне нейкай непрыемнасці.

Хлопец быў рослы, і гэта спадабалася трэнеру. З рослымі было лягчэй: і крок у іх даўжэйшы, і галава лепш прыстасавана для таго, каб біць па мячы. Маларослыя – больш тэхнічныя, хітрыя, іх галовы прыстасаваны для асноўнай функцыі. Эдзя любіў і маленъкіх, нават у глыбіні душы спачуваў ім, але з рослымі было меныш клопату. Не спадабалася Сцяпану Лукічу спакойная ўпэўненасць Базыля, тое, што гэты сталічны жыхар не хваляваўся пры першай сустрэчы са галоўным трэнерам няхай і правінцыйнай каманды.

Між тым Базыль перапрануўся, разагрэўся і падышоў да старшага трэнера. У доўгіх трусах, ён выглядаў нейкім даўгавязым і нязграбным.

– Ідзі пабегай за белых, – кіунуў Сцяпан Лукіч на правую палову поля, дзе каманда ў сярэднім тэмпе жвава ганяла мяч.

Базыль выбег на поле, але зачапіўся буцай за нейкі ўзорачак і паваліўся на травянны дыван поля.

На трывунах, дзе заўсёды падчас трэніроўкі збіралася некалькі дзесяткаў заўзятараў, каб папіць піва, папаліць цыгарэты і пачасаць языкі, з злой радасцю зарагаталі і амаль тут жа засвісталі. У дні перамог галоўны трэнер прыязна ставіўся да гэтых людзей, у дні параз – ненавідзеў.

– Лукіча на пенсію, – крыкнуў хтосьці з трывун.

Футбалісты скавалі ўсмешкі. У іх вачах галоўны трэнер быў ужо ахвярай. Лукіч павярнуўся і пайшоў у распраналню. Натоўп любіць

пераможцаў. Заўзятары – стыхійная, анархічная, разняволеная хвала жыцця, адзіная магчымасць індывіда стаць самім сабой, свабодна выказваць свае біялагічныя, ваяўнічыя звычкі. Палітолагам трэба было б не ў кабінетах вывучаць псіхалогію гэтай бурапеннай масы, нечаканай і пераменлівой, як бурлівая веснавая вада. Сёння яна падымае героя над сабой, а заўтра пры паразе будзе з дзікай асалодай таптаць нагамі.

У распранальні Сцяпана Лукіча паклікалі да тэлефона. Непрыемнае пачуццё сціснула ягонае сэрца.

– Сам, – шапнуў лысаваты саракагадовы масажыст каманды Стась, перадаючы галоўнаму трэнеру слухаўку.

– Лукіч, у чым справа? – голас гаспадара быў, як заўседы, цверды і ўпэўнены. – Я толькі што вярнуўся з Нямеччыны, у чым справа, я ў цябе пытаюся? Ты што мяне ганьбіш? Я дамовіўся аб пaeздцы ў Нямеччыну на дзве камерцыйныя гульні, еду дадому ў добрым настроі, прыязджаю, а мне дакладаюць, што ты тут усё валіш... Што з паўабаронай? Чаму не ставіш Казіка ў паўабарону?

– Ставілі, але тады разбуралася абарона, мы пратускалі па чатыры мячы... – галоўны трэнер у гэты момант уяўляў вартае жалю відовішча, ён увесе счырванеў і ўспацеў. – Прыйшлося вярнуць Казіміра ў абарону... Мы... Няма каму звязаць каманду ў цэнтры... Ігар Аляксандравіч, вы ж добра ведаецце каманду... Калектыв ёсць... не хапае аднаго-двух паўабаронцаў...

– А мне дакладаюць, што не хапае аднаго прафесійнага трэнера!

– Ігар Аляксандравіч, не хапае аднаго-двух паўабаронцаў, такіх, як Пракоп, як Юра, – і ўсё, каманда зайграе.

– Яшчэ скажы – такіх, як Круіф, Бэkenбаўэр, Зідан. Што ты прапануеш?

– Шукаем, Ігар Александравіч... Вось сёння ўзяў маладога, вельмі здольнага хлопца з Менска. Зараз на трэніроўцы прыглядаюся. Вельмі добрыя рэкамендацыі Антона Бельскага, былога майго сябра. Можа помніце, дваццаць гадоў назад – член зборнай Саюза...

– Не ведаю і ведаць не хачу. «Прыглядываюся, добрыя рэкамендацыі», – перадражніў гаспадар галоўнага трэнера. – Гэта ўсё непрафесійна, Лукіч. Гэта соплі, балбатня. Мне патрэбен вынік. Буду на гульні з «Дынама». Пагляджу, чым ты займаўся увесе гэты час і што зрабіў з майёй камандай, што за гульцоў набраў. Калі зноў узяў якога абібока, то крыйдуй, Лукіч, на сябе. У Нямеччыну паедзе іншы старшы трэнер. Да пабачэння.

Сцяпан Лукіч паклаў слухаўку і выцер змоклы твар. Пасядзеў

хвілін дзесяць, аналізуючы сітуацыю, і патэлефанаваў у Менск знаёмаму трэнеру па футболе Анатолю Бараноўскуму. Спачатку перадаў прывітанне ад Ігара Аляксандравіча, сказаў, быццам той помніць Анатоля, потым перайшоў да пытання, якое хвалявала.

– Міхайлавіч, ёсьць справа. Мне трэба даведка пра аднаго «самародка», Базыля Раманюка. Мне зараз яго прапануюць. Якія ў яго асноўныя тэхніка-тактычныя даныя? Што ён можа і чаго не можа?

– А што мне даведвацца, ён у мяне ў спартыўнай школе займаўся. Здольны хлопчык, пасля школы гуляў за аматарскую каманду і вучыўся ў інстытуце. Такіх шмат было і будзе, што закапалі свой талент. Сам знаеш – альбо футбол, альбо вучоба, іншай альтэрнатывы не існуе. А так хлопец тэхнічны, з галавой, замучыў у свой час сваім дрыблінгам, анікай каманднай гульні. Каб трапіць у добрую каманду да добраага трэнера, быў бы толк.

– На трэніроўцы, сам разумееш, шмат чаго не ўбачыш. Збіраюся твайго Базыля ў наступнай гульні з «Дынама» паставіць у паўабарону.

Анатоль слухаў, не перабіваючы. Потым слухаўка дзнесла ўпэўнены голас калегі:

– Глядзі сам. Хлопец са сваім каралём у галаве, але паспрабаваць можна.

За дзень да гульні з «Дынама» Сцяпан Лукіч запытаў у другога трэнера каманды, Лявона Мікалаевіча, пра навічку.

– На трэніроўцы нічым не вызначыўся, звычайны футбаліст. Рухаецца як усе, памылак не робіць, і не відаць, каб асабліва стараўся.

– Калі чалавек не стараецца, то з яго нічога не атрымліваецца, – сам сабе зазначыў Сцяпан Лукіч.

– Амаль не ўзмок, – хітра зірнуў Лягон Мікалаевіч на галоўнага трэнера.

Сцяпан Лукіч кінуў на яго кароткі ўважлівы позірк. «Гэты ўжо таксама пахаваў мяне, – падумаў ён. – Уся адказнасць за навічку кладзецца на мяне».

Ён вылайяў сябе за тое, што сказаў Ігару Аляксандравічу пра навічку. Калі Раманюк зараз не спрайдзіць надзеі, то за няўдалую селекцыю, махлярства і пустазвонства гаспадар выпра яго з каманды з воўчым білетам, якраз у той самы час, калі каманда створана. Ён быў упэўнены, што каманда заіграе, толькі трэба крышку ўдачы, некалькі перамог, якія дадуць упэўненасці маладым, учараашнім юніёрам, і ўдыхнуць новыя сілы і надзеі ў ветэранаў. Камандзе патрэбна вера і досвед перамог. Яшчэ адна параза – і не відаць яму ні

кватэры, ні Нямеччыны. Сцяпан Лукіч з расчараўаннем плюнуў у сметніцу.

Заставалася толькі спадзявацца на Антона, на яго талент, розум і галоўнае – на яго сумленне.

Увечары Сцяпан Лукіч заехаў па жонку, якая працавала ўрачом у платнай паліклініцы, і паехаў з ёю ў Задняпроўе. Па дарозе ён успомніў пра Антона і неяк мімаходзь перадаў прывітанне жонцы.

– Ведаеш, нядаўна сустрэў Антона Бельскага, можа помніш яго, быў у нас у камандзе таленавіты нападнік, перадаваў табе прывітанне.

Сцяпан Лукіч пільна ўглądaўся ўперад, у праспект Касманаўтаў, што шэрым асфальтавым пасам набягаў на легкавік, і не заўважыў, як Аніта перамянілася ў твары. Ён аўтаматычна працягваў гаворку:

– На нашым вяселлі яго не было, хаця ўся каманда прыйшла. А потым ён неяк нечакана пайшоў з каманды, пачаў вучыцца ў політэхнічным, скончыў архітэктурны факультэт і зараз працуе ў Менску над праектам рэканструкцыі Грунвальдской плошчы. Заеўся з уладай з-за помніка вялікаму князю Вітаўту, які хocha паставіць пасярод плошчы. Дзівак? Кіраўніцтву лепш бачна, што, як і дзе каго ставіць. Якім быў праўдарубам, такім і застаўся. А якія надзеі падаваў, кандыдат у зборную. Галоўны трэнер, помню, ірваў валасы на галаве, – сумна гледзячы ў мінулае, успамінаў Сцяпан Лукіч.

– Васільевіч бегаў за ім з паўгода, кіраўніцтва давала і кватэру, і легкавік. А ён так больш і не выйшаў на футбольны газон, кінуў футбол, як нажом адрезаў. Кандыдат у зборную, у самым росквіце сіл... Чаму? Невядома.

Сцяпан Лукіч пераключыў хуткасць, робячы паварот на вуліцу Астроўскага.

– А зараз ён прапануе мне паўбаронцу. Кажа, што гэта новы Пеле з Мустыгіным. Калі гэта нават і праўда, чаму ён прапануе яго мне? Блізкімі сябрамі мы з ім не былі... Гэтага «Пеле» можна накіраваць у моцны багаты клуб, напрыклад «Беларусь», «ВКЛ», «Вільню» ці «Грунвальд». Значыць, гэтая «зорка» – звычайны спартовец, якіх сотні... – падсумаваў свае развагі Сцяпан.

– Што ён табе яшчэ казаў? – роўным і энергічным, як заўсёды, голасам запытала Аніта.

– Я падставіўся, сказаў пра гэтага навічка Ігару Аляксандравічу. Расхваліў яго. Ігар Аляксандравіч зацікаўіўся. А калі зараз гэты навічок сябе не пакажа – пішы прапала. Не тое што кватэры не атрымаю, але і працу страчу. Каманда ў апошніх чатырох гульнях

набрала тры ачкі.

– А хто цябе за язык цягнуў? – ізноў задумліва запытала Аніта.

– Ратаваўся ад злосці гаспадара, вось і ляпнуў, – прызнаўся Сцяпан.

Аніта доўта маўчала і ўжо дома за гарбатай падтрымала мужа:

– Я веру Антону, ён чалавек таленавіты і сумленны. Ён не можа памыліцца.

Сцяпан Лукіч сумна паглядзеў на жонку і нічога не адказаў. Ён пакутаваў ад цяжкіх прадчуванняў.

V

Раніцой у дзень гульні Сцяпан Лукіч усё яшчэ не вырашыў, ставіць навічка на гульню ці не. Не вырашыў ён гэтую цяжкую невырашальную складанасць і за гадзіну да пачатку сустрэчы. Гэты навічок зрабіўся навязлівай ідэяй і ператвараўся ў фатум.

Каманда, прыехаўши на стадыён, пайшла ў распранальню. Ігар Аляксандравіч у чорным скуранным паліто, з цвёрдым позіркам цёмных вачэй, у атачэнні світы прыйшоў да каманды, з кожным паздароўкаўся за руку. Затрымаўся каля ветэрана каманды, нападніка Алеся Перуновіча.

– Што, Алесь, сапсаваўся прыцэл? – весела і трохі са скрухай запытала Ігар Аляксандравіч. – А калісьці, здаецца зусім нядаўна, наводзіў жах на брамнікаў.

– Ды я ў парадку, Ігар Аляксандравіч, няма падносчыкаў снарадаў, – запярэчыў Алесь.

– Ну-ну, паглядзім, вось у вас новы, таленавіты, як мне казалі, падносчык снарадаў... Базыль... як яго прозвішча? – запытальна глянуў Ігар Аляксандравіч на галоўнага трэнера.

– Базыль Раманюк, – падказаў другі трэнер. Ён проста зіхацеў ад радасці, што сам гаспадар ашчасліў каманду сваім з'яўленнем.

Ігар Аляксандравіч сказаў кароткую прамову, дзе зазначыў, што каманду любіць як і раней, у каманду верыць. Камандзе плануе выезд у Нямеччыну ў канцы верасня. Сёння яго не цікавіць вынік, бо з «Дынама» змагаща немагчыма, гэта зборная краіны. Яго цікавіць, ці ёсць у яе здаровы дух барацьбы, воля да перамогі, характеристар. Гэта галоўнае і, зразумела, новая імёны. Пасля гэтага кіраўніцтва і прыйдзе да адназначнай высновы, што рабіць з камандай, каго замяніць, каму дапамагчы з кватэрай, матэрыяльна падтрымаць, ад каго адмовіцца.

– Абібокаў трymаць не будзем, – так скончыў прамову гаспадар.

Добрая атрымалася прамова. Ясная, па-мужчынску канкрэтная і рашучая. Усе адчулі сябе ў адным чоўне, пранікліся дужам і таму, пасля таго, як Ігар Аляксандравіч пайшоў, слухалі галоўнага трэнера ўважліва, і на зялёны газон выйшлі з надзеяй аказаць супраціў «Дынама».

Гульня з першых хвілін пайшла напружана, роўная, з вострымі момантамі каля абодвух брам. Неяк атрымалася, што добрае ліпеньскае надвор'ё, жаданне каманд гуляць, аптымістычны настрой заўзятараў на tryбунах — аб'ядналіся ў адзіны рытм, і ўсё гэта ў добрым рытме і пульсавала.

Ігар Аляксандравіч заchaравана пазіраў на поле і ў асобныя моманты гульні толькі задаволена крактаў... «Дынама» вяло гульню весела, упэўненае, што рана ці позна свайго дасягнення. Звычайна адна ўпэўненасць вымушала нерваваць гульцоў супрацьлеглай каманды, але не сёння «Пагоня» ўпарцілася, спрабавала спаборнічаць на роўных, і гэта ў яе пакуль што атрымлівалася.

Як заўсёды ў роўнай гульне, гол, які ўвагнала «Дынама» ў браму «Пагоні», уznік з нічога, з прымітывай памылкі: мяч з вуглавога слізгануў па галавах абаронцаў, неяк няёмка адскочыў у бок на кут брамнай, і тут дынамавец Сяржук Шынкевіч падставіў буцу і накіраваў мяч у сетку. Першы гол сезона абаронцы. Радыёкаментатар як чыюк³⁰ паўтарыў падзеі, што прывялі да гола.

Ігар Аляксандравіч незадаволена выключыў прыймач і спахмурнеў тварам.

Другі гол увагнаў дзеяяты нумар, нападнік Мікола Волах, закруціўшы са штрафнога мяч у дзеяятку. Два — нуль. Гульня была зроблена.

У пачатку другога тайма, калі каманды выйшлі на поле, гаспадар грозна зірнуў на Сцяпана Лукіча.

— Ну што, хвалько, дзе твой «Пеле»?

У галоўны трэнера ўсё абрыйнулася ўнутры, ён паклікаў Раманюка і загадаў хутка распранацца ды замяніць ветэрана каманды Сымона Ліпкіна, які, увесе мокры ад поту, панура соўтагаўся па футбольнай пляцоўцы.

Базыль па-юнацку вуглаваты, з кароткай прычоскай, слухаў ўважліва і зусім не хваляваўся. Гледзячы на яго, можна было падумаць, што ён выходзіў гуляць супраць «Дынама» ў асноўным складзе ўжо шмат разоў.

Ігару Аляксандравічу навічок адразу спадабаўся — ягоны рост,

³⁰ Чыюк — папугай. Новатвор прапанаваны У.Арловым.

постаць, але галоўнае, як трymаўся Базыль, ягоная сталая манера паводзін. Гэта былі паводзіны маладога ўпэўненага мужчыны, які прыйшоў у жыццё, каб здзяйсняць перамогі, і жыццёвые паразы разглядаў як недарэчнасць. Ігар Аляксандравіч, зірнуўшы ў очы Базыля, зразумеў сутво маладога футбаліста, бо сам быў такім.

Між тым Базыль Раманюк ужо выбег на замену, ён мяккім рысіным крокам ступіў на зялёны газон поля ды раптам зачапіўся за нейкі нябачны грудок і паваліўся ва ўесь свой немалы рост – ногі, як аглоблі, бялелі пад ліпенскім сонцем. На tryбунах засвісталі. Футбалісты абедзвюх каманд засмяяліся. Ігар Аляксандравіч ізноў пацямнеў тварам: ён не любіў недарэк, яшчэ больш ён не любіў сваіх памылак.

Як быццам нічога не здарылася, Базыль узніяўся з зялёнага дывана, паправіў гетры, і гульня працягвалася далей.

У душы кожнага заўзятара жыве прыхаваная мара, дзеля якой ён гадамі ходзіць на стадыён, і кожны раз, калі навічок у першы раз выбягае на поле, сэрца заўзятара сціскаецца ад патаэмнай надзеі, што на поле выйшаў талент, будучая зорка футбола, спартовец, які будзе ствараць цуд на зялёнім дыване. Сярод менскіх заўзятараў ветэранаў яшчэ можна пачуць успаміны аб мячах, якія літаральна закочваў у браму, абвёўшы палову тбліскай каманды «Дынама», фантастычны майстар дрыблінгу Міхась Мустыгін, па мянущы Мустанг, – цуды, якія ён ствараў на зялёнім газоне, рабілі шчаслівымі тысячы людзей.

Гулец, які першы раз выбягае з камандай на футбольнае поле, заўсёды трапляе пад жорсткі двухбаковы прэсінг. Свая каманда нібы не заўважае навічка, бо ён канкурэнт некаму са старых гульцоў і таму аніякай літасці да яго. Супрацьлеглая каманда любіць запалохаць чужога футбаліста. Іншы раз здараетца, што здольны малады спартовец страчвае веру пад гэтым двухбаковым прэсінгам і, пратаптаўшыся дзве-тры гульні, сходзіць на нуль.

Базыль увайшоў у гульню і адразу перахапіў мяч, прамчаў трохі ўперад за цэнтр поля і вострым пасам уразрэз кінуў у прарыў Алеся Перуновіча, які ў адзіноце сумаваў перад штрафнай пляцоўкай. Цэнтральны нападнік рэзка выйшаў на ўдарную пазіцыю і небяспечна ўдарыў у самы кут. Дынамаўскі брамнік з цяжкасцю перакінуў мяч на кутавы.

Яшчэ некалькі разоў Базыль перахопліваў перадачы дынамаўскіх паўабаронцаў, іншы раз ён проста ўступаў у барацьбу і жорстка забіраў мяч. Праз нейкі час каманда «Дынама» пачала пераходзіць цэнтр поля з цяжкасцю. Каманда «Пагоні», завалодаўшы

мячом, пасля кароткай перапасоўкі, паціху, крок за крокам пачынала набліжацца да дынамаўскай штрафной. Іншы раз мяч перахоплівалі ў барацьбе, але настойлівая паўбарона, вядзённая Базылём, адбірала мяч і зноў пачынала наступ. Яшчэ двойчы Базыль вострым кідком выводзіў Алеся Перуновіча сам-насам з брамнікам.

Адбойная гульня ў пачатку другога тайма замянілася на гульню асэнсаваную, абаронцы магілёўцаў перадыхнулі і пачалі весці стваральную гульню ўжо са сваёй паловы поля. Паўбарона каманды таксама на роўных змагалася з дынамаўцамі, маючы ў сваім актыве ініцыятыву, і нападнікі пачалі атрымліваць мяч ды ўзяліся за свае прамыя абавязкі.

Дзесьці ў сярэдзіне тайма Базыль у падкаце забраў мяч у дынамаўца і, набіраючы хуткасць, паймаў з мячом уперад, увёў у зман паўбаронцу Вітауту Ганчара, праляцеў трошкі на край і на куту штрафной шэрагам фінтоў паклаў на газон абаронцу Сержуку Шынкевіча, магутна паскорыўся, так што ўся абарончая пабудова засталася за спінай, і выкаціўся на браму. Дынамаўскі брамнік Стах Быстрыцкі куляй кінуўся яму ў ногі. Хітрун Базыль мог і сам загнаць гол, але ён мякка перакінуў мяч уздоўж пустой брамы ветэрану каманды Алеся Перуновічу, і той, мокры і злосны ад затрачаных высілкаў, з асалодай увагнай мяч у сетку. Два – адзін. Заўзятары засакаталі ад задавальнення.

Брамнік Стах Быстрыцкі выказваў дынамаўскім абаронцам усё, што ён пра іх думае, тъя, выкідаючы мяч з брамы, нервова агрызаліся... Алеся Перуновіча абдымала каманда.

Ігар Аляксандравіч запаліў «мальбара» і працягнуў пачку Сцяпану Лукічу – той, хоць і не паліў, узяў цыгарэту і зацягнуўся на поўны ўдых.

На стадыёне засталіся спакойнымі: міліцыя, рэфери, каманда «Дынама» і Базыль, які вяртаўся на сваю палову пляцоўкі без хвалявання. Гульня працягвалася далей. «Дынама» стала больш пільнім, імкнучыся прыпыняць контранападнія дзеянні магілёўскіх футбалістаў. Паўбарона «Пагоні» панавала на полі, па дзеяннях Раманюка адчувалася, што ў кожны момант гульні ён можа згуляць латвей. Ён мякка працаваў з мячом, своечасова аддаваў яго сваім гульцам. Іншы раз дынамаўцы не прадбачылі яго дзеянняў: калі чакалі паса – ён імчаў уперад, калі пачыналі жорстка налягтаць з усіх бакоў – ён з мячом выскокваў непашкоджаным знатоўпу. Адзін раз ён сам кінуўся ў цэлы гурт абаронцаў, фінтамі раскідаў іх у розныя бакі, прамчаў уперад і з кута штрафной тутім ударам паслаў мяч у дальняе перакрыжаванне брамы, так што мяч адбіўся ад бэлькі

ў зямлю.

Праз некалькі хвілін пасля хуткай імклівай перапасоўкі ў цэнтры поля, так што нават у заўзятараў закружыла ў галаве, Базыль згуляў у трохкутнік з Алем Перуновічам, імгненна паскорыўся, адарваўся ад паўабаронцы, ашукаў фінтом аднага дынамаўскага абаронцу, перад штрафной рэзка паказаў управа, потым рынуўся ўлева, у апошняе імгненне зноў памчаў управа, пакідаючы ззаду цэнтра абароны Аляксандра Джундзіча і ў апошняе імгненне адазваўся на роспачны вокліч сваёй дзесяткі, кінуў мяч направа пад нагу Алеся. Той з ходу накіраваў мяч у вароты. Брамнік Стах Быстрыцкі бездапаможна заваліўся на зялёнім дыване і разгублена мацаў буцу Раманюка.

– Ба-зыль! – Сцяпан Лукіч падхапіўся з месца.

Увесь заўзятарскі люд на стадыёне ўстаў. Стадыён гудзеў, грымеў, ужо амаль усе зразумелі, што перад імі выключыны момант ісціны кожнага з іх, нараджэнне таленавітага спартовца, імгненне, якое, магчыма, бывае адзін раз у жыцці.

Да заканчэння гульні заставалася хвілін пяць, дынамаўцы рваліся ўперад, каманда Базыля гуляла на роўных, але і псіхалагічна трымала сябе на адным узроўні і гэтым вымушала нервавацца спартовцу супрацьлеглай каманды, стварала дыскамфорт пачуццяў. «Пагоня» трымала ініцыятыву, не збегла ў абарону, не цягнула час пры падачы кутавых, пры штрафных ці выкідах мячоў з-за бакавой. Паўабарона, вядзёнай Базыём, выпраменівала дух перамогі і ўпэўненасці. Алеся Перуновіч таксама падтрымліваў гэты настрой, ён, як і Казік Красніцкі, мог гуляць хоць з зборнай Бразіліі і не ўкідавацца ў скруху.

Ігар Аляксандравіч зачаравана ўзіраўся на зялёны газон, на ягоных вачах адбываўся пераломны момант – нараджэнне каманды Пераможцаў. Здзяйсняўся рэдкі, нават унікальны жыццёвы момант, і таму гэта было нязвычала, але ўжо зразумела для ўсіх, хто зараз знаходзіўся на стадыёне. Ва ўсіх, хто прысутнічаў, – заўзятараў, футбалістаў, рэфери, міліцыянтаў – самім укладам жыцця некалі быў выдрэсіраваны комплекс несвабодных людзей. Найлепшае, таленавітае, пераможнае заўсёды належала іншым. Таму ад гэтых людзей па вялікім рахунку ніколі нічога не залежала ў жыцці, звычайна яны выконвалі ролю абслугі, правінцыйных, другасных людзей. У глыбіні душы шмат хто з іх адчуваў сваю мужчынскую непаўнавартасць, бо насіць порткі яшчэ не значыла быць мужчынам. Сапраўдны мужчына – гэта заўсёды Пераможца! Але несвабодны чалавек ніколі не будзе Пераможцам!

Для гаспадара Ігара Аляксандравіча нараджэнне каманды было адказам на пытанне, як жыць далей, і калі за пяць хвілін да канца гульні стопер дынамаўцаў Барыс Петравіч бязлітасна скасіў Базыля на падыходзе да штрафнога майданчыка, усе заўзятары раз'юшана паўскоквалі са сваіх месцаў.

Петравіч абраўшоў усіх гэтых дзесяць тысяч мужчын, што сабраліся на стадыёне. Ігар Аляксандравіч, як уджалены чмялем, падхапіўся з лавы і хутка пайшоў, амаль пабег на поле.

– Ноу, ноу, – крычаў ён.

Трэнеры і бакавы рэфери затрымалі яго на полі і пачалі ўгаворваць вярнуцца на месца. Усё ж такі намеснік старшыні спарткамітэта, бізнесмен, мецэнат, які дае на футбол немалыя грошы.

– Ноу, – крычаў Ігар Аляксандравіч, паказваючы ківуном на Петравіча, той, збяняўшы, хутка схаваўся за спіны дынамаўскіх спартоўцаў.

Гаспадар заспакоіўся толькі тады, калі ўбачыў, што Базыль узняўся і трушком пабег да цэнтра поля. Калі Ігар Аляксандравіч вяртаўся з пляцоўкі да лавы запасных, заўзятары воплескамі падтрималі яго. Ён ішоў – грозны, упэйнены, былы наменклатуршчык, – і трывуны, якія не любілі выпечаных алігархаў, што дасягнулі поспеху, цяпер віншавалі яго, бо ён заступіўся за справядлівасць, а значыць – і за іх, шматкроць зняважаных і пакрыўджаных.

«Дынама» зразумела, што ламаць ногі Раманюку – не лепшае выйсце, і таму пачало гуляць у той спартыўны, жорсткі, хуткі і тэмпавы футбол, якім заўсёды і вызначалася. Гульня пайшла ў страшэнным тэмпе і галоўнае – амаль без памылак. Хваля нападу накатвалася то на адну браму, то на другую. Заставалася хвіліна да канца другога тайма, і тут Базыль ізноў агаломшыў усіх. Ён атрымаў мяч паблізу цэнтравога кола і, набираючы хуткасць, памчаў наперад, перад карнай пляцоўкай, бесперапынна фінтуючы ўсёй паставай, ён згуляў у адзін дотык са сваім шостым нумарам, атрымаў мяч, рынуўся ў лева, тут жа змяніў кірунак руху ўправа, увёўшы ў зман абаронцу, адвёў адзін за другім двух стопераў, уварваўся ў брамніцкую, ашукай галкіпера і ўкаціў мяч у браму. Усё было зроблена ў класічным стылі міфічнага Мустыгіна.

Рэфери паказаў на цэнтр футбольнага поля. Брамнік Стах Быstryцкі павольна падымаўся на калені, разгублена паглядаючы на мяч у браме. Абаронцы бязгучна мармыталі мацюгі і павольна ішлі да брамы. Заўзятары ў эмацыянальным уздыме ўзрушана віншавалі воплескамі каманду «Пагоня», якая выйшла ў фінал кубка краіны.

Перамога аб'яднала ўсю каманду. У распранальні Алесь Перуновіч горача гаварыў галоўнаму трэнеру:

– Я, Сцяпан Лукіч, мог яшчэ ўлындыць. Каб хвілін дзесяць яшчэ гульня прадоўжылася, дальбог яшчэ адзін уклаў бы. Адчуваю – прыцэл аднавіўся.

– Верь, веру. Гулялі добра. Малайцы. Усім па квартце гарэлкі, – любімы жарт галоўнага трэнера сведчыў, што ён у добрым настроі. – А як навічок? – хітра прыжмурыў вока Сцяпан Лукіч.

– Навічок што трэба! – спакойна зазначыў цэнтр абароны Казік Красніцкі.

– Трусы толькі памяняць. Занадта доўгія. – І пад шчаслівы рогат прысутных дадаў: – З трусамі ці без трусоў – галоўнае, каб забіваў.

Усе зноў загаманілі. Перамога ўзрушыла і аб'яднала.

Ігар Аляксандравіч зайшоў павіншаваць каманду.

– Будзеце гуляць як сёння – выйграеце фінал, паедзеце ў Нямеччыну на дзве камерцыйныя гульні. А восенню на Кубку Кубкаў, думаю, трэба выходзіць на Еўропу. Каманда ёсць! – цвёрда зазначыў ён.

Потым, калі старшы трэнер пайшоў праводзіць гаспадара, той, ужо сядкоучы ў «мерседэс», сказаў Сцяпану Лукічу:

– Выйграеш фінал – прыходзь па ордэр на кватэру.

VI

У жніўні Сцяпан Лукіч атрымаў доўгачаканую чатырохпакаёвую кватеру. Зараз можна было рыхтавацца да вяселля дачкі. Не адкладаючи справу ў доўгую скрыню, ён зрабіў еўрарамонт і хуценька засяліўся ў новую кватеру, пакінуўшы ў старой сваю маці з дачкой.

Неяк, застаўшыся адзін дома, Сцяпан Лукіч перастаўляў мэблю ў пакоях. З шуфляды, якую ён нёс у пакой жонкі, каб уставіць у шафу, выпаў невялікі скрутак з лістамі і фотаздымкамі і рассыпаўся на падлозе, нібы нейкая вышэйшая сіла адчыніла перад ім таемныя куткі жыцця. Ён збіраў старыя пажоўкы лісты, здымкі... На адным з фота Аніта і Антон Бельскі, маладыя, стрункія, абняўшыся стаялі пад раскідзістым вязам. Вочы Аніты лучыліся шчасцем, каханнем, верай, надзеяй. Антон, сярэдняга росту, у пільчаку з гальштукам, упэўнены, шчаслівы, беражліва абдымаў Аніту за плячо. На адваротным баку было напісаны: «Каханай, адзінай, непаўторнай».

Сцяпан Лукіч доўга сядзеў у крэсле, пазіраючы на фотаздымак. Ён усё зразумеў. Успаміны натоўпам беглі ва ўяўленні. Маладосць... Ён прыйшоў у каманду... Новыя людзі... новыя стасункі... першы гол

у аснове... Потым нечаканае выпадковае знаёмства з прыгажуняй Анітай і хуткі шлюб... «Ты адзін выкарыстаў свой шанец у жыцці», – успомніў ён слова Антона. Успомніў ягоную прыхаваную застарэлую бездань роспачы, ледзяной, чорнай і бясконцай, як космас.

Сцяпан Лукіч дазволіў сабе на кароткі час адчуць сябе пераможцам. Па вялікім рахунку, ён у жыццёвым спаборніцтве абышоў больш здольных, таленавітых, моцных – а Антон Бельскі быў якраз з сапраўднай кагорты пераможцаў. Значыць, ягоная, Сцяпана, сялянская цягавітасць, ягоная чэпкасць, здольнасць карыстацца жыццёвымі шанцамі была больш важнай, чым прыродны талент, моц і нават розум. Лукіч добра ведаў, што перамогі часта, вельмі часта разнявальваюць і таму за перамогамі імчаць нечаканыя і жахлівія паразы, але зараз ён з асалодай цешты ѿ сваёй ўласнае «Я».

Ён шчыра спачуваў Бельскому за ягоную долю, за душэйную балючую хваробу. Сам ён быў няздольны на такую самаахвярную памяць, што труціла чалавека знутры ўсё жыццё, і не разумеў патрэбы ў гэткай памяці. Увесь тыдзень ён насыт у сабе гэтае адчуванне спраўджанага ўласнага жыцця. Пройдзены пераможны этап патрабаваў узяць нейкі перапынак, каб усё асэнсаваць і паставіць новыя жыццёвыя мэты.

Праз тыдзень яму патэлефанаваў Анатоль Бараноўскі з Менску, з якім у апошнія месяцы яны зрабіліся чуць не блізкімі сябрамі і вельмі ўдала і карысна супрацоўнічалі.

– Ёсьць дзве навіны, – учуў Лукіч у слухаўцы хрыплаваты спакойны голас калегі. – Адна вельмі добрая для цябе і адна кепская для ўсіх нас. Ёсьць у федэрацыі думка прапанаваць цябе на месца галоўнага трэнера маладёжай сборнай каманды. Праўда, маючы і іншыя кандыдатуры, але за цябе значная большасць. Цягавіты, працавіты, разумееш сучасны футбол, гадуеш маладыя таленты, не займаешся інтрыгамі, адэкватны... Сам разумееш, што гэта прыступка да нечага большага.

– Так, – Сцяпан Лукіч быў збянтэжаны. – Ты думаеш, што я здолею?

– Без усялякага сумневу. Маладёжая каманда ўжо створана Міхаленем. А калі ты яшчэ далучыш сваіх двух-трох таленавітых хлопцаў, як Базыль Раманюк, то поспех забяспечаны. У Міхалені проблемы з здароўем, каманду ён зрабіў, але слёзна папрасіў адстаўкі. Так і сказаў на паседжанні федэрацыі і спорткамітэта: «Не адпусciце – памру». А на сваё месца прапанаваў цябе, Сцяпан Лукіч.

– Дзякую яму. Праца для мяне па-праўдзе вельмі цікавая, – шчыра прызнаўся Сцяпан Лукіч.

– Другая, навіна, кепская. Пасля працяглай цяжкай хваробы нечакана для ўсіх памёр майстар спорту міжнароднага класа некалі таленавіты футбаліст, Антон Бельскі. Паҳаванне адбудзеца заўтра. Вось так, дружка. А які быў чалавек, ты сам добра ведаеш...

Яны крыху пагаварылі, выказалі адзін аднаму спачуванне і развіталіся. Сцяпан Лукіч быў страшэнна ўражаны атрыманымі звесткамі. Магчымасць стаць галоўным трэнерам зборнай маладзёй каманды была тымі жыццёвымі крыламі, якія маглі ўзнесці на неверагодную кар'ёрную вышыню.

І толькі цяпер Сцяпан зразумеў, які падарунак зрабіў яму Бельскі. Без Базыля Раманюка ён ужо даўно быў бы звольнены з працы і гандляваў на рынку цыгарэтамі ці працеваў настаўнікам фізкультуры ў школе.

Ён ішоў ад тэлефона ў збянтэжана-малапрытомным стане. Яго нават кінула ў слёзы. А ён яшчэ адчуваў сябе пераможцам – перад кім? Перад смяротна хворым Антонам? Вось хто быў пераможцам – ужо ведаючы пра сваю цяжкую хваробу, ён дапамог яму, фактычна чужому чалавеку, узніцца ў жыцці. І як цяпер сказаць Аніце аб гэтай нечаканай смерці Антона...

Сцяпан накінуў на плечы пільчак, выйшаў на гаўбец і доўга стаяў, пазираючы з вышыні сёмага паверха ў далечыню... На заходзе сонца хавалася ў зацягнуты хмарамі небакрай. Халодны вятрыска нёс цёмны, паҳмурны, самотны вечар. Накропваў дожджык. Сцяпан Лукіч моцна стаміўся за апошнія напружаныя месяцы, і яму хацелася зараз легчы, заснуць і доўга не прачынацца...

Трымала ў штодзённасці мноства незакончаных спраў. Спартовы калектыв, які ён стварыў і які трэба было весці далей па крутых схілах спартовага лёсу, уласныя дзецы, якіх ён любіў. А праз некалькі дзён павінны адбыцца ўваходзіны, прыйдуть госці... Жыццё працягвалася і вымушала варушыцца, быць прудкім, нязломным, цярплівым...

Ён ужо разумеў, што па вялікаму рахунку быць пераможцам у гэтым жыцці немагчыма.

2001 г. Упершыню надрукавана ў книжцы
„Гульня белымі фігурамі” у 2008 г.

Сезон дажджоў

I

Ішоў дождж. Маленькія, драбнусенкія, амаль мікраска пічныя пылінкі вільгаці бясконца сыпаліся са свінцовых хмар і панавалі над прасторай ёскі, што разлеглася на ўсім працягу ад лесу да рэчышча ракі. Некалькі дзесяткаў пацямнелых ад вільгаці вясковых хат, лес, старадаўняя паркавая сядзіба, поплаў і старажытная рака – увесь гэты жыццёвы абшар быў вымушаны скарыщца перад валадарствам дажджу.

Было сумна, таму што лета скончылася, прыйшла восень і трэба было рыхтавацца да прыходу зімы. Дні рабіліся маленькімі, і цемра ўсё часцей ператваралася ў нейкую шматгаловую гідру.

У настаўніцкай Клёнаўскай сярэдняй школы было людна. Дырэктар школы Тарас Пятровіч сядзеў за столом у куце і хутка пісаў у спытку, рыхтуючыся да педагогічнай нарады. Зрэдку ён кідаў позірк паўзверх акуляраў на настаўнікаў, што знаходзіліся ля стала пасярод пакоя. Завуч Вера Андрэўна, увішная жанчына гадоў за трыццаць, пісала расклад урокаў на другую чвэрць, іншыя настаўнікі, не марнуючы час, запаўнялі класныя журналы.

На рагу стала, побач з Верай Андрэўнай, двое – гісторык Віктар Іванавіч, ад нядаўняй пары Вітаўт Янавіч, сталы мужчына гадоў сарака пяці з ясным, разумным позіркам чалавека, які адшукаў ісціну, і малады біёлаг Кастусь Корзун – гулялі ў шахматы.

– Тэк, – мармытаў Вітаўт Янавіч, – камандантэ, сёння мы з вамі, шаноўны спадар Кастусь, падрахуем рахунак.

– Чаму камандантэ? – зычліва і шчыра запытаў Кастусь, свежы, як красавіцкі ранак, настаўнік, які працаваў у школе першы год.

Гісторык падняў руку з шахматным канём, пільна ўзіраючыся на дошку, дзе кіпела напружаная барацьба інтэлектаў.

– Камандантам, шаноўны спадарыус Косцік, вы з'яўляецеся таму, што ў вас цяпер такая пасма жыцця. Сёння вы спелы жнівеньскі яблык, гэткая зараз у вас самасць.

У файнным грубашэрсным швэдры, з-пад якога выглядала белая кашуля, з чыста паголеным тварам і роўным зачосам светла-русых валасоў, Вітаўт Янавіч выпраменіваў перакананасць, дбайнасць і дасціпнасць.

– Ваша спеласць, кабаліера, спакушае другую палову чалавечства, маладых міс, сіньярын, паненак, а таксама не вельмі маладых, але вабных місіс, фрау і мадам паспытаць свежай садавіны. Таму, брат, вы сёння камандантэ! – Вітаўт Янавіч імкліва паставіў каня на

шахматную дошку і ўрачыста вымавіў: – Гардэ*, камандантэ!

– У Віктора Іванавіча ліцвінскі складнік змяніўся на гішпанскі, – не падымаючы вачэй ад папераў, прамовіла Веру Андрэеўна, затым адвяла позірк ад графіка і з пакручастай усмешкай на вуснах зірнула напрасткі ў блізкія павялічаныя зрэнкі гісторыка.

– Вітаўта Янавіча, – мякка паправіў настаўнік і, адвёўшы вочы ад шахматнага краявіду, пранікліва зірнуў на Веру Андрэеўну.

Позіркі іх сустрэліся, некалькі кароткіх імгненняў яны глядзелі адно на аднога, потым Вера Андрэеўна не вытрымала пільнага позірку мужчыны і схіліла галаву да расклада. Гісторык затрымаўся, агляджаючы сагнутую над паперамі вабную паставу жанчыны ў зялёной паркалёвой сукенцы.

У вачох завуча ён убачыў глыбока прыхаваную крыўду і яшчэ далей, значна глыбей, – знаёмую здань роспачы. Вітаўт Янавіч некалькі імгненняў нешта ўзважана асэнсоўваў: там, у прадонні сініх вачэй жанчыны, зязла туга аб няспраўджаным.

– Тэк, – збянятэжана прамармытаў педагог, вяртаючыся з глыбіні жаночай душы ў шахматную рэчаінасць, і засяроджана дадаў: – Гардэ, камандантэ!

Кастусь, што стаяў насупраць гісторыка, побач з Верай Андрэеўнай, нічога не зразумеў у позірках, якімі абмяняліся мужчына і жанчына. Таму ён зрабіў у адказ свой шахматны ход і, пакінуўшы Вітаўта Янавіча разблытваць галаваломку, падышоў да вакна.

Знадворку ішоў дождик, па шыбах цурком струменіла дажджавая вада. Дождик быў адзіным носябітам руху – астатніе, што можна было ўбачыць за вакном: дзве бярозы каля пачарнелага плота, голыя, без лісця, яблыні, некалькі вясковых хат узбоч і вуліца, што грувасцілася ў глыбіні вясковага абысагу, – было аднастайнай пазначанай нерушу.

– Будзе сумна, – зазначыў гісторык. – Так заўжды бывае, калі пачынаеца сезон дажджоў. Пакуль не спраўдзіцца чыннік адаптацыі, не прамінече скіраванасці на гарадскія рэаліі й прэферэнцыі. – Сезон дажджоў, – ціха прамовіў Вітаўт Янавіч.

Было нешта яшчэ, уласцівае яму і як бы схаванае ў глыбіні, нейкая самота, якую можна было б ідэнтыфікаўца як сцень журбы. Гэтая маркота нічым не пазначалася, нават наўмысна затулялася спагадлівай заўсёднай усмешкай, але стрыманы, пільны позірк быў накіраваны некуды ў глыбіню мажліва бяздоннага прадоння, дзе

* Гардэ – у шахматах азначае, што зроблены ход робіць напад на ферэзя.

валадарылі невядомыя суразмоўцам віры.

– Усё праходзіць. Урэшце пройдзе і гэтая пасма часу, калі вы былі спельм яблыкам і заўсёды гулялі ў жыцці фігурамі белага колеру. Прамільгне некалькі гадоў, і перастанеце быць стакуслівай садавінай. Прыстасуецца і застаняцца, а можа, паймчыце шукаць гарадскога шчасця...

Гісторык са скрухай глядзеў у вакно, на струменьчыкі дажджу, што імкліва цяклі па шыбах.

– Але маладосць, найлепшы складнік жыцця, ужо праімчыць.

– Толькі не бярыце прыкладу з Віктара Іванавіча. Ён чалавек хоць адмысловы і слынны, але насамрэч сухі і неуважлівы да калег, – разважліва прамовіла Вера Андрэйна, не адводзячы вачэй ад папер.

– Вітаўта Янавіча, спадарыня Вера, – мякка зацвердзіў гісторык.

– У вас, Вітаўт Янавіч, ёсць сваё гледзішча ці вы так, наагул намаўляеце? – запытаўся ад акна Кастусь.

Зацікаўленая настаўніцкая прыпныіла працу асадкамі і падняла галовы ад сышткаў, і нават сам дырэктар Тарас Пятровіч зірнуў на Кастуся паверх акуляраў.

– Гледзішча, канцэpta, парадыгма... – смакуючы слова, стрымана прамовіў гісторык.

У гэты час дырэктар школы Тарас Пятровіч ізноў адчапіў вочы ад агульнага сыштку і, узніяўшыся, абвясціў:

– Перанясём нараду на заўтра, а сёння прашу ўсіх настаўнікаў разысціся па сваіх кабінетах і там прадоўжыць сваю працу да 16.00.

Педагогі, пабраўшы свае сышткі і журналы, дружным гуртам рушылі да дзвярэй.

II

...Увечары настаўнікі разыходзіліся па хатах. Ноч захапіла вёску, было так цёмна, што і на крок нічога не было бачна. Кастусь выйшаў разам з Вітаўтам Янавічам, той расчыніў парасон, запаліў ліхтарык, і яны пакрочылі па вуліцы. Гісторык нетаропка прамаўляў тыя думкі, што назбіраў за сваё доўгасць жыццё. Ён, як кожны сапраўдны настаўнік, марыў пра вучня, які б здзейніў тое, што не ўдалося зрабіць самому.

– Мы, шаноўны Кастусь Андрэевіч, коцімся па рэйках, якія пакладзены да нас. Агульны ўзровень разумення сучаснасці простымі людзьмі недастатковы, каб самаўзнаўляць цывілізаваныя стасункі. Большасць, часцяком нават пражыўшы жыццё, не можа растлумачыць сваім дзесяцям сучасныя законы і чыннікі. Большасць

глядзіць, слухае – і спрэс не разумее хады часу.

– А меншасць? Што думае меншасць? – зацікаўлена пытаяў яго Кастусь.

– Каб я ведаў гэту меншасць... У нашай вёсцы меншасць – гэта наша адукаваная эліта. Але нават яна сучасных кніжак не чытае, б'еца як рыба аб лёд, каб толькі выжыць, адукаваць дзяцей, выпіхнуць іх з вёскі ў горад.

– І ўсё? А дзе герайчны пачатак?

– Гераізм, камандантэ, цяпер не актуальны. Гэта атавізм прамінулага часу. Патрэбны тады, калі трэба было некага даганіць ці ад нечага ратавацца. У звычайнім жыцці герайзм запатрабаваны, калі нароблена шмат памылак ці пралікаў, калі справа загублена і, каб неяк уратаваць становішча, улада патрабуе ад народу герайзму. Зрэшты, мы, педагогі, нешта прапануем палепшыць, скаардынаваць, але рэйкі пакладзены не намі, а ўсё грамадства рухаецца па рэйках. Сёння патрэбна ўпараткованаць, законнасць, працавітасць, якасць жыцця, урэшце, розум... агульная Ідэя...

– Чаму ж розуму няма?

– Як я мяркую, таму што ўладарыць не той гатунак грамадской культуры.

– А нашы жанчыны? У жанчын існуе моцная цяга да якасці.

– Хе-хе-хе... Жанчыны!?. Жанчына, дружка, у свядомасці мужчыны ці баба, ці прынцэса. Лепш за ўсё трymаць яе за скрыпку. І тады ўсё залежыць ад скрыпача, ён павінен вельмі далікатна адчуваць інструмент і досьці упараткована плысці разам па хвалях нябачнай магутнай музыкі. Тады скрыпка ўздыме яго да космасу... Дарэчы, той, хто трymае жанчыну за бабу, у таго якасць жыцця ніжэй за грамадскую ватэрлінію.

– Скрыпка – гэта чароўна. Ёсьць над чым паразважаць. Атрымліваецца, нам не стае музыкаў. І сапраўды, сама скрыпка не можа іграць, – здзіўлена зазначыў малады настаўнік, асцярожна ідуучы па гразкай вуліцы.

Люстэркі калюжын блішчэлі ў жоўтым промні ліхтарыка. Вітаўт Янавіч высвекціў сцежку ўздоўж плота, дзе не было так гразка, і абодва збочылі на сцежку.

– Жанчыны залежныя ад дамінантных у грамадстве мужыкоў. Вось Вера Андрэйна – вымушана быць герайчнай асобай. Муж у яе алканайт. І нічога тут не зробіш, нічым не дапаможаш. І яна змагаецца. Дзяўчынка яе ў чацвёртым класе, Надзейка, слабенькае да навукі дзіцё. Ад кволага мужа нельга чакаць моцных нашчадкаў.

– І якое выйсце для Веры Андрэйны?

– У гэтай вёсцы ёсьць толькі тэарэтычнае выйсце – нарадзіць моцнае і разумнае дзіця. Вера, яна чэпкая і цягавітая, сваім дзеяям і адкукацыю дасць, і выхавае, і на ногі паставіць. Але галоўнае для яе – моцнае семя, каб было якаснае племя.

Гісторык жыў у канцы вёскі над ракой і на развітанне, паціскаючы руку маладога настаўніка, ён у роздуме дадаў:

– А зірні, якая ёмкая ўвішная жанчына! З такой і на хутары не прападзеши. А вось трапіў няварты мужык – і ўсё жыщё пад адхон.

Развітаўшыся, Кастусь скіраваўся да саўгаснага гуртажытка*, дзе ён кватараўваў разам з маладымі спецыялістамі саўгаса.

III

Выходным днём, у нядзелю, Кастусь у адзіноце свайго пакоя (жыхары іхнай кватэры на выходныя раз'язджаліся да бацькоў) стаяў каля вакна, назіраў, як краплі вады цякуць па шыбах уніз. Было сумна, таму што маладое жыщё прыпынілася на нейкім незразумелым месцы і амаль не рухалася. Імгненні прыносілі дождж і адчуванне, што будучыня запоўнена да адказу дажджом, нудотай, чаканнем. Ніякай будучыні не існавала, там уперадзе быў толькі дождж, і ў канцы гэтага дажджу чарнела прорва небыцця.

Цямнела. Дзень знікаў у шэрым прыцемку. Цемра няўхільна паўзла з кутоў і запаўняла прастору, адкуль сышло свято дня.

Малады настаўнік здзіўлена асэнсоўваў з'яву, што адбывалася на яго вачох. Цемра існавала заўсёды, яна была спрадвеку. Сонечны прамені нават праз магутную таўшчыню дажджавых хмар прыносіў на зямлю свято. Але дастаткова было сонцу схавацца за небакраем, як аднекуль з'яўлялася цемра. Чамусыці цемра разам з дажджом абмяжоўвалі жыщё і волю Кастуся. Між тымі цэлы дзень прайшоў без кlopатаў, безвынікова, і ўжо застаўся ў мінульым. Пэўна, у будучыні, калі ён нарэшце навучыцца карыстацца сваім жыщцём, яму не хопіць часу для здзяйсненняў, дзеля якіх ён нарадзіўся. Мажліва, пакідаючы гэты свет, ён будзе шкадаваць аб часе без падзеяў і вынікаў, які прайшоў у палоне незразумелых пачуццяў і думак.

Прайшло яшчэ некалькі доўгіх імгненняў, такіх доўгіх, што ён не мог зразумець, колікі часу наагул прайшло, яму здалося, што прайшло вельмі шмат гадзін, магчыма цэлы дзень, а можа, нават цэлы год уклаўся ў гэтыя некалькі імгненняў. Гадзіннік, як адзін з носьбітаў сістэмы часу, сведчыў, што прайшло ўсяго некалькі

* Гуртажытак – обшэжитие (рус.).

секунд. Час – ён можа змяняцца? Тая сістэма каардынат, што ўладарыла ў гэтай вясковай цывілізацыі, – ці з'яўлялася яна адзінай? Тыя імгненні, якія цягнуліся так доўга, магчыма, і былі носьбітамі недасканалай сістэмы, якая не дазваляла ісці шляхамі здзейснення, каб выконаваць волю пана Бога.

Праз яшчэ нейкую колькасць імгненняў маладзён нарэшце прыйшоў да яснага і простага ўсведамлення, што адно чыстае чаканне не мае аніякага сэнсу. Пры чаканні імгненны і гады аднолькава не маюць аніякай каштоўнасці і з'яўляюцца звычайным марнатаўствам. Ён чакаў і ўчора, і год назад, і яшчэ раней, у дзяцінстве, калі чалавечая асоба знаходзіцца зусім побач з ісцінай, – і нават тады яго жыццё было чаканнем будучыні. Ён чакаў будучыні, каб здзейсніцца, але вось прыйшла тая будучыня – і ён не ведаў, як ёй карыстацца, што галоўнае, а што другаснае ў яго маладосці, у ягоным цяперашнім жыццёвым становішчы.

Кастусь гадзінамі хадзіў па пакоі, глядзеў у акно, дзе бесперыпнна ішоў дождж. Дождж. Дождж... Ён адчуваў сябе турэмшчыкам, які арыштаваў самога сябе і замураваў у гэтым пакоі з голымі белымі сценамі, з мапай Еўразіі, з трыма жалезнымі ложкамі, пісьмовым сталом і некалькімі стулікамі. Яму не ставала паветра, і ён пачаў задыхацца, як астматык, і вымушаны быў зрабіць некалькі фізічных практикаванняў, каб прыпыніць гэты морак.

IV

Пачаліся школьнія вакацыі. Настаўнікі хадзілі на працу, пісалі планы, выязджалі на раённыя і абласныя семінары. У панядзелак з раніцы, калі ў настаўніцкай тоўпіўся народ, дырэктар Тарас Пятровіч паклікаў маладога настаўніка Кастуся Андрэевіча. Сам узяў стулік, паставіў яго ў кут, шчыльна сеў на яго і, дастаўшы агульны спытак з занатойкамі аб уроках, праведзеных маладым педагогам, на якіх ён, дырэктар, прысутнічаў, нетаропка пачаў іх крытычны і бязлітасны разгляд.

Дырэктар Тарас Пятровіч быў сталы мужчына, непітушчы, былы партызан, за доўгае жыццё ён унікнуў усялякіх ідэалаў і ілюзій. Ён разглядаў рознакаляровае людства сваім цяжкім позіркам усутьг, як энтамолаг разглядае матыля ці муху, уздзетую на прэпаравальную іголку. У асяроддзі падпітых мужыкоў ён зредку прамаўляў маладым людзям жорсткае выслой'е, якому яго навучыла пражытае жыццё: «Хто каго згроб, той таго і трахнуў».

Мажны, суворы, ён сядзеў цяпер перад Кастусём у хромавых бліскучых ботах, суконных чорных паўгаліфэ, чорным фрэнчы

і цёмна-сінім галыштуке, трymаў у сабе сілу прамінулага гістарычнага часу, дзе выжывалі моцныя, спрытныя, прыстасаваныя.

Кастусь Андрэевіч стаяў перад ім, як той гарэз-дзевяцікласнік, а Тарас Пятровіч бамбаваў яго трапна, дыхтоўна, бязлітасна.

— Методыка вядзення вашых урокаў кульгае і неўпрадкавана патрэбным чынам. Пачатак урока і заканчэнне, сярэдзіна ўрока, замацаванне новага матэрыялу, апытанне — усё кепска. У вас не працуе клас, вы мучыце аднаго вучня, а астатнія займаюцца сваімі справамі. Так нельга...

Кастусь стаяў перад ім чырвоны, як звараны рак. Дырэктар казаў дастаткова гучна, і ў невялікай настаўніцкай усім прысутным было чутна ўсё, што ён прамаўляў.

— Асабліва бракуе, што на ўсіх уроках вы ніколі не адзначаецце ролю партыі. Прайшоў чарговы з'езд, а вы — ні слова пра найважнейшую падзею ў жыцці нашай краіны.

Кастусь выказаў нязгоду, спрабуючи перахапіць ініцыятыву ў Тараса Пятровіча.

— Якая можа быць роля партыі ў жыцці вужакі ці стрававальнай сістэме якога-небудзь сысуна?

— Раю вам наведаць урокі настаўніцы малодшых класаў Наталлі Пятроўны Кашэвіч ці геаграфіі Аляксея Іванавіча Ляўонава. Яны вядуць сваю педагогічную дзейнасць вельмі прафесійна і пераканаўчы, і роля партыі заўсёды на іх уроках паказана і адзначана...

Малады настаўнік ледзьве дачакаўся заканчэння гэтай вівісекцыі. Нарэшце ён выскачыў з настаўніцкай, увесь чырвоны і спацелы, і, дыхнуўшы свежага воглага восеньскага паветра, рушыў да заўгаса Паўла Іванавіча Есмана на ягоны склад-майстэрню. Заўгас заўжды спагадліва ставіўся да маладога настаўніка, іншы раз частаваў яго кілішкам самаробнай вішнёўкі.

Па заканчэнні вучнёўскіх вакацыяў Кастусь штодзень пачаў хадзіць на ўрокі працаваных яму для ўзору настаўнікаў, занатоўваў іхнія, вядомыя яму па тэорыі, прыёмы выкладання. Тоё, што рабілі яны, не атрымоўвалася ў Кастуся. Уразіла майстэрства маладой настаўніцы Наталлі Пятроўны, у якой навучальны працэс ішоў як канвеер, вучні былі выдатна падрыхтаваны, методыка адпрацавана да дробязяй. Такога майстэрства Кастусь нават і не ўяўляў сабе магчымым. Ён нават засумаваў, бо адчуў, што такога ўзроўню выкладання яму ніколі не дасягнуць. Адзінае, што ён здолеў адразу ўзяць на ўзбраенне, была роля партыі. І як толькі дырэктар Тарас

Пятровіч ізноў прыйшоў на ягоныя ўрокі, Кастусь, узмацніўши ўсе складнікі навучання, асабліва адзначыў ролю партыі ў існаванні вожыка. Быў якраз урок заалогіі пра жыццё вожыка. Потым у настаўніцкай дырэктар адзначыў:

— Хоць шмат чаго на ўроку бракуе, але роля партыі выкладаецца добра і сучасна. Працуйце над сабой, удасканальвайце методыку. Методыка — гэта тэхналогія, а яна вырашае ёсё!

Потым, у другой палове дня, сустрэўшыся па пытаннях педнарады з завучам Верай Андрэеўнай, дырэктар сказаў ёй тое, што стала вядома потым і Кастусю:

— Як педагог, Канстанцін Андрэевіч яшчэ, зразумела, слабы, але чалавек ён здатны, шчыры і сумленны.

Тарас Пятровіч пазіраў пры гэтым на завуча стрымана і мякка, у глыбіне самога сябе ён хаваў сваё застарэлае пачуццё віны перад гэтай маладой, здольнай, некалі нават таленавітай асобай.

— Але стараеца... Вы, Вера Андрэеўна, звярніце ўвагу, не пакідайце маладога спецыяліста ў віры самацёку. Нашы мясцовыя вясковыя маргіналы могуць завесці яго не туды, куды трэба.

І ён зноўку зірнуў на Веру Андрэеўну гэтак разумна, прадбачліва, з сэнсам, нібы бачыў долю кожнага далёка-далёка. Свайм позіркам дырэктар прымусіў жанчыну засяродзіць увагу на ягоных словаах.

Потым, калі завуч пайшла, дырэктар школы запаліў папяросу «Беламорканала» — ён дазваляў сабе раз у тыдзень паліць — і, гледзячы на зачыненую за завучам дзвёры, падумаў: «Хто ж мог ведаць, што малады трывалікі гадовы ветэрынарны ўрач, якому мы з гісторыкам Віктарам Іванавічам сасваталі малодзенскую ўзнёслую настаўніцу Верачку Андрэеўну, будзе такі нягэглы... Што ветэрынар прамяніе сямейнае шчасце на гарэлку. Бязмен саўгасны! Ёлуп!» Тарас Пятровіч злосна сціснуў пашчэнкі, растроўшчыў папяросу і кінуў тытунёвае смецце ў сметніцу. Гэта была яго звышпланавая, трэцяя за тыдзень папяроса.

V

Калега Кастуся Вера Андрэеўна была цікавая жанчына, з прыцягальнай паставай, іншы раз маладзён несвядома ўпотай пазіраў на вабныя жаночыя абрысы. Яе муж Іван Пятровіч, ветэрынарны ўрач, быў алканаўтам, захапляўся спіртовымі напоямі, асабліва любіў частавацца спіртам, і таму не вартаваў сваю ўласнасць, як павінен вартаваць яе кожны прыватны ўладальнік.

Вось гэтая Вера Андрэеўна і параіла Кастусю, разгледзеўши

ягоныя маладыя пажадлівия і несвядомыя пакуты, калі ў восеніцкую халадэчу ўвечары яны грэліся, прытуліўшыся плячыма да напаленай грубкі ў настаўніцкай:

— Вам, Кастусь Андрэевіч, трэба жаніцца. Вось Валя, што працуе ў комплексна-прыёмным пункце, швачкай... жэніцесь... нічога... прывыкнече... будуць дзеци... Будзе сям'я... Усе прайшлі праз гэта...

Настаўнік не паленаваўся і ў вольны час схадзіў у комплексны пункт, каб зірнуць на дзеву, якую сватала яму Вера Андрэўна. Схадзіў, бо паважаў завуча, як настаўніцу і як цікавую жанчыну, што спагадліва ставілася да яго.

Валя ўразіла яго, бо была абсалютна несвядомая істота — добрая, з ясна акрэсленым інтынктам стварэння сямейнага гнязда. Перадатачны механізм жыцця наступнаму пакаленню — і больш нічога. Больш нічога не месцілася ў ейнай галоўцы — ні гісторыя, ні сучаснасць, ні будучыня. Біялагічнае прыстасаванне, створанае на ўсялякі выпадак Богам, каб у экстэрмальных для чалавечства варунках сваёй фантастычнай непатрабавальнасцю да якасці жыцця яна магла прадоўжыць чалавечы род.

Кастусь трохі пажартаваў з дзяўчынай, сказаў некалькі словаў на развітанне. Ідуцы ў гуртажытак, ён пакутліва думаў над словамі Веры Андрэўны. «Прывыкнучь да чаго? Да існавання? Ці трэба прывыкаць да жыцця і потым ужо не зауважаць яго, калі адпушччаны час так імкліва цячэ? Прывыкнучь да фізічнага існавання-чакання? Ці нааугл нічога не чакаць? А куды дзець мары аб утульным і прывабным жыцці: убачыць акіян, пабываць у Парыжы, стаць плённай асобай, стварыць цывілізацію жыццёвае асяроддзе на сваёй Радзіме?»

Сучасная нішчымная вясковая рэчаіснасць была адбіткам мінулага феадальнага грамадства, з феадальнымі законамі, звычкай несвабоды і валадарствам феадальнага чынавенства. У век тэлекамунікацый, касмічных вандровак і каляровага тэлебачання вёска працягвала існаваць нейдзе ў заканчэнні XIX стагоддзя, з прыгонным правам, прымусовай працай, забруджаным прыродным асяроддзем, надворнымі прыбіральнямі.

У вёсцы панавалі асноўныя дасягненні імперскай культуры — вычварны рускі мат, як сродак знявагі чалавека і здекаў над Боскай ласкай, і ўсё паглынальная неспатольная смага да рускай гарэлкі, якая ужо ўтапіла ў сваіх бясконцых шклянках усе мінулья, сучасныя і будучыя здзяйсненні.

Кастусь тады нічога не адказаў Веры Андрэўне, а цяпер асэнсаваў прапанову.

«Жаніцца на Валі – значыць здрадзіць Той, што чакае ў будучыні. Здрадзіць самому себе і з цягам часу ператварыцца ў аднаго з тых людзей, якія ўжо нічога не чакаюць. Прамяніць Мару на чарку гарэлкі, на мяккую спакуслівую дупку, зрабіцца фізічнай істотай, ад якой нічога не мяняецца ў Сусвеце, істотай, існаванне якой нічым не адрозніваецца ад існавання казуркі, вераб'я, зайца. І ўтым і ў іншым выпадку існуе толькі фізічная істота, якая праходзіць цыкл жыцця: нараджэнне, маладосць, сексуальныя ўцехі, перыяд размнажэння, старэнне, адыход да небыцця. Можа, верабей ці заяць нават больш шчаслівя, ім не трэба шмат працеваць, вучыць матэматыку і розныя навукі, служыць у войску, а галоўнае – не трэба думаць, змагацца, пераадольваць, здзяйсняць волю пана Бога... Жаніцца на Валі – значыць назаўсёды прыніць тую сістэму кардынат, дзе гады з'яўляюцца імгненнямі, дзе чалавек хаваецца ад ісціны, ад праўды жыцця, ад Бога, дзе шэрае існаванне і ёсьць усёлагынальная прорва, ратункам ад якой з'яўляецца гарэлка».

VI

Неяк у выходны дзень у дзвёры Кастусёвага пакоя пастукалі і да яго зайшла маладая жанчына папрасіць запалак.

Кастусь ведаў гэтую жанчыну. Яна жыла вышэй, на другім паверсе. У яе было двое дзяцей і муж п'яніца. Іншы раз, ідучы на працу, настаўнік вітаўся з ёй. Гэтым іх знаёмства і абмяжоўвалася. Яна, гэта жанчына, была чужой жыццёвой тэрыторыяй. Тэрыторыя была кепска абароненая, і ён, Кастусь, меў спрыяльнія ўмовы, каб зрабіць наступ на гэтую чужую ўласнасць.

Настаўнік пачаў шукаць запалкі, якіх, ён добра ведаў, у яго не было. Яны штосьці гаварылі, і ён з раптоўна ўзніклым хваляваннем думаў, што рабіць далей, – жанчына чакала. Ён зазірнуў у яе сінія, напоўненныя пажадай очы, і ўжо ведаў, чаго яна чакала. Гэты нудны, сумны, дакучлівы дождж даняў і яе, там на другім паверсе. Яму трэба было падысці да жанчыны бліжэй, глянць у яшчэ прыгожы твар, перахапіць гарачы позірк, палажыць рукі на яе вабныя плечы, сказаць што-небудзь ласкавае, прытуліць да сябе... Жанчына магнітам прыцягвала яго. Ён успомніў яе імя – Ніна. Яе жаночая пастава, абцягнутая пунсовай ядвабнай блузкай і зялёной спадніцай, вылучала флюіды прыцягжэння, у ёй адчуvalася нерастрачаная жаночая пяшчотнасць і жаданне мужчынскай ласкі і моцы.

Неабходна было зрабіць адзін крок да Ніны, каб стварыць асяроддзе двах, дзе вырашаюць не слова, а агонь вачэй, усхваляванае палкае дыханне, пяшчота ўпілых рук, шалёны стук сэрцаў.

Падысці бліжэй да гэтага спакуслівага юрлівага жаночага цела, прытуліцца – і абрыйнуцца ў акіян моцнага пачуцца.

Ягоная свядомасць хісталася, як дрэва пад моцным ветрам, губляла раўнавагу і ледзь паспела паслаць у будучыню думку-прадбачанне. Гэтая думка спрытным ганчаком праслізнула ў будучыню – і праз некалькі імгненняў Кастусь ужо слухаў унутраны голас сумненне. «Так, гэта жанчына падаруе табе некалькі хвілін шчаслівых пачуццяў. Заўтра ці паслязаўтра ты захочаш сустрэцца з ёй ізноў. Ізноў табе будзе добра. І потым раз-пораз ты будзеш сустракацца з ёй. Жывучы з Нінай, ты адначасова будзеш жыць і з яе мужам-п'яніцам. Тваю чыстую і некранутую аўру замуціць чужая, брудная, засмечаная і заблытаная аўра п'яніцы... Радаснае жыццё твайго цела – ці не перашкодзіць яно жыццю тваёй душы? Можа, яно прыпыніць тваю хаду на шляху пазнання, звяжа тваю свободу, створыць супярэчны імідж..? А калі заўтра ці паслязаўтра табе сустрэнецца Тая, якую ты чакаеш, ці пазнаеш ты яе сярод іншых са сваім сытым целам і забруджанай душой?.. А як Яна пазнае цябе сярод іншых – цябе, які жыве з чужой жанчынай? Якія ніці, невядомыя табе сёння, звяжуць цябе з Нінай? Ці зможаш ты быць жорсткім, каб разарваць гэтыя ніці? Якія доказы ты прывядзеш Той, што ты – гэта Ты? Ці здолееш ты нават падысці да Яе і пазнаёміцца?»

Малады настаўнік так і не зрабіў крок да чужой жанчыны. І яна пайшла, сумная, назад у сваю двухпакаёвую каморку, да мужа, які заўсёды быў п'яны і ўвечары, калі маладая жанчына распраналаася, каб легчы спаць, мычаў як жывёла. Як гэта агідна і страшна – жыць з мужам-жывёлай!

Позірк Кастуся затуманіўся, і ён хацеў паклікаць Ніну, з яго вуснаў вырваўся гучны шэпт. Жанчына прыпынілася і павярнулася да яго. Вочы яе бліснулі прагна і ўрачыста. І гэтая прагнасць у спалучэнні з урачыстасцю сведчылі, што Ніна не толькі жанчына, але і драпежнік. Настаўнік адмоўна пахітаў галавой – у гэты момант ён нечакана зразумеў, што на самай справе ён сам з'яўляўся тэртыторыяй, на якую гэтая жанчына зараз рабіла наступ.

Яму было шкада Ніны, хацелася пакінуць ёй нейкую надзею, каб ёй лягчэй было перачакаць сваю маладосць.

Нечакана Кастуся убачыў запалкі, што ляжалі над дзвярыма, – ён скапіў гэтыя запалкі, як тапелец хапае выратавальнае кола, і імкліва падышоў-падбег да Ніны, шырокая і шчыра ўсміхнуўся:

– Калі ласка, спадарыня Ніна, запалкі.

– Дзякую, – голас быў грудны, мяккі, гаючы. Позірк блакітных вачэй ужо спакойны, крыху здзеклівы, і ў глыбіні зіхацела тута аб

няздзейсненым.

Яна пайшла, пакінуйшы маладзёну спакусу, якая ўсё расла і мацнела, і цяпер сумненні іншага кшталту запаланілі ўсю ягоную існасць.

Час ідзе і ідзе, і рана ці позна надыдзе момант, калі яго маладосць скончыцца. І што ж яму – так і чакаць невядома каго? Незнаёмкі? Але ці прыйдзе Тая, якую ён чакае, сюды, у гэтую вёску, пра якую забыліся сучаснікі і сам Бог?! А можа, Яна дзесці ў іншым месцы, у горадзе ці ў такой жа вёсцы, нудзіцца ў адзіноце..?

Праз нейкі час настаўнік зразумеў, чаму піў Нінін муж: ён, як і муж Веры Андрэеўны, хаваўся ад тутэйшай рэчаінасці.

VII

Аднойчы дождж скончыўся. Малады настаўнік апрануў вятроўку і пайшоў туды, дзе панавалі вецер, цемра і валадарыла вільгаць. Ён сышоў з абшарпанага ганку і з разгону ступіў нагой у калюжыну. Набраўшы поўны чаравік вады, Кастусь моўчкі выляяў сябе за тое, што забыўся пра існаванне гэтай недарэчнасці. Присутнасць калюжыны перад самымі дзвярыма двухпавярховага дома было неразумным, яно ставіла пад сумнёў існаванне цывілізацыі.

Ён паставіў нагу на край падмурка дома, расшнураваў чаравік, выліў ваду, зняў шкарпэтку, выкруціў, абуўся. Падмурак дома, як і сам двухпавярховы цагельны будынак, вылучаў аўру засмечанасці і занядбанасці. Кастусь азірнуў наваколле.

Вакол панаваў прыцемак. Адзіным сапраўдным сведкам існавання сусвету з'яўляўся вецер, які налятаў у гэтае абмежаванае асяроддзе, быццам нейкая жывая моц, і вымушаў стагнаць у журбе дрэвы, што ўздымаліся сцяной побач з домам.

Настаўнік пайшоў старажытным паркам, які пачынаўся адразу ад дамоў, па вытаптанай сцежцы, імкнучыся ўгадаць у сутонні вечара шлях сярод дрэваў, зредку ступаочы ў калюжыны. У шуме вершалін дрэваў адчуваўся смутак... Дрэвы былі сведкамі даўніны, і цяпер гэтыя старадаўнія волаты – ліпы і грабы, ясені і вязы, яліны і дубы – вылучалі тугу па часе, калі яны былі маладымі, па тых людзях, якія некалі стварылі гэты парк, клапаціліся пра жыццё дрэваў, радаваліся іх моці, і жылі побач, пакуль не прыйшоў час развітання. Дрэвы страцілі сваіх гаспадароў і асірацелі, засталіся адны і цяпер назіралі ўжо іншых людзей і іншыя часы. Яго ўразіла думка, што гэтыя веліканы-расліны помнілі яшчэ жыхароў Вялікага Княства, вясёлыя гулянкі шляхты, іхны смех, гаворку, слова кахання, танцы, роздумы, працу, нараджэнне дзяцей і смерць старых.

Дзесці побач цурчэў ручаёк, і маладзён прыпыніўся, пранікнёна слухаючы гэты жыццёсцвярджальны гук. Раўчук меў мару і спраўджваў яе. Ён весела перацякаў з каменъчыка на каменъчык, ціха цурчэў і імкнуўся туды, далёка-далёка, да самага сіняга мора – і праз тыдзень ці праз месяц ён абавязкова дасягне сваёй меты.

Мінулае нібы зноў вярнулася ў парк, і настаўнік доўта глядзеў на абрысы старажытнага палаца ў атачэнні вялікіх дрэў, што гуртаваліся каля старадаўняга будынку, як на апошній мяжы сваёй абароны. Палац вылучаў непахіснасць. Кастусь, уражаны, падышоў бліжэй і адчуў моцную аўру непераможнай самасці, якая атуяла палац. Старадаўні будынак нават у вечаровым сутонні выказваў сваім ablічкам значна больш цывілізаванасці і культуры, чым сучасны двухпавярховы дом з белай цэглы, дзе жыў малады чалавек.

Вечер сціх. Поўня ў атачэнні хмар плыла ў космае і рыхтавалася зірнуць на зямлю. У прамежку паміж хмарамі на зямнью кулю пазіралі зоркі. Дзіўнае сузор'е Арыёна ўздымалася над лесам. Настаўнік ішоў далей па сцежцы, туды, дзе парк рабіўся дзікім і пераходзіў у лес. Буйныя краплі воды зрываліся з дрэваў і цяжка пляскалі аб глебу.

Кастусь выйшаў на ўскрайну лесу. Панавала вусцішная цішыня. Месяц выплыў з хмар і святлом, запазычаным у сонца, асвятляў усё наваколле. Узараная і абыгтая дажджком рапля пачыналася ад лесу і павольна падымалася ўдалечыню да блізкага небакраю. Выпарэнні, нібы сівыя хмары, кудлаціліся над раплём і бязважка паўзлі ўніз да лесу. У гэтай павольнай плыні туману ў спалучэнні з аголеным першародствам глебы і маўчаннем дрэваў было нешта недасяжнае для ўсведамлення. Здавалася, Сусвет у гэтым утульным кутку крыху расчыніў сваё сапраўднае ablічча, паказаў сваё сутво, што стасавалася з часам, калі яшчэ не існавала жывых істот. Ён адчуў глыбіню і магутнасць праляцелых на Зямлі тысячагоддзяў, і ўвесь гэты час на зямной кулі штосьці адбывалася, нараджалася, рабілася больш разнастайным і дасканальным. Хвала за хвалій усё больш складаныя жывыя істоты рушылі адна за другой, каб самім ужо больш ніколі не з'явіцца.

Настаўнік адчуваў сябе дробнай істотай, паддоследнай мышкай, якую хтосьці невядомы пусціў на нейкі час у гэты сусвет існаваць для выканання яго невядомых дзеяводаў. Напэўна, чалавецтва толькі прамежкавы вынік чынніка, які ўпарты імкне ўперад.

Хмары зноў насунуліся на месяц і затулі і яго, і ўся праява знікла. Малады настаўнік пастаяў у чаканні. Ён жадаў ізноў убачыць невядомае, пакуль нарешице не зразумеў, што ўбачыў дастатковая. Ён

адчуваў, як з сучаснасці працягнуліся духоўныя повязі ў далёкае мінунлае, у шаснаццатае стагоддзе і далей у старажытную гісторыю планеты, калі існавала прымітыўнае жыццё інфузорый і першародства зямлі было аголена, як гэта ўзараная і абмытая дажджом ралля.

Кастусь пайшоў назад па сцяжынцы, кроплі дажджу зрываліся з дрэваў і шапацелі ў траве. Месяц, ахутаны хмарамі, плыў у небе, нібы рыхтуючыся зноў зірнуць на зямлю. Старадауні ліцвінскі палац ачольваў у тумане паўсталая побач з ім абрывы веліканаў дрэваў, як маўклівых сведкаў прабеглага часу...

Ён падышоў да дома з белай цэглы і прыпыніўся. Двухпавярховы будынак, абшарпаны, з паламанымі дзвярыма і калюжынай, вылучаў аўру разбурэння, прыгону і заняпаду.

Думкі роўнай плынню цяклі ў свядомасці. Настаўнік зрабіў некалькі крохаў наперад і зірнуў уверх, туды, дзе сярод хмар плыла поўня. Яму здалося, што плынъ ягоных адчуванняў пачыналася адтуль, з космасу. Космас пасылаў яму свае думкі.

Наваколле было заліта святлом месяца, якое рабіла ўсё прысутнае загадковым і чароўным. Цені дрэваў блытаўся на зямлі, і ў гэтым сутоку ценяў і саміх дрэваў прысутнічала таемнасць.

Кастусю захацелася стаць чароўнай птушкай і палацець да зорак. Знайсці Тую, што таксама любіць Ноч, Зоркі, Сузор'і, цені ад дрэваў, старажытны ліцвінскі палац, Вялікае Княства, дождж, што ідзе адначасова ў мінульым і ў будучыні і прымушае марыць аб Таёмным.

VIII

Заняткі ішлі ў дзве змены, і звычайна пад канец дня ў школе заставалася некалькі настаўнікаў, што праводзілі апошнія ўрокі ў трох ці чатырох старэйшых класах. У аўторак і пятніцу апошнімі ішлі ўрокі Кастуся і Веры Андрэеўны.

У той вечар ізноў крапаў дождж, цягнуліся апошнія лістападаўскія дні.

Пасля заканчэння працоўнага дня педагогі нетаропка збіралі рэчы і размаўлялі. Кастусь міжволі адзначыў, што вочы ў настаўніцы прыгожыя і адпавядаюць агульнаму малонку твару. Упершыню ён глянуў на завуча як на жанчыну, і нешта ў ім узрушана затрымцела. Вера Андрэеўна ў цёмна-пухнатай сіней блузцы з бліскучымі знічкамі і чорнай спадніцы выглядала надзвычай файнага. Яна, зірнуўшы на Кастуся спакойнымі шэрымі вачымі, запытала:

– Што выробіце ў выходныя дні? Вам не сумна адному?

– Сумна. Чытаю кніжкі, рыхтуюся да ўрокаў.

– Жаніцца вам трэба. Чым Валя не жонка для маладога хлопца?

– Вы здзекуецеся, Вера Андрэйна. Валя – гэта несвядомая істота.

– А вам патрэбна свядомая? – з добра прыхаванай прыкрасцю пацвеліла завуч. Яна прыпынілася на паўдарозе да гаплікаў, дзе вісела ейная рудая шата³¹. І Кастусь ізноў неўпрыкмет убачыў, схапіў усю яе зграбную крамянную паставу на стрункіх нагах, з пругкімі плячыма, якія хочацца лашчыць, з капой старанна ўпародкаваных русых валасоў. І рагманы, шчыры, беззаганны позірк шэрых вачэй...

– Дзе вы яе возьмезце тут, у палескай глухамані – свядомую, прыгожую, з густам, палкую, каханую, адукаваную, дзіўную, непаўторную тургенеўскую прыгажуню. Разуйце вочы! Гады імчаць, і чым далей, tym хутчэй... Усе мы прайшлі праз мары аб шчасці. І хто своечасова не зразумеў і не адаптаваўся, той застаўся ў адзіноце...

Уражаны настаўнік пайшоў да гаплікаў і, зняўшы яе шату, дапамог жанчыне апрануцца з нечаканым хваляваннем далікатна дакрануўшыся да яе пляча. Шчырыя слова завуча раптам адчынілі яму ту юту рэчаіснасць, якой ён да гэтага не разумеў.

– Дзякую, калега, – прамовіла Вера Андрэйна.

Настаўнік хутка накінуў свой балоневы шат, і яны пайшлі з школы. Знадворку валадарыла глухая цемра з дробным дожджыкам, і міжволі давялося ўзяць Веру Андрэйну пад руку, накрыцца адзінным парасонам і асцярожна ісці па вясковай цёмнай, гразкай вуліцы з шматлікімі калюжынамі.

– Такія жанчыны ёсць, – узрушана прадоўжыў гаворку Кастусь, – але я з імі размінуўся ў гадах. Вось вы, Вера Андрэйна, якраз такая жанчына.

– Вы думаеце, я не сустракала мужчын, якія адпавядалі майм жаданням? Але, як заўсёды, не ў той час і не ў тым месцы. Вось у чым трагедыя, уласцівая нашаму жыццю.

Яны з імпэтам гаварылі яшчэ шмат пра што, неяк непрыкметна хутка дайшлі да хаты, дзе жыла Вера Андрэйна, і нечакана затрымаліся пры развітанні. Абое хацелі доўжыць узніклія дачыненні, але ўпарты дождж гэтamu перашкаджаў.

– Дзякую, пані Вера, – ціха сказаў Кастусь і, нечакана ўзяўшы ейную цёплую руку, што працягнула яму на развітанне маладая жанчына, пяшчотна пацалаў яе, – да пабачэння.

Ён імкліва павярнуўся і знік у цемры ночы, шпарка ідуць пад

³¹ Шата – (старабел.) --плащ

моцным дажджом да сумнага надакучлівага гуртажытка і несучы з сабой чароўнае ўражанне аб мілай жанчыне, што хвіліну назад дакраналася да яго боку, калі яны ішлі сярод цемры і дажджу ўдваіх, нябачныя нікому і таму вольныя ад забабонаў і чужых звяз. Бегучы пад дажджом, узрушаны настаўнік са здзіўленнем адзначыў, што насамрэч цемра і дождж даравалі ім свабоду. Што нуда – гэта няўменне карыстацца той воляй, што прапануе Ноч кожнаму ўвішнаму маладзёну.

Позна ноччу Кастусь варочаўся ў ложку пад храп маладога саўгаснага агранома Базыля, якому падсвістваў стары халасцяк выкладчык фізкультуры і саўгасны інструктар па спорце Алег Іванавіч, і цяпер наракаў на сябе за тое, што так хутка развітаўся з пані Верай. Трэба было пацалаваць не толькі ейную руку, але і вусны, уязць з усёй палкай моцай за вабныя плечы, прыцягнуць і пяшчотна ды горача цалаваць, каб праявіўся момант ісціны, каб ён ведаў яе стаўленне да яго, Кастуся.

Ён цешчыў сябе думкай, што праз тыдзень ён здзейсніць тое, чаго не здолеў зрабіць сёння.

IX

Наступныя буднія дні прынеслі расчараванне маладому настаўніку. Вера Андрэўна нічым не выказала сваёй прыхільнасці да маладога настаўніка. Трималася роўна з усімі, спакойна выконвала свае прафесійныя абавязкі, і ні на міліметр не паменшыла адлегласці між сабой і Кастусём. Было лёгка ўкінуцца ў скруху, і ён быў вымушаны ўвеселі час пільнаваць сябе, каб перад уважлівымі вачыма калег захоўваць у сваім абліччы ўраўнаважанасць.

У пятніцу ўвечары Кастуся затрымалі заўгас Павал Есман і гісторык Вітаўт Янавіч, што нечакана прыйшлі ў школу. Яны нешта гаварылі, змарнаваўшы некалькі хвілін, і потым, калі Кастусь Андрэевіч выйшаў з школы, знадворку панавала безнадзейная цемра. У гэты вечар праводзіць Веру Андрэўну не атрымалася...

Кастусь самотна ў роспачы ішоў па парку, апалае жоўтае лісце хвалій уздымалася пад ступакамі. Апошнімі днямі дажджы сціхлі, падмарозіла, у паветры валадарыў пах снега. У цемры восеньская вечара над дрэвамі ўздымалася сузор'е Арыёна. Было зімна, сумна і журліва. Ва ўяўленні настойліва паўставала крамянная гнуткая і палкая жанчына, хвалюючая, вабная, загадковая...

У суботу паказвалі двухсерыйны індыйскі фільм, і ўсе вясковуцы пайшли ў кіно, клуб быў бітком запоўнены месцічамі. Кастусь, будучы даматурам, на людзях адчуваў сябе няёмка і таму

застаўся дома.

Ён сядзеў у сваім пакоі за столом, абкладзеным сшыткамі і падручнікамі, чытаў кніжку па касмалогіі разваражаў, што ўсе гэтыя веды адносныя і што ён цяпер прамінае, напэўна, самае важнае – сваю маладосць.

Душа патрабавала хоць штучных, але дадатных эмоцыяў. «Пайсці вышпіць паўшклянкі каньяку... А калі раптам прыйдзе Вера Андрэёна? Ёй гэта не спадабаецца, яна не захоча стасавацца з падпітym... Недарэмна яна ўзяла ў мяне кніжку па прыродазнаўстве, каб мець падставу зайсці да мяне. І цяпер самы найлепшы момант для гэтага. Лепш яшчэ раз асэнсуй прамоўленыя гісторыкам слова пра скрыпку...»

У прыбраным і вымытым пакоі было цёпла, ціхая прыемная музыка лілася з радыёпрыймача, стаяў паўзмрок. Упарадкаваныя два ложкі і трэці, ягоны, з свежымі прасцірадламі і коўдрай, напалову расчынены... Кастусь у белай кашулі і спартовых нагавіцах з лампамі сядзеў за столом і чуйна прыслухоўваўся да гукаў...

Нешта драпнула ў дзвёры, гэта быў нават не гук, хутчэй адчуванне гуку. Сам гук згубіўся ля дзвярэй. Кастусь імкліва пайшоў да незамкнутых дзвярэй, ціха расчыніў іх. І хоць ён чакаў яе, але не павертыў сваім вачам. Вера Андрэёна пайстала ў прыщемку на ганку – трапяткая, спалоханая, гатовая ўвадначас павярнуць назад, збегчы, праваліцца скроў зямлю і разам з тым непахісная ў імкненні выканаць свой доўг. Расчулены Кастусь хутка працягнуў руکі і, узніяўшы яе да сябе, амаль унёс яе ў вітальню і бязгучна зачыніў дзвёры. Яна стаяла каля сцяны, прытуліўшыся спінай, быццам ейныя намагані забралі апошняя сілы.

– Я вельмі рады і ўзрушаны, – шапнуў ён жанчыне, і яна ўздячна бліснула ў паўзмроку вачыма.

Ён павёў яе да свайго пакоя. Знадворку, відаць, пайшоў снег, бо на яе чорным паліто плавіліся сняжынкі. Яе моцнае хваляванне чамусыці зрабіла яго вельмі спакойным і ўпэўненым, ён памог ёй распрануцца і спытай:

– Можа, кавы?

– Не, я на хвілінку... Аддаць кніжку... Людзі могуць падумаць...

Гэтак можна было прахаўкаць той непаўторны момант, якога абое так чакалі. Ён раптам успомніў, як гісторык аднойчы прамовіў задумліва: «Мужык, як той бамбавік у час вайны, калі выходзіць на цэль, то павінен трymацца свайго кірунку нягледзячы на аніякія перашкоды і страх».

Цяпер Кастусь напята думаў: «Якія людзі? Людзі глядзяць

індыйскі фільм пра каханне і будуць глядзець яшчэ дзве гадзіны. Цяпер мы ўдваіх. Толькі ўдваіх, і ніхто ніколі не будзе ведаць пра гэтая імгненні».

Ён моўчкі ўзяў яе руку, пяшчотна пацалаваў і потым, пацягнуўшы да сябе за пекнья плечы, палка знайшоў трапяткія вусны жанчыны...

– Я прычыню дзверы... Вы будзьце як дома, пані Вера.

...Ён шпарка прыйшоў назад, і яны кінуліся ў абдымкі, прыцягнутыя магутнай моцай супрацьлегласці, і, так патрэбныя адно аднаму, завіравалі ў кіпені гэтых уладарных сіл. Кастусь не ведаў, колькі прайшло часу, калі ён ачуяў у абдымках палкай жанчыны, што ціха і рытмічна стагнала ад яго настойлівай экспансіі. Віхура думак і пачуццяў праціналі яго, і адным з іх было здзіўленне перад багащем і таемнасцю гэтага вабнага жаночага цела. Гэтыя дзіўныя плечы, невядомая раней чароўная талія і выгін крутых моцных сцёгнаў. Жанчына была невядомай якасцю, разумным і незнаёмым сусветам – нібы дзівоснай істотай з іншай планеты.

...Усяго некалькі разоў яшчэ яны інтymна сустрэліся па суботах у снежні.

X

Дачыненні з Верай Андрэеўнай перамянілі маладога настаўніка, і ён з усіх сіл хаваў ад чужых цікаўных вачэй змены, што адбываўся з ім. Але як нельга не заўважыць перамену пары года, так цяжка пільнаму воку не ўбачыць нараджэнне мужчыны. Таму Кастусь наўмысна шмат сядзеў за падрыхтоўкай урокаў. Шукаў дадатковы матэрыял, нават выязджаў у райцэнтр за педагогічнай літаратурай.

Тарас Пятровіч перад сакавіцкімі вакацыямі чарговы раз наведаў урокі маладога педагога і потым здзіўлена зазначыў у настаўніцкай:

– Ніколі не бачыў, каб за такі невялікі час у маладога настаўніка выпрацаваліся гэткія прафесійныя якасці. Апошняя ўроکі вы, Кастусь Андрэевіч, творыце на значна латнейшым узроўні. Яшчэ не майстар, але блізка, вельмі блізка.

Неяк у нядзелю сакавіцкім ранкам малады педагог нетаропка ішоў па парку, зазірнуў у вясковую бібліятэку, што месцілася ў будынку палаца. Пагаманіў з маладой бібліятэкаркай Светай, уважліва пазіраючы на яе вабную паставу, свежы, як персік, твар, некрануты касметыкай, сінія очы і касу, што залацістай вужакай ахінала плячо і цягнулася па блакітным пухнатым швэдры да самых клубоў. Нарэшце Кастусь выбраў і ўзяў пачытаць кніжку «Партрэт

Дарыяна Грэя» і ў моцнай задуме сумна развітаўся. Сумна – таму што дзяўчына яму падабалася і прыцягвала як магнітам.

Ён хадзіў у бібліятэку, браў кніжкі, потым здаваў іх, і ўсё ніяк не мог назначыць спатканне. Ён вагаўся, бо ягоная будучыня была незразумелай і туманнай. Цяпер, калі Кастусь спазнаў шлях да жанчын, ён адчуваў, што дастаткова яму раз-другі сустрэцца з гэтай прывабнай дзяўчынай, як іхнія дачыненні зробяцца вельмі блізкімі і трэба будзе жаніцца. І тады адразу ўзнікнуць новыя пытанні: а дзе жыць? І вясной яму ісці ў войска... Маладая жанчына застанецца ў вёсцы, без ягонага пільнага нагляду, неабароненай тэрыторыяй... Настаўнік уздыхнуў і пайшоў да загаса.

Учора надвячоркам Павал Есман закалоў парсюка, і Кастусь дапамог яму смаліць і разбіраць кабанчыка. Гісторык, правёўшы апошні ўрок, таксама прыбег да іх на дапамогу. Загас запрасіў назаўтра яго і Вітаўта Янавіча на свежыну.

Зараз настаўнік ішоў у госці да загаса па вясковай вуліцы, ветліва адказваў на прывітанні вучняў, лагодна вітаўся з жыхарамі вёскі. Пасля дзіўных падзеяў позняй восені ён адчуваў сябе ў вёсцы як свой, усе людзі зрабіліся бы ягоныя родныя і блізкія сябры і нават сваякі.

Снег ужо сышоў, і ўжо веяла доўгачаканай вясной. Зрэдку ішоў дробненькі дожджык, і ў маладога настаўніка ўзнікала нейкае незвычайнае, дзіўнае і трапяткое адчуванне прыроды, асяроддзя і свайго жыцця. Ён адчуваў, але, як неаб'езджаны жарабок, яшчэ не разумеў усёй чароўнасці сваёй мужчынскай свабоды і той маладой сілы, што хвалявала яго.

XI

У траўні Кастуся прызвалі ў войска, і ён вымушаны быў пакінуть Клёнава. Выконваючы свой грамадзянскі абязядак, ён у вольную хвіліну ўспамінаў дзівосныя клёнаўскія вечары і ночы, дзівячыся моцы сваіх пачуццяў і вастрыні ўражанняў.

Малады вайсковец успамінаў спадарыню Веру, яе роспач і яе жаночую мужнасць, і тыя незвычайнія вечары і ночы, калі панавала апраметная цемра, што дарыла тады свабоду і бясконцасць лётученняў. І цяпер яму думалася, што і пані Вера, магчыма, успамінае пра яго, пра тыя непаўторныя ночы, прасякнутыя іх палахлівым, вабным, палкім каханнем і нечым яшчэ – салодкім і няўлоўным, нібы чароўная скрыпка грала сваё сола ў космасе: сярод зорак і загадкавага месяца, што, аточаны хмарамі, плыў у небе; сярод таемных ценяў дрэваў і мужніх абрываў старадаўняга ліцвінскага палаца.

Ужо ўвосень, ідучы ў шыхце шараговых вайскоўцаў на вячэр у вайсковую сталоўку, Кастусь думаў аб атрыманым удзені лісце ад Вітаута Янавіча, дзе той паведамляў, што іхны завуч Вера Андрэеўна цяпер у дэкрэце і нарадзіла блізнятак: цудоўных хлопчыка і дзяўчынку. Што ейны муж, Іван Пятровіч, ужо з паўгода не ўжывае спітовых напояў і нядаўна пайшоў на павышэнне, ачолішы племгас у суседнім раёне. А вось ён, Вітаут Янавіч, як ні ўпарціўся перад дырэкторам і райана, але вымушаны быў згадзіцца стаць завучам школы.

Кастусь, стомлены за дзень напружанай баявой вучобы, механічна крохчыў у шыхце сярод соцен маладых вайскоўцаў, і ў галаве яго ўзрушана круціліся прачытаныя днём слова: «...нарадзіла блізнятак: цудоўных хлопчыка і дзяўчынку...» Хлопчыка і дзяўчынку... якіх ён ніколі не ўбачыць...

Крапаў дробны дажджык, прамоклая на плячах вонратка непрыемна прыліпла да цела, але ён адчуваў сябе ваяром, што вартие жыццё і спакой цяпер такіх блізкіх яму вясковуцай: дырэктора Тараса Пятровіча і завуча Віктара Іванавіча, Веры Андрэеўны і яе маленых дзетак, і нават ейнага мужа Івана Пятровіча, і мала знаёмай яму маладзіцы Ніны, што некалі прыходзіла за запалкамі, і добрай, рагманай Валі з комплексна-прыёмнага пункта, што хацела звычайнага сямейнага шчасця. Гэта нечакана ўзніклае ў ім пачуццё еднасці з простымі і шчырымі вясковымі людзьмі нараджала ў ім пяшчоту і магутнае адчуванне сваёй запатрабаванасці.

– На месте-е! Стой! – данесліся здалёку камандныя слова сяржанта. – Напр-р-ра-во! Р-ровняйсь! – зычна і ўладарна рыкаў сержант.

Добрая сотня маладых вайскоўцаў іхній роты і з імі шараговы Кастусь Корзун звыкла выконаваці вайсковыя каманды.

У начным кастрычніцкім небе дзе-нідзе сярод хмар буйна зіхацелі зоркі галактыкі, а над двухпавярховым будынкам вайсковай сталовай уздымалася такое знаёмае сузор'е Арыёна...

Апавяданне было надрукавана ўпершыню ў часопісе
„Панядзелак” за 2008 г..

Час збіраць камяні

„Іі надаралася калі-небудзь вам, спадары мае, крычаць у халаднюткую восенійскую цямрэчу, у дождк, у нікуды: Су-у-кі! Су-у-кі! І біць кулаком у тынкоўку мура, у шкло тэлефоннай будкі, у чыесыці паганыя

пысы да разьбітых у кроў, ныночых костачак.... ...Божа,
дай глудзоў нам усім, вар'ятам!"

Юры Юркавец „Нататкі маргінала.”

I

Міхал Станкевіч з пункту гледжання звычайнага шараговага людства быў паспяховым чалавекам, між тым апошнім часам ён імкліва страчваў цікаласць да жыцця. Нібы імчаў, імчаў і, дабегшы да самага стромкага краю, зірнуў уперад, глянуў па бакох – і нічога велічнага, грунтоўнага, Боскага не ўбачыў. З надыходам новага часу ён узіраўся ў іншы гістарычны расклад і разумеў, што перамогі іншых цяпер заўсёды застаюцца чужымі.

Напэўна ён стаміўся і ягоныя залозы перасталі выкідваць у кроў хімічна актыўныя рэчавы? Хто ж яго ведае. Але з год назад ён на працягу некалькі месяцаў перадаў усе свае бізнесовыя справы сыну Альгерду, адпалаўніў частку назапашанага капіталу дачце Марыі й стрымана сказаў дзецям, гледзячы сумным позіркам у далечыню:

– Хачу падвесці рахунак. Паглядзець цяперашніе жыццё сучасных людзей.

Ён спадзіваўся, што стасункі з простым народам вернуць яму тое свежае адчуванне, якое было ў далёкай маладосці. Між тым пенсія – вельмі сумная рэч. Чалавек робіцца нікому не патрэбным. Летам ратавала лецишча, восенню і зімой можна было здурнечы ад успамінаў аб мінульым.

Альгерд, заклапочаны кепскім душэўным станам бацькі, у хуткім часе папрасіў яго дапамагчы і папрацаваць хоць на палову дня гандляром у адным з ягоных кантэйнеру на «Экспабеле»:

– Што ты, тата, будзеш кіснуць адзін у катэджы! А так мне дапаможаш і жывое сучаснае жыццё пабачыши. Учора прыйшлося звольніць прахіндэйку... Сам ведаеш, што перад Новым годам пачынаецца запарка. А сумленнага гандляра адразу і не знайдзеш, трэба чалавек пяць выпрабаваць...

Міхал Андрэевіч з патаемнай надзеяй і прыхаванай радасцю згадзіўся дапамагчы сыну і ўжо каторы дзень працаваў гандляром. Стаяў ля аkenца крамкі, памяркоўны і задумлівы чалавек з сівой галавой, якому ўжо не трэба нікуды спяшацца.

Вось так аднойчы ён зранку праз аkenца гандлёвага кантэйнера ўзіраўся ў вонкавае асяроддзе. Знадворку, на асфальце перад кантэйнерам, скокалі і ціўкалі верабейчыкі, дружна дзяйблі кінутую ім на сняданак жменю груцы і грэчкі. Сонейка ў сініх

прагалах неба сярод шэра-белых ватных хмар грэла верабейчыкаў, гандлярку Тоню, што паліла цыгарэту і піла каву каля сваёй жалезнай крамкі, ваганосаў, што імкліва рухаліся з гандлёвымі таварамі па вулцы, утворанай кантэйнерамі.

Ён углядаўся ў буржуазную сучаснасць, успамінаў сацыялістычную дауніну, і ў гэтых успамінах прысутнічала здзіўленне ад ненаканаванасці быцця...

Міхась Андрэевіч рупліва падмёў падлогу ў кантэйнеры, вынес і паклаў на паддон з тузін упаковак розных гатункаў паперы для прыбіральні, крыху змяніў выкладку бляшанак згуслага малака на вітрыне, пераставіў бутэлькі з алеем, напісаў і прыляпіў налепкі з новымі коштамі тавару.

Потым зноўку вярнуўся ў кантэйнер да агенца. У будні дзень зранку пакупнік быў рэдкім госцем. Галоўная плынь людзей пачынала рух прыкладна з 11 гадзін. У агенца зазірнуў першы пакупнік.

– Вы працуеце? Мне чатыры рулоны паперы па 350.

– Калі ласка. З Вас 1400 рублёў. Калі можна, то дробнымі грашымі. Дзякую. Вазьміце рэшту 600 рублёў.

Першы продаж прайшоў лёгка. Ён заўсёды праходзіў лёгка, хаця былі выпадкі, калі пакупнік купляў на 30 ці 40 тысяч рублёў, а аднойчы купілі тавару на 100 000 рублёў. Будучы непрафесійным рознічным гандляром, у глыбіні душы Міхал Андрэевіч баяўся памыліцца пры разліку. Хуткі разлік іншы раз вымушаў памыляцца. Але ён браў культурай абслугі, густам, добразычлівасцю, мяккім гумарам. У агенца глянула новая пакупніца.

– Калі ласка, мне шпроты. Дзве бляшанкі. Гэта якасныя шпроты?

– Вельмі добрыя. Рыскія.

– А шпроты вялікія ці сярэднія? Яны падвэнджаныя?

– Так, так. Падвэнджаныя, сярэдніх памераў. З вас 2600. Калі можна, дробнымі грашымі. Дзякую. Вам рэшта з пяці тысяч, дзве чатырыста.

– А что это он сказал: «Дробнымі грашымі»? – насцярожана запытаў муж пакупніцы, адыходзячы з ёй ад агенца крамкі.

– Гэта значыць «мелкими деньгами».

У голасе жанчыны гучала задавальненне. Зрусяфіканыя тутэйшыя хацелі таксама ганарыцца нечым сваім, адметным.

Перад кантэйнерам утварылася чацверка з трох-чатырох чалавек, рослы малады мужчына ў дубленцы пытаўся пра алівы. Міхась Андрэевіч прапанаваў яму некалікі гатункаў аліваў, адначасова тлумачыў якасць тавару.

– Алівы вельмі добрыя... Бяруць з анчоўсамі, з перцам, мне ўласна спадабаліся з цытрынамі. Ёсьць з тунцом, з міндалём, з сырам, вось зірніце з креветкамі. Так, з вас 1800 рублёў.

– Муку? Калі ласка, з вас 1750 рублёў. Дазвольце, я вам памагу пакласці муку ў пакет, каб вы не запэцкалі сваё файнае паліто, якое, дарэчы, вам вельмі да твару.

Апошняя прыемныя слова да мажнай пакупніцы сярэдніх гадоў ён прамовіў прыцішаным голасам. Тая прыязна бліснула на яго сінімі, яшчэ незгаслымі вачыма. А ён ужо адказваў на пытанні наступнага пакупніка.

– Сайра. Канечне, адна з найлепшых кансерваў. Я сам люблю сайру. За дзве бляшанкі з вас 3200... Ці смачныя селядцы? Гэта справа густу і апетыту. Для мяне ўсё смачна. Дастаткова добра папрацаўца – і ўвечары ледзь язык не праглынаеш.

Невялікая чарга пакупнікоў скончылася, і Міхась Андрэевіч пералічыў гроши, паклаў буйныя купюры ў кішэнь, перанёс скрынку алею бліжэй пад руکі. Праз гадзіну павінны былі пайсці сапраўдныя пакупнікі, што будуць браць муку, алей, рыс, грэчку...

Пад самы вечар да яго падваліў аптавік, мужчына ў файнай скуранцы, і пачаў падкідваць розныя пакручастыя пытанні.

– Мне трэба оптам.

– Калі ласка, оптам можам і са скідкай. Мука будзе пакет па 1650 рублёў, калі купіце меҳ.

– А накладныя вы даяце, і сертыфікаты, ліцэнзіі? Мы ў Жодзіна адчыняем краму. Патрэбны паперы.

Міхась Андрэевіч з самага пачатку дзеяностых гадоў займаўся якраз дробнааптовым гандлем і таму добра валодаў пытаннем.

– Мы – крама і, акрамя тавару, нічога не даем. Вам трэба да тых, хто гандлюе дробным оптам. Дарэчы, калі вы з Жодзіна, то, можа, ведаецце там Алега Шчарбачэню?

Спытаў ён проста так, мо таму што ў яго быў добры настрой, а мо ад нейкага прадчування. Адказ мужчыны ў скуранцы быў нечаканым і выклікаў у Міхала Андрэевіча моцнае хваляванне.

– Ведаю. Мы з яго братам Толікам і адчыняем краму. Зараз Анатоль паехаў да дачкі ў Францыю. А Алег працуе дырэктарам школы, мае дачку і жонку.

– Адну дачку? Я меркаваў, у яго будзе з паўтузіна дзяцей.

Тутака Міхась Андрэевіч хацеў распавесці, як ён сватаў Алегу ягоную будучую жонку, той какаў адметную прыгажуню і баяўся прапанаваць ёй сваю руку і сэрца. Наступны адказ прадпрымальніка ўразіў яго да слёз.

– З першай жонкай Алег разышоўся. Жыве з другой жонкай – Вольгай.

Мноства пытанняў узарваліся ў галаве Міхала Андрэевіча, але ён, уражаны tym, што сказаў яму прадпрымальнік, здолеў толькі стрымана запытаць у таго:

– Можа, скажаце мне тэлефон Алега ці Анатоля?

Міхась Андрэевіч узрушана занатаваў тэлефон Анатоля. Прадпрымальнік, нешта адчуўшы, у сваю чаргу са спачуваннем ціха прамовіў:

– Ад каго перадаць прывітанне Алегу?

– Так-так, прывітанне. Ад сябра Мішы, што сасватаў яму жонку ў 1972 годзе.

– Ого-го, дык гэта калі вы былі яшчэ маладымі? – здзівіўся жодзінскі прадпрымальнік.

Міхась Андрэевіч з прыкрасцю адзначыў, што пачынаючы бізнэсмен ідэнтыфікаваў яго як старога чалавека.

Ён сказаў жодзінцу крыху пачакаць і хутка пайшоў у кантэйнер, наклаў у вялікі пакет бляшанак шпротаў, сардзін, маслін, сайры, алею, печані траскі.

– Перадайце ад мяне Алегу і ягонай сям'і падарункі да Новага года.

Ён сціснуў руку чалавеку з Жодзіна, і ў ягоных вачах стаялі слёзы, калі ён глядзеў услед прадпрымальніку, што пайшоў па вулцы, утворанай кантэйнерамі, пакуль той не схаваўся за паваротам. Канчатак працоўнага дня Міхал Андрэевіч адпрацаваў нязвыкла ціхім, а ўвечары зморана пакрочыў з «Экспабела» да прыпынку трапейбуса.

З неба пачынаў церушыць дажджык. Міхал Андрэевіч дайшоў да прыпынку, сеў у трапейбус і паехаў дахаты на Сурганава, дзе жыў у тропакаёўцы з жонкай. Дома ён, змораны пасля працоўнага дня, маўкліва піў гарбату, а потым, седзячы на зэдліку, упартая расцірай адзервяньелья ногі, прымаў цеплія гаючыя ваннажкі з лекавых траў. Руплівая жонка Ніна, пазіраючы сваім уважлівым позіркам ў ягоны стомлены і патухлы твар, казала:

– Трэба табе да хірурга і кардыёлага на прыём сходзіць. Не запускаць хваробы.

– Сходзім. Знойдзем час і ў наступны панядзелак сходзім.

– Ты ўжо які год так кажаш, і ўсё ніяк не сходзіш. І гандляром у кантэйнер пайшоў! Цэлы дзень на хворых нагах! Прыйходзіш з шэрым тварам. І знаёмыя ўбачаць – будзе няёмка. Сапсуеш свой імідж упывовага чалавека. А Альгерд няхай возыме маладога

гандляра. Калі купіў краму на Кузьмы Чорнага, то навошта яму кантэйнеры? Толькі цябе загоніць у труну.

Міхал Андрэевіч з прытоеным лёгкім гумарам пераканана патлумачыў:

– Які імідж? Хутка прыйдзе Час малпы. Як зраблюся малпай, буду толькі жэрці ды поўзаць да унітаза. Блытацца пад нагамі дзяцей з успамінамі аб мінушчыне. Працаўцаць, быць карысным людзям – і ёсць шчасце. Шчасце ж не ў грашах.

Ён выцер ручніком распараныя ў лекавых травах ногі і, узніяўшыся з зэдзіка, ціха рушыў да канапы, каб паглядзець апошняя навіны па тэлебачы.

II

Праз тыдзень, будучы на фазэндзе ў дачкі, Міхал Андрэевіч патэлефанаваў Алегу Шчарбачэню.

– Прывітанне, сябар. Гэта я, Міхал Андрэевіч.

– Міхал Андрэевіч? Хто гэта такі? Не помню, – У слухаўцы быў чуваць голас, што пакутліва шукаў у сваёй памяці нейкага невядомага чалавека, які абазначыў сябе імем, даўно страчаным памяццю.

– Міша Станкевіч з Клёнава.

– А-а, Міхась з кантэйнера? Дык ты прадпрымальнік, маеш гандлёвы шапік? Будуеш загніваючы капіталізм?

– Будую. Цяпер вось сын будзе, а я на пенсіі.

– А сын дзе?

– Купіў краму. Зараз афармляе, завозіць тавар, набірае супрацоўнікаў. Спраў па горла. А я вось пакуль яго замяняю.

– Эх, дружка, ты малайчына! Ты ўсё ж ускараскаўся вышэй за ватэрлінію. Помніш, як некалі казала Гражына: «Хлопчыкі, трэба рабіцца нарэшце мужчынамі. Імкнуща жыць над ватэрлініяй, дзе свеціць сонца і співаюць райскія птушкі. Дзе квітнеюць ружы і архідэі? Помніш Гражыну? Гадоў дзесяць назад быў на малой радзіме і сустрэў яе ў парку над Сожам. Пакалякалі аб мінульім. Пыталася пра цябе. Не, кажу, не ведаю, што, і як, і дзе. Нібы камень у бурлівую воду, скінуўся Міхал, і аніякіх слядоў.

Пры словах Алега пра Гражыну Міхал Андрэевіч збялеў, пракаўтнуў паветра і ў сваю чаргу, сунуўшы таблетку нітрагліцэрыну пад язык, запытаяў змененым голасам:

– Ну а ты як? Як Жэня? Колкі ў вас дзетак?

– Што табе сказаць, Міхась... З Жэнай я разышлоўся 25 гадоў назад. Паехала яна дадому ў свае Баранавічы. Ажыццяўляла мару сваіх

бацькоў, выйшла замуж за афіцэра, – У голасе Шчарбачэні гучала застарэлая крыўда. – Потым захварэла на рак і памерла. Была ў нас дачка, але з ёй умяне няма ніякіх зносін. Жыву ў шлюбе з другой жонкай, маем таксама дачку – Юлю.

Яны яшчэ паўспаміналі мінулае і дамовіліся аб сустрэчы. Нарэшце Міхал Андрэвіч паклаў слухаўку і задумліва пацягнуўся на гаўбец, каб з вышыні другога паверха ў адзіноце падумаць над тым, абы чым помніў усё жыццё. Ён глядзеў на свой утульны невялічкі катэдж, дзе цяпер жыла дачка са сваёй сям'ёй, на дагледжаны садзік і гарод, на клумбы восеніскіх астраў, што востра пальмнелі свежымі фарбамі сярод восеніскай шэррасці, на бліскучы руды «опель», што стаяў перад гаражом, гарэзлівага ўнука Казіка, які разам са сваім бацькам Стакам выгульваў касматага ваўчару Блэра.

...Так, так. Тады, у маладосці, ён моцна даў хібу... Спачатку гульма прагуляў пяць гадоў у інствытуце, а потым, калі час імкліва паляцеў уперад, ён сустрэў дасканалую Гражыну – і спaloхаўся сваёй непадрыхтаванасці. Побач з яе духоўнай прыгажосцю, густам, выхаванасцю, розумам, нардычным харектарам ён адчуў сябе нявартым Яе. Ён бачыў у Ей чароўную дзяяচовую сталасць і спеласць і адчуваў сваю хлапчуковасць, нават інфантыльнасць. Ён палохаўся моцны сваіх і яе пачуццяў, баяўся сваёй слабасці перад вонкавым светам, няздолынасці абараніць Яе ад тых варожых хцівых, драпежных сілаў і губляў час... Так і не прапанаваўши Гражыне сваю руку і сэру, фактъчна збег на год у войска. Ён хацеў яшчэ ўмацавацца, узмужнець – і потым, мужным і моцным, дасведчаным і спрактыкованым, сказаць Ей пра сваё кахранне да Яе.

А яна, свежая, некранутая, палкая, чакала, чакала, і іншы раз, калі срэбранныя імгненні часу беглі ў невядамае, настойліва пыталася ў яго:

– Мілы! Ты любіш мяне?

Яму здавалася тады, што ў гэты момант час прыпыняўся і ўжо не рухаўся. А Гражына – не дачакаўшыся адказу яшчэ некалькі разоў – праз паўгода выйшла замуж, там, у сваім вялікім горадзе, адкуль прыехала да іх у вёску на працу. Выйшла замуж мо за выпадковага чалавека, што проста апынуўся побач...

Ён так трагічна памыліўся! Ён думаў, назіраючы жыццё вакол, што час стаіць на месцы! Што разам з Ей ён пражыве тысячу гадоў!

Мінулае як жывое круцілася ў ягонай памяці. Ён глядзеў перад сабой змроўчым позіркам моцна стомленага чалавека, і той восеніскі дажджлівы дзень, калі ён, Міхась, памёр душой першы раз, ізноў паўставаў перад ім...

III

Вайскоўцы, якія заступалі на ахову складоў, атрымалі зброю, набоі і ўжо ішлі шыхтавацца, калі шараговы Янак Даўгалевіч перадаў яфрэйтару Міхасю Станкевічу доўгачаканы ліст ад Гражыны. Міхась беражліва паклаў яго дрыготкай рукой у нагрудную кішэню выгаралай на сонцы вопраткі колеру хакі, ён збіраўся прачытаць ліст у першую ж вольную хвіліну.

Палкавая варта ішла па пляцы пад марш, які іграў аркестр, і Міхась звыкла, але на гэты раз узнёсла грукаў бліскучымі ботамі, ідучы стraigavym крокам, цягнучы твар і позірк на вахтарных афіцэраў палка. Дробны восенійскі дожджык хвастаў па мокрым твары, а Міхась, маршыруючы разам з маладымі ваярамі роты і трymаючы аўтамат на вільготным плячы, адчуваў сябе дарослым мужчынам.

Ужо будучы на варце, на ахове вайсковых складоў, ён з хвяляваннем адараў край каляровай каперты, надпісаны такім мілым, знаёмым почыркам, які нават на паперы выпраменіваў незвычайную, уласціву Гражыне густоўнасць і гармонію характару, розуму і нейкую асаблівую аўру. Пачапіўшы аўтамат на плячо, Міхась хутка азірнуў абсяг уздоўж гаражоў вайсковой тэхнікі і, схаваўшыся ад восенійскага дожджыку пад брыль грыбка, расчыніў ліст і прачытаў – літары і слова скакалі перад вачыма, быццам ён імчаў у наступ на смяротны дот, – забойчы прысуд сабе.

«...Не пішы мне больш. Не турбуй. Я сустрэла Таго, хто здолеў стаць маім Лёсам, бо ты не здолеў. Ты забаяўся, што “не здабудзеш маманта”. Ты добры, але ты слабы і не ўздымешся над ватэрлініяй. І прабач, я цябе не любіла. Можа я кепская, гадкая, нехарошая. Але якая ёсць. Ураўнаважся».

Віхур восенійскага ветру выхапіў ліст з ягоных рук і кінуў яму пад ногі. Сусвет разбураўся. Вялізарны крышталны сонечны гмах прыдуманай мроі разваліваўся, нішчыў аблокі летуценняў і ўзамен адчыніў шэрае звычайнае быццё. Дзяцінства скончылася. Жыццё нарэштце паставіла рубам свае галоўныя пытанні, і ён ужо не ведаў на іх прыемных і лёгкіх адказу. Усе адказы былі цяжкія, яны вымагалі ад яго паводзін дарослага мужчыны.

Міхась схіліў вочы долу, да бліскучых, старанна нагуталіненых ботаў, падэшвы якіх былі ўжо запэцканы свежым восенійскім брудам. Вочы гарэлі дзікім вогменем вар'ята і маглі зрадзіць, паведаміць таварышам-жаўнерам аб ягоным шчырым жаданні знішчыць сябе – як чалавека, які атрымаў сакрушальную паразу і праз гэта ўбачыў бессэнсоўнасць існасці.

«Шчасця ўжо не будзе! Ніколі! Застаецца цярпець. Цягнуць доўгі, нудны... доўгі і нудны... воз жыцця. Як валачэ большасць...» – слізганула бязлітасная ў сваёй рэальнасці думка.

Ён азірнуў прастору. Рэчаіснасць вакол была штодзённай, звычайнай. Гэтая доўгія аднапавярховыя цёмна-зялёныя будынкі гаражоў, дзе хаваліся гроздныя танкі, гэты новенькі аўтамат АК у ягоных руках – былі фантамамі, створанымі людзьмі-генераламі, дзеля іхняга жадання схавацца ад чужога жыцця, утварыць уласную канцэпту, з якой можна якасна жыць да самага заканчэння. І ўсё гэта цяпер не мела для яго ніякага сэнсу. Ён застаўся адзін сярод дажджу, восені, гразкай глебы, запэцканых ботаў, аўтамата АК з цяжкім, набітым набоямі ражком – сярод усяго шэрлага, сумнага, нетаропкага і чужога. І ў гэтым чужым для яго не было месца.

Міхась цяжка нагнуўся і марудна падняў з долу прыціснуты брудным салдацкім абцасам запэцканы белы ліст. Смяротны ліст цяпер быў адзіным сведкам існавання іншага, адметнага, чароўнага жыцця, дзе былі Ён і Яна. У лісце меўся доказ існавання ягонай плённасці. Цяпер лягчэй за ўсё было пусціць кулю ў сваё сэрца... Якая жудасная параза... Ён ніколі не здолеў ўзяць рэванш!

«Не... не... не... не... Не! Ці трэба спяшацца закрэсліць сваё адзінае жыццё?.. Не!.. Не!.. Не!.. У чым я вінаваты? Пабаяўся жаніцца з кахранай дзяяўчынай? Узяў адтэрміноўку, каб умацавацца? Неабходна знайсці мэту і ў гэтым жахлівым становішчы! Паміраць трэба з сэнсам... прыхапіць на той свет заклятага ворага ці ўдзельніцаць у рэвалюцыі ці вайне... Стаць героем! У мяне толькі адно выйсце – зрабіцца героем! Але ці ёсць у мяне сапраўдны вораг? Каб быць героем, патрэбна некага перамагчы! Мне яшчэ трэба адшукаць у сваім жыцці свайго ворага...»

Ні ворага, ні вайны, ні рэвалюцыі на абшарах рэчаіснасці не прадбачылася...

Трымаючы ў руках аўтамат, яфрэйтар Міхась Станкевіч хістаўся на самай мяжы смяротнай прорывы... Бясконцыя шэсць месяцаў да дэмбелю зліліся ў суцэльны час цярплівага маруднага выжывання...

Прыйшоў дэмбелль і прынёс з сабой новыя складанасці. Цяпер яму не было чаго чакаць, змена варункаў не змяніла яго ўнутранага стану. Міхась нібы апынуўся ва ўнутранай эміграцыі.

ІУ

У вёсцы Залессе, дзе пасля дэмбелю Міхась уладкаваўся на працу, ішоў дождж, дождж, дождж. А потым узышло сонца. Але ўсё:

і сонца, і дождж – ужо былі не такімі, як некалі. Рэчаіснасць была запалонена людзымі-мурашамі. Мурашы былі паўсюль, у тым ліку і ў войску, дзе працаршчык Кузьмічоў хціва жэр яшчэ цёплую кілбасу, што выпрасіў на Барысаўскім мясакамбінаце, куды яны паехалі здаваць вайсковых парсюкоў. А потым, ужо пасля войска, было яшчэ горш, бо маруднае, бясконцае і бессэнсоўнае жыщё прымушала варушыцца самастойна, хадзіць на працу, зарабляць грошы, здымаеть кватэру, аб нечым гаварыць з людзьмі.

...Андоічы малады дырэктар Залесской школы Іван Іванавіч казаў нейкія правільныя слова, але Міхась Станкевіч, часова набыўшы ўласцівасць звышадчування, бачыў, што думae ў сапраўднасці гэты неблагі дырэктар: ён не хацеў ехаць у райцэнтр, каб падвезці маладога настаўніка, бо шкадаваў бензіну, і гэты ягоны мурашыны клопат не здзвіў Міхася. Дырэктар таксама быў мурашом.

Мурашы хадзілі па вулках, сядзелі ў сталоўках, елі ці смяяліся, пілі гарэлку. Было невыносна глядзець на мурашоў, як яны смяяліся. Як можна было смяяцца, нават праста быць вясёлым, калі Яе не было. І як Яна магла смяяцца, нават праста жыць, дыхаць, распранацца... класціся ўвечары спаць з нейкім чужым чалавекам, калі Яго, Міхася, не было побач.

Гравійная дарога, што цягнулася з вёскі ў нейкую іншую вёску і далей у райцэнтр, людзі, што хадзілі па вясковай вуліцы, корпаліся ў сваіх сядзібах, сядзелі ў хатах і пазіралі ў вокны на мінакоў, шэрыя хмары ў сінім небе, нечаканы восеніскі дождж, волгlae верасьнёўскае паветра – усё гэта страціла сваю незвычайнou, некалі ўласцівую Ім шматканальнасць успрымання існуючага для Iх абаіх сусвету. Цяпер сусвет фізічных рэчаў і з'яў працягваў існаваць – але ў ім быў іншы, звычайны, штодзённы аднаканальны сэнс. Гэтае спрошчанае матэрыялістичнае бытаванне было самадастатковым, яно было прыстасаванае для фізічнага самавыжывання, але ў Міхасёвай былой сістэме каардынат не мела патрэбнай каштоўнасці.

...Уесь час знаходзіўся нехта, хто выхвалляўся сексуальнымі герайзмам, але ў ім таксама не было патрэбнага для Міхася духоўнага сэнсу. Яны, людзі, усе былі сляпія і глухія – калі не зусім, то значна больш чым напалову. Маючы адзінае, непаўторнае жыщё, яны не адчувалі самага галоўнага – сваёй лучнасці з сусветам і ад гэтага – сваёй чалавечай узнёсласці. У гэтых вартых жалю людзей, улагоджаных фізіялагічнай задаволенасцю, духоўная свядомасць кульгала, бо неабходнасць матэрыяльных здабыткаў перашкаджала ўзнікненню нечага іншага, больш узнёслага. Большасць жыла надзвычай дробнымі звычкамі штодзённага побыту...

Міхась адчуваў сябе пакутнікам, распалаўненым чалавекам, дзе лепшая частка – ягоны сэнс – знікла. Засталося цела з жывёльнымі інствынктамі, недасканальні звычкамі, прымітыўнымі ведамі... Унутраная пустэльня існавала заўсёды і не адпускала яго ні на імгненне. Іншы раз пасля моцнай, да страты прытомнасці, выпіўкі з калегамі па працы ці нейкімі малазнаёмымі людзьмі, калі пачыналася абужжэнне, было яшчэ горш, бо ён вяртаўся ў сусвет, дзе Яе ўжо ніколі не было! Ён спрабаваў аблегчыць душу, нешта патлумачыць тым, хто быў побач, але праз нейкі час махнуў рукой, зразумеўши немагчымасць гэтага, як спробу тушыць атамны рэактар заліваючы полымя вадою. Ён разумеў, што каб жыць, трэба працаўца, вучыць дзяцей, садзіць бульбу, гадаваць жывёлу, але потым, калі ўсё пароблена, трэба вяртацца да галоўнага – да Зорнага Неба, да вільготнай веснавой Ночы, посвісту качак і гергетанню гусей, што імчаць над зямллёй сярод зорнай ночы, да стасункаў з Ёй, адзінай і непаўторнай...

А можа, аднастайнае быццё, штодзённая праца за шмат год патушылі б кахранне, зрабілі б з Яе звычку, звялі б Кахранне да валтуznі ў ложкі?

Яму было сорамна перад Богам, які падараў яму цудоўнае, дзвіоснае жыццё і чароўнае кахранне, а ён гэту каштоўнасць не здолеў скарыстаць. Міхась адчуваў, што закрэсліць сваё жыццё – значыць зняважыць сваіх бацькоў і самога Бога, і таму ён вымушана і цяжка цярпеў. Зняважыць пана Бога – і тады ўжо больш ніколі не жыць. Ён верыў, што там, у іншым ягоным жыцці праз мільёны, а можа, міліярды гадоў, ён, мужны і дарослы, ізноў сустрэне Яе, і тады ўжо ён Яе нікому не аддасць.

Ён адчуваў, што ўжо ніколі ў гэтым жыцці не будзе шчаслівым еднасцю з сусветам, а калі і будзе, то толькі далёка наперадзе, пад старасць, і толькі на некалькі імгненняў. І трэба было цярпець гэты цяжар звычайнага, мурашынага, штодзённага бессэнсоўнага існавання шмат гадоў дзень пры дні. Бытаванне расліны, амёбы, мураша... Насамрэч не маглі забыцца пра Яе міліярды клетак ягонага арганізма, што не дазвалялі ўтварыць інтymную еднасць душы і цела з некім іншым.

...Урэшце свядомая душа Міхася выгарала і памерла, і, каб жыць далей, ён быў вымушаны спачатку будаваць сваю новую, ужо ўсечаную і зменшаную, душу.

З стратай кахранай ён паступова страчваў усёахопнае разуменне і цэльнасць адчування сусвету. Сусвет рабіўся маленькім і дробным, і тое, што некалі было для яго мурашынім і нязначным,

напрыклад грошы ці меркаванні іншых, больш падобныя на плёткі, пачалі закранаць і яго. Чамусьці гэта называлася «рэальным успрыманнем рэчаіснасці».

Ён марнаваў непаўторныя гады маладосці... Гады ляцелі, а ён не мог знайсці Ёй замену. Найлепшая частка ягонага жыцця была запоўнена адзінотай, тугой, цемрай.

Аднойчы, узяўшы ў маладога вясковага сябра Грываўскага паляўнічую стрэльбу, Міхал пайшоў пад самы вечар на возера.

Чырвоны дыск сонца на заходзе марудна хаваўся за вясковы восенійскі небакрай. Ён, лёгка апрануты ў вайсковы пільчак з летнім брылём на галаве і абуты ў старыя чорныя чаравікі, хутка, каб сагрэцца ад восенійскай халадэчы, ішоў па сцежцы сярод хмызняка. З шэра-свінцовых хмар, што затулілі палову неба, рагтам пайшоў густы пухнаты снег, які ператварыў каstryчніцкую восень у сапраўдную і нечаканую зіму. Возера, снег, нач, што надышла хутка і валадарна, і тысячы паўночных качак касяк за касяком імкліва ляцелі з цемры заснежанага неба на цёмнае люстэрка незамерзлага возера. Хмызняк з неапалымі лісцямі, засыпаны шапкамі белага снегу, цёмная вада, што ціха плёскала аб бераг, і посвіст крылаў мноства паўночных качак... Снег рыпей пад нагамі, ногі стыглі ў лёгкіх чаравіках, але ён адчуваў палёгку. Чароўная, халодная, вялізарная нач валадарыла на зямлі. Ён быў адзін сярод цемры, снегу, возера, дзікіх паўночных качак, што прынеслі з сабой паўночны холад..

Ён узняў да пляча стрэльбу, выцэліваючы чародку крыжанак, што імкліва праляталі над хмызняком – і цяжкі выбух вогненнага стрэлу на міг парваў абсяг начы, каб яшчэ праз імгненне знікнуць у рацэ часу.

Цяпер Ноч панавала на ўсіх абшарах яго жыцця. Гэта быў новы Сусвет, нічым не звязаны з Ёй. І гэты сусвет быў не горшы, чым той, дзе калісьці існавала Яна. Так ён навучыўся любіць Ноч, Снег, вольных паўночных Птушак, Раку, Бераг, Зорнае Неба...

Ён выжыў сярод мурашоў, ператварыўся ў чалавека начы... Сама па сабе Ноч не была сутокам зла. Але цемра нішчыла накірункі, стварала варункі да адзіноты, тугі, нараджала роспач... Так, ён стаў паўнавартасным чалавекам Роспачы.

З того часу праімчала вялізарная колькасць дней – цэлая гісторычная эпоха... Прайшло безліч гадоў. Праляцеў знакаміты шахматны матч Спаскі – Фішэр, прабегла легендарная сэрыя сустрэч савецкіх чэмпіёнаў з канадскімі прафесіяналамі, вайна ў Аўганістане, смерць дзяржаўных лідэраў, потым прыйшла Чарнобыльская катастрофа,

рэвалюцыя савбураў*, разбурэнне Вялікай Дзяржавы, вайна ў Чачне, сваркі і звады новых і старых палітыкаў, зняважлівія рэферэндумы, адыход назад да аўтарытарнага мінулага. Якая колькасць гістарычных падзеяў!

А ён, ужо зрабіўшыся сталым, а затым сівым Міхалам Андрэевічам, усё помніў Яе і іншы раз ён пачынаў разумець, што Гражына дзесці там, у іншым, вялікім акіяне жыцця, забылася пра яго, што яна не ўспамінае яго, і што Яны ўжо ніколі не сустрэнуцца.

V

У панядзелак Міхал Андрэевіч нарэшце пайшоў у паліклініку на прыём да свайго сябра, што працаваў кардыёлагам. Віценъ Уладзімеравіч, уважлівы сталы чалавек, доўта слухаў ягонае сэрца, глядзеў усе шматгадовыя аналізы і абследаванні. Потым, гледзячы ўсітыч сваімі блакітнымі вачыма ліцвіна, напрасткі выклаў тое, аб чым Міхал здагадваўся і сам.

— Галоўнае — гэта рухавік. А твой рухавік — лайні. У цябе ішэмія, на фоне розных тыпаў блакад. Каб зняць гэтыя блакады, то, лічы, быў бы здаровы чалавекам. А так жыць можаш, толькі асцярожна, а напружана працаваць нельга ані ў якім разе. Заклінене — і можаш памерці ў любое імгненне.

Стрымана пазіраючы на шэры, з мяшкамі пад вачыма, твар Міхала Андрэевіча, ён працягваў далей:

— Гэта сур'ёзная хвароба. Што ты хочаш? Ты разумееш, што мы не Богі і што заўсёды ёсць надзея...

— Мне трэба ведаць дакладна: колькі ў мяне застаецца часу?

— Гэтага табе ніхто не скажа.

— Вы, медыкі, прапануцеце мне няўсямныя надзеі пражыць яшчэ трошкі, чапляцца за дробныя моманты. Замест таго, каб пражыць паўнавартасна апошнія гады і месяцы, сустрэцца з тымі дарагімі месцамі і людзьмі, развітацца з жыццём, ты прапануеш мне марнаваць апошнія імгненні.

Кардыёлаг прафесійна разглядаў Міхала Андрэевіча, як тую жабку, што круціцца пад скальпелем студэнта-першакурсніка.

— Ты ведаеш, Віця, што я гадоў пяць пражыць на зубах. Мне лягчэй было памерці, чым жыць.

— Я табе праўду-матку кажу, як ты і прасіў. Таму будзь вытрыманым, Міша, і не псуй гонты.

* Рэвалюцыя савбураў – рэвалюцыя савецкай буржуазіі 1991–1993 гадоў.

– Мяне цікавіць, колькі часу яшчэ можна пратрымацца? – нарэшце суцішыўся Міхал Андрэевіч.

– Патрэбна настойлівае лекаванне. Санаторнае лячэнне, спакойны рытм жыцця. Можна адцягнуць абвастрэнне, пратрымацца і дзесяць гадоў...

– Дзесяць гадоў? Якая нуда?! Ці ёсць сэнс столькі жыць? А колькі трэба грошай, каб лекавацца?

– Сэнс заўсёды ёсць. Унукі даюць сэнс. Старыя знаёмыя і старыя сябры. Міжнародныя падзеі. А родная прырода, лес, а вёска... Помніш нашу вёску, рэчку, а дзяўчын, а Тому Коваль помніш?

Абодва былі з адной вёскі, бегалі ў дзяцінстве па сенажаці, летам купаліся па пяць разоў на дзень у рэчцы Гаўї, гойсалі па лесе, выкопваючы вайсковыя трафеі, што яшчэ засталіся пасля баёў 41 года, вучыліся ў адной школе і ў юнацтве заляталіся да адных дзяўчат.

– Вунь мой пляменнік Зміцер нарэшце вырашыў жаніцца. Хоча ўзяць кандыдатку навук у жонкі. Я яго пытаю: не баішся? А ён адказвае – не баюся. Мне, кажа, Міхал Андрэевіч казаў: „ніколі нікога і нічога не бойся! Асцерагацца шмат чаго трэба, але не баяцца. Бяры, кажа, Зміцер, у жыцці лепшшае. Пара нам, ліцвінам, самім карыстацца лепшым, а не аддаваць яго розным прыблудам.”

Віцень Уладзімеравіч зняў акуляры, і ад гэтага ягоны грозны твар доктара, што вырашае людскі лёс, набыў чалавечы і нават пяшчотны выгляд.

– Эх, Міша, толькі зараз і жыць. Нікуды не спяшацца, уё разумець. Дарэчы, нашы ішэмічныя хворыя-вар'яты едуць у санаторыі лекавацца, а там нажруцца віагры – і да маладых кабетаў. Ну, і адразу па новым інфарктце. Кожнаму часу сваё, а ў старасці, братэла Міхась, трэба падрахаваць вынікі. І давершыць тое, што не паступей зрабіць у свой час, – па-філасофску скончыў сваю казань кардыёлаг і пачаў пісаць рэцепт на лекі.

– Вынікі даўно падлічаны, – рапхмана прамовіў Міхал. – Дарэчы, іх патрэбна рахаваць штогод, каб не прамінуць нешта важкае.

Міхал Андрэевіч не дужа спалохаўся ўчутаму, чамусыі вельмі задаволены, падзякаваў Віценю Уладзімеравічу за дыягназ, паклаўшы яму пад столік скрутак з бутэлькай «Напалеона» ды шыкоўнай каробкай шакаладных цукерак вытворчасці «Спартак». Да хірурга ён ужо не пайшоў. «Навошта лекаваць тыя ногі, калі раней памрэш ад сэрца», – меркаваў ён, вяртаючыся дадому.

УІ

З надыходам новага часу, пакутліва ўзіраючыся ў іншы гістарычны расклад, Міхал Андрэевіч балюча разумеў, што пэўна там, у маладосці, іхня перамогі былі ў сапраўднасці перамогамі генералаў. Яму ўсё часцей пачынала здавацца, што Вялікая Дзяржава таму і разбурылася, што некалі ён не здолеў з'яднацца з Каханай, зрабіцца яе Лёсам, дасягнуць уласнага свайго, індывідуальнага шчасця. Імунітэт да суйцу, што ён атрымаў у маладосці, яшчэ валадарна трymаў яго ў жыцці. Але ён ужо разумеў, што пражывёт жыццё з мурашамі. Будучы яшчэ нестарым чалавекам, цяпер яму няспечна хацелася нарэшце паставіць канчатковую кропку... Калі гэтае жыццё існавала дзеля таго, каб толькі жэрці, то можна было і не жыць...

Да сустрэчы з прадпрымальнікам з Жодзіна ён старанна хаваўся ад успамінаў пра ту ю катку – на ўскрайку вёскі каля самага лесу, недалёка ад школы, – дзе кватараўала Гражына...

І вось цяпер, калі штодзень увечары ён нетаропка крочыў у адзіноце па дарозе ад «Экспабелу» да прыпынку «Зялёны Луг» і лёгкі змрок ахутваў асяроддзе, а будынкі пачыналі патанаць у цемры і ў вокнах шматпавярховых гмахай загараліся першыя аген’чыкі – у гэты момант успамінаўся яму маленькі аген’чык у вакенцы сярод вясковага змроку... І яны ўдваіх каля плota ўсю ноч гаварылі і не маглі нагаварыцца, развітваліся і ніяк не маглі развітацца... І стракатанне конікаў у траве, ціхі гук у садзе ад сутыкнення яблыка з зямной куляй, Зорны Шлях Галактыкі, што вісеў над галавой цэлую ноч, і гергетанне дзікіх гусей, што сярод зорак шукалі кірунак на поўдзень... І ўжо пад самую раніцу, калі пеўні крыгчалі на світанку другі раз, гук ягоных крокай, што чуліся ў восенінскай вільготнай начы, калі ён, закаханы, вяртаўся дадому, пераходзіў кладку з двух бярвенняў праз выкапаную сажалку, уздымаючы шчаслівы позірк на ўсход, дзе загараўся ружовы заранак...

І ў каторы раз Міхалу Андрэевічу ў імгненне нейкага найвышэйшага ўсведамлення прыходзіла разуменне, што тое звычайнае гарадское жыццё на асфальце, якім ён зараз жыў і якім жыве большасць, не з’яўляецца сапраўдным. Што гэта сон, нейкае механічнае звыкласць існаванне, і сапраўдныя імгненні быцця былі якраз тады, у імклівія, непаўторныя, срэбныя імгненні кахання...

Аднойчы глыбокай ноччу Міхась Андрэевіч ізноў убачыў той жахлівы сон, пра няспраўджанае жыццё, дзе яна была побач.

...І вось Яна ў белай сукенцы нявесты бяжыць да Яго насустрач, сярод травеніскага квітнеючага бела-ружовага яблыневага саду, і птушкі, як анёлы, спляваюць свае песні, а сад заліты сонечнымі

праменямі: «Тое, што было раней, – гэта быў толькі доўгі сон пра несапраўднае, другаснае жыщцё. Так-так... Толькі сон. І сон нарэшце прайшоў, і цяпер мы будзем з табой назаўсёды. І першы, сапраўдны варыянт жыщця над ватэрлініяй павядзе нас шырокім вольным шляхам...»

Міхась смяяўся ў сне маладым шчаслівым смехам чалавека, што прачнуўся ад шэрага цъмянага і бессэнсоўнага існавання і цяпер рад, што гэта быў толькі чорны цъмяны прывід...

Ён прачынаўся неахвотна, нібы вынырываў з глыбіні, і шчаслівы стан заўсёды змяняўся раптоўна абрывнутым на яго пачуццём некалі звыклай для яго смяротнай тугі, якая пераходзіла ў адчай... Роспач аб незваротным мінульым, аб пралацелай маладосці, аб страchanай вясковай цішыне глухім ранкам, з туманамі, з пераможнымі крыкамі першых пеўняў, глыбока тулілася ў ягонай памяці. І ён разумеў, што нічога больш значнага ў ягоным жыщці не было і ўжо не будзе...

Міхась Андрэевіч пайшоў на кухню выпіць вады і потым доўгата нерухома стаяў каля прыадыненага вакна, невысокі пажылы чалавек у цельніку і каляровых трусах да каленяў, з белым наетым целам, з талеркай лысіны на цемені, па-ваўчынаму скамянела глядзеў у знаёму цемру і адчуваў сябе істотай, што шмат дзесяцігоддзяў бессэнсоўна імчыць у адзіноце касмічнага карабля праз маўклівы, бясконцы, несканчаемы зорны прасцяг космасу.

УІІ

Ён ведаў, што яму засталося зрабіць, бо не было сэнсу марнаваць апошняя сілы на змаганне за некалькі гадоў расліннага існавання. Ён выканаў доўг, паставіў дзяцей на ногі, дачакаўся ўнukaў – і дзякую Богу было і за гэта.

Позній восенню, зіма ўжо дыхала з неба, але снег яшчэ не выпаў, Міхал Андрэевіч папрасіў Віценя Уладзімеравіча паехаць разам туды, дзе некалі жыла Гражына, сказаўшы яму:

– Трэба, Валянцін, пабачыць адну жанчыну. Не бачыў амаль сорак гадоў.

– Табе, дружка, нельга хвалявацца.

– Ужо, братэла, не мае аніякага значэння. Ці так, ці гэтак, а канец адзін. Не пабачыць – значыць абрабаваць сябе апошні раз. Урэшце я адчуваю, што патэнцыял маёй цяперашніяй душы выкарыстаны. Па вялікім рахунку, больш нечым жыць!

Міхал Андрэевіч памаўчаў і потым крыйху няўпэўнена дадаў:

– Ёсьць адно выйсце – пастрабаваць вярнуцца да нескарыстнага некалі рэзерву. Да душы, якая некалі адышла ў цень, амаль

памерла. Але яна жывая. І яна значна багацейшая за цяперашнюю душу, з якой я пражыў апошня 35 гадоў.

Віцень Уладзімеравіч, зірнуўшы на сябра, прамовіў тое, што думаў і што даўно хацеў сказаць старому сябру:

– Хочаш шчыра? Ведаеш, што такое тваё каханне? Ты ўзяў найлепшае, што было ў ёй на той момант, і ўставіў гэта найлепшае ў рамку, адкінуўшы ўсё, што табе не падабалася.

– Што ў ёй магло быць кепскага? Не бачу.

– Я бачыў яе фота. І я ведаю жанчын. У іх заўсёды добры жыццёвы апетыт і вострыя прыгожыя зубы. І яна прагматычная жанчына, з моцнай энергетыкай. І яна любіць камфортнае жыццё, любіць абняць і быць абнятай. Ты прайграў Яе некалі. І гэта незваротна. У жанчын заўсёды моцная цяга да вартасці жыцця. Жыць добра – сёння і тут! Жанчыне патрэбны сатэліт, той, хто пакладзе сваё жыццё за яе, каханую. Ты прайграў, таму што вагаўся пакласці жыццё толькі дзеля Яе. Ты хацеў, разам з ёй, увеселісь. А сёння яна змянілася нават генетычна. І яна цябе выкрасліла. Той, што ты ведаў, ужо няма. Ёсць нечая жонка, маці не тваіх дзяцей...

Міхал Андрэевіч маўкліва слухаў і не перабіваў. Віцень Уладзімеравіч прамаўляў далей.

– Ты рамантычны герой – а гэта атавізм, рудымент мінулага. Падсвядома ты чакаеш той увагі, якую яна дарыла табе, калі ты быў патэнцыйным жаніхом. Між тым увага прыгожай дзяўчыны да мужчыны – гэта ўвага вудаля да паплаўка, які хоча своечасова падсекчы рыбіну. Ты хацеў глядзець на яе, як на ікону, – і хацеў знаходзіцца ў гэтым эйфарычным стане бясконца? І сублімаваць сваю творчую энергию ў свае справы, якіх ты тады яшчэ і не знайшоў...

– І што ты прапануеш? – Міхал Андрэевіч уважліва слухаў і быў надзвіва спакойны.

– Ты ёй сёння не патрэбны. Значыць, і яна табе не патрэбна, яна дарма займае месца ў тваёй душы. Трэба вызваліць гэта месца.

– А наўзамен?

– Наўзамен ты напампуеш гэтыя файлы сучаснасцю. Сучасным жыццём. Сёння і тут! У цябе разам з яе выявай захоўваюцца тыя камуністычныя ідэалы, якія сёння непрыдатныя да жыцця. Гэта тая самая дзіцячая інфантыльнасць, якая, дарэчы, і стала прычынай разбурэння вялікай краіны. Калектыўны сындром! Думаць не трэба, за цябе думае партыя! Але і партыі думаць таксама не трэба, бо за яе думае Палітбюро... І лепшыя з нас тады нават адчувалі так, як нас выхоўвала партыя. Перачытай «Як гарлавалася сталь», Паўка Карчагін – гэта ж ты сёння. Марыў ты паехаць на БАМ?

– Марыў! – збянтэжана прызнаўся Міхал Андрэевіч.

– А на цаліне з будатрадамі колькі разоў быў?

– Тройчы.

– Ну вось, ты, Міша, несвядома і свядома хацеў быць героем.

А жанчынам не патрэбны героі, ім патрэбны жывыя мужчыны, з якімі камфорктна, прыемна, якасна... Ты ведаеш, у мяне ў жыщці было шмат знаёмых і сяброў. Тэлефануеш ім на дзень нараджэння, на Новы год, віншуеш, яны дзячаць, бяруць твой нумар тэлефона, але самі не тэлефануюць дзесяткамі гадоў. Ведаеш чаму? Таму што нас нічога ўжо акрамя памяці не звязвае. І я зразумеў, што я ім непатрэбны. Што некалі я не спраўдзіў іх надзея. Яны, як выхаваныя людзі, церпяць, але на самай справе даўно закрэслі мяне. А я, як тумак, як жабрак, дамагаўся іхняй прыхільнасці. Я кажу пра простых людзей, не пра багатых.

Міхал Андрэевіч, гледзячы перад сабой, у роздуме пахітаў сівой галаўой і нетаропка зазначыў:

– Гэта ты, Віценъ, моцна сказаў: не спраўдзіў людскіх надзеяў! Посткамуністычны сіндром – надзея, што ты некаму патрэбны праста як чалавек.

Віценъ Уладзімеравіч, былы хірург, ведаў – каб аперацыя была дасканалай, неабходна выразаць усё што магчыма, дзеля атрымання патрэбнага выніку.

– Адрачыся ад яе! Забудзься пра яе! Ты ёй не патрэбны! Ты пачнеш замінаць ёй жыць! Пачнеш будзіць тое, чаго няма і чаго нават і не было ніколі. Ты пакутуеш ад Мроі – аб вечным шчасці! Аб вечнай маладосці! Аб вечным каханні! Вечнага нічога няма. Уяві, колькі параз ты мінуў, не аб'яднаўшы сваё жыццё з ёй? Яна для дужага мужчыны з моцным сэрцам! Разумееш?

Гэта быў удар ніжэй дзягі, і Віценъ Уладзімеравіч ведаў гэта. Міхал Андрэевіч крыўдліва засоп і маўчаў. Маўчаў і Віценъ, даючы сябру магчымасць пераадолець наступствы ад ягоных не вельмі прыемных слоў. Нарэшце Міхал Андрэевіч стрымана прамовіў:

– Тут праблема ў іншым. Адрокшыся ад яе, я могу імтненна зрабіцца мурашом.

– Значыць, ты бурбалка, дутая велічыня, і заўёды быў мурашом.

Міхал Андрэевіч узважваў туло версію будучыні, што намаляваў перад ім сябра, і потым у роздуме, з скрухай стрымана зацвердзіў:

– Развітацца з звычкамі сяброўства, еднасці, добразычлівасці? Выкінуць усё мінулае на сметнік – усё, што моцна любіў, ад чаго пакутаваў? Знішчыць пачуццё віны перад людзьмі: туло некалі не

прытуліў, там напіўся да парасячага піску і трymаў сябе свіннёй, недзе абразіў чалавека?.. Божа мой, якая колькасць грахоў! І ўсё гэта скінуць, як непатрэбную вагу, і зрабіцца прагматычным? Сучасным і непахісным? Моцным і паспяховым... нарэшце, багатым? Позна, Віцень, позна! Гэта для наступных пакаленняў. Наша жыццё ўжо складзена і пражыта!

Ён выразна адчуў, што на ягонай жыццёвой дыскене засталося зусім крыху часу.

VIII

На выхадныя раніцой яны паехалі на легкавіку Міхала Андрэевіча туды, дзе некалі жыла Яна. Легкавік імчаў па пустым Партызанскім праспекце, залітым электрычным святлом, і амаль усю дарогу Міхал маўчаў і нешта ўпартая думаў.

Нарэшце, праз пяць гадзін дабраўшыся да горада на Сожы, Міхал Андрэевіч збянтэжана ўзіраўся ў вуліцы і бульвары гэтага горада-фантома.

Горад існаваў у рэчаіснасці! Ён не быў мрояй. Трыццаць пяць гадоў назад Міхал усяго адзін раз быў у гэтым месцы, і за гэтыя гады горад зрабіўся ў ягоным уяўленні фантомам. Шмат разоў Міхал бачыў яго вуліцы і дамы ў сваіх снах пра Яе. Жахлівая думка, як драпежная рысь на дрэве, цяпер узнікла ў ім: можа, Яна была Мрояй?

Усё было незвычайнім, тут, дзе жыла Яна, і ўсё было прагматычным, там, дзе жыў ён. Цяпер яго ўразіла, што горад такі чароўны: у ім жылі нейкія іншыя людзі, была надзвычай дзіўная рака, па якой плавалі шматпалубныя таямнічыя, рамантычныя пасажырскія цеплаходы.

Ён выйшаў з легкавіка на той вуліцы, дзе калісьці жыла Граўжына. Вуліца Барыкіна – гэта назва сарвалася з сцяны будынка і ма-гутна, бы цяжкі камень, ударыла яго ў сэрца. Ён захістаўся і сплатнеў, прысеў на лаву, каб сущішыць сэрца, якое калацілася так, што ён з здзіўленнем зірнуў на грудзь, што хадзіла хадуном...

Існаваў яе дом, і тая самая школа, дзе яна некалі вучылася! Яго моцна ўразіла, што нейкіх сорак гадоў назад з гэтай школы бегла з партфелем да свайго пяціпавярховага панэльнага дома дзівосная дзяўчынка-выдатніца... І некалі хадзіла гэтымі сцежкамі, ішла гэтым паркам да самых ганкаў. Прайшло трыццаць пяць гадоў, а ён помніў нумар яе кватэры: № 21, і калі Міхась падышоў да ганкаў, дзе калісьці жыла Яна, ягонае сэрца зноў загрукала з такой сілай, што ён спалохана сеў на лаву. Гэта быў для яго легендарны ганак, і калісьці русавалосы асілак-юнак, ейны сусед, які марыў стаць канструктарам

летакоў, казаў Ёй чароўныя дзівосныя словаы, прызнаючыся ў сваім каханні да яе:

— Я люблю цябе гэтаксама, як мае самалёты.

Міхась зараз зайдросціў таму юнаку.

Нечакана ён зразумеў, у чым была справа. Гэта была Мара пра плённае жыщцё, у якім быў сэнс існавання і чалавечая радасць ад стваральнай дзейнасці. І Яна была каталізатарам гэтага жыщця. З Ёй ён жыў у іншай сістэме каардынат, рабіўся надзвычай глыбокім у пачуццёвым і разумовым успрыманні часу і просторы. З Гражынай рičаіснасць мянялася, існасць набывала свой стваральны плён, чароўны і Боскі сэнс.

У гэтую цяжкую хвіліну ён ізноў выразна адчуў, што пражыў ценявую версію свайго жыщця. Той, сапраўдны вызначаны яму кон, ён абмінуў з уласнай дурноты і непадрыхтаванасці. На яго жыщцёвой дыскесце быў занатаваны зусім іншы Лёс... I Міхал Андрэевіч у гэтае імгненне ўпершыню востра і шчыра адчуў шкадобу пра куплены ў час перабудовы ў Смаленску старэнкі наган, а затым, пасля настойлівага змагання з спакусай, разабраны на часткі і кінуты ў Свіслоч.

Руйнуючы ў сябе ўсе перашкоды, ён з сілай ціскануў дрыготкай рукой гузу электрычнай гудзёлкі ў кватэру № 21.

— Прабачце, — сказаў ён сярэдніх гадоў жанчыне, на выгляд пралетаркі, што зірнула з прыадчыненых дзвярэй. — Вы не падкажыце, тут некалі пражывалі Сасніцкія?

— Сасніцкія? То яны ўжо тут не жывуць. Гады чатыры як з'ехалі на новыя кватэры. Гражына з Вагітам і дзецьмі пераехалі ў цэнтр, а маці атрымала кватэру дзесці каля іх побач. А вы, прабачце, кім ім даводзіцца?

— Калега Гражыны па працы. Праездам з Бранска ў Магілёў. Дай, думаю, заеду. Аддам пазыку, — адказаў уражаны Міхал Андрэевіч.

Твар ягоны пры гэтым зрабіўся няўпэўненым, і жанчына, гаспадыня кватэры, зразумела, што пра пазыку ён хлусіць. І, як шчыры і сумленны чалавек, робіць гэта няўмела. І таму яна адразу адчула давер і прыхільнасць да сівога мужчыны ў дублёнцы, што за дойгае жыщцё не захацеў вучыцца ашукваць людзей.

Яго ж уразіла пацверджанне, што Яна існуе. Ён так шмат пражыў без яе, што зараз здзівіўся: Яна сапраўды існавала ў сусвеце і ў цяперашнім жыщцёвым часе! І звычайная жанчына-пралетар так лёгка і праста гаворыць пра Гражыну, і так лёгка і праста некалі мела з Ёй зносіны. Гэта звычайная шараговая пралетарка была больш шчаслівай, чым быў ён, бо бачыла Яе амаль кожны дзень. І яшчэ яго

вострым нажом разануў напамінак пра мужа Вагіта. Які яшчэ Вагіт? Басурман? Паўднёвы чалавек? Чорт ведама што!

– Магчыма, у вас ёсць яе тэлефон?

– Так, ёсць яе мамы.

Ён узяў у жанчыны нумар тэлефона, аддзячыўшы яе шакаладкай. Па тым, як раптам паружавелі пашчэнкі кабеты, ён зразумеў ту ю нэндзу, што мела яе сям'я.

– Паехалі ў гатэль «Вандроўнік», – прамовіў ён Віценю, сядуючы ў легкавік.

IX

Ён патэлефанаваў Гражыне раніцай у нядзелю, папярэдне выпіўшы добрую порцыю валяр'янкі з карвалолам і заглынуўшы цэлую жменю лекавых таблетак.

– Прайшло столькі гадоў і ты не забыўся?

– А ты?

– Ты не захацеў ці не здолеў прапанаваць мне сваю руку. Што заставалася мне? Запэцкаць твой вобраз чорнай фарбай і пайсці за першага, хто прапанаваў сваю моцную мужскую руку і адважнае сэрца.

– Так, я не здолеў. Я здаваўся сабе такім маленъкім, нявартым цябе... Я не ведаў правіл гульні... Я не ведаў, што жанчына, як тая тэрыторыя, патрабуе аховы...

– І ўсё ж ты пераможца. Захаваць памяць – гэта дадзена рэдкім людзям.

– Алтэрнатывы не існуе! Калі не захаваць, то з кім жыць? З мурашамі? Самому зрабіцца мурашом? Тады німа ніякай надзеі. Толькі тады я быў чалавекам, калі меў у душы ідэал існасці. А без ідэала чалавек лёгка апускаецца да мураша, а потым можа зрабіцца і людажерам.

– Гэта датычыць вас, мужчын. У нас, жанчын, іншы лёс. Мы павінны любым коштам, але даць працяг чалавечству. Нарадзіць новае пакаленне.

– Я не бачыў цябе трыццаць пяць гадоў. І як быццам развітаўся толькі ўчора. Які жах! Ты хочаш сустрэцца? З тым, каго ты ідэнтыфікаўала як пераможцу. Я так доўга чакаў, ідэал пачаў ператварацца ў мрою... Я смяротна стаміўся супрацьстаяць шэрасці.

– Я? Згодна. Патэлефаную мужу аб нечаканай сустрэчы. Давай сустрэннемся ў 12.00 каля гатэля «Вандроўнік» на прыпынку. Ведаеш гэты гатэль?

— Так, ведаю. Глядзі, пазнай мяне. Я сёння — гэта стары, пажылы чалавек з сівой галавой, даволі гладкім тварам, сумным і змрочным. У дублёнцы і андатравай шапцы.

— Цябе я заўёды пазнаю.

...Гражына ў рудым кожушку і норкавай кубанцы на галаве, доўгтай, ніжэй кален, шэрай спадніцы, у белых фірмовых боткіах, элегантная і густоўная, імкліва ішла сваёй заўсёднай хуткай хадой па другім беразе вуліцы і, убачыўшы яго, падняла руку і памахала ёю — і па гэтым рапчуцьм, толькі ёй уласцівым руху рукі ён адразу пазнаў Яе і востра, як удар нажа ў сэрца, трагічна зразумеў: ратунку не існуе.

Усё было! Нічога ён не прыдумаў. Ён даў жахлівага незвортнага ляпуса ў сваім праклятым праляцелым жыщі.

З ёй было так шмат звязана — нават шмат з того, што было спраўджана без Яе, нейкім чынам датычыла яе. Ён таксама махнуў ёй рукой, хацеў узніцца, пабегчы да Гражыны. Але востры боль кінжалам разануў яго ў самае сэрца, і ён, заграбаючы рукамі паветра, усё імкнуўся узніцца з лавы.

Радасць і роспач, тута і шчасце скаланалі яго. Шчасце, што ён бачыць Гражыну! І трагічны роспач, што жыщё прайшло без Яе! Ён так шмат хацеў расказаць Ей пра Лес, пра Раку, пра Бераг, пра Зоркі Галактыкі, пра тое, як мурашы бягуць па джунглях жыщця, пра пакуты Чакання, хаду Паштальёна, пра Барацьбу, Выжыванне, пра тысячи бясконцых, дзвіосных і трагічных, чароўных і агідных, праяў, якія прайшли без Яе.

Калі Гражына перайшла вуліцу і імкліва падышла да яго, Міхал Андрэевіч сядзеў на лаве, упёршыся плячыма ў спінку, юнацкая ўсмешка шчыравала на яго вуснах, у шырокі расплюшчаны сініх вачах знічкамі іскрыліся і зіхацелі, як каштоўныя дыяменты, буйныя краплі слёз.

Ён вярнуўся ў жыщё і, валадарна перамагаючы сваю немач, узяў яе цёплую далонь, пяшчотна пагладзіў і, паднёсшы да вуснаў, пашалаваў руку чароўнай адзінай Жанчыны. У гэтае імгненне ягоная душа трымцела, нібы лісток асіны на ветры, і ўжо збіралася адляцець і ўзнесціся ўвесь, падхопленая анёламі.

— Sorry*, — шапталі ягоная памярцвелья вусны. — Даруй за жыщё, пражытае без цябе! За ненароджаных нашых дзяцей! За фрагментарнасць уласнага быцця, за бессэнсоўнасць і бясплённасць...»

* Sorry (англ.) — Даруй.

— Sorry, — белыя пухнатыя сняжынкі бязгучна асядалі на зямлю, плошчу, Гражыну, на ягоны спалатнелы, нарэштце шчаслівы і трагічны твар.

Ён ізноў нічога не мог супрацьпаставіць яе нардычнаму харектару, яе інтэлекту, густу, выхаванню. Усё ўёй было больш дасканалым, на цэлы ўзоровень вышэй. І ён у каторы раз за сваё знявечанае жыщё падумаў аб той ісціне, што валадарыць у жыцці.

Моц — вось ісціна мужчыны! Вось якога адказу чакаюць каханыя жанчыны ад каханых мужчын. Моцны розум і дужы харектар, моцнае здароўе і плённая праца. Моц — гэта здольнасць жыць над ватэрлініяй, дасягаць пераканаўчых Вынікаў... Зараз у яго мелася толькі моц назапашанага досведу. Ён, які ніколі не карыстаўся сілай, бо ніколі не валодаў ёю, зараз ізноў адчуў, што толькі дужы мужчына можа дасягнуць парытэту з узнёслай і густоўнай, таленавітай і прыгожай жанчынай.

...Міхал Андрэевіч напята і валадарна будаваў мяжу паміж Ёй і сваім «Я». Увесь назапашаны жыщёвы досвěд, набыты розум — усё было накіравана на гэтую герайчную працу. Некалі ён знішчыў мяжу паміж Ёй і ўласным «Я». Але зараз гэткая неабароненасць была для яго смяротнай.

У гэты момант азваўся ягоны сотовы тэлефон. Ён позіркам папарасіў у яе прабачэння і ўзяў слухаўку.

— Дзед, алё, дзед, — тэлефанаваў ягоны пяцігадовы ўнук Казік.

Міхал Андрэевіч адгукнуўся, нібы скінуў з плеч статонны цяжар.

— Тутака я. Што цябе турбуе, мой мілы дружка?

— Дзед, ты дзе? Ты абяцаў, што будзем хадзіць у кіно. Будзем высочваць зайцоў у лесе. Ты калі прыедзеши да мяне? Алё, дзед, ну, усё. Прывяджай. Перадаю табе прывітанне.

Унук сваім тэлефанаваннем магутна ўмацаваў дзеда. Цяпер Міхал Андрэевіч здолеў канчатковая ўсталяваць нейкае падabenства абарончай мяжы паміж ім і Ёй. Так, яна па-ранейшаму густоўная і валодае высокім інтэлектам. Але і яна жыла ў тым жа асяроддзі, сярод мурашоў. І яна прыстасавалася да мурашынай рэчаіснасці, гэта толькі ён з упартасцю асла і маруднасцю чарапахі поўз па пакручастай гразкай бездаражы і за гэтая дзесяцігоддзі набыў свой уласны светапогляд.

Ці быў ён пераможцам? Ён выжыў сярод адвіноты, туті, цемры ночы, увесь час помнічы сонечную Яе. Але ці перайшоў ён ватэрлінію, умоўную мяжу між існаваннем мураша і жыщём адважнага, выхаванага, плённага чалавека?

X

Увесь час ён неадрыўна глядзеў на Яе, і перад яго вачыма палы мінулае. Грубка і агонь, пах свежых дроў, пах лесу, імху, шэрай восеніскай глебы з тленам апальных лісцяў, туман і кроплі вады на калматых смарагдавых лапах ялін, таямнічае сутонне вечара – і Яна ляжыць на канапцы і незнёма, загадкова глядзіць шэрымі вачымі на яго...

Фактычна тады ён зачапіўся за сапраўдане дарослае жыщё, а потым, страціўшы Яе, ён існаваў у ланцуту шараговых звычак нечакана здзялілага пакалення...

Гражына пасталела, праляцеляя гады наклалі свой адбітак, і ён, узброены досведам пражытых гадоў, чытаў Яе жыщё на яе твары. Яе вусны, такія гарманічныя і прыгожыя, ягоныя любімія вусны за праляцеляя гады патанчэлі, вялікія шэрыя вочы былі цяпер звычайнімі, маленькі трохкунічак валасоў, што некалі так прывабна выступаў на лобе, знік. Але ўсё роўна гэта была Яна! Яна, што пражыла без Яго, як і ён без Яе, шараговае жыщё звычайнага савецкага чалавека.

Міхал Андрэевіч з пяшчотай пазіраў на яе. Гэта была фантастыка! Праз бясконцае мноства дзён і начэй, праз дзесяткі гадоў самоты і роспачы ён нарэшце трymаў Яе руку ў сваёй руцэ! Без цені сарамлівасці глядзеў Ёй у вочы, узіраўся ў Яе сонечны твар. Дакранаўся да Яе пляча. Яна дарыла яму сваю ўвагу... Ён пазіраў на Яе і з здзіўленнем бачыў Яе ўжо мажную паставу, Яе жывот жанчыны, што нарадзіла дваіх дзяцей – не ягоных, чужых дзяцей! Ён асцярожна кашлянуў і прамовіў:

– Давай пойдзем у рэстарацыю гатэля «Вандрунік», дзе заказаны столік. Я цябе пазнаёмлю з май сябрам Віценем.

Яна з узнёслай сонечнай усмешкай спагадліва ўзяла яго пад руку.

– Зараз падыдзе мой муж Вагіт, і, калі ты не супраць, мы і пасядзім разам у рэстарацыі гатэля «Вандрунік».

Яны дачакаліся на прыступках гатэля Вагіта, і ў рэстаран прыйшлі ўтраіх. Вагіт Мансураў – чорнавалосы, чарнавокі, стрыманы чалавек – быў звычайнім выхаваным савецкім русіфікаваным мужчынам, што выконваў свой мужчынскі абязязак, цягніў сямейны воз, быў камфортны ў жыцці, жыў сучаснасцю, ніколі не патанаў сярод бясконцых акіянскіх хваляў прадбачанняў, песімізму, роспачы, журбы... Чалавек, што пражыў шчаслівае жыщё ва ўтульным сямейным гняздзе, з дзівоснай, чароўнай жанчынай... якая для яго, Міхала, была цэлым Сусветам.

Яе муж не выклікаў у яго аніякіх адмоўных пачуццяў. Вагіт знайшоў тое, што згубіў сам Міхась, і збудаваў шчаслівую, дабрадзейную, выхаваную сям'ю.

Шчасце? Які ў ім быў сэнс? Некалі ён, Міхась, адмовіўся ад Яе, бо баяўся, што не здолее зрабіць Яе шчаслівай. Якая трагічная памылка! Яна ў любых варунках была б шчаслівай. А ён дазволіў чужому этнасу ўмацаваць свой радавод, свой генетычны код, узяць найлепшае ад ягонага народу...

Віценъ Уладзімеравіч, які ўжо чакаў за столікам, хутка, прыстойна і з густам зрабіў заказ, ашчадна расходуючы Міхасёвы грошы... Кельнер разліваў балгарскую кадарку па фужэрам і кальгадос па кілішках, стол быў застаўлены талеркамі з лусcenямі сыру і сёмгі, нарэзанага скрылямі халоднага мяса, цукеркамі, вінаградам і ківі...

Кульнуўшы па чарцы французскага кальгадоса, Віценъ і Вагіт цяпер узрушана загаварылі, Гражына шчыра і так знаёма смяялася з іхніх жартаў, музыкі, на загадзя зробленую ім заяўку, спявалі іхною любімую песню: «...калі ў сэрцы не я буду песняй тваёй – не спявай, не спявай! Не шукай ты мяне ў цішы вечароў! Не шукай, не шукай! Калі к сэрцу майму ты дарог не знайшоў – не шукай! Не шукай!...»

Міхась узіраўся ў Гражыну вачыма, поўнымі слёз, і ў роспачы, з жахам разумеў, што ад некалі бясконцай прасторы іхняга жыцця засталося зусім няшмат... І ён глядзеў і глядзеў, і кожны Яе рух, слова, усмешка, позірк былі для яго такімі знаёмымі і такімі далёкімі, з нейкага іншага, свежага, вялізарнага, дасканалага сусвету, які ён некалі так недарэчна страціў... і ў якім дзені быў як тысяча гадоў!

...Дзесці там, у прабеглым мінулым, сонечным зімовым марозным днём зусім юная і шчырая Гражына, пяшчотна прытуліўшыся да яго, настойліва пыталася, трывожна ўглядываючыся сваімі дзівоснымі шэрымі вачыма ў Міхасёў скамянелы, няўпэўнены твар: «Мілы! Ты любіш мяне?!» – і іхні супольны жыццёвы Час прыпыняў сваю хаду ў гэтай кропцы прасторы. І ён тады адчуваў, што дастаткова яму сказаць адно чароўнае слова: «Люблю!» – і ўсё адразу пераменіцца. Час зрушыўца і хутка пойдзе далей, пачне ставіць перад ім складаныя пытанні, якія ён павінен вырашаць, каб не страціць Яе павагу, Яе веру ў Яго... Але ён не ўмеў у той час вырашаць жыццёвыя пытанні! Яго надта доўга вучылі думаць і вывучаць мінулае жыццё, і не вучылі дзейніцаць! А ён, ён хацеў толькі, каб той шчаслівы дзень ніколі не скончыўся, каб час прыпыніўся і нікуды не рухаўся... Тады ён так і не здолеў прамовіць Ёй гэта адно чароўнае слова... Адно слова, якое магло б перамяніць

іхнюю долю, хаду гісторыі і лёс краіны. Трэба было пражыць цэлае свядомае жыщё, каб навучыцца гэтаму аднаму слову. І ці можна было казаць гэтае слова зараз... гэтай... ужо чужой... Гражыне?

Міхал Андрэевіч адвёў свой напружены позірк ад Гражыны і зірнуў вобак яе. Знадворку ішоў густы снег. У вокнах рэстарацыі былі відаць вялікія пухнатыя сняжынкі, што павольна асядалі на дно паветранага акіяна. Скрозь заснежаныя дрэвы ў шыбы напрасткі свяцілі сонечныя прамені завіслага над дахамі дамоў чырвоная дыска сонца.

Нейкая, яшчэ цымяная здагадка нарадзілася ў ім. Нават зараз ён не мог прамовіць тыя слова, некалі так патрэбныя ім абаім (напэўна, яны і цяпер былі ім патрэбны). Але нейкі сталёвы бязлітасны фактум не дазваляў гэта зрабіць. Быццам неадольная мяжа ляжала між імі, нібы ватэрлінія, што раздзяляе два якасна розныя асяроддзі бытавання. Асяродак герайзму-пакуты – і асяродак плённага жыцця. Гэтая мяжа і цяпер была перад ім. Ён утрымаўся на нагах і прайшоў свой доўгі жыццёвы шлях – і не здолеў асіліць, здаецца, мізэрны духоўны чыннік, затрымаўся на самай мяжы.

З самага пачатку іхняга жыцця ў глыбіні Яе і яго свядомасці ляжалі дзве розныя Культуры: культура сучаснай цывілізацыі і культура герайзму – і адпаведна тыя складнікі, што бралі пачатак з гэтых двух тыпаў свядомасці: густ і безгустоўнасць, плённасць і гультайства, Боскасць і азіятычна, еўрапейская стрыманасць і бясконцая балбатня...

Там, у маладосці, ён не давёў сваёй думкі да канца і, пэўна, адмовіўся ад шчасця дзеля мудрасці, таму што зразумеў: перад бясконцасцю часу шчасце – толькі імгненне! Шчаслівия людзі часта сляпія і глухія перад тэктанычнымі рухамі гісторыі, яны бачаць і адчуваюць толькі сябе, свае пачуцці, сваю радасць, свой мізэрны маленькі сусвет.

...Міхал Андрэевіч павярнуў сівую галаву ад вакна і, ачишчаны ад роспачы і жыццёвага смецця, што назбіралася ў ім за праляцелія дзесяцігоддзі, прасветлена зірнуў на Гражыну ўжо зусім іншым позіркам.

Ён захаваў сваё Каханне! Пранёс яго праз усё жыццё! Навошта? Каб зразумець, што Ён прайграў! Што Ён атрымаў цалкам заслужаную і страшную Кару!

Гражына зноў глядзела на Яго сваім сонечным пяшчотным позіркам, і ў гэтым позірку бруіў розум жанчыны, што ведае ісціну быцця з самага пачатку. За вакном у сінеочым марозным вечары ішоў белы снег... Срэбныя імгненні імкліва беглі ў бясконцасць.

І зімні дзень стаў, як тысячу гадоў, і тысяча гадоў зрабіліся, як гэты зімні вечар...

Лістапад 2007 г. Друкавалася ў кніжцы
„Гульня белымі фігурамі”

Рэванш

„Бар’ер пасрэднасцьці не кожнаму ўдаецца адодець. Гэта даволі мудрагелісты перавал. А зрешты, пасрэднасцьці – з’ява пашыраная і надта тонкая. Да яе так праста і лёгка прызыўчайцца: пройдзе некаторы час – і ўсё пасрэднае пачынае ўспрымацца як належнае, як эталон звычайнай насыці...”

Алесь Масарэнка. „Верзяя”

I

Напачатку сънежня, калі цемра зрабіла магутны наступ на вясковыя абшары і нуда начала запалоньваць чалавечыя душы, вось гэткім восенійскім суботнім ранкам настаўнік біялогіі Вітаўт доўга і старанна галіўся і потым гэтак жа пільна азіраў свой твар у люстэрку. Стоячы босымі ногамі на жоўтай халаднечай падлозе, у сініх спартовых портках і цялянішчы, ён уважліва спыніў позірк на сваім абличчы, як быцам імкнуўся зразумець, на што ён варты. З люстэрка на яго ўзіраўся ружовыя щыры, задумлівы і засмучаны твар з сінімі вачымі і канадскай прычоскай русых валос.

Вітаўт адчуваў сябе крыху зьянтэжаным. Сяньня быў 26 дзень яго нараджэння. Чароўны час супержышчыя імкліва ляцеў, між тым бракавала патрэбнай якасці існавання. Патрэбен быў скок у съядомасці, нейкі новы дыскурс у новым накірунку.

Пакрысе Вітаўт, яшчэ покуль малады чалавек, сасыпей да высновы, што яму трэба тэрмінова жаніцца. Менавіта цяпер Вітаўт пакутліва вырашаў, як і зь кім ажыццяўіць гэну адметную і няпростую падзею. Урэшце гэта такое складанае для мужчыны жыцьцёвае пакліканыне, калі ён раптам досьцік ясна разумее, што сутнасць быцця недасяжна, што адкладваць надалей з гэтым пытаннем небяспечна, і што пара, брат, жаніцца, запрагацца і цягнуць уласны сямейны воз.

Па рознаму жэніцца людзі. Іншага жанілка прымушае нечакана стаць сямейным чалавекам. Ён яшчэ непасыпее і агледзіцца

вакол, адчуць волю, набыць уласны розум, спланаваць жыцьцёвую хаду, а ўжо зацугляны, звязаны, скручены, прымусова абстаўлены з усіх бакоў рознымі дзіўнымі дачыненнямі і варункамі, так што крок убок лічыцца злачынствам і выклікае лямант усёй жончынай радні. Глядзіць такі жанішок на жаночую асобу такую ж несьвядомую, як сам, і верыць, што яна сапраўды непаўторная і вартая. Прынамсі рана ці позна гэны чад і атрута праходзяць і тады, гэткі, ўжо сталы мужык, спрабуе ўзяць у жыцьці рэванш. Бывае што і бярэ, але рэдка.

Мінулае заўсёды дае адказы на жыцьцёвыя пытанні. Даставакова пагарттаць старонкі праляцелых гадоў і можна знайсьці адказ на любое пытанне. Год назад Вітаўт трагічна памыліўся, сам выпусціў сваю жар-птушку. Тады ён з вясны ўсяго на трыватыры месяцы паехаў у Расею, хацеў зарабіць на легкавік. Прыехаў пад восень, а ягоная кахраная ўжо замужам, і паглядае сваімі сінімі пырскамі з-за мужняга пляча, а перад Вітаўтам стаіць гэткі ўпэўнены чорнавокі паўднёвы чалавек па прозвішчу Мінасян і так непахісна, хоць стаў яго на месца дубовай шулы, цвердзіць: „Ізвіні, дарагой. Любоў у нас. Сэм'я. Заходы, дарагой, гостэм будэш.”

Абышоў Вітаўт гэтую дубовую шулу, зірнуў у вінаватыя очы некалі кахранай. І ўесь сусьвет пахіснуўся перад ім, і ў адзін міг крыштальны гмах мроі разбурыўся і ён грукнуўся з вышыні на цвёрды і жорсткі ґрунт рэчаіснасці.

Прайшоў год, рана з цяжкасцю загаілася. Між тым навырашанае пытанье сяньня паўставала ва ўесь рост. Ён, у каторы ўжо раз, у душы зайдросціў жанчынам, якія пры любым раскладзе маглі нарадзіць ад любімага чалавека дзяцей і потым усё астатніе жыцьцё ўвасобіць сваё Кахранне у сваіх дзецях... І вось зараз Вітаўт пісаваў чароўны час свайго супержыцця ў сельскай глухамані ў далечыні ад цывілізаваных цэнтраў, ад маладых прыгажунь, трацячы маладыя сілы і юнацкі чароўны юр з выпадковымі і дробнымі людзьмі.

Вітаўт пасынедаў смажанай кілбасой з дзічыны і яечнай на два яйкі. Задумліва выпіў гарбаты, гледзячы на восенскі сумны абсяг у вакне, на голыя яблыні з дзе-нідзе замерзлымі жоўтымі яблыкамі на галінах, потым прыбраў са стала. Ён, не съпяшаючыся, апрануўся, узяў тэчку з загатаванымі прыпасамі і пайшоў на двор, съпануў ячменю курам, памарудзіўши крыху, пастаяў на двары, назіраючы, як певень задаволена сакоча ў атачэнні свайго гарэму. Вітаўт зачыніў хату — ён жыў ва ўласнай хаце, купленай за грошы, назьбіраныя некалі на легкавік — і пашыбаваў у школу.

Звонку ў вясковым навакольі валадарыў холад. Паветраныя

массы з поўначы абрыйнуліся на вёску, счапілі марозам шэрую адзервянею зямлю. Ад таго што снег ня выпаў, было брудна, нятульна, змрочна. Над самым небакраем далёка на поўдні нізка вісеў маленкі блявы абрач сонца.

Звычайна, па выхадных біёлаг часцяком ездзіў на дызелі ў невядомым для жыхароў вёскі накірунку, да невядомай мэты. Мясцовыя жанчыны выказалі меркаванне, што ён ездзіць да чужой не тутэйшай бабенцы, каб утайманаць свой чароўны юнацкі юр, але куды і да якой жанчыны — даведацца покуль не ўдалося.

— Надта хітры, — зазначыла загадчыца фермай Фёдарайна, вядомая на вёсцы спрытная і ёмкая кабета гадоў за сорак, якая мела двух дачок і марыла выдаць старэйшую, дваццацігадовую Жану за маладога настаўніка.

Пасля непрацяглай барацьбы за месца пад сонцам, расчараваная Фёдарайна выказала меркаванне дасьведчанай, навучанай жорсткім жыцьцём, сталай, усё яшчэ прывабнай і съпелай жанчыны, якая паспытала гэтага самага жыцьця па самыя ноздры і добра ведала тое, аб чым казала:

— У яго не стаіць!

Гэта быў злавесны і, магчыма, канчатковы прысуд, як удар драўлянага малатка ў амерыканскіх судох, пасля якога жаночая палова пачала паглядаць на маладога самца з падзронасцю.

Ідучы ў школу, настаўнік Вітаўт Янавіч на хвіліну звярнуў да людзей, што таўкліся на школьнім двары, каля разгружанага ад вугля бартавога маза. Тутака стаялі заггас, качагары і ваенрук, пазіралі на шафёра, што завіхаўся каля самахода. Школьны заггас Савельевіч у чорным файнім кожуху нюхаў стылае халоднае паветра і, паглядаючы ў ледзянное блакітнае неба, разважліва казаў, звяртаючыся да прысутных:

— Мусіць, сяньня снег пойдзе...

— Які снег!.. — самотна пярэчыў ваенрук Алег Пятровіч, стомлена пераступіўшы з нагі на нагу.

— Неба чыстая, як шклянка, нідзе ніводнай хмаркі.

Савельевіч нічога не адказаў на слова гарадскога чалавека, бо прынюючаўся да студзёнага паветра, што несла з сабой доўгачаканую зіму. Адначасова ён думаў над сваімі шматлікімі штодзённымі справамі. Ягоная добрая знаёмая, кума, загадчыца ФАПа Алеся сяньня, калі ён зранку свежаваў ёйнага кабанчыка, выказала яму незвычайную прапанову, каб ён запрасіў да яе ў госьці маладых нежанатых настаўнікаў на съвяжыну.

— Алеся, Алеся, Алеся, там птушкі пяюць у нябессі... —

мармытнуў загас, і ва ўяўленыні перад ім паўстала вясёлая – у бельм халаце, што падкрэсліваў прыгажосць ейнай паставы, з галамі, як два ёмкіх кавуны, і пелькамі, бы дзъве дынъкі, спадарыня Алеся. Ён учую яе мяккі і дзіўны грудны голас:

— Маладым, сам ведаеш, трэба некуды дзяяваць сваю мужчынскую напружанасць. Трэба іх жаніць. Нечага дарэмна марнаваць час і сілы. Чым жа, Савельевіч, я ня жонка для добра і сыпелага дзецика.

Зараз школьнаму заггасу хацелася добра падумаць, ці можна запрашаць да пекнай пані Алеі нежанатых, адукаваных і спрытных настаўнікаў. Пакажаш дарогу, а потым і сам не зойдзеш.

Астатнія, што стаялі побач і ўслед за Савельевічам зірнулі ў неба — нежанаты ваенрук Алег Пятровіч у шыкоўнай, нарэшце набытай, скуранцы і ваганосы-качагары ў зацёртых і замусоленых куфайках, што церпяліва чакалі разліку за разгрузку прывезенага вугля — ня мелі ў сёньняшнім дні аніякіх думак і дзейных спраў.

Між тым мазіст Зыміцер марудна абышоў самаход, аглядаючы колы і грукаючы ў іх нагой, абутай у керзвавыя боты, запаволена падышоў да кабіны, адчыніў дзверкі, нечакана спрытна кінуў сваё ёмкае цела ўнутр. Маз завёўся, газануў, накрыўшы прысутных хмараі чорнага смуроднага дыму, ад'ехаў заднім ходам ад кацельнай, разъвярнуўся на шэрым школьнам двары і нарэштце зъехаў.

Вітаўт прывітаўся з прысутнымі. Чыста паголены, у файнym чорным паліто (з-пад чырвонага шаліка быў бачны пухнаты швэдар), ён вылучаў водар мужчынскасці, аздобленай пахам прыемнай парфумы. Сціплыя сельскія жыхары адчувалі ягоную маладую сілу. Ветлівы і ахайны, Вітаўт не расчыняўся, не зъмешваўся, нешта незнамае прысутнічала ў ягонай маўклівасці.

Заггас з настаўнікам пайшлі да складу, дзе Савельевіч перадаў настаўніку ладны кавалак сьвежыны, закручаны ў ахайны скрутак кілаграммы на два.

Трэба праверыць на трахінілёз. Загадчыца ФАПа Алеся сяньня закалола кабанчыка. Як кажуць, беражонага Бог беражэ.

— Праверым. Шмат для аналізу... Хапіла б грам дзъвесыце.

— Астатнія — за працу і клопат.

Заггас змоўчаў, што загадчыца ФАП запрашала іх на сьвежыну.

Настаўнік забраў скрутак і хутка пайшоў у будынак школы. Прысутныя пасунуліся да загадчыка гаспадаркі. Ваенрук рашуча выказаў калектывуна пачуццё:

— Савельевіч не марнуй час, плаці грошы людзям. Ім трэба

грэцца, бачыш якая халадрыга, і краму могуць зачыніць.

Качагары задаволена заківалі галовамі, ваенрук выказаў набалелае. Прапалетары ня былі ўпэўнены, што загас іх сяньня разлічыць. Ваенрук Алег Пятровіч, малады мужчына дваццаці шасці гадоў, з раніцы сеў на хвост загасу і на дармаўшчыну хацеў выпіць перад выхадным днём. Савельевіч быў зусім ня супраць. Чым выпіваць з замурзанымі і разумова абмежаванымі вясковымі качагарамі, лепш было сёкануць з педагогам. Выпіўка з інтэлігентнымі і адукаванымі настаўнікамі аўтаматычна падымала ягоны рэйтынг у вачах аднавяскоўцаў.

Пасля разліку качагараў ваенрук, мацаючы ва ўнутраным кішэні скуранкі запаветную пляшку, па якую ён хадзіў у вясковую краму покуль Савельевіч кіраваў разгрузкай вугля, прапанаваў загасу:

— Пойдзем да ліцьвіна, я бачыў у яго габінэце съяцло гарыщь.

У гэты самы час Вітаўт Янавіч адышоў ад мікраскопа, агледзіўшы апошні зрэз мяса, што даў яму заўгас. Сівежына было добраякаснай, але асцярожны настаўнік ніколі не даваў поўнай гарантні сваёй праверцы, паколькі сам ня браў узоры. Сёньня ён асабліва ўважліва рабіў аналіз, імкнучыся не зашкодзіць загадчыцы ФАПа, спадарыні Алесі Пятроўне. Пекная хвалюючая жанчына, усяго толькі на восем ці сем год старэйшая за яго, нават зараз пры думцы аб ёй Вітаўт зь зьдзіўленынем адчуў, як сэрца ўзрушана грукнула ў грудзяx.

Вітаўт рупліва сноўдаўся па габінэту біялогіі, механічна здымай з сцен стэнды з малюнкамі развязіцца расылінага і жывёльнага съвету ў мезазойскую эру, мяняю іх на стэнды развязіцца арганічнай супольнасці ў палеазойскі перыяд. Думкі яго між тым брулі ў вызначаным раніцой накірунку. Ён глянуй у вакно, як быццам там знаходзіцца адказ на пытаныне, што нечакана паўстала пасля зразуметай нядайона высновы.

Жаніцца, а што далей? Ён апынуўся ў асяродзьдзі, якое ня мела высокай якасці жыцця... Вясковы народ заўсёды знаходзіцца ніжэй агульнаграмадской ватэрліні. Перад ім паўстала нязвыклай супляречнасць: ці можна быць шчаслівым, будучы бедным?

У дзіверы асцярожна пастукала, яны прыадчыніліся, у шчыліну прасунуў кудлатую галаву ваенрук Алег Пятровіч. За ім была бачна постаць школьнага загаса ў чорным новым кажушку і шэрай заячай кучме.

— Яшчэ раз прывітаныне калегу! Можна да цябе ? Што там паказвае мелкаскоп? Ці можна даваць дазвол на карыстаныне

свежыной? А мы вось перад выхадным днём, вырашылі з Савельевічам зайсьці да цябе пагрэцца. Можа, знайдзеш якую памідорыну?

Біёлаг, што знаходзіўся ў складаным стане пераўтварэння напоўдзіцячага стану кукалкі ў дарослага вусеня, задумліва зірнуў на сябра.

— Усё ў парадку, можна смажыць. Заходзь, раскажы, як ты клацаў абцасамі на парадзе.

Ваенрук Алег тыдзень назад вызначыўся пры раёных спаборніцтвах дружын грамадзянскай абароны. У заключным парадзе ён ішоў па залітай дажджом плошчы райцэнтра з школьнай дружынай, быццам быў гэта ягоны парапутна-дэсантыны ўзвод, дзенебудзь у Кандагары. Ідучы ўперадзе ў вайсковай дэсанцкай форме, ён так лупцаваў абцасамі апускаючы з сілай прамыя, як аглоблі, ногі што толькі пырскі вады ляцелі ва ўсе бакі. Пасля парада загадчык рана Андрэй Сцяпанавіч Плешавеня моцна паціснуў руку маладому педагогу і лагодна паляптаў па плячы, сказаў уладныя слова падзякі. Ад гэтай падзякі, поціску руکі кіруючай асобы і паляпванню па плячы, ваенрук набыў незвычайнную пыху і ўсе апошнія дні трymаўся пераможна. Хадзіў па школе з важным выглядам, як той бусел на сенажаці, спрабаваў шчыкаць піянерважатую і ўзбуджана пазіраў на дзябёльых вясковых настаўніц.

Мяньяучы накірунак размовы, што магла прывесці да непараўменення і крыўды, заггас Савельевіч прапанаваў маладым мужчынам:

— Можа, неяк адзначым заканчэнне працоўнага тыдня? Зараз вазьму на складзе тое-ёе ды й пойдзем да мяне, абмяркуем заўтрашнє паляванне, — дыпламатычна сказаў ён і паставіў на парту прынесеную з сабой тэчку. Алег Пятровіч, прамёрзшы каля кацельнай, хацеў сагрэцца і таму прапанаваў:

— Покуль да дому, давай па чуць-чуць для сурэзу і разгону крыві, покуль дырэктара няма.

Прычыніўшы дзъверы на клямку, ён спрытна расстаўляў на стале на разасланую газету чаркі, бутэльку белай, рэзаў хлеб і сала, чысьціў цыбулю. Стоячы каля стала, мужчыны нетаропка гаманілі паміж сабой, пазіраючы ў вакно, каб убачыць вяртаныне дырэктара, які зъехаў у райцэнтр. Пад вечар у школе засталіся толькі прыбіральшчыцы і качагары ў кацельнай.

— А вы самі, Вітаўт Янавіч, амаль зусім не п'яце. — Савельевіч дапытліва зірнуў на настаўніка.

На дзень нараджэння, на Новы год, на Раданіцу можна ўзяць

чарку. Больш няма сэнсу. Гарэлка разбурая розум чалавека. На дне бутэлькі хаваецца нячысцік....

Вітаўт казаў правільнія слова нетаропка, як бы раздумваў і далучаў прысутных да сваіх раздумаў. Але госьці ў такім важным пытаныні не паддаліся пад ягоныя ўзнёслыя меркаваныні. Біёлаг быў чалавек малазнаёмы, і яны толькі зрабілі выгляд, што слухаюць з павагай ягоныя думкі.

— Нішчыш здароўу, - дадаў Алег, наліваючы чаркі, і павучальна зірнуў на загаса.

— А навошта тады тое здароўе, калі нельга і выпіць?

Мудрае пытанне, Пятровіч. На ім шмат народу скалечыла жыщё, — задумліва зазначыў настаўнік. — Здароўе патрэбна, каб зарабляць грошы. А потым, каб карыстацца заробленымі грашымі. Усё астатніе дарослыя людзі робяць амаль аўтаматычна.

— А калі няма сапраўднага здароўя ?

— Тады ўзамен паўстае праблема праходжаныня цыкла. Прайшоў жыццёвы цыкл: ўзгадаваў, падняў дзяцей — ужо добра, ужо зьдзяйсьніўся.

— Чаму я не магу ў выхадны дзень з шаноўнымі людзьмі выпіць чарку, другую? Скажы, Савельявіч. Пі ня пі, а пройдзе 50 год — і ў люлю на канчатковы адпачынак.

— Уяві сабе, што мы зараз ўзяўшы прыемных кабет, дзенебудзь у ціхім угульным месцы пацягваем каньячок і зядаем бутбродамі з сёмгай ды з ікрой.

— Ну, наконт баб — то я за. А каньяк... Ён клапамі ваніць.

— От, халера, я ж ня ведаю, як тыя клапы смярдзяць, — зморшчыўся Вітаўт, у каторы раз пераканаўшыся, што высокая якасць існаваныня не дасяжна ўяўленню пралетарыяў. Алег Пятровіч рапчуча махнуў рукой, даючы каманду.

— За тое, каб хацелася і маглося.

Мужчыны чокнуліся і, не марудзячы, хутка кульнулі чаркі. Загас, выщершы вусны рукой, не съпяшаючыся ўзяў скібку хлеба, дадаў лустачку нарэзанага мёрзлага сала і, паклаўшы наверх суцэльнае колка цыбулі, прамовіў:

— Эх, моладзь, моладзь, залатыя дзянькі пралятаюць. Жаніць вас трэба. Лепшыя гады йдуць. Покуль ёсьць цікаўнасць да жаночай палавіны... Праймчыць час, і ўсё скончыцца... Жыццё, як той дызель-цягнік, і прэ і прэ ўперад, а калі ідзе ў адваротны бок, то вязе ўжо іншых пасажыраў. Хто зевануў, той праехаў маладое шчасце. Такія дзеўкі вакол... Эх, каб вярнуць час!..

У апошніх словах загаса гучала сваё асабістасць, некалі

нерастрачаная жаданне і ён гэтак недыпламатычна агучыў пытанне, што турбавала ўсё вясковае грамадства.

— От напрыклад, Вы, Віктар Іванавіч і вы, Алег Пятровіч, чаму ня жэніцца?

Біёлаг пільна глянуў на Савельевіча, яму ўжо надакучылі гэтыя міты і іншы раз недыпламатычныя пытанні ў лоб і ён, нешта ўспомніўшы, з заклапочаным і сур'ённым тварам адказаў:

— Ёсьцяка ў мяне адна знаёмая бабенцыя, у нас з ёй усё чынчынам. І ёй добра, і мне асалода. Але яна ўжо ў гадах. Дзетародны перыяд у яе скончыўся. А звычайныя жанчыны, тым больш дзеўкі не падыходзяць, не вытрымліваюць моцы жанілкі.

Ад нечаканасыці Савельевіч утаропіўся ў Вітаўта Янавіча, ваенрук Алег чуць не падавіўся цыбулінай, кусануўшы надта вялікі кавалак.

— Дак калі не на ўсю моц? — зъянтэжана перапытаў загас.

— Не, на ўсю моц не атрымліваецца, вельмі палкі, крэпка ўз'юшваюся і магу скалечыць чалавека.

— Бабу?... — перапытаў ваенрук Алег, нарэшце пражаваўшы цыбуліну.

— І бабу... Калі быў студэнтам, некалькі разоў хуткую дапамогу прыйшлося выклікаць.

Настаўнік уздыхнуў і ўзрушана прыгладзіў русыя валасы на галаве. Спадарства ніяк не магло зразумець: жартуе ён ці кажа праўду.

— Помню, была вечарына ў нас на Палесьсі і мяне ўтаварыла завуч, такая палкая бабёнка, такія клубы, так і ходзяць, так і ходзяць пад зялёной сукенкай. Ідзе ходнікам і ўсё ў ёй вытыкаецца, варушыцца і клубы так і ходзяць, так і ходзяць...

— Ведаў такую, — загас Савельевіч памацаў аблыселую галаву і глытнуў, праглынушы набеглую ў рот, сліну.

— У нас, помню, была бібліятэкарша... Помню, летам я еду на калёсах на луг сена варушыць, а яна з сяброўкай ідзе на рэчку і ўсё ў ёй так і ходзіць, так і вохкае... Потым малады аграном забраў яе ў жонкі, — у апошніх словах заггаса гучала крыўда.

— Дак што завучыха? — перапыніў загаса ваенрук Алег.

— Ну, пайшлі мы з ёй у адзін з габінэтаў, здаецца, геаграфіі, покуль там усе танчылі ды съяткавалі. Ну, я як той адбойны малаток, як замалациў, то яна як заенчыць, а я прыпыніцца не магу, ачуняў толькі, калі мяне дырэктар школы з фізруком за плечы сцягнулі. Вэрхал быў страшэнны, чуць не пасадзілі. Добра, што прызналася следчаму, што па добрай волі.

Уяўленыне маладога настаўніка, падагрэтая выпітай гарэлкай, лёгка несла яго ўперад. З сур'ёзным выглядам ён, не съпяшаючыся, вымалёваў дэталі.

— Дырэктар, неблагі мужык, атрымаў вымову з занясенем ў парткартку, завуч з мужыком з'ехала, а я вось такім чынам трапіў да вас.

Ён змоўк, востра перажываючы перыпетыі прыдуманай мінуўшчыны, суразмоўцы таксама маўчалі, уражаныя драматызмам прамільгнушчых падзеяў. У вокнах пачынаў сінець зімовы вечар.

— Мусіць, сънег пойдзе, — задумліва перапыніў усталяваную цішыню Савельевіч. Загас у думках вярнуўся ў шчаслівія дні маладосыці і зараз уяўляў, як ён кавалерыць бібліятэкаршу, малодзенъку, свежую, спакулівую, духмяную... Вось ён кажа пяшчотныя слова, вось лашчыць... цалуе... і потым, канечне, гэхае... гэхае...

— Вып'ем за каханне, — перапыніў маўчаныне ваенрук і пачаў разліваць гарэлку, што яшчэ засталася ў бутэльцы.

— Так, так, за каханье, — падтрымала кумпанія. Яны выпілі, закусілі... Але гарэлка скончылася, і ўзынік так нелюбімы мужчынамі прамежак, за якім хавалася жыццёвая пустэча.

— Я так думаю, што вашу бяду можна паправіць.

Дасьведчаны загас, будучы вынаходлівым гаспадаром, подумкі спрабаваў вырашыць паўсталыя перад маладым самцом праблемы.

— Можна паспрабаваць павялічыць адлегласць паміж каханкамі з дапамогай гумовых колкаў. Акрамя таго можна з трэцяй пазыцыі.... Дарэчы вельмі ўзбуджае.

Съмяшлівы ваенрук чуць ня ў покат съмяўся, уяўляючы вырашэныне жыццёвой складанасьці прапанованай заггасам.

Біёлаг доўга глядзеў на Савельевіча. У ягоным позірку было нешта недасяжнае для ўсьведамлення прысутных, быццам ён ведаў нешта такое, чаго нікто ня ведаў. Нейкія глыбачэнныя таямнічыя віры бруіл ў глыбіні гэтых цёмна-сініх балцкіх вачэй. Яны высмоктвалі з чалавека ўсё яго пражыцце съядомае і несьядомае жыццё з яго марамі, надзеямі і дробнымі жаданнямі.

Вітаўт Янавіч ачуяўшы матнью галавой, адганяючы цяжкія думкі і выбойна зацвердзіў:

— Я амаль згодзен. Толькі трэба было б зрабіць выпрабаваныне Вашай прапановы.

— Дац у чым справа?

— Па-першае, патрэбны гумовыя колкі, па другое, аб'ект для выпрабавання.

— Які аб'ект? Бабу?

— Верагодна, так.

Суразмоўцы збянятэжана ўзяліся за галовы. Дзе ты яе возьмеш, вольную жанчыну ў вёсцы! Тут усялякая маёмасыць пад пільным прыглядам уладальнікаў.

— Трэба жаніцца.

— Жаніцца нельга без выпрабаваньня. Можна скалечыць жыцьцё маладой дзяўчыне, — сувора зазначыў Вітаўт. Савельевіч панура падтрымаў ягонае меркаваньне, хітнуўшы галавой. Ён ужо ўнюхаў сваім сялянскім інстынктам тую пастку, куды кіраваў яго гэты культурны і нечакана спрытны інтэлігэнт.

— Справа ў тым, што гумовага колка няма. Трэба час для падрыхтоўкі.

— Адклад ня йдзе ў лад.

Падпіты ваенрук таксама быў настойлівы і ўпарты.

— Стасункамі трэба карыстацца тады, калі яны ўзынікаюць. Мы і так шмат прачакалі. Уперад да перамогі! Ёсьць другі варыянт. Галоўнае, што трэба сталая жанчына, якая мае жыцьцёвы досьвед, была замужкам, але зараз вольная. Мне здэцца, што загадчыца ФАПа, удава пані Алеся — якраз тое, што трэба.

Алег Пятровіч агучыў думку, што ўжо віравала ў паветры. Тутака ён утварыў зьдзіўленыне на твары і таемна зазначыў:

— Але ж і ёмкая бабенцыя пані Алеся, проста дух пераймае. Я б зразу капітуляваў перад ёй, як той фельдмаршал Паўлюс у Сталінградзе.

— Но-но, хлопцы, на яе ўжо пакладзена вока ўплывовых людзей.

Заггас зрабіў важны выгляд, але дзесьці ў пачатку свайго прамаўленьня крышку засыпешыў і тым самым засьвідчыў уласную зацікаўленасыць.

— Савельевіч, Вы мяне зьдзіўляецце. Зараз жа не прыгонны лад, калі адзін пан зьяўляўся ўладаром і трахаў усю вёску. Цяперака дэмакратыя, усе роўныя, і калі Вы, ці я, ці Алег, а таксама жанчыны, хочуць кахацца, то на здароўе. Ніхто ім ня мае права перашкодзіць.

— Э не, брат! Гэта вы самі дзівак. Яшчэ адукаваны чалавек. Не разумееце, што і ў сучасным жыцьці прости чалавек, няхай сабе і адукаваны, павінен атрымліваць жыцьцёвае шчасце згодна чаргі. Станыце ў чаргу! Як усе!

Заггас стаяў насымерць, у ягоных словаў гучала непрыхаваная крыўда, апошняя мяжа спакою, за якой праглядаў роспач.

— Якая к хранам чарга? Савельевіч! Чалавеку трэба тэрмінова

жаніцца. А ты чарга, чарга...

Алег Пятровіч сёк праўду-матку, не звяртаючи ўвагі на складанасці жыццёвой сітуацыі. Між тым біёлаг уважліва разглядаў заггаса.

— Вы мяне зацікавілі, Савельевіч, дальбог зацікавілі? Трэба зірнуць больш пільна?

— Зірніце, зірнуць дазвалецца.

— Што вы такі баязлівы, Савельевіч? Усяго на съвеце баццёся?

— Пажывеце, Віця. Жэніцесь. Народзіцца дзеткі. Спартрэбіца кароўка. Сена для кароўкі. Добрая праца для жонкі. Дровы. Бульбачку захочаце пасадзіць. Грошыкі захочаце зарабіць... А без улады гэта ўсё немагчыма. Было і да вас шмат „герояў“. Частка зъехала, а большасць скарылася, прыгнула галовы. Супраць праўды жыцця не папрэш.

— А што такое праўда жыцця? Як ты думаеш, Вітаўт?

— Жыццёвая праўда большасці — гэта, брат, каб была шкварка і была чарка, каб хацелася і маглося, і каб ні было вайны.

— А праўда меншасці?

— Тутака адной шкваркай не абыдзешся. Відаць, якасьць... Якасьць жыцця?! Да таго ж меншасць хоча дамінаваць?

— А для цябе?..

— Каб я ведаў... Вось, думаю, можа сяньня знайду адказ на гэта пытанне.

— Жаніць цябе трэба. Чым бібліятэкарша Жанна не файнайа дзяўчына?

— Згодны. Але патрэбна выпрабаванье.

Маўклівы Савельевіч, нешта падумаўшы, нечакана прапанаваў.

— Можа, пойдзем да мяне дадому? Смажаная съвежая пячонка з цыбуляй, капустка з журавінамі і чысцюткай, як божая раса, жытнёвая...

— Што занадта — то нядобра.

— То давай заўтра па парошы на зайцоў!..

— Думка чароўная. Зайцы — гэта вельмі актуальна. Але лепш было б папаляваць на ліс. Каб наш сябар Савельевіч запрасіў на съвежыну да пані Алесі. А?

Зъянтэжаны заггас змоўчаў, уздыхнуў, успамінаючи праляцелая сумнае жыццё і з журбой пакруціў у руцэ пустую стограмоўку.

— Што вам маладым тлумачыць! Алеся, Алеся... Што вы ведаеце? Ла-ла-ла, ля-ля-ля, а самі ні чорта ня ведаеце. Што вы пра Сталіна ведаеце? Тады б гэтак не пасядзеў у школе... А пасъляваенны

час? Выхыць было ня проста, ня тое што цяпер. Вераб'ёў елі, а жаніліся па патрэбе, а не па каханью. Каб хату збудаваць, на сабе бярвеныні з лесу цяглі. А колькі людзей жыло некалі ў вёсцы... Скока моладзі... Цяперака большасць жыве ў вялікіх гарадах. Тут засталіся слабакі... І вы ...таксама... Ля-ля-ля, ла-ла-ла, а самі нічога ня петрыще. Мінулага ня ведаецца. А як даведаецца, зразумееце сэнс жыцця, то ўжо будзеце старымі, аблезльмі, ні на што няздолънымі пердукамі.

Біёлаг, ізноў пранікліва зірнуўшы на загаса, адчуў ягонаю глыбокую туту. Ён зірнуў на гадзіннік, потым у вакно, дзе разам з цемрай пайшоў густы сънег, і зразумеў, што дырэктар не прыедзе, ці прыедзе занадта позна, пусыці руку пад стол і нечакана для прысутных выцягнуў пляшку брэндзі, бляшанку шпрот, мяккі белы батон, сыр і шматок кракаўскай кілбасы. Кумпанія зразу ажыла і набыла амаль страчаную еднасць.

— Паглядзі, Савельевіч, на ваенрука. Малады, сімпатьчны, прыгожы, а разум дзіцячы, нямашака сапраўднага разума. Кідаецца на ўсё, што варушыцца. А навошта? Дзе якасць дзеяства? А хваробы? А СНІД? Не-е-е. Так, брат, не пойдзе...

— А як пойдзе? — ваенрук Алег трymаўся на дзіва спакойна.

— Якасць жыцця, брат, — гэта табе не ля, ля, ля... От прызнайся, хто табе, акрамя загадчыцы ФАПа, удавы пані Алесі, яшчэ падабаецца з нашых тутэйшых жанчын? Хто, так сказаць, хвалюе тваю кроў і можа паклікаць на подзвіг?

Настаўнік утаропіў настойлівы, пранізлівы, загадкавы позірк на Алега.

— Ты ўсё піянэрважатую шчыкаеш, неяк несурэзна. Дарослы мужчына.

— Па-праўдзе кажучы, — падпіты Алег уздыхнуў і нечакана прызнаўся, — моцна мне падабаецца, аж далоні пацеюць, наша філёлаг Алла Васільеўна! Ёй бы здаўся зразу, так бы і ўкленчыў, абчапіў рукамі ейныя ногі і страціў рэшту сумленья.

— Што? — загас Савельевіч спалохана азірнуўся па баках габінэта.

— Здурнеў ці што?

— Голос маджакеда. Дай руку Алег Пятровіч!

Біёлаг мужна паціснуў руку Алегу. І, ўзяўшы бутэльку, пачаў разыліваць па чарках брэндзі. Ваенрук рыхтаваў лусыцені, наразаючы батон, і працягваў тлумачыць свой съветагляд.

— А як вы думалі, любіць, дак каралеву, красыці, дак мільён!

— Ды вы што? — сцішана перапытаў загас і трывожна зірнуў

на дзъверы габінэта.

— Савельевіч, памаўчы, сам казаў, што тваю каханую зьвёс аграном. А хто такі дырэктар саўтаса, той самы аграном. Прыйехаў аднекуль, хрэн ведама адкуль, тыповы азіоп, качэўнік. Кінуў сям'ю з дўвумя дзяцьмі...

— Ты што? Ня можа быць?

— Вось табе і што! Трэба нарэшце, Савельевіч, вучыща браць у жыцьці рэванш. Гэты феадал кінуў жонку з дзеткамі дзесяці ў Рәсей і прыйехаў да нас хавацца ад аліментаў. І тутака захапаў дваццаціпяцігадовую прыгажуню. Наставіць яму рогі! Вып'ем за рэванш.

— За рэванш!

Загас торгнуўся рукой да чаркі, але рука, зрабіўшы плаўны рух уперад, нечакана затрымалася і пачала павольна вяртацца назад, ня ў сілах зрабіць рагучы крок праз нябачную мяжу. Ён пазіраў на паўнютку чарку з брэндзі і мармытаў ціха, угаворваючы сваё сялянскае сумленне.

— Едзе па дарозе ў горад, нават не глянне. Не, каб падвезыць! Феадоп!..

Біёлаг узяў чарку і ўставіў яе ў руку заггаса.

— Кінь ты свой сумненеў. Глянь на ягонае пузо і на яго твар, ня твар, а пыса. А прозвішча — Бірукоў. Найшоў како шкадаваць! Ты шляхетнасьць сваю шкадуй, сваю маладосць шкадуй. Таварыша, сябра, аднавяскоўца свайго шкадуй.

Яны ўзынялі чаркі, узнёсла чокнулася.

— За рэванш!

Спажыўшы дзьве бутэлькі сыпіртовых напояў, яны крадком, каб не трапіць на вочы дырэктара, выйшлі чорным ходам з школы і пашыбавалі ў вёску.

Аднекуль зверху з сынежна-белай цемры церушыў і церушыў доўгачаканы сынег. Ён уладарна зымяніў навакольле. Прыйнёс надзею аб пераменах. Вечар і надыходзячая нач усталявалі вакол чорна-белы сусьвет. Сынег абсыпаў дрэвы, зямлю, хаты, чароўным чынам памяняўшы вясковыя краявіды.

Біёлаг ішоў побач з Савельевічам, ваенрук Алег пабег на рэйсавы арбон — ён жыў у райцэнтры — упартага цьвердзіў:

— А як жа каханыне? Навошта тое жыцьцё, калі няма каханыня, а толькі звычка?

— Мілок, жыцьцё — гэта дызель-цягнік. ...Хочаш ці ня хочаш, а вымушаны падпараткавацца. Здзяйсніць цыкл — гэта, брат, не абы што.... За гэта трэ даваць ордэн. Думаеш падняць дзяцей лёгка? Зрабіць лёгка... а ўзгадаваць, выхаваць, а потым адукаваць... потым

жаніць і затым дачакацца ўнукай...го-го-го... браток. Ордэн, можна съмела даваць, ордэн!

— Скажы, Савельевіч, і гэта ўсё?

Пытаныне біёлага як не дзіўна заггас зразумеў зразу. Ён ўздыхаў і маўчаў, зъбіраючыся з сіламі, каб патлумачыць сябру галоўную ісціну бытця.

— Хата ў цябе ёсьць і някепская. Малайчына, не пратпой, купіў хату. За гэта цябе паважаюць у вёсцы. Цяперака трэба экіпаж на твой карабель. Без каманды скруха з'есць. Сябры падсаложваюць існаваныне, але не вырашаюць праблемы. От я зараз пайду дадому, да сваёй маладзіцы. А ты пойдзеш да сваёй пустой хаты. І нічога тутака не прыдумаеш іншага, бо Бог прыдумаў усё за нас...

Прыпыніўшыся перад уласнай хатай, Савельевіч, які нечакана разгаварыўся, працягваў тлумачэныне:

— Можа зойдзем, Віця, да мяне? Яшчэ па чарцы і я табе ўсё растлу-ма-чу!.. У-у! Жызнь — гэта, брат, не ля-ля, тут, браток, трэба быць вёрткім і галавой шурупіць... і хутка, ох і хутка паварочвацца. Браць трэба, што пад рукамі. Дзе знаходзішся, дзе стаіш — там і бяры... Жыцьцё, брат, такое: не скапіў Жанну, яна ўжо ня твая. Схопіць ваенрук Алег. А там не пасыпеш азірнуща — ужо сорак, і трэба падсумоўваць вынікі... Зойдзем да мяне і я табе расскажу, як я дзецюком у Мурманску шчасціца шукаў, трывадлы на рыбалоўным траўлеры траску лавіў...

Пратаптаяўшыся яшчэ хвілін дваццаць, яны нарэшце раззвіталіся. Правёўшы да хаты заггаса, Вітаўт паціху рушыў па замеценай завірухай дарозе, пакідаючы на доўгачаканым сьнезе адзіны на ўсю вёску сълед. Лёгкі вецярок нёс па вуліцы сънег з пахам маладой зімы і дымам ад выпаленых на нач печаў у вясковых хатах. Гэтыя пахі вярталі памяць некуды далёка назад, у першыя дзіўныя і чароўныя гады працы вясковым настаўнікам...

Якія былі ночы! А якія сънягі!... А цяпер толькі чужыя хаты чарнеюць у белай начы... Вітаўт стаяў адзін сярод начной вуліцы. Ня ведаючы што рабіць далей, ён у роспачы съпяваў слова некалі ўразіўшай яго песні:

— ...Берега, берега, берег этот и тот,... Там за быстрой рекой, что течет по судьбе,... своё сердце навек я оставил... !... А на том берегу — звёзд весений салют!... Первый раз я любил и от счастья был глух...в первый раз пригубил дикий мёд твоих губ...Там за быстрой рекой, где черёмухи дым,... и другую найти не пытаюсь...!

Вітаўт скрыгатнай зубамі, ён адчуваў, што гэтае вясковая штодзённасці мацней яго, што яна нішчыць высокароднае, Боскае і

назойліва прапануе зямное, блізкае, спакусліва лёгкае. А можа пайсыці да прыемнай і спакусльвай пані Алесі, каб інфармаваць яе аб выніках аналізу? Ці ўсё шукаць некалі стручанае шчасыце, праставаць празь зімовы засьнежаны лес да чыгуначнага прыпынку і там сустрэць таемную незнаёмку, якая, магчыма, прыедзе сяняня начным дызелем?.. Прыйедзе – не прыйедзе? Зайсьці – не зайсьці? ...Таемную незнаёмку ён даўно ўжо прамінуў і яна засталася далёка-далёка ў мінулым.

Хацелася зьдзейсніць нешта адметнае, нават подзвіг.... І Вітаўт ужо разумеў, што час ягоных герайчных учынкаў прайшоў і што ніколі ён ужо не сустрэне таемную незнаёмку, непаўторную і чароўную, як гэта першая некалі дзівосная зімовая noch ... Ісціны не было нідзе. Нават у вялікім горадзе. Была звычка. Людзі жылі звыкла і ў Менску, і ў Беластоку, гэтаксама, як і ў гэтай вёсцы. Між тым у нечым да ісціны было бліжэй тут, у вёсцы, ноччу...

Сынег ішоў і йшоў да самай раніцы, і толькі, калі першыя пеўні абвісьцілі аб пачатку новага зімовага дня, прыпыніў сыпаць зь неба. Раніцой загас Савельевіч, едучы на санях па засьнежанай вёсцы, зауважыў съвежы сълед на снезе, што йшоў ад хаты пані Алесі. Ён прыпыніўся і пры съвяtle ліхтара пазнаў знаёмы адбітак белвес-таўскіх чаравікаў дружбана Вітаўта. Ён толькі пачухаў патыліцу: "Ну, блін, гэты біёлаг!.. Сапраўдны маджахед." Загас не паленаваўся зълезыці з саняў і зацерці съляды сябрука. „Любоў зла, — думаў ён, вяртаючыся ў сані, — узлюбіш і казла".

Конь трушком каціў сані па бязлюднай вуліцы. Загас, захінуўшыся ў кажух, трymаў лейцы адной рукой, паліў папіросу „Беламорканал" і, змрочна ўперыўшы позірк у зімовую снежную цемраддзь, крыва ўсміхаўся. Два пачуцьці змагаліся ў ягонай душы. Адно адмоўнае – дружбан перахапіў у яго вабную жанчыну. І другое, рэваншысцкае, і таму прыемнае, яно мацнела і ўрэшце перамагло. «Фершал Алеся – баба, канечне, сакавітая, але не для цябе, Віця. Табе маладая і адукаваная цёлка патрэбна, а не кабета з прычэпам, якая цябе зараз так зацугляе, што да самай пэнсіі будзеш пад яе хамутом хадзіць. Разумнік ты, а супраць жывой бабы слабак. Слабак ты Віця, ох і слабак!»

Жнівень 2004 г. Упершыню надрукавана ў кніжцы
„Майчы і будзь хітрым” у 2007 г.

Гульня фігурамі белага колеру. (водгук)

“Няўдалы дэбют” – апавяданье Сяргея Рублеўскага, надрукаванае ў “Дзеяслове” №12. У кніжцы „Абмытыя валуны” гэтае апавяданне пераіначанае пад аморфную назыву „Гульня з юнацкай памяццю”. Апавяданье лёгка напісане і лёгка чытаецца. Яно падымае тყыя прыхаваныя пытаныні маладога жыцьця, зъ якімі кожнае пакаленые юнакоў і дзяячата заўсёды сустракаецца сам-насам.

I адказы шукае само і большасці ніхто, ніколі ня скажа, што галоўнае ў маладым жыцьці і што другараднае. Прыхаваная тэма апавяданья – “Памылкі тых, хто ня спраўдзіўся”.

Першым агучыў тэму-ідэю “віны” ў новых гістарычных варунках Б.Пятровіч у апавяданьні “Віна”. У тым апавяданьні герой пакутуе, таму што ня выкананаў абавязак абароны сваёй жыцьцёвой тэрыторыі. Гэтае невыкананье свайго прызначэння, свайго лёсу нараджае на ўсё астатніе жыцьцё ў чалавека пачуцыцё “віны”.

Бытая такая думка: усё, што адбываецца з чалавекам, ужо папярэдне генэтычна запісана ў ягонай базе звязстак. Чалавек толькі агучвае запісане або не агучвае. Калі ён не спраўджвае тое, што павінен зьдзейсніць, то не выконвае свайго прызначэння і атрымоўвае пажыцьцёвае пачуцыцё “віны”. Ён – гэты чалавек – не рэалізаваўся!

Звычайны чалавек (не вялікі, бо вялікі сам спраўджвае свой лёс) зроблены зь дзвіюх частак, як страла ці ракета. Пярэдняя частка – наканечнік, і тыльная, што забясьпечвае кірунак руху, стабілізуе лёт стралы ў патрэбным кірунку.

Героі апавяданья “Няўдалы дэбют” першакурсніца Алеся – таленавітая шахматыстка і трэцякурснік матэматычнага факультэту, аматар шахмат Зыміцер Скугута. Абодва вясковыя жыхары, не разбэшчаныя, з моцнай цягтай нечага дасягнуць у жыцьці. Першы і апошні раз яны сустракаюцца сам-насам у пакоі гуртжытка на Новы Год і, выпіўшы наліўкі, гуляюць у шахматы.

– Я гуляю чорнымі, – кажа дзяўчына і гэтым сьведчыць, што яна асьцярожны пачатковец, што ня хоча рызыкаваць і ня любіць прайграваць.

Гульня чорнымі – гэта гульня ад абароны, калі ініцыятыва ў суперніка. Калі не хапае сіл, энэргіі, ведаў, прафэсіяналізму. Калі не наступаць, а абараняцца. Ня весьці свой рэй, а чакаць чужых памылак. Чакаць моманту, спрыяльнага зьбегу абставінай. Для пачатку ўжо някепска, ужо нейкі дзеявод, лінія руху. Але для гульца-

пачаткоўца “гульня безыніцятыўная” - не найлепшая стратэгія, бо ня вучыць тримаць і заваёваць ініцыятыву, а вучыць шукаць адказы на чужбыя пытанні.

Зыміцер выйграе дзьве партыі ў дзяўчыны, і тая, змаркочаная паразай, разъвітваецца зь ім.

Дзяўчына моцна спадабалася Зыміцеру, ён спрабуе ў далейшым працягнуць знаёмства з Алесяй. Але тая рашуча адмаўляе яму. “Няма калі. Тэорыю вучу”.

Бедныя вясковыя хлапчуکі, ніхто не навучыў нас непахіснай рашучасыці, ніхто не сказаў, што шчаслівая сустрэча бывае адзін раз у жыцці! Ніхто не навучыў, як карыстацца жыццём, як скарыстоўваць шанец. Ніхто не сказаў яму і нам: што дзяцюк павінен настойліва вучыцца весыці жыццёвую гульню фігурамі белага колеру! Гэта значыць вучыцца ініцыятыве, вучыцца дамінаваць у грамадстве, у жыцці, на сваёй жыццёвой тэрыторыі!

Мужчына – гэта наканечнік, але, ня маючы апярэння (мэты), ён вымушаны будзе рабіць кругі, шукаць накірунак, і стражваць тэмп за тэмпам. Як гэта нялягка – стаць мужчынам!

Алеся – “апярэнне-сэнс”, якой і павінна быць жанчына, таленавітая, разумная, з высокім ідэаламі і памкненнямі ў жыцці, яна ўжо ня хоча быць як “усе”. Стандарты навакольнага жыцця яе не задавольваюць. Але яна не знайшла свайго вядучага, што возьме на сябе ініцыятыву ў жыцці, будзе весыці ў сям'і рэй, дзейнічаць фігурамі белага колера. Як лёгка памыліцца жанчыне аддаўшы сябе ў палон не свайму мужчыну.

Па вялікім рахунку – абодва прыйграі дэбют, бо не зразумелі, што патрэбны адно адному. Што лёс арганізаваў іхнью першую сустрэчу ня проста так, не выпадкова.

Пройдуць гады, і Алеся пры наступнай сустрэчы ўжо пралічыць гэты, ягоны варыянт жыцця, зразумее, што Зыміцер быў для яе найлепшым, адчыніў вялікую пэрспектыву, даваў надзеянага і працавітага сябра, мужа, аднадумцу, каханага. Адсюль – гэтае яе стрыманае “Даруй” у канцы апавядання.

Для Зыміцера, які працуе ўжо выкладчыкам тэхнікуму, але ў жыцці бачыць яшчэ толькі на два крокі наперад і ўспрымае Яе як Мару, недасяжную Мрою, гэтае яе “Даруй” – гучыць як вырак. Значыць, ён мог быць побач зь ёй замест гэтага вусатага выпадковага чалавека-трэнера, па „сумяшчальніцтве” ейнага мужа?!

Проста яму не хапіла рашучасыці!(Ці разумення?) Ён забаяўся зрабіць карысны! правільны! разумны ход!(Бо не ведаў, што шанец бывае адзін раз!) Ён не скарыстаў адзіны шанец, каб стаць

шчасльвым, дасягнуць плённага стану жыцьця!

“Ніколі не адчуваў ён сябе такім незваротна пераможаным”.

Гэтае апавяданыне пра шмат като з нас. Пра нашае маладое няўменыне карыстацца жыцьцём, шанцамі, якія дае лёс, калі маючы квіток на хуткі цягнік у вялікі Свет, мы не сядаем на свой цягнік.

Для нашага правінцыйнага, некалі навучанага сялянскай працы, працевітага юнака які імкнуся да гарадзкой якасці жыцьця, які пакутуе, што ня ўмее гуляць у баскетбол, не ўмее брэнъкаць на гітары, ня ведае гамлетаўскай балючай дылеммы: “Быць ці ня быць, вось у чым пытаныне. Ці трэба скіліца перад ўдарамі лёсу, ці неабходна зьдзейсьніць супраціў?” Такому юнаку сустрэча з выхаванай, густоўнай, з высокім інтэлектам прыгажунай, якая да таго ж мае мэту не згубіцца ў жыцьці – для яго – гэта сустрэча з Боскім дарункам!

Ён заніжае сябе, бо ніхто не дапамог яму ў тэорыі, у самаідэнтыфікацыі сябе як мужчыны. Бо і само грамадзтва трymае сябе ніжэй за ўсе іншыя народы-суседзі.

Ён узвышае Яе, але яе прыгажосць – гэта толькі “якасць”, а ўладарыць ў жыцьці “моц”. Мужчына – гэта моц! Зыміцер і стане мужчынам, бо працевіты, цягавіты, ня мае благіх звычак, добра вучыўся і добра працуе. І ў дадатак ужо майстар спорту па шахматах, што няпроста і нялёгка. У будучыні будзе мець добрую сям'ю, зробіць кар'еру, узгадуе і выхавае добрых дзяцей. Стане кандыдатам навук і дырэкторам тэхнікуму.

Але заўсёды будзе помніць і ведаць, што гэтае жыцьцё, што ён зьдзейсьніў, – толькі другі, ценявы варыянт. І галоўную сустрэчу ў сваім жыцьці ён прайграў! І што другога жыцьця ўжо ня будзе.

II

Зыміцер Скугута – герой апавядання, цягавіты, працевіты, актыўны, але ён атручаны адвечным нігілізмам беларусцаў да свайго правінцыйнага, сялянскага, вясковага стандарту жыцьця. Спачатку ён цягнеца з сваёй вёскі ў гарадок, дзе шмат агнёў, падлеткі гуляюць у баскетбол, займаюцца ў драмкружку і вывучаюць сакрэты радыёэтэру. Тут напоўненае жыцьцё, віруе маладосць, тут цэнтар падзеяў. Дома, ў вёсцы пустэча. У сапраўднасці – баскетбол, радыёсэкцыя і нават драмкружок – гэта другасныя рэчы ў параўнанні з ральлёй, гімнам жыцьця, што сыпявае жаўрук у сінім вясновым небе, веснавой сяўбой і жнівеўніскімі дажынкамі, што будуць карміць потым увесь год і вясковых жыхароў, і гарадзкіх. Між тым сучаснае жыцьцё так збудаванае, што съпевакі, кінаакторы,

гандляры-спэкулянты і спартоўцы на грэбні славы, увагі і посьпеху. Міжволі ў маладых людзей закладваюцца грэблівыя пачуцьці да родных мясцын.

Але і потым, калі Зыміцер ужо выкладчык тэхнікуму, што вялікі посьпех для юнака, яму сумна ў маленьком раённым горадзе, дзе ўсе ведаюць адзін пра аднаго і дзе трэба трymацца правінцыйных стандарттаў і звычак. Жышцё па ягоным уяўленыні дзеецца там, у вялікім горадзе.

Працягваючы гэты ланцут маладых жаданняў, дадам, што сёньняшнія маладыя і ня толькі маладыя менчукі, мае знаёмыя аж стогнуць па замежных гарадах і краінах, дзе, ім здаецца, лёгка і хутка можна дасягнуць посьпеху. Для іх пуп Зямлі – Нью-Ёрк, у скрайнім выпадку Нямеччына, Польша, Нарвэгія (кажуць, там катлеты самыя вялікія і смачныя), яшчэ няведама дзе.

Чаго хоча гэтая моладзь? Шчасыця? “Намер дасягнуць чалавечага “шчасыця” не закладзены ў плян стварэння”³².

Фрэйд, адказваючы на пытаныне аб шчасыці, гаворыць: “Куды лягчэй зьведаць няшчасыце. Бяда пагражае з боку нашага ўласнага цела, з боку зынешняга съвету, з боку стасункаў зь іншымі людзьмі”.

“...людзі пад ціскам верагоднасці пакутаў звычайна зыніжаюць свае прэтэнзіі шчасыця. Мы цешымся пры адной думцы, што нам удалося пазыбегнуць няшчасыця”.

Зыміцер Скугута яшчэ не дарос да стану плённага харектару. У яго існуе помесь харектараў, дзе моцна валадарыць канфармізм, ён не сустрэў свайго Настаўніка, які б падказаў яму кірунак руху.

Фрэйд, шукаючы адказ на пытаныне шчасыця, казаў наступнае: “І ўсё ж людзі недацэньявоць **працу як шлях да шчасыця...** На яе ня кідаюцца так, як на іншыя магчымасці задавальнення жаданняў”...

Зыміцер яшчэ шукае шчасыце не ў сабе і вакол сябе, а ў вонкавым съвеце, у мірах пра Алею, пра жышцё ў сталіцы. Канечне, ён пройдзе свой шлях, дойдзе да таго, калі пачне радавацца таму, што яго абкружвае. Але свой перыяд супэржыцця ён, як і мы ўсе, прасоўгае малавынікова. Вынікова – гэта калі Нобэлеўскі ляўрэат; ці прэзыдэнт; вучоны, выкладчык, патрыёт, прадпрымальнік... усе тыя хто робіць асяродзя і людзей лепшымі, хто стварае вакол сябе пазітыўныя плённыя лад жышцца.

У стаўленыні да жанчын Зыміцер такі самы недарэка, як герой Тургенева: Рудзін і Базараў, герой Чжава і Купрына. Тут я пазнаю

³² – 3. Фрэйд “Дыскамфорт ад культуры”.

стэрэатыпы літаратуры XIX стагодзьдзя – рамантычных, абаяльных і бясыельных герояў, што ня ведалі, што рабіць з каханай жанчынай. Тая літаратура нарадзіла рэвалюцыянэраў-маргіналаў, якія сублімавалі сваю неспатоленую энэргію, ад немагчымасці ўласнага шчасьця, у тэорыю ўсеагульнага шчасьця, у рэвалюцыю, у выбух..

Якое ж выйсьце?

Вучыща працаўца, ствараць плённы харктар, як у немцаў ды ангельцаў, японцаў ды кітайцаў. “На чужы каравай рот не разяўляй. Свой съячы, тады і скачы”.

І яшчэ, пісменык уклаў вельмі вызначальныя слова ў вусны герайні, якія даюць адказ на ўсе пытанні, пазначаныя ў водгуку: “Няма калі. Тэорыю вучу”. Што азначае: некалі займашца драбязой, трэба вывучыць тэорыю, разгледзець кірункі, убачыць шлях, стварыць сілы.

У адказ герой адчувае звычайную думку тутэйшых людзей: “Якую тэорыю?” Пра тэорыю ніхто ніколі яму нічога не казаў. Над тэарэтыкамі ў савецкай дзяржаве насымкалася і зыдзекавалаіся ўсе: ад жыхароў вёскі да інтэлігентаў і сталічных уладаносбітаў.

Між тым “Спачатку было Слова”. Наш сучаснік дакладна фармулюе тое, што ведаюць дарослыя грамадзтвы: “Своечасова зразумець – вось посьпех у жыцці! Большаясьць разумее, калі ўжо позна”. “Амаль заўсёды асуджаныя на няўдачу тыя, хто павольна думае”³³.

І таму, ня ведаючы тэорыі і не распрацоўваючы тэорыю, увесь час наш чалавек будзе спазыняща, рабіць няўпэўненія крокі, страчваць шанцы і ўрэшце прайграваць сваю жыццёвую партыю.

III

Гераіня апавядання Алеся як жанчына зразу бачыць (ад Бога) мэту жыцця. Зыміцер шукае мэту, таму розныя важныя, але дробныя дэталі рэчаіснасці блытаюць ягоную хаду.

Параўноўваючы нашых юнакоў, - што часта маладыя гады марнуюць у пошуках сэнсу - з паўднёвымі людзьмі, якія зразу, чуць не з маленства ведаюць гэты самы сэнс. Жанчына для паўднёвых людзей – найвялікшая каштоўнасць. За яе трэба плаціць немалыя грошы. Прыйгажуня мае яшчэ большы кошт. Той, хто валодае жанчынай, затым працуе на яе ўсё астатніе жыцьцё, не дазваляе ёй марнаваць свае сілы на здабываньне жытла, ежы, вонраткі, сродкай выжываньня. У выніку паўднёвия нацыі маюць шматлікае здаровае маладое пакаленіне, поўнае энэргіі і пасіянасці. Белая раса,

³³ – Сяргей Абламейка “Канстытатыў”.

эўрапейская, постсавецкая славянскія народы жанчыну апусьцілі да роўню пралетарыяту, рабочага быдла. У нашай дзяржаве адсутнічае вышэйшая і сярэдняя адукацыя для жанчын, дзе яны ў першую чаргу вывучалі б рэлігію, мэдыцыну, пэдагогіку, гісторыю, культуру, дамаводства, псыхалёгію, дызайн, фізычнае выхаванье, бугальтэрыю...

Дзіўна назіраць у якім-небудзь тэхнічным універсітэце студэнтак, што зубраць сапрамат і атамную фізыку. Між тым гэтыя маладыя прыгажуні, ведаючы непатрэбнае, ня ведаюць тое, што ім жыцьцёва неабходна. Пад ідэй раўнапраў'я і роўнасці іх прымусілі вывучаць чужое, мужчынскае рамяство. Ім дазволілі стаць у шыхт разам з шараговымі. Але жанчына не араты, не ваяр, не гандляр, яна Маці. Усё, што ствараеца на гэтай Зямлі, усё дзеля Яе. Яна дае сэнс і мэту аратаму і ваяру, гандляру і палітыку. Жанчына дазваляе мужчыну атрымаць Вынік і доўжыць хаду ў будучыню. На вельмі кароткім шляху савецкае грамадзтва згубіла спачатку мэту, а затым і сэнс быцця.

Вытворчасць зрабілася самамэтай. Гэтае згублене ўсьведамленыне доўжыцца і сёняня.

Такім чынам Зыміцер Скугута – ахвяра свайго заблытанага пакаленія. Ён, як і Алеся, не скарысталі тыя магчымасці, што адчыняю перад імі гістарычны лёс. Вынікам гэтай паразы стала жахлівае разбурэныне савецкага грамадзтва. За гэта давядзенца жорстка заплаціць ужо іхным дзецям і ўнукам.

Выжываныне – галоўная мэта існаваныя чалавека, народу, цывілізацыі! Усё астатнє – потым.

Студзень 2006 г. г. Менск Упершыню друкаваўся ў часопісе „Гоман” №3 за 2007 г.

© OCR: Камунікат.org, 2011 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год

ЗМЕСТ

Лепшыя імгненні жыцця.

- 1.Пад зорным небам Айчыны.
- 2.Ватерліня.
3. Шанец.
- 4.Ах белы цеплаход.
- 5.Пераможца.
- 6.Сезон дажджоў.
- 7.Час зъбираць камянні.
- 8.Рэванш.
9. Артыкул „Гульня фігурамі белага колеру”.

© OCR: Камунікат.org, 2011 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год